KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

Miglė Urbonaitė-Ubė

VĖLYVŲJŲ VIDURAMŽIŲ IR NAUJŲJŲ LAIKŲ IMPORTINIAI KERAMINIAI INDAI VILNIAUS MIESTO IR PILIŲ TERITORIJOJE

Daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai, istorijos kryptis (05H)

Klaipėda, 2018

Mokslo daktaro disertacija rengta 2014–2018 metais Klaipėdos universitete pagal Vytauto Didžiojo universitetui ir Klaipėdos universitetui Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2017 m. liepos 17 d. įsakymu nr. V-574 suteiktą doktorantūros teisę.

Mokslinis vadovas

prof. habil. dr. Vladas Žulkus (Klaipėdos universitetas, humanitariniai mokslai, istorija, 05H)

Turinys

ĮVADAS 5
ARCHEOLOGINĖS MEDŽIAGOS ŠALTINIAI 11
ISTORIOGRAFIJOS APŽVALGA 15
1. Tyrimų raida užsienyje 15
2. Tyrimų raida Lietuvoje 23
KERAMINIŲ INDŲ TYRIMŲ METODIKA IR TEORINĖ PRIEIGA 31
I. VILNIAUS MIESTO IR PILIŲ IMPORTUOTI KERAMINIAI INDAI 37
1.1. Pafrato ir Pingsdorfo tipo keraminiai indai 37
1.2. Reino regiono ir Žemutinės Saksonijos akmens masės indai 40
1.2.1. Zygburgo indai 40
1.2.2. Valdenburgo indai 44
1.2.3. Raereno indai 46
1.2.4. Kelno indai 48
1.2.5. Frecheno indai 49
1.2.6. Vestervaldo indai 51
1.2.7. Anabergo tipo indai 52
1.3. Vėlyvųjų viduramžių glazūruoti pilkos ir raudonos molio masės indai 53
1.4. Vėlyvųjų viduramžių glazūruoti šviesiai pilkos molio masės indai 57
1.5. Pilkos molio masės indai 61
1.5.1. Gludinti pilkos molio masės indai 65
1.5.2. Negludinti pilkos molio masės indai 68
1.6. Azijoje gaminti keraminiai indai 72
1.6.1. Seladono porceliano indas 72
1.6.2. Frito keraminiai indai 74
1.6.2.1. Aukso ordos indai 75
1.6.2.2. Izniko indai 78
1.7. Liustru dengti keraminiai indai 80
1.8. Alavo glazūra dengti indai 82
1.8.1. Italijos majolikos indai 84
1.8.2. Nyderlandų ir Belgijos gamybos centrų indai 87
1.8.2.1. Ankstyvosios olandų ir flamandų majolikos indai 87

1.8.2.2. Delfto ir kitų Nyderlandų gamybos centrų XVII a. fajanso indai 91
1.8.3. Portugalijos gamybos centrų fajanso indai 93
1.9. Šiaurės vakarų Rusijos keraminiai indai 95
1.10. Glazūruoti raudonos molio masės indai 97
1.11. Baltos ir šviesiai pilkos molio masės indai 103
1.11.1. Vokietijoje ir Nyderlanduose gaminti indai 103
1.11.2. Lenkijoje gaminti indai 106
1.11.3. Neidentifikuoti baltos molio masės indai 110
II. ATVEŽTINIŲ KERAMINIŲ INDŲ REIKŠMĖ VĖLYVŲJŲ VIDURAMŽIŲ VILNIAUS SOCIALINIUOSE IR KULTŪRINIUOSE KONTEKSTUOSE 113
2.1. Atvežtinių indų paplitimas ir reikšmingiausios radavietės 115
2.2. Skirtingų kultūrinių identitetų raiška importuotų keraminių indų duomenimis 118
2.3. Importuoti indai vėlyvųjų viduramžių kontekstuose: kultūrinis priėmimas ar atmetimas 122
III. NAUJŲJŲ LAIKŲ KULTŪRINĖS TRANSFORMACIJOS IR ATVEŽTINIŲ INDŲ PAPLITIMAS VILNIUJE 127
3.1. XVI a. vietinės puodininkystės ir stalo kultūros pokyčiai Europoje ir Vilniuje 127
3.2. Naujųjų laikų kultūrinės transformacijos ir XVI a. importuoti keraminiai indai: atsakas į besikeičiančius gyvenimo standartus 130
3.3. XVII a. importuotų indų paplitimas miesto teritorijoje: išskirtinė prekė ar kasdienis objektas 137
IŠVADOS 143
SANTRUMPOS 147
ŠALTINIAI 149
LITERATŪRA 161
PRIEDAI 181
KATALOGAS 219

Įvadas

Vėlyvaisiais viduramžiais Europoje plintanti urbanizacija ir pritaikytos technologinės inovacijos sudarė sąlygas plėtotis miestams ir amatininkystei. Šių pokyčių dalis buvo ir XIII a. antrojoje pusėje vykęs esminis puodininkystės amato technologinis lūžis. Iki tol vyravę daugiafunkciai keraminiai puodai keičiami į specializuotus stalo ir virtuvės indus. Inovaciniai technologiniai sprendimai gaminamiems indams suteikė naujų, funkciškai tobulesnių savybių, jie keitė požiūrį į stalo serviravimą ir maisto produktų laikymą. Šių sprendimų taikymas ir plitimas puodininkystės srityje fiksuojami daugelyje Europos valstybių. Intensyvūs prekybos ir kultūrinės komunikacijos saitai, jungę senąją Europą ir į jos kultūrinę erdvę įtrauktus naujus regionus, jau XIII a. pabaigoje suteikė galimybę šioms inovacijoms pasiekti ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinę Vilnių.

Vilnius nuo pat įkūrimo buvo miestas, kuriame gyveno įvairių kultūrų ir religijų bendruomenės. Istoriniuose šaltiniuose fiksuojamas skirtingų kultūrinių identitetų žmonių pasirodymas ir įsikūrimas Vilniuje. Pastarųjų dešimtmečių archeologiniai Vilniaus senamiesčio ir pilių tyrimai bei mokslo studijos papildė rašytinių šaltinių bazę naujais duomenimis. Labiausiai aktualizuotos Vilniaus senamiesčio teritorijoje aptiktų kapinynų datavimo ir kultūrinės priklausomybės, vietinės amatininkystės ir urbanistinės plėtros problemos. Per daugiau nei šimtą archeologinių tyrimų metų Vilniuje atlikta bene daugiausia kasinėjimų dabartinės Lietuvos teritorijoje ir sukaupta

itin gausi įvairių archeologinių radinių kolekcija[1]. Tik nedidelė dalis archeologinių radinių grupių yra išanalizuota ir sulaukusi sistemingo tyrėjų dėmesio. Iki šiol archeologijos istoriografijoje itin fragmentiškai tirti artefaktai, kurie galėtų būti siejami su istoriniuose šaltiniuose minimomis skirtingomis kultūrinėmis bendruomenėmis ar naujai atsiradusiomis tradicijomis. Būtent atvežtinių radinių tyrimai gali padėti atskleisti miesto daugiakultūriškumą ir naujų tendencijų atsiradimą ar paplitimą. Importuotų keraminių indų teikiama informacija yra itin tinkama šioms problemoms spręsti. Pirmiausia tai chronologiškai jautrūs artefaktai, kurie palyginus su kitomis dirbinių grupėmis greitai duždavo ar netekdavo savo estetinės ar funkcinės reikšmės, tad ir buityje buvo naudojami sąlyginai trumpą laiką. Be to, puodininkystės srityje itin greitai būdavo pritaikomi nauji technologiniai ir stilistiniai elementai, kurie iš esmės keitė indų funkciją ir vizualinius požymius. Kadangi indai buvo gaminami skirtinguose regionuose, tad jų vizualinės, morfologinės ir gamybinės savybės priklausė nuo juos gaminusių žmonių kultūrinės tradicijos. Visi šie faktai rodo, kad atvežtiniai indai yra viena iš informatyviausių radinių grupių, ir jos analizės pagrindu galima tikėtis identifikuoti ar iš dalies atskleisti praeityje vykusius kultūrinius ar socialinius procesus.

Gausiausia Vilniaus kasinėjimų metu randama medžiaga – keraminiai indai – sulaukė vos kelių platesnių analitinių publikacijų, kurių pagrindinis uždavinys buvo ištirti vietinės puodininkystės raidos ir chronologijos aspektus. Kitų kultūrinių tradicijų keraminiai indai, kurie į archeologinius sluoksnius pateko prekybos, mainų ar kitais būdais, iki šiol nebuvo sistemingai tyrinėjami. Jų analizė paprastai apsiribodavo glaustais teiginiais apie galimai nevietinę indų kilmę. Apskritai šiuo metu Lietuvos istorinių laikų tyrėjai keraminius indus traktuoja kaip chronologiškai vertingą artefaktą, kuris leidžia tiksliau datuoti archeologinius objektus ar atsekti pirminio apgyvenimo raidos etapus, o indų kultūrinės ir socialinės reikšmės miesto kontekstuose dar menkai pripažįstamos ir aktualizuojamos. Vakarų Europoje jau kelis dešimtmečius plėtojamos būtent sociokultūrinės istorinių laikų keraminių indų studijos, kuriose fiksuojami skirtingų bendruomenių apgyvenimo arealai miestų teritorijose, kultūriniai ir socialiniai procesai. Šiose studijose importuoti indai naudojami kaip šaltinis ne tik tikslesnės chronologijos ar apgyvenimo raidos etapams nustatyti, bet interpretuojami kaip tam tikros kultūrinės ar socialinės grupės reprezentacija. Šis aktyvusis dėmuo reiškėsi per kitoniškas technologines savybes ir stilistinius bei dekoratyvinius indų elementus. Radinių kompleksai su atvežtinių indų medžiaga interpretuojami kaip kultūrinių reakcijų ir tam tikrų socialinių grupių reprezentacijų išraiška. Šie artefaktai yra svarbus tarpkultūrinių komunikacijų žymuo, kurio analizės duomenis koreliuojant su kitų archeologinių radinių kompleksų tyrimų duomenimis galima tikėtis tiksliau pažinti praeityje vykusius socialinius ir kultūrinius procesus. Disertacijoje importuoti keraminiai

[1] ZABIELA, G. Vilniaus senamiesčio archeologija: istorija ir dabartis. In *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai.* T. 3. Vilnius, 2001, p. 62.

indai suvokiami kaip kitokios nei vietinė kultūrinė tradicija kultūros reprezentantai, kurie turėjo įtakos socialinių normų, papročių ir kasdienių ritualų kaitos procesui.

Taigi disertacijoje taikoma „kultūros nešėjo“ teorinė prieiga. Pasirinkimas grįstas analogiškais empiriniais tyrimais Vakarų Europoje ir keraminio indo, kaip daugiareikšmio ir daugiafunkcio kultūrinio objekto, samprata. Tokia teorinė prieiga Lietuvos vėlyvųjų viduramžių ir naujųjų laikų archeologijos mokslo istoriografijoje kol kas retai aptinkama. Tad atsižvelgus į dabartinį kontekstą, akcentuotina, kad importuoti keraminiai indai yra vienas iš indikatorių, leidžiančių ne tik tikslinti archeologinių sluoksnių ir struktūrų chronologiją, bet ir identifikuoti visuomenės tradicijų kaitos tendencijas, inovatyvių technologinių sprendimų priėmimą bei pakitusius kasdienio gyvenimo standartus. Šie aspektai yra sunkiai atsekami rašytiniuose šaltiniuose, todėl archeologinė medžiaga kol kas yra bene vienintelis kasdienio gyvenimo pažinimo šaltinis. Taigi tyrimu siekiama atvežtinius keraminius indus įvertinti ne tik kaip datavimo įrankį, bet ir kaip reikšmingą socialinių ir kultūrinių procesų bei tarpkultūrinės komunikacijos indikatorių. Siekiant visapusiškai įgyvendinti šį modelį, sukurtas importuotų keraminių indų katalogas, kuris ateityje taps archeologinių sluoksnių chronologijos tikslinimo įrankiu ir sudarys sąlygas jį naudoti kaip vieną iš galimų pavyzdžių identifikuojant ir katalogizuojant keraminius indus. Indų tipologija sudaryta remiantis lyginamuoju ir cheminių molio masės sudėties metodais. Šie metodai leido priskirti atvežtinius indus tam tikram chronologiniam laikotarpiui ir gamybos regionui. Taip pat pasitelkta kitų artefaktų ir kontekstų lyginamoji medžiaga, naudojami aktualūs publikuoti ikonografiniai ir istoriniai šaltiniai.

Dėl išvardytų priežasčių disertacijos tyrimų **objektu** pasirinkti Vilniaus XIII a. pabaigos – XVII a. kultūriniuose sluoksniuose aptikti atvežtiniai keraminiai indai, kurie buvo gaminti įvairiuose Europos ir Rytų pasaulio gamybos centruose. Chronologinių ribų pasirinkimą lėmė vykę kontinentiniai puodininkystės transformacijų procesai. Pirmasis gamybinis lūžis fiksuojamas XIII a., kai Vakarų Europoje pradėti taikyti nauji technologiniai sprendimai, leidę gaminti skysčiams atsparesnius indus. Tokių atvežtinių indų jau aptinkama ir XIII a. antrąja puse datuojamuose Vilniaus kultūriniuose sluoksniuose. Chronologijos pabaigos ribą žymi XVII–XVIII a. sandūroje pakitusi indų gamybos technologija ir apimtys, kai indai pradedami gaminti ne tik rankomis, bet ir pramoniniu būdu. Tyrime naudotos radinių kolekcijos saugomos Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų archyve bei Lietuvos nacionalinio muziejaus Viduramžių ir naujųjų laikų archeologijos skyriuje.

Disertacijos **tikslas** – surinktų importuotų keraminių indų analizės pagrindu nustatyti, kaip skirtingos kultūrinės įtakos reiškėsi Vilniaus kultūriniuose ir socialiniuose kontekstuose. Tikslui įgyvendinti keliami šie uždaviniai:

- pagal vizualinius ir technologinius importuotų indų požymius nustatyti jų gamybos vietą ir kultūrinę priklausomybę;

- klasifikuoti atvežtinių keraminių indų rūšis, sudarant radinių katalogą ir tipologiją;
- remiantis susistemintais duomenimis ir jų analize, ištirti vėlyvųjų viduramžių kultūrinių įtakų kryptis ir kaitos tendencijas Vilniuje;
- naudojantis sukaupta duomenų baze, nustatyti naujųjų laikų kultūrinius ir technologinius pokyčius, kuriems įtakos turėjo atvežtinių keraminių indų atsiradimas ir paplitimas.

Šiame tyrime išskiriami du svarbiausi teritoriniai Vilniaus dėmenys: pilių teritorija ir dabartinio senamiesčio erdvė. Vėlyvaisiais viduramžiais miesto branduolys jungė Žemutinės ir Kreivosios pilių teritorijas. Žemutinės pilies teritorijoje atliktų archeologinių tyrimų medžiaga yra pagrindinis šaltinis, padedantis pažinti vėlyvųjų viduramžių kontekstus, o senamiesčio teritorijoje surinktas itin nedidelis XIII a. pabaigos – XV a. importuotų indų kiekis nesuteikė galimybės išsamiai analizuoti šio laikotarpio medžiagos. Taip pat dėl nepakankamo atvežtinių indų kiekio Kreivosios pilies aplinkos tyrimų medžiaga į šį tyrimą nebuvo įtraukta. XVI–XVII a. kultūrinių sluoksnių aptinkama tiek Žemutinės pilies, tiek dabartinio senamiesčio teritorijoje, ir tai suteikė galimybę analizuoti atvežtinių indų reikšmę valdovo rezidencijos ir miesto aplinkoje[2].

Disertacijoje vartojamų vėlyvųjų viduramžių ir naujųjų laikų terminų pasirinkimą lėmė tyrimo objektas ir poreikis susieti bei integruoti Vilniuje aptiktų importuotų indų kultūrinį kontekstą į bendraeuropinius procesus. Plačiąja prasme vėlyvieji viduramžiai apima laikotarpį nuo XIII a. vidurio iki XV a. pabaigos, o kai kuriose šalyse šiam laikotarpiui priskiriama ir XVI a. pirmoji pusė[3]. Ši vėlyvųjų viduramžių periodizacija pripažįstama ir naudojama šiandieninės Lietuvos istorijos ir archeologijos tyrimuose. Naujųjų laikų pradžia Lietuvoje, kaip ir daugelyje Šiaurės Europos valstybių, siejama su renesansinės kultūros ir protestantizmo idėjų plitimu XVI a. Vis dėlto šiame tyrime XVI a. pirmosios pusės importuoti keraminiai indai dėl savo vizualinių ir morfologinių savybių integruojami į naujųjų laikų epochos tyrimų spektrą, siekiant parodyti ir atskleisti šiuo laikotarpiu Vilniuje vykusias kultūrines transformacijas.

Ginamieji teiginiai:

- Atvežtiniai keraminiai indai Vilnių pasiekė iš tų Europos ir Azijos regionų, su kuriais turėtas tiesioginis politinis, ekonominis ar kultūrinis kontaktas.
- XIII–XVII a. Europoje vykę technologiniai ir kultūriniai pokyčiai identifikuojami per Vilniuje aptiktų importuotų indų rūšių kaitos tendencijas.

---

[2] KATALYNAS, K. *Vilniaus miesto plėtra XIV–XVII a*. Vilnius, 2006, p. 59; GLEMŽA, L. Rūmai. In *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidencija Vilniuje*. Sud. V. URBANAVIČIUS. Vilnius, 2010, p. 29.

[3] GRAHAM-CAMBELL, J. Introduction. In *The Archaeology of Medieval Europe*. Vol. 1: *Eighth to Twelfth Centuries AD*. Ed. by J. GRAHAM-CAMBELL, M. VALOR. Aarhus, 2006, pp. 14–18.

- XIII–XV a. importuoti stalo indai sietini su daugiakultūre valdovo aplinka.
- Naujųjų laikų importuoti ir vietinės gamybos keraminiai indai rodo europietiškų stalo tradicijų adaptaciją Vilniuje, o naujų stalo tradicijų raiškos centrais tampa didikų ir turtingų miestiečių rezidencijos bei vienuolynai ir bažnyčios.
- Išaugusi regioninio komunikacijos tinklo reikšmė gali būti identifikuojama ir per importuotų indų paplitimą ir kiekybę, o tai lėmė šių indų naudojimo tendencijų priėmimą platesniuose visuomenės sluoksniuose.

Archeologinės medžiagos šaltiniai

Vilniaus archeologiniai tyrimai inicijuoti 1911–1914 m. veikusios Vilniaus miesto archeologinės komisijos. Detalesnius archeologinius pilių teritorijos tyrimus pradėjo Elena ir Vladimiras Holubovičiai Aukštutinės ir Kreivosios pilių vietose[4]. Šiaurinė Vilniaus Žemutinės pilies (toliau VŽP) teritorijos dalis pradėta tyrinėti Adolfo Tautavičiaus dar 1955 m. Nuo to laiko Vilniuje kasmet atliekama šimtai įvairaus pobūdžio archeologinių tyrimų. Per dešimtmečius sukaupta didžiulė įvairių laikotarpių archeologinių radinių kolekcija. Šiuo metu 1939–1940, 2016 m. Aukštutinės pilies ir 1955–1964, 1977–1979 m. VŽP teritorijos, 1974, 1978, 1982–1986, 1988, 1994–1996 ir 2003 m. Arsenalo aplinkos, Katedros aikštės ir dabartinio senamiesčio archeologinių tyrinėjimų medžiaga saugoma Lietuvos nacionalinio muziejaus Viduramžių ir naujųjų laikų archeologijos skyriaus fonduose (toliau LNM VINLAS), likusi Žemutinės pilies medžiaga, 1995 m. Aukštutinės pilies ir 2002 m. Karaliaus Mindaugo tilto prieigų tyrimų medžiaga – Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų muziejaus (toliau NMLDKVR) fonduose.

Dėl ataskaitose nepateiktos importuotų indų identifikacijos ir skiriamųjų bruožų trūkumo šiam tyrimui atrinkta medžiaga muziejų fonduose buvo iš naujo peržiūrėta, fiksuota, identifikuota ir įvertinta. Keraminiai indai sudaro didžiausią dalį visų per

[4] ZABIELA, G. Vilniaus senamiesčio..., p. 60; KULIKAUSKAS, P.; ZABIELA, G. *Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.)*. Vilnius, 1999, p. 263–264.

tyrimus aptiktų radinių, tad peržiūrimų radinių kiekis buvo itin didelis. Dėl šios priežasties buvo įvesti tam tikri tyrimui reikalingos medžiagos atrankos kriterijai.

Pirmiausia buvo analizuojami tų archeologinių tyrimų medžiaga, kuri yra dokumentuota, t. y. parengtos archeologinių tyrimų ataskaitos ir / ar radinių sąrašai. Taip pat atsižvelgiama ir į radimo kontekstus. Pirmenybė teikiama keraminiams indams, kurie rasti nepermaišytuose archeologiniuose kultūriniuose sluoksniuose. Be abejo, neapsieita ir be išimčių, nes nemažai retų ir vienetinių indų buvo aptikta permaišytuose ar vėlyvų žemės darbų metu suardytuose sluoksniuose. Šie indai įtraukti į tyrimą kaip svarbūs kultūrinių ir ekonominių sąsajų indikatoriai. Taip pat išimtis padaryta ir keliems tyrimams iš VŽP teritorijos, kurių ataskaitų nėra, tačiau parengti išsamūs radinių sąrašai su aprašytais radimo kontekstais[5].

Paminėtina, kad muziejų fonduose yra nemažai archeologinės medžiagos, kuri neįtraukta į ataskaitų radinių sąrašus, tačiau aptikta vykdant lauko tyrimų darbus[6]. Šiuo aspektu išsiskiria iki nepriklausomybės atkūrimo atliktų archeologinių tyrimų ataskaitos. Iš dalies tai susiję su sovietmečiu vyravusiu skeptišku požiūriu į miestų archeologiją ir jų metu aptiktų radinių moksline verte[7]. Tuo metu itin vertinti kokliai, kurie sudaro didelę dalį surenkamų radinių, o keraminiai indai laikomi masine, neinformatyvia medžiaga, ir tai atsispindi kai kuriose tyrimų ataskaitose bei istorinių laikų archeologinėse publikacijose. Verta atkreipti dėmesį, kad šis požiūris išliko iki šių dienų, kai keraminiai dirbiniai vis dar priskiriami masinei medžiagai ir į radinių apskaitą patenka tik didesni ar subjektyvia tyrėjo nuomone paremtais kriterijais atrinkti keraminiai indai[8]. Šie indai daugiausia atrenkami pagal subjektyvius, dažniausiai paveldosauginius ir muziejinius eksponavimo kriterijus, o ne įvertinus mokslinį ir informacinį jų potencialą, o ypačiaisiais ir vertingiausiais radiniais vis dar laikomi metaliniai dirbiniai, kurie, bent jau istoriniais laikais, chronologiškai nėra itin jautrūs. Tapati situacija pastebima ir priešistorės objektų tyrimuose, ją Rokas Vengalis identifikavo savo mokslinėse publikacijose[9]. Tokia situacija susiklosčiusi ne tik Lietuvoje,

---

5 BLAŽEVIČIUS, P.; BUGYS, P. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmai. LDK valdovų rūmų rytinio ir šiaurinio korpusų prieigų archeologinių tyrimų 2006–2008 m. ataskaita*. T. 6–7. Radinių sąrašai. Vilnius, 2012. NMLDKVR ATA 63.

6 Tyrimų metu aptikta Pingsdorfo tipo ir Kelno akmens masės indų, kurie nebuvo inventorinti. DZIKAS, L. *Paskirstomosios kvartalinės šiluminės trasos rekonstrukcija Liejyklos ir J. Janonio gatvių rajone Vilniuje. 1987 m. archeologinė priežiūra ir spėjamų Marijos Magdalenos vartų L. Stuokos-Gucevičiaus gatvėje vietos archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 1988. LII, f. 1, b. 1556.

7 ZABIELA, G. Vilniaus senamiesčio..., p. 63.

8 Buitinės keramikos lentelių ir pirminio apdorojimo genezė detaliai aprašyta straipsnyje: ZABIELA, G. Archaeological Ceramics in Lithuania: Primary Processing. *Archaeologia Baltica,* 2011, no. 16, pp. 30–47.

9 VENGALIS, R. *Rytų Lietuvos gyvenvietės I–XII a*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2009, l. 95; VENGALIS, R. Old and Middle Iron Age Settlements and Hillforts. In *A Hundred*

bet ir kitose Europos valstybėse[10]. Tad šiuo metu masinių radinių tyrimai yra neabejotinai svarbūs aktualizuojant praeitį, nes kol kas tai menkiausiai pažinta archeologinės medžiagos dalis, kurios mokslinis potencialas iki galo vis dar neįsisąmonintas.

Nepaisant išvardytų sunkumų, kuriuos reikia sieti su tam tikrais laikotarpiais vyravusiu specifiniu požiūriu į miestų archeologiją, taip pat įvertinant aktyvią žemės judinimo darbų veiklą plečiant, rekonstruojant, perstatinėjant miesto pastatus ir kelius, kai suardomi ankstesni archeologiškai vertingi kultūriniai sluoksniai, tyrimui atrinkti 3 862 vienetai atvežtinių keraminių indų, kurie datuojami XIII a. pabaiga – XVII a. Nors senamiesčio teritorija yra didesnė ir joje atliekama daugiau archeologinių tyrimų, tačiau čia aptikta šiek tiek mažiau importuotų indų fragmentų nei pilių teritorijoje. Ši situacija priklauso nuo tyrimų pobūdžio ir apimčių (kai nepasiekiami archeologiškai vertingi kultūriniai sluoksniai). Iš dalies mažą surinktų radinių kiekį galėjo lemti ir tyrėjų kompetencijos, daliai tyrimui naudingų objektų pakliuvus į masinės medžiagos kategoriją ir likus neaprašytai ar nepristatytai į muziejus.

Taip pat atkreiptinas dėmesys į Aukštutinės pilies tyrimų metu aptiktus radinius. Visi tyrime naudojami atvežtiniai indai iš šios vietos aptikti suardytuose ar maišytuose kultūriniuose sluoksniuose[11]. Dėl šios priežasties apibendrinančių išvadų apie Aukštutinėje pilyje naudotų importuotų indų reikšmę šioje disertacijoje nėra. Visi 16-a indų fragmentų aprašomi pirmojoje disertacijos dalyje, kur analizuojamos atvežtinių indų gamybos vietos ir konstruojama tipologija.

Tyrime naudota 155 archeologinių tyrimų medžiaga, nors peržiūrėta daugiau nei 300 tyrimų kolekcijų (1 pav.). Daugiau nei pusėje aptariamojo laikotarpio tyrimų importuotų keraminių indų neaptikta. Disertacijoje remtasi autorių brėžiniais, struktūrų ir sluoksnių datavimu. Tyrimų radinių suvestinėje lentelėje (2 lent.) pateikiami ataskaitų šifrai iš Lietuvos istorijos instituto (LII), Kultūros paveldo centro (KPC), Lietuvos nacionalinio muziejaus archyvo (LNM VINLAS ARMA) ir iš Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų archyvo (NMLDKVR ATA). Sudarytame importuotų keraminių indų kataloge pateikti tik būdingiausi kiekvienos identifikuotos indų rūšies pavyzdžiai.

Years of Archaeological Discoveries in Lithuania. Ed. by G. ZABIELA, Z. BAUBONIS, E. MARCINKEVIČIŪTĖ. Vilnius, 2016, p. 166.

[10] JERVIS, B. Pots as Things: Value, Meaning and Medieval Pottery in Relational Perspective. In *The Chiming of Crack'd Bells: Recent Approaches to the Study of Artefacts in Archaeology*. Ed. by P. BLINKHORN, C. CUMBERPATCH. BAR International Series 2677. Oxford, 2017, p. 4.

[11] ŠMIGELSKAS, R. *Vilniaus piliavietės, vad. Gedimino kalnu, Pilies kalnu, Aukštutine ir Žemutine pilimi (141), Aukštutinės pilies rūmų liekanų (24 710) žvalgomųjų archeologinių tyrimų 2016 m. ataskaita*. Vilnius, 2017. LNM VINLAS ARMA 712 C, l. 26, radinio nr. 65; RACKEVIČIUS, G. *Vilniaus Aukštutinė pilis. Archeologinių tyrimų ataskaita 1995 m*. Vilnius, 1995. LII, f. 1, b. 2458, l. 6–19, radinių numeriai: 20, 22, 35, 51–53, 75, 77, 89, 91.

Istoriografijos apžvalga

1. Tyrimų raida užsienyje

Paskutiniais dešimtmečiais keraminių indų tyrimai visoje Europoje sulaukia itin didelio tyrėjų dėmesio ne tik juos identifikuojant ir tikslinant jų datavimą, bet ir konstruojant naujus teorinius ekonominius, socialinius ir kultūrinius modelius. Dėl didelės užsienio istoriografijos apimties daugiausia remiamasi paskutinių dešimtmečių literatūra, kuri analizuoja disertacijos tyrimų objektą, taikomų tyrimų metodiką ir galimas interpretacijas. Vis dėlto nepraleidžiami ir įvertinami fundamentiniai darbai, kurie buvo atliekami ir anksčiau. Trumpai keraminių indų tyrimų istorija leidžia suvokti šiuo metu kylančias tyrimų problemas, jas identifikuoti ir nubrėžti ateities tyrimų gaires.

Susidomėjimas keraminiais gaminiais turėtų būti siejamas jau su pirmosiomis archeologijos mokslo užuomazgomis. Tačiau pirmosios intencijos pažinti senovėje pagamintus indus siejamos su kapinynų medžiaga ir indais iš egzotiškų šalių, tokių kaip Kinija ar Japonija. Bėgant laikui, tobulėjant tyrimų metodams, plečiantis archeologijos mokslo sampratai, plėtojosi ir keraminių indų interpretacijos bei tyrimų kryptys. Būtent naujų metodų ir teorijų įsivyravimas keitė požiūrį į archeologinių tyrimų metu aptiktus keraminius indus. Nuo XX a. vidurio formuojasi šiuolaikinė tyrimų metodika ir teorinė prieiga, tačiau iki tol buvo nueitas ilgas ieškojimų kelias.

Archeologinės keramikos tyrimų genezė dažniausiai skirstoma į tris etapus, kurie nurodo dominuojančią tyrimų metodiką ir interpretacijos kryptis. Išskiriami trys pa-

grindiniai tyrimų etapai: istorinis ir tipologinis laikotarpis bei kontekstinė fazė[12]. Pirmasis etapas apima XVI–XIX a. pabaigą, kai susidomėjimas aptikta keramika auga, vis dažniau aprašomi kapinynuose aptinkami puodai ir urnos. XVIII a. kolekcionieriai tampa pagrindiniais artefaktų tyrėjais, kurie pradeda publikuoti savo kolekcijose saugomus radinius, tarp jų ir keraminius indus. Šiuo laikotarpiu didžiausias dėmesys yra skiriamas sveikiems antikos laikų ir kinų porceliano indams. Viduramžių Europos keramika dėmesio sulaukia tik XX a. pradžioje, išskyrus Vokietijoje gamintus akmens masės indus, kurių pirmieji katalogai ir tyrimai publikuojami jau 1850 ir 1873 m.[13]

Antroji keraminių indų tyrimų fazė, kitaip dar vadinama tipologiniu tyrimų laikotarpiu, apima XIX a. pabaigą – XX a. 6–7-ąjį dešimtmečius. Šiuo laikotarpiu archeologinių tyrimų metu aptinkama keramika imama tipologizuoti ir klasifikuoti, remiantis stratigrafijos teikiamais duomenimis[14]. Pradedamos kurti morfologinės ir chronologinės keraminių indų seriacijos ir ieškoma kultūrinių bendrumų ir skirtumų. Tipologija sudaroma remiantis jų morfologiniais bruožais, daugiausia dėmesio skiriant pakraštėlių formoms ir dekorui. Šiuo laikotarpiu praktiškai nekreipiamas dėmesys į indų molio masės ypatumus ir skirtumus, o aprašymai neretai apsiriboja molio masės spalvos nurodymu. Tačiau aštrėjančios mokslinės diskusijos sukėlė abejonių dėl vizualiai skirtingų keraminių indų kilmės. Iki to laiko vyravo įsitikinimas, kad tyrimų metu aptinkami indai buvo gaminami vietinių žmonių ar profesionalių puodžių. Deividas Pykokas (angl. David Peacock) buvo pirmasis tyrėjas, iškėlęs hipotezę, kad skirtingi moliai, jų spalva, išdegimas ir kiti technologiniai bei stilistiniai bruožai galėjo rodyti ir skirtingas gamybos vietas. Mokslininkas parengė keramikos identifikavimo schemą, kuri rėmėsi molio masės ir joje esančių priemaišų vizualiniais skirtumais[15].

Trečiasis tyrimų etapas prasidėjo XX a. 6–7-uoju dešimtmečiais ir tęsiasi iki šiol. Šis laikotarpis pasižymi tyrimų metodų įvairove. Kertiniu darbu, kuris paskatino požiūrių ir metodų variacijas, laikoma Anos Šepard (angl. Anna Shepard) monografija „Ceramics for archaeologists“[16]. Jos pasiūlytas naujas požiūris į indus kaip į tam tikros grupės individų kultūrinę raišką ir jo kompleksišką prigimtį, paskatino ieškoti naujų teorinių prieigų ir tyrimų metodų. Autorė išskyrė tris svarbiausius keraminių indų analizės bruožus, kuriais turėtų remtis archeologai: chronologija, pasiskirstymas ir technologinė raida. Nereikia pamiršti, kad XX a. viduryje radosi nauji tyrimų metodai, tokie kaip C^{14} datavimas, o cheminių tyrimų metodai pradėti taikyti ir ar-

---

12 ORTON, C.; TYERS, P.; VINCE, A. *Pottery in Archaeology*. 2nd edition. Cambridge, 2010, p. 4.

13 Ibid., p. 8; HURST, J. G. Gerald Dunning and his Contribution to Medieval Archaeology. *Medieval Ceramics*, 1982, vol. 6, pp. 3–20.

14 ORTON, C.; TYERS, P.; VINCE, A. Op. cit., p. 9.

15 PEACOCK, D. P. S. Ceramics in Roman and Medieval Archaeology. In *Pottery in Early Commerce*. Ed. by D. P. S. PEACOCK. London, 1977, pp. 21–34.

16 SHEPARD, A. *Ceramics for Archaeologists*. Washington D. C, 1956.

cheologiniams keraminiams indams. Šie veiksniai prisidėjo prie naujų požiūrių į keraminius dirbinius atsiradimo. Vis dėlto įsigalėjęs konservatyvus keramikos gaminių tipologinis-aprašomasis diskursas sunkiai užleido vietą progresyvesnėms idėjoms tiek Europoje, tiek ir už Atlanto[17].

XX a. pabaiga žymi Europos ir JAV archeologų mėginimus surasti tinkamiausius ir informatyviausius keraminių indų tyrimų metodus. Šiuo laikotarpiu formuojasi suvokimas, kad archeologinės medžiagos ir archeologinių vietovių formavimosi procesas, žmonių ryšiai ir sąveikos nėra tokie aiškūs ir paprastai atsekami, kaip buvo manyta iki tol[18].

Taigi susiformuoja moderni keraminių indų tyrimų samprata. Jų analizė remiasi klasifikacija, dekoro analize ir molio bei glazūrų studijomis (tiriama molio sudėtis, priemaišos, išdegimo technologijos)[19]. Tačiau formuojasi ir atskiros tyrimų šakos, kurios pirmenybę teikia specifiniams keraminių indų požymiams. Etnoarcheologai, tirdami indų gamybos technologijas, dekorą ar regioninius skirtumus, remiasi etnografiniais tos vietovės duomenimis arba vaizduojamuoju menu. Šie duomenys suteikė neabejotinos naudos tikslinant keraminių indų klasifikaciją ir chronologiją. Puikiu pavyzdžiu galima laikyti alavo glazūra dengtus indus, kurių atvaizdų dažnai aptinkama Šiaurės Europos tapytojų darbuose. Ikonografiniai šaltiniai padeda keramikos tyrėjams nustatyti jų funkciją, patikslinti datavimą ir susieti juos su tam tikrais socialiniais, kultūriniais ir ekonominiais visuomenėje vykusiais reiškiniais[20].

Gamtamokslinių tyrimų metodų tobulėjimas atvėrė naujus kelius ir keramikos tyrimams, ypač sprendžiant chronologijos ir gamybos vietos, kitaip tariant, kilmės klausimus. Radiokarboninis metodas, datuojant keramikoje išlikusias organines priemaišas, taikomas jau nuo 1962 m.[21] Panašiu laikotarpiu pradėti taikyti ir kiti datavimo metodai: termoliuminescencinis ir optiškai stimuliuojamas liuminescencinis.

Įvairių keraminių indų kilmės klausimas sistemingai pradėtas kelti tik kontekstinėje fazėje, kai suprasta, jog nedekoruota, grubi keramika (angl. *coarseware*), iki tol laikyta išskirtinai vietinių žmonių gamybos produktu, galėjo būti ir prekybos objektas, atkeliavęs iš kitų regionų ar šalių. Keraminių indų gamybos kilmei nustatyti pradėta taikyti rentgeno fluorescencinė analizė, neutronų aktyvacijos metodas (toliau NAA), o vėliausiai, XX a. 9-ajame dešimtmetyje, pradėtas naudoti indukuotos plazmos emisijos spektroskopas (toliau ICP). Minėtų metodų taikymas pirmiausia buvo orientuotas

---

17 ORTON, C.; TYERS, P.; VINCE, A. Op. cit., p. 14.

18 SCHIFFER, M. B. Toward the Identification of Formation Processes. *American Antiquity*, 1983, vol. 48, no. 4, pp. 675–706; SCHIFFER, M. B. *Formation Processes of the Archaeological Record*. Albuquerque, 1987.

19 RICE, P. M. *Pottery Analysis*, 2nd edition. Chicago, 2005, p. 25.

20 ORTON, C.; TYERS, P.; VINCE, A. Op. cit., p. 17.

21 EVANS, C.; MEGGERS, B. J. Use of Organic Temper for Carbon 14 Dating in Lowland South America. *American Antiquity*, 1962, vol. 28, no. 2, pp. 243–245.

į jų patikimumą ir apskritai naudingumą keramikos indų tyrimams. Pastaraisiais dešimtmečiais Vakarų Europoje jau yra susiformavusi nuosekli keraminių indų analizės metodika, su specifine terminologija ir metodų taikymu. Pastebėta, kad daugiausia tikslios informacijos suteikia NAA ir ICP metodai. Verta paminėti, jog šiais metodais sprendžiamos itin delikačios indų kilmės problemos, kai gauti duomenys lyginami su analogiškais taikytų metodų rezultatais iš gamybos vietose aptiktų indų. Bene ilgiausiai trukęs Europoje buvo Britų muziejaus finansuotas neutronų aktyvacijos metodu tiriamos keramikos projektas, kuris vyko 1978–2002 m.[22] Pagrindinis projekto uždavinys buvo tikslinti europietiškos viduramžių ir naujųjų laikų keramikos gamybos vietas. Šiam tikslui pasiekti buvo tiriama daugiau nei 3 000 indų pavyzdžių iš įvairių Vakarų Europos gamybos vietų[23]. Tyrimai atskleidė, kad tam tikros majolikos grupės, priskirtinos Italijos gamybos centrams, rodė skirtingus rezultatus, tad vienu iš svarbiausių projekto klausimų tapo nustatyti, ar spėjama itališka majolika buvo gaminama Italijoje, Nyderlanduose ar Anglijoje, šalyse, į kurias pagal istorinius šaltinius XVI a. kėlėsi Italijos majolikos gamintojai[24]. Šis pavyzdys iliustruoja, kad tam tikri gamtamoksliniai tyrimai šiuo metu naudojami siekiant atskleisti labai specifines problemas, tokias kaip puodžių migracija iš vieno regiono į kitą. Neutronų aktyvacijos metodas yra labai paplitęs Vakarų šalyse, tačiau reikalauja itin didelių finansinių išteklių. Šiuo metu dominuojančiu tyrimu pamažu tampa pigesnis indukuotos plazmos metodas, kuriuo nustatomi specifiniai gamybos vietas identifikuojantys cheminiai komponentai[25].

Paminėtinas ir kiekybinės analizės naudojimo išplėtimas indų tyrimuose. Šis metodas išsivystė iš tipologinių klasifikacijų[26]. Metodika remiasi lyginamąja atskirų kompleksų analize, kai lyginami panašūs indai ar jų skirtumai laiko ir erdvės perspektyvoje. Lyginamoji analizė gali būti atliekama lyginant skirtingų indų tipų svorį arba skaičiuojant apytikslį indų, bet ne fragmentų, kiekį.

Vakarų Europoje bendrosios keramikos tyrimų tendencijos ir metodai nusistovėjo XX a. pabaigoje. Archeologinių tyrimų metu aptikti keraminiai indai analizuojami atsižvelgiant į gamybos, paplitimo, naudojimo, išmetimo aspektus. Indai suvokiami kaip chronologiškai jautrūs objektai, kurių analizės metu įmanoma paaiškinti tam ti-

---

22 HUGHES, M. J. Neutron Activation Analysis at the British Museum, London. *Archaeometry*, 2007, vol. 49, no. 2, p. 225.

23 Ibid., p. 226.

24 HUGHES, M.; GAIMSTER, D. Neutron Activation Analysis of Maiolica from London, Norwich, the Low Countries and Italy. In *Maiolica in the North. The Archaeology of Tin-glazed Earthenware in North-West Europe c. 1500–1600*. Ed. by D. GAIMSTER. British Museum Occasional Paper, 1999, no. 122, p. 57.

25 STONER, W. D.; GLASCOCK, M. D. The Forest or the Trees? Behavioral and Methodological Considerations for Geochemical Characterization of Heavily-tempered Ceramic Pastes Using NAA and LA-ICP-MS. *Journal of Archaeological Science*, 2012, vol. 39, no. 8, pp. 2668–2683.

26 ORTON, C.; TYERS, P.; VINCE, A. Op. cit., p. 21.

krus socialinius ir ekonominius veiksnius[27]. Objektyviausiam, kiek tai įmanoma archeologijos mokslo rėmuose, praeities rekonstravimui pasitelkiami, tyrėjo nuomone, geriausi metodai ar jų sintezės.

Šiuo metu Europoje vyrauja dvi pagrindinės tyrimų kryptys. Skandinavijoje keraminiai indai klasifikuojami pagal fragmento spalvą lūžio vietoje ir paviršiaus apdirbimą, o Vakarų Europoje dažniausiai pasitaikanti klasifikacija remiasi molio mase ir joje esančių priemaišų tyrimais[28]. Pastaraisiais dešimtmečiais išryškėjo abiejų metodologijų trūkumai ir privalumai, tad neretai jie imami naudoti lygiagrečiai juos sujungiant. Neatsisakoma ir indų skirstymo funkciniais tipais, tačiau tai daroma, kai nustatomas jų molio masės, priemaišų ir paviršiaus apdirbimas, o indai suskirstomi pagal technologines savybes ar gamybos vietas (akmens masė, Italijos majolika ar Nyderlandų fajansas ir pan.). Funkcinių tipų bruožai (matmenys, angų, dugnų skersmenys) naudojami ieškant nustatytų rūšių chronologinių skirtumų.

Apžvelgus bendrąsias Vakarų pasaulio keraminių indų tyrimų metodų tendencijas, derėtų pereiti prie naujausios viduramžių ir naujųjų laikų keramikos tyrimų analizės. Labiausiai paplitusi tyrimų sfera yra regioniniai, pasiūlos ir paklausos ar tam tikrų indų rūšies multidisciplininiai tyrimai[29]. Keraminiai indai klasifikuojami pagal gamybos vietą, technologinius ypatumus ir dekorą, taikant vizualinius ir gamtamokslinius tyrimų metodus, vėliau skirstomi pagal formą ir funkcinį stilių. Apskritai metodų sintezė susiformavo Didžiojoje Britanijoje ir išpopuliarėjo visoje Europoje. Šiai paradigmai pagrindus padėjo nauji metodai ir jų teikiamos naujos tyrimų perspektyvos[30].

Iš kaimyninių šalių keraminių indų mokslininkų būtina paminėti Erkį Rusovą (est. Erki Russow), kuris savo moksliniuose darbuose vadovaujasi jau aptarta metodų sin-

---

[27] BRISBANE, M. A.; ORTON, C. R. The Study of Medieval Ceramics from North-West Russia: a View from the West. In *The Pottery from Medieval Novgorod and its Region*. Ed. by C. ORTON. London, 2006, pp. 3–4.

[28] RUSSOW, E. *Importkeraamika Lääne-Eesti linnades 13–17 sajandil*. Tallinn, 2006, l. 240.

[29] GAIMSTER, D. *The Historical Archaeology of Pottery Supply and Demand in the Lower Rhineland, AD 1400–1800*. Studies in Contemporary and Historical Archaeology. BAR International Series 1518. Oxford, 2006.

[30] Vieno iš pagrindinių aptariamojo laikotarpio tyrėjų Džono Hursto bibliografinė rodyklė pateikiama šiame straipsnyje: PATOUREL, J. John G. Hurst – a Potted Bibliography. In *Everyday and Exotic Pottery from Europe. Studies in Honour of John. G. Hurst.* Ed. by D. GAIMSTER, M. REDKNAP. Exeter, 1992, pp. 1–15; BLAKE, H. *De Nomine Jhesu*: An Italian Export Ware and the Origin of Renaissance Maiolica Pottery-Making in the Low Countries. In *Maiolica in the North. The Archaeology of Tin-glazed Earthenware in North-West Europe c. 1500–1600*. Ed. by D. GAIMSTER. British Museum Occasional Paper, 1999, no. 122, pp. 42–45; BLAKE, H. The Introduction of Tin-glazed Ceramics in North-Western Europe: New Data from the British Museum Neutron Activation Analysis Programme. In *VIIe Congres International sur la Ceramique Medievaleen Mediterranee*. Thessaloniki, 1999, pp. 447–454.

teze[31]. Jis kol kas vienintelis iš Baltijos šalių tyrėjų plačiau tyrinėjo importuotą XIII–XVII a. keramiką vakarinėje Estijos dalyje. Paminėtini ir kitų estų mokslininkų darbai, kuriuose nagrinėjami XVI a. pabaigos keraminiai indai, atkeliavę į Estiją Livonijos karo metu iš dabartinės Šiaurės vakarų Rusijos[32]. Pastaruoju metu Estijoje plečiasi importuotų indų bei viduramžių ir naujųjų laikų bendrieji keraminių indų tyrimai[33]. Pagal įvairių artefaktų duomenis rekonstruojama dabartinėje Estijos teritorijoje egzistavusių bendruomenių gyvensena, akcentuojant socialinius ir ekonominius aspektus bei vykusias kultūrines sąveikas.

Latvijoje istorinių laikų keraminių indų tyrimai kol kas itin mažai išplėtoti, taip pat nėra daug publikacijų apie vietinės keramikos tradicijas Livonijoje. Tačiau pastaraisiais metais vis dėlto pasirodė publikacijų apie akmens masės radinius iš Zygburgo, Frecheno ir Kelno gamybos vietų, aptiktus archeologinių tyrimų metu Rygoje[34]. Publikacijose analizuojami ir klasifikuojami radiniai pagal jų gamybos vietų technologinius bei dekoro elementus. Įdomu, kad ant Rygoje aptiktų Zygburgo indų rasti puodžiaus inicialai ir gamybos data, tai leido identifikuoti jo asmenybę ir nustatyti itin tikslią gamybos datą[35].

Privalu paminėti ir Lenkijos keraminių indų tyrimus, kurie turi gana senas tradicijas, siekiančias XX a. 7-ąjį dešimtmetį. Rytų ir Centrinės Europos regiono kontekste inovaciniai bei iki šiol savo reikšmės nepraradę darbai buvo parašyti Ježio Krupės (lenk. Jerzy Kruppé). Juose analizuojamos Varšuvos vėlyvųjų viduramžių puodininkystės tradicijos ir įtakos iš aplinkinių ar tolimesnių regionų[36]. Autorius suformulavo pagrindinius keraminių indų tyrimų principus, kuriais Lenkijos ir Lietuvos tyrėjai remiasi iki šiol. Mokslininkas sumodeliavo keraminių indų chronologiją, kurios pagrindas stratigrafijos, architektūrinių tyrimų ir analogijų iš kitų Lenkijos regionų

---

31 RUSSOW, E. Op. cit., l. 240; HAAK, A.; RUSSOW, E. On the Development of the Town of Viljandi in the Light of Earliest Archaeological Find Complexes. *Estonian Journal of Archaeology*, 2013, no. 17, pp. 57–86.

32 TVAURI, A. Liivi sõja aegne Vene keraamika Eesti linnustes ja linnades. In *Linnusest ja linnast. Uurimsi Vilma Trummali auks*. Koost. ja toim A. HAAK, E. RUSSOW, A. TVAURI. Tallinn, Tartu, 2004, l. 395–409.

33 RUSSOW, E.; HAAK, A. An outline of the research of medieval and later pottery in Estonia. In *2nd meeting of Baltic and North Atlantic Pottery Research Group. Tallinn, 12th and 13th April, 2018*. Ed. by E. RUSSOW, A. HAAK. Tallinn, 2018, pp. 33–47.

34 REINFELDE, I. Zīgburgas 16 gadsimta otrās puses akmensmasas keramika Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja krājumā. In *Senā Rīga. Pētījumi pilsētas archeoloģijā un vēsturē*. T. 8. Red. I. OSE. Riga, 2015, l. 92–109; REINFELDE, I. Rīgā atrastā 16–17 gadsimta Ķelnes un Frehenas akmensmasas keramika ar plastisko dekoru. In *Senā Rīga. Pētījumi pilsētas archeoloģijā un vēsturē*. T. 7. Red. I. OSE. Riga, 2012, l. 149–178.

35 REINFELDE, I. Zīgburgas 16 gadsimta..., l. 109.

36 KRUPPÉ, J. *Garncarstwo Warszawskie w wiekach XIV i XV*. Wrocław, 1967; KRUPPÉ, J. *Studia nad ceramiką XIV wieku ze starego miasta w Warszawie*. Wrocław, Warszawa, Kraków, 1961.

teikiamos informacijos sintezė[37]. Keraminių indų technologiniai ypatumai buvo nustatyti remiantis įvairiais gamtamoksliniais tyrimais. Autorius identifikuoja Žemutinio Reino regione gamintus akmens masės indus ir kitą importą, tačiau pažymi, kad importuoti indai neturėjo daug įtakos vietinei puodininkystės tradicijai[38].

Šiuo metu Lenkijoje intensyviai tyrinėjami XIII–XVIII a. Pamario miestų ir miestelių keraminių indų kompleksai[39]. Analizuojamos vietinės puodininkystės tradicijos, importuotų indų sklaida ir reikšmė vietinės visuomenės gyvenime. Taip pat pagal keraminių indų duomenis rekonstruojama socialinė ir kultūrinė vietovių aplinka[40]. Publikacijų serija apie Pucko miesto istoriją ir archeologiją ne tik pateikia architektūrinę, istorinę duomenų analizę, bet ir išsamiai pristato archeologinių tyrimų metu aptiktą keraminių indų, koklių, stalo įrankių, stiklo bei kitų radinių kolekciją[41]. Ypač įdomūs ir Lietuvos archeologijai aktualūs tyrimai apie keraminių indų dirbtuves iš Elbingo miesto. Indų ir krosnių analizė parodė, jog neretai labai sunku vizualiai atskirti pilkos molio masės indus, gamintus lokaliai ir importuotus iš Saksonijos[42]. Gamtamoksliniais tyrimais analizuojama vadinamojo Pamario fajanso gamybos vietų medžiaga, kurios itin gausiai aptinkama XVIII a. Vilniaus kultūriniuose sluoksniuose[43].

Apskritai kalbant apie vyraujančias keraminių indų tyrimų tendencijas matyti, jog keramikos kompleksai ir jų teikiama informacija apie politinius, ekonominius, kultūrinius ir socialinius visuomenių aspektus, bandomi integruoti į bendrą archeologinį ir

---

37 KRUPPÉ, J. *Garncarstwo Warszawskie...*, s. 233.

38 Ibid., s. 238–237.

39 STARSKI, M. Znaleziska importowanych naczyń ceramicznych w mniejszych miastach Pomorza Gdańskiego w późnym średniowieczu. In *Archeologia miast Pomorza w kontekście ziem polskich.* Red. G. NAWROLSKIEJ, H. PANERA, J. PIEKALSKIEGO, E. TRAWICKIEJ. Gdańsk, 2016, s. 151–170*;* STARSKI, M. Późnośredniowieczne naczynia ceramiczne z badań archeologicznych wschodniego bloku zabudowy przyrynkowej miasta lokacyjnego w Lęborku. *Światowit. Archeologia pradziejowa i średniowieczna. Archeologia Polski,* 2016, t. 10, s. 237–274.

40 TRZECIECKI, M. Patterns of Diversity: Using Ceramics to Examine the Social Topography of the Medieval Towns of Płock, Poland. In *Objects, Environment, and Everyday Life in Medieval Europe*. Ed. by B. JERVIS, L. G. BRODERICK, I. G. SOLOGESTOA. Turnghout, 2016, pp. 113–135.

41 KRUPPÉ, J.; MILEWSKA, M. *Puck. Archeologia o narodzinach miasta*. Warszawa, 2015; KRUPPÉ, J.; MILEWSKA, M. *Dzieje zamku w Pucku*. Warszawa, 2015; STARSKI, M. *Rynek miasta lokacyjnego w Pucku w świetle badań archeologicznych*. Warszawa, 2015; STARSKI, M. Późnośredniowieczne wyroby szklane z Pucka. In *Puck. Kultura materialna małego miasta w późnym średniowieczu.* Red. M. STARSKI. Warszawa, 2017, s. 263–296.

42 MARCINKOWSKI, M. Cechy obce i lokalne w średniowiecznej i nowożytnej ceramice elbląskiej. Zarys problematyki na podstawie wybranych przykładów. *Archaeologia Historica Polona*, 2013, t. 21, s. 239–255.

43 MARCINKOWSKI, M. *Fajans pomorski ze Starego Miasta w Elblągu*. Katalog i aneks. Elbląg, 2011.

istorinį kontekstą[44]. Nusistovėjusi tyrimų metodika sudarė sąlygas plėtotis įvairiems teoriniams modeliams. Šiandien itin auganti tyrimų sritis orientuota į skirtingų kultūrinių identitetų materialinės kultūros analizę[45].

Vakarų Europoje brėsta ir plėtojasi nauja tyrimų kryptis, importuotus indus kartu su kokliais ir kitais artefaktais traktuojanti kaip viduramžių epochos miestietiškos „kultūros nešėjus“. Kol kas ši teorija apima tik Hanzos lygai priskiriamų miestų tyrimus. Tyrėjai, plėtojantys šią teoriją, pažymi, jog tam tikrais atvejais akmens masės indai, dekoruota viduramžių keramika ir kokliai žymi kokybiškai naują, miestietišką, gyvenimo būdą Šiaurės Europoje[46]. Tyrėjų teigimu, pagal archeologinių tyrimų kompleksus miestuose galima išskirti tam tikras teritorijas, kuriose galėjo gyventi skirtingų kultūrinių identitetų žmonės. Šiuo atveju keraminių indų tyrimai peržengia klasifikacijos ir chronologijos tikslinimo ribas ir naudojami kartu su istoriniais duomenimis kaip specifiniai tam tikro identiteto žymenys. Ši tendencija pasiekė ir Lietuvą, kai naudojant archeologinius ir istorinius šaltinius analizuojami *Civitas Rutenica* ir katalikų priemiestis Vilniuje[47].

Apžvelgiant keramikos tyrimus rytinėje Europos dalyje ir Rusijoje, pastebėta tiek skirtumų, tiek ir panašumų. Keramika laikoma vienu iš chronologijos rodiklių, konstruojamų remiantis tipologija. Vėlyvųjų viduramžių ir naujųjų laikų keraminių indų tyrimus apsunkina ir tai, jog aptikta nedaug gamybos vietų[48]. Apskritai minėto periodo keramikai skirtas palyginti nedidelis dėmesys, daugiausia koncentruojamasi į priešistorinių laikų indų technologinius aspektus ir jų kaitą laike ir erdvėje. Labai paplitęs

---

44 ORTON, C.; TYERS, P.; VINCE, A. Op. cit., p. 22.

45 COURTNEY, P. Social Theory and Post-medieval Archaeology: a Historical Perspective. In *Exchanging Medieval Material Culture*. Studies on Archaeology and History presented to Frans Verhaeghe. Ed. by K. DE GROOTE, M. PIETERS. Brussels, 2010, p. 323.

46 GAIMSTER, D. The Hanseatic Cultural Signature: Exploring Globalization on the Microscale in Late Medieval Northern Europe. *European Journal of Archaeology*, 2014, vol. 17, no. 1, p. 60; GAIMSTER, D. The Baltic Ceramic Market c. 1200–1600: an Archaeology of the Hanse. *Fennoscandia Archaeologica*, 1999, vol. 16, p. 59; GAIMSTER, D. A Parallel History: the Archaeology of Hanseatic Urban Culture in the Baltic c. 1200–1600. *Historical Archaeology*, 2005, vol. 37, no. 3, p. 408; IMMONEN, V. Defining a Culture: the Meaning of Hanseatic in Medieval Turku. *Antiquity*, 2007, vol. 81, p. 720; MEHLER, N. The Perception and Interpretation of Hanseatic Material Culture in the North Atlantic: Problems and Suggestions. *Journal of the North Atlantic*, 2009, vol. 1, p. 91.

47 KAPLŪNAITĖ, I. *Vilniaus miesto katalikiškoji dalis XIV–XVI amžiaus pradžioje*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2015; JONAITIS, R. *Civitas Rutenica Vilniuje XIII–XV a. archeologijos duomenimis*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2013; JONAITIS, R.; KAPLŪNAITĖ, I. Panašūs ar skirtingi? Dvi krikščioniškos bendruomenės pagoniškajame Vilniuje. In *Krikščioniškosios bendruomenės tapsmas Rytų Baltijos regione* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXXIII). Sud. M. ŠČAVINSKAS, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2016, p. 75–98.

48 BRISBANE, M. A.; ORTON, C. R. Op. cit., pp. 3–4.

etnografinių ir eksperimentinių duomenų naudojimas tiriant indų raidos ypatumus ir inovacijų atsiradimą tam tikrose bendruomenėse[49]. Pagrindines gaires tolesniems tyrimams Rusijoje nubrėžė Aleksandras Bobrinskis, kurio darbų įtaka ir reikšmė pripažįstama iki šių dienų[50]. Pažymėtina, jog Rusijoje mažai dėmesio kreipiama į skirtingų rūšių keramikos indų erdvinį pasiskirstymą miesto ir regiono kontekste, be to, nėra nusistovėjusios terminologijos ir indų aprašymo sistemos[51]. Galima pažymėti, jog kaimyninėse rytinėse šalyse vyrauja evoliucinis požiūris, kuris pabrėžia, kad atsiradus tobulesnėms formoms, anksčiau vyravę keraminiai indai greitai išnyksta ir dominuojančia rūšimi gana greitai tampa technologiškai tobulesni indai.

2. Tyrimų raida Lietuvoje

Iki šiol Lietuvoje daugiausia tyrinėta ir analizuota priešistorinių laikų keramika[52]. Viduramžių ir naujųjų laikų keraminių indų tyrimų tradicija dar tik formuojasi, nėra nusistovėjusios terminologijos ir analizės bruožų. Disertacijos objektas yra naujas ir beveik netirtas Lietuvos istoriografijoje. Dažniausiai aptinkama tik importuotų indų egzistavimo paminėjimų periodiniuose leidiniuose, tačiau jų analizė neatliekama, neaptariamas ir jų tyrimų aktualumas ar socialinis bei kultūrinis kontekstai. Lietuvos istoriografijoje daugiausia dėmesio sulaukė puodininkystės raida, ypač žiedžiamojo rato pasirodymas. Indų žiedimo ir apžiedimo terminologijos ir technologijos klausimais yra rašę nemažai mokslininkų, kurie analizuoja vėlyvojo geležies amžiaus ir viduramžių keramiką[53].

Daugelis Lietuvoje vykdytų istorinių laikų keraminių indų tyrimų remiasi morfologine indų analize (ją vis papildant ar perklasifikuojant), indus datuojant ir tipologizuojant pagal jų funkciją. Sudarytos tipologijos pagrindu mėginama rekonstruoti vie-

---

[49] TSELIN, B. Y. Ceramic Investigations in Russia. Scientific Approaches, Pottery Production Structure, Modern Possibilities and Some Research Results. *Journal of Nordic Archaeological Science*, 2010, vol. 17, pp. 65–81.

[50] Ibid., p. 68.

[51] BRISBANE, M. A.; ORTON, C. R. Op. cit., p. 5.

[52] Plačiau: VENGALIS, R. *Rytų Lietuvos...*; ŽULKUS, V. *Palangos viduramžių gyvenvietės* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. VI). Klaipėda, 1997; ŽULKUS, V.; JAROCKIS, R. Vikingų laikai ir ikivalstybinis laikotarpis. *Lietuvos archeologija*. T. IV, Klaipėda, 2013.

[53] VENGALIS, R. *Rytų Lietuvos...*; ŽULKUS, V. *Palangos viduramžių...*; HOLUBOVIČIAI, E. ir V. *Gedimino kalno Vilniuje 1940 metų kasinėjimų pranešimas*. Kaunas, 1942; SADAUSKAITĖ-MULEVIČIENĖ, I. Lietuvos X–XVI amžių kapinynų keramika. *LTSR mokslų akademijos darbai. A serija*, 1965, nr. 2(19), p. 41–57; POŠKIENĖ, J. *Trakų pilių ir miesto viduramžių keramika (XIV–XVI a. I pusė)*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2002; VAITKEVIČIUS, G. *Vilniaus buitinė keramika (14–17 a.).* Daktaro disertacija. Vilnius, 1999; BALTRAMIEJŪNAITĖ, D. *Kernavės viduramžių keramika*. Magistro darbas. Vilnius, 2009.

tines puodininkystės tradicijas, ekonominius, socialinius ar kultūrinius bendruomenių gyvenimo aspektus. Paminėtini Vlado Žulkaus darbai, kuriuose autorius Klaipėdos pilies keraminius indus klasifikuoja pagal degimo technikas, formas ir dekorą[54], o radinius datuoja remdamasis stratigrafija, istoriniais duomenimis ir analogijomis. Autorius identifikuoja kai kurias importuotų indų rūšis ir jų gamybos centrus. Pastaraisiais metais Klaipėdos keraminiai indai vis plačiau tyrinėjami, imamasi tirti ir importuotus indus, kurių šio miesto archeologinėje medžiagoje aptinkama itin dažnai[55]. Aktualizuojama ir miestiškoji Klaipėdos miesto ir pilies prigimtis, kuri reiškėsi per kasdien naudotus keraminius indus ir kitus artefaktus.

Indų tyrimai atliekami ir kitose Lietuvos dalyse. Dovilė Baltramiejūnaitė tyrinėjo XIII–XIV a. Kernavės puodininkystės tradicijos raidą, remdamasi indų vizualiniais bruožais ir formų ypatumais[56]. Autorė nurodo, jog aptariamuoju laikotarpiu Kernavėje dominuoja namuose gaminti indai, kurių funkcijos nebuvo griežtai apibrėžtos. Tyrimas parodė, kad tokie patys puodai buvo naudojami visuose visuomenės sluoksniuose[57].

Kauno miesto XIV–XVII a. keraminių indų tyrimai taip pat nėra gausūs. Galima paminėti kelias mokslines studijas, kuriose nagrinėjama Kauno miesto raida ir aptiktos keramikos degimo krosnys. Mindaugas Bertašius, analizuodamas viduramžių Kauno archeologinę medžiagą, išskiria vizualiai skirtingą juodąją keramiką, kurią laiko importu iš Prūsijos – Vokiečių ordino teritorijos. Šią gausiai aptinkamą keramiką tyrėjas sieja su miestiečių bendruomene ir įsigalinčiu miestietišku gyvenimo būdu[58]. Tyrėjas, analizuodamas XIV a. pabaigos – XV a. keraminius indus, pažymi, kad greta importinės keramikos (redukcinės gludintu paviršiumi ir akmens masės) dauguma vietinės gamybos tradicijos indų rodo „barbarišką“ valgymo kultūrą[59]. Nuo XV a. pabaigos Kauno archeologinėje medžiagoje gausėja indų formų įvairovė, išplinta keraminiai indai juodintu paviršiumi, trikojai indai, keptuvės. XVI a. pabaigą autorius sieja su ryškiu valgymo kultūros pokyčiu ir maisto raciono pagerėjimu[60]. Taigi Kauno miesto keraminių indų tyrimai parodė, kad šiame mieste pokyčiai vyko vienu laiku kartu su Vakarų Europos stalo kultūros pokyčiais, kurie analizuoti ir susisteminti daugelyje mokslinių studijų.

---

54 ŽULKUS, V. *Viduramžių Klaipėda: miestas ir pilis, archeologija ir istorija*. Vilnius, 2002.

55 UBIS, E. *Klaipėdos pilies XIII–XVII amžių keraminiai indai*. Magistro darbas. Klaipėda, 2012; ZIABREVA, V. Klaipėdos akmens *masės keramika (XIV–XVIII a.)*. Magistro darbas. Vilnius, 2017; ZIABREVA, V. Klaipėdos akmens masės keramika (XIV–XVIII amžius). *Archaeologia Lituana*, 2007, nr. 18, p. 96–129.

56 BALTRAMIEJŪNAITĖ, D. Kernavės viduramžių..., p. 10.

57 BALTRAMIEJŪNAITĖ, D. XIII–XIV amžiaus Kernavės keramika. *Archaeologia Lituana*, 2006, nr. 17, p. 139.

58 BERTAŠIUS, M. *Dingęs miestas. Viduramžių Kaunas archeologinių tyrimų duomenimis*. Kaunas, 2013, p. 67.

59 Ibid., p. 203–204.

60 Ibid., p. 208.

Dainius Balčiūnas nagrinėja Kaune aptiktų septynių keramikos degimo krosnių specifiką ir ten aptiktus keraminius indus bei puodyninius ir plokštinius koklius[61]. XVI a. datuojamose krosnyse ir jų aplinkoje aptikta įvairia technologija gamintų indų ir koklių. Indai degti redukcinėje ir oksidacinėje aplinkose, o glazūruoti geltonomis ir žaliomis glazūromis[62]. Šis tyrimas rodo, kad Kaune dirbo universalūs puodžiai, kurie taikė skirtingas indų gamybos technologijas.

Indrės Mažeikienės magistro darbe tyrinėjama Kėdainių XIV–XVII a. puodininkystės raida. Indai klasifikuojami remiantis vizualinių indų bruožų visuma, išskiriant vietinės gamybos tradicijos indus ir importą[63]. Autorė Kėdainių mieste nuo XV a. pabaigos išskiria Vakarų Europos miestietiškos kultūros pradą, kuris atsekamas būtent per keraminius indus[64]. Šie duomenys koreliuoja ir su turimais istoriniais šaltiniais apie intensyviai plėtotą prekybą ir svetimšalius naujakurius.

Lietuvos istoriografijoje apie vėlyvųjų viduramžių ir naujųjų laikų keraminius indus publikuotos studijos rodo, kad indai klasifikuojami pagal tyrėjų parinktus kriterijus ir siejami su platesniu istoriniu bei kultūriniu kontekstu. Susidomėjimas šiuo tyrimų objektu yra, tačiau kol kas nevykdomi sistemingi tyrimai. Kita vertus, didžiulis ir kasmet vis augantis šio laikotarpio radinių kiekis itin apsunkina empirinius tyrimus.

Nuo XX a. pabaigos Lietuvoje keraminių indų tyrimams naudojami ir įvairūs gamtamoksliniai metodai, kurie suteikė naujos informacijos apie puodininkystės tradicijas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Šiuos metodus taikė Justina Poškienė, nagrinėdama Trakų pilių ir miesto indus, o Gediminas Vaitkevičius savo tyrimo objektu pasirinko XIV–XVII a. Vilniaus keraminius indus. Tyrėjai indams klasifikuoti taikė Lietuvoje naują keramikos tyrimų prieigą – gamtamokslinius laboratorinius tyrimus, buvo naudojamas rentgenas, spektroskopija, petrografiniai ir cheminiai tyrimai[65]. J. Poškienė disertacijoje koreliavo gamtamokslinių tyrimų bei vizualinius indų duomenis ir išskyrė keturias indų grupes: tradicinę, juodąją, miestelių ir atvežtinę[66]. Šiame darbe

[61] BALČIŪNAS, D. Keramikos degimo krosnys Kaune XV–XVI a. *Lietuvos archeologija*, 1999, t. 18, p. 205–220.

[62] Ibid., p. 217.

[63] MAŽEIKIENĖ, I. *Kėdainių miestas XIV–XVII a.: buitinės keramikos tyrimo duomenys*. Magistro darbas. Vilnius, 2013.

[64] Ibid., l. 82.

[65] POŠKIENĖ, J. *Trakų pilių ir miesto viduramžių keramika.(XIV–XVI a. I pusė).* Daktaro disertacija. Vilnius, 2002; VAITKEVIČIUS, G. *Vilniaus buitinė keramika...*; VAITKEVIČIUS, G. 14–17 a. Vilniaus buitinės keramikos talpos. In *Miestų praeitis, 3* [interaktyvus]. Sud. G. VAITKEVIČIUS. Vilnius, 2012 [žiūrėta 2015 11 15]. Prieitis per internetą: <http://www.istorija.lt/html/mts/mp3/inde x.htm>; POŠKIENĖ, J. Senųjų Trakų pilies, senovės gyvenvietės ir benediktinų vienuolyno buitinė keramika (XIV–XVII a. pirmoji pusė). *Lietuvos istorijos metraštis*, *1998 metai*. Vilnius, 1999, p. 5–23; POŠKIENĖ, J. Trakų pilių ir miesto viduramžių keramika. In *Miestų praeitis.* Sud. ir red. G. VAITKEVIČIUS. Vilnius, 2004, p. 127–173.

[66] POŠKIENĖ, J. *Trakų pilių ir miesto viduramžių keramika (XIV–XVI a. I pusė)*. Daktaro disertacijos santrauka. Vilnius, 2002, p. 3–14.

autorė identifikuoja tris importuotų indų grupes: juodąją keramiką (ši keramika skiriasi nuo vietinės juodosios keramikos tuo, jog yra žiesta ir su smulkaus smėlio priemaišomis), balto molio glazūruotus indus ir akmens masės gaminius. Autorė teisingai pažymi, kad akmens masės indai plinta su Šiaurės Europos urbanizacija ir miestietiškos kultūros plitimu[67]. Mokslininkė mini XIII a. pabaiga datuojamus šviesiai rudus druskos glazūra dengtus akmens masės indus su trimis ąselėmis, tačiau chronologiškai druskos glazūra akmens masės indų gamyboje pradėta naudoti tik XVI a., o indų formos aprašymas rodo, kad šie indai greičiausiai priskirtini viduramžiams ir buvo dengti pelenų glazūra, kuri pradėta naudoti XIV a.[68] J. Poškienė juodosios keramikos atsiradimą sieja su Vokietijos gamybos centrais, kuriuose nuo XIII a. vyravo būtent redukcinės keramikos gamybos tradicijos.

Teisminėje praktikoje paplitęs daktiloskopijos metodas pirmą kartą Lietuvos indų tyrimuose pritaikytas analizuojant XIV a. pabaiga – XV a. pirmąja puse datuojamus indus iš ūkinės duobės Šv. Dvasios stačiatikių vienuolyno teritorijoje[69]. Šioje vietoje buvusi puodžiaus dirbtuvių atliekų vieta. Tyrime nustatyta, jog indus turėjęs žiesti vienas puodžius, kuriam talkino pameistrys, greičiausiai vaikas. Ši analizė parodė, kad daktiloskopinių tyrimų taikymas duoda itin įdomių ir intriguojančių faktų apie vietinių puodžių dirbtuvių organizaciją. Kol kas šie tyrimai taikomi Vilniaus ir Klaipėdos koklių tyrimuose[70].

Daugiausia Vilniaus miesto ir pilių keraminius indus tyrinėjo G. Vaitkevičius, kurio indėlis į Vilniaus keraminių indų pažinimą yra itin reikšmingas. Pirmieji mokslininko darbai turėjo ryškią technologinę keramikos tyrimų kryptį. Indai analizuoti cheminesilikatine, spektrine-difrakcine, dilatometrine analizėmis, nustatytas fragmentų atsparumas ugniai ir pralaidumas vandeniui[71]. Disertacijoje, kurios pagrindu publikuotas ir išsamus straipsnis apie vietinę puodininkystės tradiciją Vilniuje, autorius išskiria ikigotikinę keramiką, gotikinę, renesansinę ir fajansus[72]. Indų klasifikacija ir chronologijos sudarymas paremtas vizualiniais indų bruožais, gamtamokslinių tyrimų duomenimis bei archeologinių tyrimų metu fiksuota stratigrafija. Išskyrus dalį fajansų, visi kiti disertacijoje analizuojami indai laikomi vietinių puodžių produkcija[73]. Remdamasis

---

67 Ibid., p. 27.

68 Ibid., p. 27; GAIMSTER, D. *German Stoneware 1200–1900. Archaeology and Cultural History*. London. 1997.

69 SARCEVIČIUS, S.; SUBAČIUS, R.; BLOŽĖ, A. Daktiloskopijos taikymas archeologinėje medžiagoje. *Lietuvos archeologija*, 1999, t. 18, p. 221–225.

70 RACKEVIČIUS, G. *XVI a. koklinių krosnių rekonstrukcija. XVI a. koklių katalogas*. Vilnius, 2012, p. 68–69; NABAŽAITĖ, R. *Vėlyvųjų viduramžių ir naujųjų laikų koklininkystė Klaipėdoje: tarp inovacijos ir kultūrinės tradicijos*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2016, l. 22–23.

71 JASIUKEVIČIUS, V.; VAITKEVIČIUS, G. XVII a. kalkinio fajanso, rasto Vilniuje, tyrimai. *Lietuvos archeologija*, 1999, t. 18, p. 273.

72 VAITKEVIČIUS, G. Puodininkystės profesionalizacija XIV–XVII a. Vilniuje. In *Miestų praeitis*. Red. ir sud. G. VAITKEVIČIUS. Vilnius, 2004, p. 175–276.

73 VAITKEVIČIUS, G. *Vilniaus buitinė keramika...*, p. 42–43.

atliktais tyrimais, G. Vaitkevičius teigia, jog profesionalioji puodininkystė Vilniuje pradeda formuotis XIV a. viduryje, o XIV a. trečiojo ir ketvirtojo ketvirčių sandūroje profesionalių puodžių gaminti indai tampa dominuojantys vilniečių buityje[74].

G. Vaitkevičius paskelbė ir dvi studijas, nagrinėjančias importuotus keraminius indus, kurie iki šiol yra vieninteliai publikuoti importuotų indų tyrimai, be šios disertacijos autorės paskelbtos publikacijos apie ankstyviausius majolikos indus Vilniuje[75]. Pirmoji publikacija buvo skirta atvežtiniams indams iš Kelcų regiono nagrinėti. Straipsnyje pagrįstai keliamas klausimas, ar šie glazūruoti baltos molio masės indai buvo importiniai, ar gaminti vietoje. Palyginus indų cheminę sudėtį, prieita prie išvados, jog molio sudėtis nebūdinga Lietuvos moliams, o indų cheminė sudėtis atitinka Lenkijoje aptiktų gaminių sudėtį[76]. Tai ganėtinai svarbus tyrimas, leidžiantis gana aiškiai identifikuoti Kelcų keramiką kaip importinę indų rūšį.

Autorius taip pat tyrinėjo ir Vilniaus fajansinius indus. Jis išskiria fajansų grupes: šviesiai pilkos ar gelsvos molio masės glazūruoti indai, daugiausia lėkštės, kurių visas paviršius padengtas storu alavo glazūros sluoksniu, ir šviesos, rusvos ar rausvos molio masės indus, kurių reprezentacinė pusė yra glazūruota plonu baltos glazūros sluoksniu[77]. Pirmoji indų grupė pagal morfologinius ir techninius parametrus skirtina Olandijos gamybos centrams, o antroji – vietinei produkcijai, kuri, autoriaus teigimu, prasideda jau XVII a. Paskutinių dešimtmečių tyrimai Lenkijoje parodė, kad Pamario regione alavo glazūros technologija perimta tik XVIII a. Alavo glazūra XVII a. dengti indai gaminti Nyderlandų, Belgijos ir Vokietijos teritorijoje (gamyba siejama su Arnštato miesto dirbtuvėmis, o XVIII a. technologija perimama Centrinės ir Rytų Europos puodžių), tad kol kas pagrįstų duomenų apie XVII a. alavo glazūros indų gamybą Vilniuje nėra, ypač kad nerasta nė viena gamybos vieta, kuri rodytų šių indų vietinę kilmę[78].

Ne mažiau svarbūs G. Vaitkevičiaus darbai išleisti ir vėliau, jie remiasi jau turimu tyrėjo įdirbiu ir naujų metodų taikymu. 2012 m. paskelbta publikacija apie Vilniaus miesto vietinės gamybos keraminių indų talpas. Autorius ieško XIV–XVII a. keraminių indų tūrių unifikacijos. Indai buvo gaminami pagal tam tikrą tūrio vienetą, kuris

---

74 VAITKEVIČIUS, G. Puodininkystės profesionalizacija..., p. 233.

75 URBONAITĖ-UBĖ, M. Earliest Maiolica Ceramic Dishes in the Old Town in Vilnius. *Archaeologia Baltica*, 2015, vol. 21–22, pp. 163–172.

76 MIKAILA, V.; VAITKEVIČIUS, G. Kai kurie duomenys apie importinę Kelcų keramiką Vilniuje. *Lietuvos istorijos metraštis, 1983 metai*, 1984, p. 11.

77 JASIUKEVIČIUS, V.; VAITKEVIČIUS, G. Op. cit., p. 27–28.

78 MARCINKOWSKI, M. *Fajans pomorski...*; MÖLLER, G. Stettiner Ware – Anmerkungen an Hand schriftlicher und archäologischer Quellen aus der Hansestadt Stralsund. In *Stralsunder Beiträge zur Archäologie, Geschichte, Kunst und Volkskunde in Vorpommern. Band II. Stettiner Ware – Eine Keramik des 18 bis 20 Jahrhunderts im südlichen Ostseeraum*. Stralsund, 1999, S. 10; STEPHAN, G. H. *Die bemalte Irdenware der Renaissance in Mitteleuropa*. Ausstrahlungen und Verbindungen der Produktionzentren im gesamteuropäischen Rahmen. München, 1987, S. 304.

gali būti nustatomas pagal indo morfologinius akcentus ar dekorą[79]. Autoriaus teigimu, instrumentinės indo savybės yra tikrasis kultūrinių ir techninių poreikių atitikmuo, ir pagal tai galima spręsti apie visuomenės kultūrą bei kontrolės mechanizmus[80]. Tyrimu nustatyta, jog XIV a. puodžiaus dirbtuvių indai neatskleidė talpų unifikacijos, o XV–XVII a. indai jau unifikuoti pagal tūrius, kurie sudaro 0,7 ir 0,86 litro. Mažesnieji skirti skysčiams laikyti, o didesnieji – biriems produktams ir košėms[81].

Paminėtina ir G. Vaitkevičiaus monografija „Vilniaus įkūrimas“, kurioje autorius nagrinėja Vilniaus įkūrimo problematiką, remdamasis archeologinių tyrimų medžiaga[82]. Pagrindinis chronologijos ir gyvenamųjų bei gamybinių zonų išskyrimo instrumentas yra buitinė keramika. Stebina autoriaus preciziškai sudaryta chronologija, kai indai datuojami ketvirčio amžiaus tikslumu, o pagal tai ir rekonstruojami Žemutinės pilies teritorijos apgyvenimo laikotarpiai. Ši G. Vaitkevičiaus pasiūlyta Vilniaus vietinės keramikos periodizacija naudojama ir kitų tyrinėtojų darbuose[83]. Tačiau kyla abejonių dėl šios klasifikacijos patikimumo ir praktinio naudojimo, nes aiškūs datavimo kriterijai nepateikiami.

Be šio autoriaus darbų, apie Vilniaus keraminius indus, ypač apie importinius, rašyta nedaug. Galima paminėti du bakalauro darbus, kuriuose nagrinėjami akmens masės Vilniaus mieste ir majolikos artefaktai Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje[84]. Šiuose darbuose sprendžiami indų identifikavimo klausimai. Taip pat galima paminėti ir Kotrynos Žvirblės magistro darbą apie importuotus indus iš VŽP archeologinės kolekcijos, kuriuos autorė identifikuoja pagal užsienio analogijas. Autorė nagrinėja prekybos kelius ir šių indų paskirtį rūmų aplinkoje[85].

Kitų autorių importuotų indų paminėjimai labai fragmentiški, neretai susiję su radinių aprašymu platesniame archeologinių tyrimų kontekste. Dažniausiai informacija aptinkama ataskaitų tekstuose, kai autoriai spėja, kad tai buvusi atvežtinė keramika.

Tikriausiai pirmasis importuoto indo paminėjimas Vilniuje gali būti siejamas su E. ir V. Holubovičių tyrimais Gedimino kalne XX a. viduryje. Savo tyrimų ataskaitoje jie pamini balto molio indo fragmentą, kurį laiko neabejotinu importu[86]. A. Tautavičius, pirmasis Vilniaus Žemutinės pilies tyrinėtojas, kai kuriuose savo darbuose aprašo ty-

---

79 VAITKEVIČIUS, G. 14–17 a. Vilniaus buitinės keramikos talpos...

80 Ibid.

81 Ibid.

82 VAITKEVIČIUS, G. *Vilniaus įkūrimas*. Vilniaus sąsiuviniai, vol. 1. Vilnius, 2010.

83 KAPLŪNAITĖ, I. Op. cit., l. 6; SARCEVIČIUS, S.; VALIONIENĖ, V.; PUGAČIAUSKAS, V. *Kreivoji pilis: tarpdisciplininių tyrimų atvejis*. Vilnius, 2016, p. 69–86; JONAITIS, R.; KAPLŪNAITĖ, I. Op. cit., p. 75–98.

84 KLOVAITĖ, D. *Akmens masės keramika Vilniaus miesto archeologinėje medžiagoje*. Bakalauro darbas. Vilnius, 2010; ŠAKARNYTĖ, M. *Majolika Vilniaus Žemutinėje pilyje.* Bakalauro darbas. Vilnius, 2010.

85 ŽVIRBLĖ, K. *Importinė buitinė keramika Vilniaus Žemutinėje pilyje (XIV–XVII a. I pusė)*. Magistro darbas. Vilnius, 2015.

86 HOLUBOVIČIAI, E. ir V. Op. cit., p. 24.

rimų metu aptiktus buitinės keramikos fragmentus remdamasis jų bruožų visuma, t. y. stiliumi. Fiksuojama indo molio masė, išdegimas, priemaišos, forma ir dekoras. Tyrėjas neretai įžvelgia ir kitų kultūrų indų gamybos, ypač stilistikos, įtaką[87]. Vėlesnėse publikacijose, pasipildžius archeologinei medžiagai, autorius jau kalba apie XII–XIII a. mozūriškąją keramiką, balto molio žaliai glazūruotą statinaitę ir amforos fragmentus, aptiktus XIII a. sluoksniuose[88]. Autorius teigia, kad XV a. kultūriniuose sluoksniuose aptinkami plonasienės juodos molio masės blizgančiu paviršiumi keramikos fragmentai turėtų būti laikomi importu[89]. Šiame tekste tyrėjas pažymi, jog archeologinėje medžiagoje matyti Vilniaus puodininkystės atsilikimas nuo Vakarų ir Vidurio Europos miestų, kur naudoti įvairių formų ir paskirties moliniai indai. Pastebimas mėginimas Vilniaus keraminius indus įtraukti ne tik į Rusios miestų kontekstą, bet ir ieškoti sąryšių su Vakarų Europa. Vis dėlto pateiktos įžvalgos taip ir liko neišplėtotos.

Apie importinius Vilniuje aptiktus fajanso, Kelcų ir akmeninės keramikos (kitaip sakant, akmens masės) indus ir jų chronologiją bei technologinius ypatumus rašė ir Albinas Kuncevičius[90]. Importuotų indų paminėjimų aptinkama ir Daivos Steponavičienės darbuose, kuriuose minimi akmens masės ąsočiai, Kelcų keramika ir Osmanų imperijos gaminiai[91]. Valdovų rūmų archeologinės medžiagos publikacijose aptinkama trumpų paminėjimų apie importuotus keraminius indus, kurių paskirtis buvo stalo serviravimas, o jie siejami su valdovo dvaro prabanga[92].

Lietuvos istorinių laikų keraminių indų istoriografija nėra gausi. Tačiau vis dažniau keraminiai indai analizuojami ir interpretuojami kaip tam tikrų sąveikų ir ryšių žymenys. Naudojantis jais, mėginama rekonstruoti puodininkystės tradicijas, naujų tendencijų atsiradimą ir plitimą LDK ir Prūsijos miestuose.

---

87 TAUTAVIČIUS, A. Iš XIV a. Vilniaus gyventojų buities. *Iš lietuvių kultūros istorijos*, 1958, t. 1, p. 98–99; TAUTAVIČIUS, A. Vilniaus pilies teritorijos archeologiniai kasinėjimai. *Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis*, 1960, t. 2, p. 3–49.

88 TAUTAVIČIUS, A. Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmai. Istorija ir tyrimai. *Baltų archeologija*, 1996, nr. 18, p. 5; TAUTAVIČIUS, A.; URBANAVIČIUS, V. Archeologiniai tyrimai. In *Vilniaus Žemutinės pilies tyrimai (1990–1993 metų tyrimai)*. Red. A. TAUTAVIČIUS. Vilnius, 1995, p. 51.

89 TAUTAVIČIUS, A.; URBANAVIČIUS, V. Archeologiniai tyrimai. In *Vilniaus Žemutinės pilies tyrimai (1990–1993 metų tyrimai)...*, p. 66; TAUTAVIČIUS, A.; URBANAVIČIUS, V. Archeologiniai tyrimai. In *Vilniaus Žemutinės pilies rūmai (1994–1995 metų tyrimai)*. Red. V. URBANAVIČIUS. Vilnius, 1999, p. 70.

90 KUNCEVIČIUS, A. *Lietuvos viduramžių archeologija*. Vilnius, 2005, p. 145–146.

91 STEPONAVIČIENĖ, D. *Lietuvos valdovo dvaro prabanga XIII a. viduryje – XVI a. pradžioje*. Vilnius, 2007, p. 189–190; STEPONAVIČIENĖ, D. Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų latrinos. In *Lietuvos pilių archeologija*. Sud. J. GENYS, V. ŽULKUS. Klaipėda, 2001, p. 190.

92 KAMINSKAITĖ, I. Dvaro kasdienybė. Indai. In *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidencija Vilniuje*. Sud. V. URBANAVIČIUS. Vilnius, 2010, p. 311–319.

Keraminių indų tyrimų metodika ir teorinė prieiga

Šioje disertacijoje naudojama *chaîne opératoire* teorinė prieiga, kuri teigia, jog materialių objektų gamybos procesas sudarytas iš serijos operacijų, kurių metu žaliava paverčiama vartojimo objektu arba įrankiu, o šie technologiniai požymiai buvo nulemti skirtingų kultūrinių ir socialinių terpių[93]. Ši prieiga archeologijos ir antropologijos srityse pradėta plačiai taikyti XX a. 9–10-uoju dešimtmečiais[94]. Tuo metu pasirodė mokslinių studijų, kurios įrodė koreliaciją tarp radinių technologinių bruožų ir skirtingų socialinių grupių. Žvelgiant iš archeologijos mokslo perspektyvos, ši prieiga gali padėti atskleisti ne tik technologinius tam tikrų radinių požymius, bet ir socialinius bei kultūrinius procesus, juos gaminusių individų ir jų grupių skirtumus ar panašumus[95]. Taigi įgyvendinti pagrindinį archeologijos mokslo tikslą – remiantis išlikusiais materialiais praeities pėdsakais suprasti, kaip žmonės gyveno ir kokie sprendimai lėmė tokį jų gyvenimo būdo pasirinkimą bei kaip jų pasirinkimas forma-

[93] ROUX, V. Ceramic Manufacture. The *Chaîne Opératoire* Approach. In *The Oxford Handbook of Archaeological Ceramic Analysis*. Ed. by A. HUNT. Oxford, 2017, p. 101.

[94] Ibid., p. 102.

[95] DE LA FUENTE, A. G. *Chaîne Opératoire*, Technical Gestures and Pottery Production at Southern Andes during the Late Period (c. AD 900–AD 1450) (Catamarca, Northwestern Argentina, Argentina). In *Archaeological Ceramics: a Review of Current Research.* Ed. by S. SCARCELLA. BAR International Series 2193. Oxford, 2011, p. 89.

vo elgesio normas[96]. Tyrėjai, naudojantys *chaîne opératoire* prieigą, teigia, jog tokiu būdu įmanoma identifikuoti skirtingas socialines grupes ir jų kaitos procesus[97].

Teorinės prieigos esminis teiginys yra toks: technologinės praktikos pasirinkimas tiesiogiai siejasi su kultūrine ir socialine terpe, o vyraujančių normų priėmimas yra nulemtas perėmimo proceso[98]. Ši sistema skirstoma į du lygmenis: individualų ir kolektyvinį. Individualiu lygmeniu mokinys iš mokytojo perima ne tik technologinio proceso įvaldymo gebėjimus, bet ir specifinį požiūrį, kaip tie objektai turi būti gaminami ir kokia turi būti jų išvaizda. Individų grupėje, kuri yra susijusi tam tikrais socialiniais ar kultūriniais ryšiais, vyrauja nusistovėjusios normos, kurios priimtinos visiems nariams ir jie jomis vadovaujasi[99]. Šį teiginį galima iliustruoti Vilniuje atliktais daktiloskopiniais keraminių indų tyrimais iš Subačiaus g. 11 aptiktos XVI a. pabaiga – XV a. pradžia datuojamos gamybos atliekų duobės. Tyrimų metu nustatyta, kad profesionalus puodžius turėjo ir pagalbininką[100]. Mokinys sėmėsi patirties iš savo mokytojo, kuris jam perdavė savo žinias ir supratimą, kaip ir kokius keraminius indus reikia gaminti. Taip mokytojas išlaikydavo ir perduodavo tradicijas, būdingas jam, kaip individui. Kolektyviniu lygmeniu šios idėjos buvo perimamos per puodžiaus pagamintus indus ir jų naudojimą tam tikroje vartotojų grupėje.

Visų objektų, taip pat ir keraminių indų, gamybos srityje svarbiausi technologiją lemiantys veiksniai yra gamtinė ir kultūrinė aplinka. Skirtingi žaliavų šaltiniai, technologiniai sprendimai ir kultūrinės tradicijos lėmė, kad skirtinguose regionuose buvo gaminami technologiniu požiūriu skirtingi keraminiai indai. Skiriasi pirmiausia indo formavimo procesai (lipdymas, apžiedimas, žiedimas), molio masė (molio spalva, priemaišos, išdegimo temperatūra, degimo aplinka, tolygumas, sąlytis su deguonimi), indo paviršiaus apdorojimas (gludinimas, poliravimas, grūdinimas, lyginimas ir t. t.) ir paviršiaus dengimas angobais ar spalvotomis glazūromis. Dekoravimo technologijos šiuo požiūriu skirstomos į dažymą ar piešimą, įrėžtus, įspaustus, voleliu atliktus ornamentus ir matricomis dekoruotus indus. Šių požymių visuma sudaro esminius keraminių indų skirtumus ir panašumus.

Pagal išvardytus požymius keraminiai indai gali būti klasifikuojami trijų pakopų hierarchiniu principu. Pirmasis klasifikavimo žingsnis yra išskirti technines grupes pagal indų formavimą, molio masę ir paviršiaus apdirbimą. Antrosios pakopos, labiau taikytinos vietinei keraminių indų produkcijai identifikuoti ir klasifikuoti, metu techninėse grupėse indai suskirstomi į petrografines grupes. Galiausiai, sudarius pirminius katalogus, kiekviena technopetrografinė indų grupė gali būti skirstoma pagal

96 RENFREW, C.; BAHN, P. *Archaeology: Theories, Methods and Practice*. 5th edition. London, 2008, p. 17.
97 ROUX, V. Op. cit., p. 103.
98 Ibid., p. 103.
99 Ibid., p. 103.
100 SARCEVIČIUS, S.; SUBAČIUS, R.; BLOŽĖ, A. Op. cit., p. 224.

funkcines ir stilistines ypatybes. Ši klasifikacija, be abejo, gali būti įgyvendinama tik idealiomis tyrimų sąlygomis, tad dažnai taikoma tik pirmoji ar antroji klasifikacijos pakopa. Vilniaus importuotų keraminių indų tyrimo atveju antroji pakopa nėra tikslinga, nes tiriami importuoti keraminiai indai ir remiamasi pirmuoju klasifikavimo žingsniu. Daugelyje Vakarų Europos šalių tokie tyrimai yra atliekami taikant ne tik petrografinius tyrimo metodus, bet ir neutronų aktyvacijos, indukuotos plazmos ir kitus tyrimus, kuriais nustatomos tikslios gamybos vietos ar produkcijos regionai ir iš dalies rekonstruojama antroji hierarchinė pakopa.

Tokia teorinė prieiga ir klasifikacija taikoma daugelyje keraminių indų tyrėjų darbų. Ši disertacija taip pat nėra išimtis. Vilniaus importuoti indai nebuvo sistemingai tyrinėti, tad pirminis uždavinys buvo surinkti importuotų indų kolekciją ir ją klasifikuoti. Indai skirstyti pagal jų gamybos vietas. Daugelyje gamybos vietų buvo gaminami specifiniai indai, kurie išsiskyrė savo molio masės ir degimo charakteristikomis, paviršiaus apdirbimu ar dekoru. Tad produkcijos vieta buvo nustatoma lyginamuoju metodu pagal identifikuotų gamybos vietų požymius. Jeigu gamybos vieta nebuvo tiksliai identifikuota, nustatytas tik platus regionas, artefaktai buvo skirstomi pagal molio masės ir paviršiaus apdirbimo charakteristikas (pilkos molio masės, viduramžių glazūruoti šviesiai pilkos molio masės indai ir pan.), o šios grupės klasifikuojamos jau pagal kitus būdingus tos grupės bruožus, pvz., paviršiaus apdorojimas ar dekoras. Stilistinis tyrimų metodas buvo taikomas tik toms importuotų indų grupėms, kurių dekoravimo technikoje atsiskleidė tuo metu vyravę meninės raiškos stiliai (renesansas, barokas).

Tipologija archeologijos srityje yra vienas iš pagrindinių tyrimo įrankių, be kurio itin sunku rekonstruoti tam tikro laikotarpio ir regioninius socialinius bei kultūrinius procesus. Tačiau tai nėra baigtinis ir galutinis rezultatas archeologinės medžiagos tyrimų lygmeniu. Radinių katalogai yra tik įrankis, kurį naudojant ir pasitelkus kitus galimus informacijos šaltinius (kraštovaizdžio archeologijos metodus, ekofaktų tyrimus, istorinius duomenis, kartografiją, ikonografiją) galima suprasti ir identifikuoti procesus, vykusius praeityje tam tikros grupės ar regiono apibrėžtyje. Taigi šioje disertacijoje mėginama pereiti nuo artefaktų studijų, kurios remiasi radinių aprašymu ir katalogizavimu, prie materialinės kultūros studijų[101]. Materialinės kultūros tyrimai remiasi prielaida, kad visi žmonių pagaminti objektai buvo aktyvūs informacijos skleidėjai, kurie dalyvavo ir veikė socialinius bei kultūrinius procesus[102]. Šiems procesams identifikuoti ir naudojama aprašyta teorinė prieitis.

Importuoti indai yra išskirtinė radinių grupė, kuri suteikia žinių apie chronologiją, bendruomenių ryšius, sąveikas, prekybinius ir ekonominius aspektus. Kiekvienos importuotos indų grupės skirtumai buvo nulemti gamtinių, kultūrinių ir socialinių tos vietos reiškinių, kurie atsispindi jų gamybos technologijoje ir formose. Indai, atke-

[101] BEAUDRY, M.; MEHLER, N. The Material Culture of the Modern World. *Post-medieval Archaeology*, 2016, vol. 50, no. 1, p. 108.

[102] WOODWARD, I. *Understanding Material Culture*. London, 2007, p. 3.

liavę iš kitų kraštų, itin skyrėsi nuo Vilniaus vietinės puodininkystės tradicijos. Importuoti indai interpretuojami ir turi būti suvokiami kaip skirtingos, „svetimos“ kultūrinės ir socialinės tradicijos reprezentantai, kurie tam tikru būdu atkeliavo į miestą ir buvo naudojami bendruomenės narių. Keraminiai indai galėjo būti naudojami kaip maisto produktų ir gėrimų transportavimo talpos, kai importo tikslas buvo ne pats indas, o jame esantis turinys. Keraminiais indais galėjo būti keičiamasi dėl asmeninių kontaktų, taip pat indai patys galėjo būti mainų ir prekybos objektas[103]. Kita vertus, radinių kompleksai su importuotais indais ir kitais radiniais, aptinkami apibrėžtose teritorijose miesto ribose, gali žymėti kitos kultūrinės tradicijos namų ūkius ar specifinės paskirties vietas (dvarus, vienuolynus, bažnyčias)[104]. Individų grupės nuolat buvo veikiamos vidinių ar išorinių veiksnių, tad kultūra, arba kitaip – tradicijos, nuolat keitėsi. Matoma materialinės kultūros kaita, kai, be vietinių tradicijų technologijų kaitos, perimami ir adaptuojami vietinei bendruomenei svetimos tradicijos elementai (indų formos, apdirbimas, ornamentai). Importuoti indai galėjo inspiruoti vietinės puodininkystės tradicijos kaitą, tačiau nauji elementai galėjo būti ir atmesti kaip praktiškai nepanaudojami ir nereikalingi objektai. Importuoti indai suvokiami kaip atskiri objektai, nurodantys skirtingas kultūrines tradicijas, o radinių kompleksai su importuotais indais iš atskirų objektų (tokių kaip vienas namų ūkis, rūmai ar kiti specifinės paskirties pastatai) gali žymėti skirtingos kultūrinės tradicijos individų apgyvendintas vietas.

Visi išvardyti faktai rodo, kad archeologiniai radiniai buvo integrali gyvenimo dalis, sąmoningai ar nesąmoningai naudojama plėtojant socialinius ir kultūrinius ryšius[105]. Naujausioje istoriografijoje aptinkamas ir specifinis „kultūros nešėjo“ terminas (angl. *culture carrier*), kuriuo apibrėžiami būtent šia teorine prieiga interpretuojami artefaktai[106]. Aktyviojo dėmens paieškos pradėtos analizuojant importuotus radinius Hanzos sąjungos miestuose. Tyrimuose buvo ieškoma specifinių indikatorių, kurie padėtų identifikuoti nelokalios kultūros apraiškas ir vietinės bendruomenės atsakus į šiuos procesus. Tyrimai parodė, kad viduramžiais akmens masės, pilkos molio masės ir glazūruotos bei dekoruotos keramikos koncentracijos koreliuoja su iš isto-

[103] BROWN, D. H. The Social Significance of Imported Medieval Pottery. In *Not so Much a Pot, more a Way of Life: Current Approaches to Artefact Analysis*. Monograph 83. Ed. by C. G. CUMBERPATCH, P. W. BLINKHORN. Oxford, 1997, pp. 95–112.

[104] BRISBANE, M. A.; ORTON, C. R. Op. cit., pp. 3–4; ORTON, C.; TYERS, P.; VINCE, A. Op. cit., pp. 28–29.

[105] ROESDAHL, E.; VERHAEGHE, F. Material Culture – Artefacts and Daily Life. In *The Archaeology of Medieval Europe.* Vol. 2: *Twelfth to Sixteenth Centuries*. Ed. by M. CARVER, J. KLÁPŠTĚ. Aarhus, 2011, p. 189.

[106] BANERJEA, R. Y. et al. A Multi-proxy, Diachronic and Spatial Perspective on the Urban Activities within an Indigenous Community in Medieval Riga, Latvia. *Quaternary International*, 2017, vol. 30, pp. 1–19; MEHLER, N. The Perception and Interpretation..., p. 91; GAIMSTER, D. The Hanseatic Cultural Signature..., p. 73; GAIMSTER, D. A Parallel History..., p. 408.

rinių duomenų žinomais vokiečių pirklių apgyventais kvartalais. Taip pat išsiskyrė vietinių gyventojų ir kitų kultūrinių grupių apgyventose teritorijose aptikti radinių kompleksai[107]. Atsižvelgus į pagrindinius šios teorijos teiginius, ją galima taikyti ir kitų vėlyvųjų viduramžių ir naujųjų laikų miestų tyrimų atvejais.

Šioje disertacijoje, naudojant aprašytas teorines prieigas, ieškoma, kokią įtaką Vilniaus bendruomenių gyvenimui ir tradicijoms turėjo importuoti keraminiai indai, kurie vertinami kaip tam tikro identiteto atspindys. Reikia paminėti, kad identitetas šioje disertacijoje apibrėžiamas kaip bendrų idealų, bruožų ir elgesio normų visuma, apimanti tam tikrą individų grupę ir skirianti ją nuo kitų[108]. Artefaktai interpretuojami pasitelkus archeologinius (stratigrafija, radinių kompleksai) ir istorinius duomenis. Teksto skyriuose aptariamos kiekvienos grupės technologinės savybės. Molio masės ir glazūros spalvai nustatyti naudojama *Munsell soil-color charts* spalvų identifikavimo sistema, o technologinės priemaišų savybės aprašomos pagal Kento universiteto parengtą aprašymo sistemą (3 pav.).

Taikytas ir cheminis tyrimų metodas, kuriuo siekta palyginti vienos Vilniuje aptiktos vėlyvųjų viduramžių indų rūšies (plačiau 1.4 poskyryje) molio masės ir glazūrų sudėtis su vizualiai ir technologiškai panašių indų iš Trakų, Lenkijos ir Baltarusijos rezultatais. Ši radinių grupė pasirinkta dėl neaiškaus gamybos regiono ir turimų kitose šalyse atliktų tyrimų rezultatų. Cheminiai tyrimai naudingi ir aktualūs tik tada, kai turima lyginamosios medžiagos iš gamybos vietų ar regiono ir kai tyrimai atlikti taikant analogiškus metodus. Rezultatų lyginimas remiasi prielaida, jog vienoje vietoje ar gamtiškai panašiame regione gamintų indų cheminė sudėtis skiriasi mažiau nei gamintų skirtingų bendruomenių[109]. Variacijų pasitaiko ne tik tarp toje pačioje vietų gamintų indų, bet ir mėginiuose, imtuose iš to paties indo fragmento, tad lyginant rezultatus visada atkreipiamas dėmesys į nuokrypius[110]. Cheminiai tyrimai yra itin populiarus indų kilmės nustatymo metodas, tad ir šioje disertacijoje jis taikomas aptiktų indų panašumams, skirtumams nustatyti ir siekiant susieti juos su tam tikromis gamybos vietomis.

Cheminius tyrimus atliko NMLDKVR muziejaus chemikė-technologė Medeina Steponavičiūtė. Atrinkti 6 indų fragmentai, kurie tirti rentgeno spindulių difrakcija (SEM-EDX). Atskirai tirtos molio masės sudėtys, išskirti 8 cheminiai junginiai, o glazūros tyrimuose – 11 skirtingų junginių (40, 41 lent.). Matavimai atlikti 6 skirtinguose vieno mėginio plotuose, o ne taškuose. Tirtų mėginių molio masė yra nevientisa, tad rezultatai gali itin skirtis tiriant skirtingus vieno mėginio taškus. Rezultatai taip

---

107 NAUM, M. Multi-ethnicity and Material Exchanges in Late Medieval Tallinn. *European Journal of Archaeology*, 2014, vol. 17, no. 4, p. 657.

108 ROESDAHL, E; VERHAEGHE, F. Op. cit., p. 215.

109 HEIN, B.; TSOLAKIDOU, A. et al. Standardisation of Elemental Analytical Techniques Applied to Provenance Studies of Archaeological Ceramics – an Inter Laboratory Calibration Study. *The Analyst*, 2002, vol. 127, p. 543.

110 RICE, P. Op. cit., 2005, pp. 390–391.

pat priklauso ir nuo radinių laikymo sąlygų muziejuje bei sąlygų archeologiniame sluoksnyje (terpė, irimo greitis ir kiti pakitimai). Visi šie veiksniai lėmė, kad sudėčių paklaidos varijuoja kelių procentų ribose. Išsamiau gauti rezultatai ir jų interpretacija aptariami 1.4 poskyryje.

Taip pat naudojama Vilniaus ikonografinė medžiaga ir istorinių šaltinių publikacijos, kurių duomenys koreliuoja su importuotų indų radavietėmis. Vakarų Europos ikonografinė medžiaga, kurioje vaizduojami įvairūs keraminiai indai, iliustruoja indų naudojimo paskirtį skirtingų kasdienių veiksmų perspektyvoje: maisto gaminimui naudoti indai, serviravimo ir gėrimų patiekimo indai, indai kaip namų dekoracijos. Taip pat ikonografija neretai leidžia identifikuoti ir indų naudojimo chronologiją bei ją koreliuoti su archeologiniais duomenimis.

I.

Vilniaus miesto ir pilių importuoti keraminiai indai

1.1. Pafrato ir Pingsdorfo tipo keraminiai indai

Ankstyviausi vėlyvųjų viduramžių importuoti indai Vilniuje, kaip ir daugelyje kitų Šiaurės Europos miestų, siejami su Pafrato ir Pingsdorfo produkcija. Šios indų rūšys buvo pavadintos miestelių, kuriuose pirmą kartą aptiktos jų gamybos vietos Reino regione, vardu. Pingsdorfo tipo indų gamybos tradicijos buvo tęsiamos ir jau įsisavinus akmens masės gamybos technologijas. Apskritai Pafrato ir Pingsdorfo tipo keraminių indų daugiausia aptinkama Šiaurės jūros regione ir siejama su intensyviais prekybiniais jūrų ryšiais[111]. Baltijos pakrantėse jų radaviečių yra mažiau, nors pastarųjų metų tyrimai rodo, kad jų aptinkama Estijos vėlyvųjų viduramžių sluoksniuose, o dabartinėje Lietuvos teritorijoje – Klaipėdoje[112].

Pafrato indai buvo gaminami Reino regione, šalia dešiniojo Reino kranto esančiame Pafrato kaimelyje, netoli Kelno. Čia XX a. viduryje aptikus jų gamybos vietas ir suteiktas šis pavadinimas[113]. Istoriografijoje Pafrato gaminiai gali dar būti vadinami ir mėlynai pilkais indais. Pafrato indai priskiriami viduramžių pilkos molio masės indų

[111] LÜDTKE, H. Paffrather Ware. In *Handbuch zur mittelalterlichen Keramik in Nordeuropa*. Bd. 1. Hrsg. von H. LÜDTKE, K. SCHIETZEL. Schleswig, 2001, S. 169.

[112] UBIS, E. Importuoti keraminiai indai Klaipėdos pilyje ir papilio miete 1252–1600 m. *Klaipėdos pilies tyrimai*. Sud. G. ZABIELA. 2018. In press; RUSSOW, E. Op. cit., l. 39–40.

[113] RUSSOW, E. Op. cit., l. 39–40; LÜDTKE, H. Paffrather Ware..., S. 165.

grupei, tačiau neretai išskiriami kaip atskira rūšis dėl išskirtinės molio masės ir paviršiaus apdirbimo[114]. Šie indai buvo degami redukcinėje aplinkoje 900–1200 °C temperatūroje, tad jų paviršius juodintas, o molio masė išlikusi balta arba šviesiai pilka. Šių indų paviršius yra šiurkštus ir blizgus, primenantis metalo blizgesį, sienelės plonos, jų išorė kieta, o vidus porėtas[115]. Šio gamybos centro puodžiai gamino tik kelių formų indus: nedekoruotus puodus apvaliais ir ovaliais dugnais. Kai kuriais atvejais prie puodų petelių buvo tvirtinama viena užlenkta pailga rankena[116]. Pafrato tipo indai pradėti gaminti apie X a. Šiaurės Europoje jų daugiausia aptinkama XII a. datuotinuose sluoksniuose, tačiau pavienių artefaktų pasitaiko ir XIII–XIV a. kontekstuose[117].

Vilniuje aptikti ir identifikuoti du Pafrato tipo indų fragmentai. Pakraštėlio angos skersmuo siekė 15 cm. Fragmentai pasižymi balta (10YR 8,5/1) ir šviesiai pilka (2,5Y 7/1) molio mase ir pilku šiurkščiu blizgiu paviršiumi. Fragmentai itin maži, tad tikslios jų formos nustatyti nepavyko. Puodo pakraštėlis (kat. nr. 1) aptiktas Žemutinės pilies pylimo sluoksnyje su XIV–XVI a. pradžia datuotinais radiniais, t. y. ne pirminėje savo atsiradimo archeologiniame sluoksnyje vietoje[118]. 1994 m. aptiktas fragmentas yra be inventorinio numerio. Nors jų kontekstai neaiškūs, tačiau galima konstatuoti, jog Pafrato indai jau buvo žinomi Vilniaus gyventojams. Kol kas nėra nustatyta tiksli Pafrato indų gamybos chronologija, tad tikėtina, jog radiniai į archeologinį sluoksnį pateko XIII a. pabaigoje[119].

Pingsdorfo tipo keraminiai indai pirmą kartą identifikuoti dar 1887 m., kai buvo atrasta pirmoji gamybos vieta Pingsdorfo mieste[120]. Nors šiai grupei vartojamas vieno miesto pavadinimas, tačiau Pingsdorfo tipo indai buvo gaminami Reino regione tiek dabartinės Vokietijos teritorijoje, tiek Nyderlanduose (17 pav.). Tad literatūroje vartojami Pingsdorfo tipo arba Briulės-Pingsdorfo pavadinimai.

Pingsdorfo tipo indai gaminti apie X–XII a. Tai buvo viena iš pirmųjų keraminių indų rūšių, jūrų ir sausumos keliais paplitusių Vokietijoje, Nyderlanduose, Anglijoje ir pasiekusių Šiaurės jūros regioną. Pastaraisiais metais jų aptinkama ir kaimyninėse Baltijos valstybėse, nors indų kiekis archeologiniuose kompleksuose itin nedidelis[121].

---

114 Ibid., S. 165.

115 Ibid.

116 Pafrato indų formos pateiktos: *Handbuch zur mittelalterlichen Keramik in Nordeuropa*. Bd. 3. Hrsg. von H. LÜDTKE, K. SCHIETZEL. Schleswig, 2001, S. 1557–1562.

117 LÜDTKE, H. Paffrather Ware..., S. 168; RUSSOW, E. Op. cit., l. 39–40.

118 Tekste prie radinių aprašymo pateikiami archeologinių tyrimų ataskaitose suteikti radinių numeriai, kurie trumpinami santrumpa „nr.“. OŽALAS, E. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. Pietinio korpuso prieigų 2003 m. archeologinių tyrimų ataskaita.* Vilnius, 2004. NMLDKVR ATA 40, l. 43.

119 LÜDTKE, H. Paffrather Ware..., S. 168.

120 KELLER, CH. Pingsdorf-type Ware – An Introduction. *Medieval Ceramics*, 1995, no. 19, p. 19.

121 RUSSOW, E. Op. cit., l. 40; LÜDTKE, H. Paffrather Ware..., S. 61.

Pingsdorfo tipo indai apibrėžiami kaip žiesti, kietos molio masės gaminiai su kvarco priemaišomis (0,05–0,4 mm) ir kartais pasitaikančiais raudono molio intarpais[122]. Indų paviršius šiurkštokas. Priklausomai nuo degimo temperatūros, molio masė būna dažniausiai beveik balta ar blyškiai gelsva. Dirbiniai buvo dekoruojami raudonai rudu ar ryškiai rudu molio angobu. Iki XII a. praktiškai visas indo paviršius buvo dekoruojamas, o vėliau dekoras jau atliekamas teptuku, piešiant tinklelio, eglutės ar įstrižų brūkšnių ornamentus petelių srityje.

Pingsdorfo tipo indų chronologija kol kas yra ganėtinai sudėtinga, nes nėra publikuotos tyrimo medžiagos iš gamybos vietų ir nesudaryta jų tipologija. Tad gamybos pradžia ir pabaiga datuojama pagal stratigrafiją ir monetų radinius[123]. Pingsdorfo indų gamybos pabaiga siejama su XIII a. pradžioje stiprėjančiu Zygburgo centru, kai pradedami gaminti protoakmens masės indai.

Paminėtina, kad Pingsdorfo tradicija buvo tęsiama ir vėlyvaisiais viduramžiais, tačiau jau kituose gamybos centruose, o Reino regione balto molio indų gamybos tradicijos nutrūksta. XIV–XV a. balto molio keraminių radinių aptinkama Lenkijoje, centrinėje Vokietijoje. Šių indų gamybos tęstinumas sietinas su Pingsdorfo tradicijų įtaka.

Vilniuje aptikti dviejų Pingsdorfo tipo indų fragmentai (kat. nr. 2, 3). Šie fragmentai pasižymi blyškiai rusva molio spalva (10YR 8/2) ir ryškiu raudonai rudu dekoru. Dekoravimas teptuku ir plokščias indo dugnas suponuoja hipotezę, kad tai vėlyviausios stadijos Pingsdorfo tipo indai, kurių itin retai pasitaiko archeologiniuose Šiaurės Europos sluoksniuose[124]. Vis dėlto analogiškai dekoruotų blyškios molio masės indų su rudu tinkleliniu ornamentu aptikta Lenkijoje. Tyrėjai juos datuoja XV a., tačiau nediskutuoja galimos jų kilmės vietos[125].

Verta paminėti, kad 2013 m. Dubingių piliavietės tyrimų metu XIV a. pabaiga – XV a. pradžia datuojamame sluoksnyje aptiktas indo fragmentas, kuris pagal vizualinius bruožus yra analogiškas Vilniuje aptiktiems indams[126]. Valdovų rūmų ir Dubingių piliavietės radinių fragmentai buvo tirti SEM-EDX ir ATR-FTIR metodais, kurių rezultatai parodė, jog molio masės sudėtis ir degimo temperatūra buvo panaši, o rudos spalvos piešinys atliktas ochra. Cheminių tyrimų duomenų palyginimas su chemine

---

122 KELLER, CH. Pingsdorf-type Ware..., p. 21.

123 Ibid., p. 22.

124 LÜDTKE, H. Paffrather Ware..., S. 1704, Taf. 390.

125 BIS, M. The White Pottery in Early Modern Poland: Local Production or Regional Fashion? [interaktyvus]. *Europa Postmediaevalis 2018*. Post-medieval pottery between (its) borders. The first annual conference. 17th-18th of April, 2018. Prague, Poster. Prieitis per internetą: <https://www.academia.edu/36494148/The_white_pottery_in_earl y_modern_Poland.Local_production_or_regional_fashion_Conference_Europa_Postmediaevalis_2018._Post-medieva l_pottery_between_its_borders_Prague_17-18.04.2018>.

126 KUNCEVIČIUS, A.; LAUŽIKAS, R.; JANKAUSKAS, R.; AUGUSTINAVIČIUS, R.; ŠMIGELSKAS, R.. *Dubingių mikroregionas ir Lietuvos valstybės ištakos*. Vilnius, 2015, p. 125; 29 pav.

Pingsdorfo gamybos vietų pavyzdžių sudėtimi būtų naudingas siekiant nustatyti šių fragmentų kilmę[127]. Kita vertus, Vilniuje ir Dubingiuose aptiktieji fragmentai vizualiai panašūs, o jų radimo kontekstas atitinka Lenkijoje rastų fragmentų chronologiją bei išvaizdą. Tad šioje disertacijoje šie fragmentai siejami su Pingsdorfo tradicijų transformacijomis ir gamybos vietų pasikeitimu. Indai identifikuojami kaip Pingsdorfo tipo radiniai, nes kol kas tiksliai nustatyti jų gamybos vietą nėra galimybių.

1.2. Reino regiono ir Žemutinės Saksonijos akmens masės indai

Akmens masės terminas, apibrėžiantis specifinius indus, pradėtas vartoti jau XIX a.[128] Šios rūšies indai pradėti gaminti dabartinės Vokietijos Reino regione, o vėliau gamyba jų persikėlė ir į Žemutinę Saksoniją bei Belgiją. O nuo XVII a. šios rūšies indai pradėti gaminti ir Anglijoje. Akmens masės gamybos technologija smarkiai veikė vėlyvųjų viduramžių ir naujųjų laikų keramikos gamybos tradicijas. Tai viena iš keraminių indų rūšių, kuri keitė ne tik gamybinius procesus, bet ir kultūrinius bei socialinius skirtingų visuomenių elgesio modelius.

Vilniuje identifikuoti akmens masės indai buvo gaminti didžiuosiuose Reino regiono centruose (Zygburge, Raerene, Kelne, Frechene, Vestervalde) ir Žemutinės Saksonijos Valdenburgo bei Anabergo gamybos vietose. Šiame tyrime analizuoti 109 XIII a. pabaiga – XVII a. datuotini akmens masės indai.

1.2.1. Zygburgo indai

Zygburgo keramikos gamybos centras buvo įsikūręs dabartinės Vokietijos teritorijoje prie Zygo upės, apie 12 km nuo Bonos miesto[129]. Čia keramikos dirbtuvės veikė jau nuo XII a. pabaigos iki Trisdešimtmečio karo, kai švedų kariuomenė nusiaubė miestą ir puodžiai buvo priversti persikelti į gretimus miestus. Šioje vietoje maždaug XIII a. pabaigoje – XIV a. pradžioje buvo pritaikyta novatoriška keramikos gamybos technologija: degimo metu molio masėje esančios priemaišos visiškai išsilydo ir susiformuoja itin kieti akmens masės indai. Pereinamasis laikotarpis tarp beveik akmens masės ir tikrosios akmens masės technologijos įsigalėjimo yra gana neaiškus, tačiau, tyrėjų nuomone, akmens masės indų gamyba galutinai įsigali XIV a. pradžioje[130].

---

127 ROTHER, A. Chemische und mineralogische Untersuchungen an Keramik Pingsdorfer Art aus dem nordeuropäischen Raum – Referenzgruppen für chemische Herkunftsbestimmungen. In *Handbuch zur mittelalterlichen Keramik in Nordeuropa*. Bd. 1. Hrsg. von H. LÜDTKE, K. SCHIETZEL. Schleswig, 2001, S. 435.

128 UNGER, I. *Kölner und Frechener Steinzeug der Renaissance*. Die Bestände des Kölnischen Stadtmuseums. Köln, 2007, S. 20.

129 GAIMSTER, D. *German Stoneware...*, p. 164.

130 Ibid., p. 165.

Dėl nepralaidumo skysčiams ir aukštos temperatūros netoleravimo Zygburgo, kaip ir kitų akmens masės gamybos centrų, indai buvo skirti skysčiams laikyti, transportuoti ir serviruoti. Nuo XIV a. šio centro indai, kaip kokybiškai nauji ir tobulesni, užima nemažą dalį visos Europos keraminių indų rinkos[131].

Plačiąja prasme Zygburgo keraminiai indai gali būti skirstomi pagal molio masėje esančių priemaišų išsilydymo laipsnį į nevisiškai susilydžiusios molio masės (protoakmens masė, beveik akmens masė) ir visiškai susilydžiusios molio masės (tikroji akmens masė) indus[132]. Susilydžiusios molio masės indai pagal formų kaitą ir paviršiaus apdirbimą bei formas skirstomi į tris grupes[133]. Tokia klasifikacija naudojama ir pripažįstama daugelio tyrėjų ir plačiai naudojama archeologinėje literatūroje. Šioje disertacijoje laikomasi nusistovėjusių terminų ir tipologinės tradicijos, pagal kurią indai klasifikuojami į protoakmens masės, beveik akmens masės ir akmens masės indus.

Protoakmens masė (angl. *proto-stoneware*, vok. *Protosteinzeug*) buvo pradėta gaminti XIII a. Pagal gamybos būdą ji apibrėžiama kaip oksidacinėje aplinkoje išdegta šiurkščių paviršiumi keramika, kurios priemaišos nėra iki galo išsilydžiusios[134]. Dažniausiai kaip priemaišos buvo naudojamas 0,2–07 mm dydžio kvarcinis smėlis[135]. Tokios masės indai buvo degami maždaug 1 000–1 050/1 100 °C temperatūroje. Tokioje aukštoje temperatūroje priemaišos lydėsi, sudarydamos tvirtas jungtis molio masėje. Protoakmens masės indų paviršiaus spalva varijuoja nuo įvairiausių atspalvių rudos iki šiek tiek raustelėjusios spalvos angobo, dedamo ant viso indo paviršiaus[136]. Šių indų formų buvo nedaug, daugiausia gaminti įvairių dydžių ąsočiai. Ryški pakraštėlio briauna buvo būdingiausias šios rūšies indų bruožas[137]. Pereinamuoju laikotarpiu, kai pradėti gaminti ir beveik akmens masės indai, pakraštėlis tampa tiesesnis ir su mažiau išreikšta briaunele. Chronologiškai išskirti aiškius klasifikavimo kriterijus pagal protoakmens masės indų technologinius aspektus ir formos kaitą gana sudėtinga, tačiau kai kurie tyrėjai pažymi, kad angobuoti raudonos arba oranžinės molio masės indai galėjo būti gaminami net iki XIV a. pradžios[138].

Tikslią protoakmens masės gamybos vietą taip pat ganėtinai sunku nustatyti, mat ji gaminta keliuose dabartinės Vokietijos regionuose: Zygburge, Langervėhėje ir Že-

131 Ibid., p. 166.

132 ROEHMER, M. *Siegburger Steinzeug. Die Sammlung Schulte in Meschede*. Mainz am Rhein. 2007, S. 21.

133 RUSSOW, E. Op. cit., l. 46; GAIMSTER, D. *German Stoneware*…, p. 34.

134 GAIMSTER, D. *German Stoneware*…, p. 34.

135 Ibid.

136 JOHANSSON, M. *Medieval and Post-medieval Pottery in Stockholm, Sweden* [interaktyvus] [žiūrėta 2016 12 20], p. 66. Prieitis per internetą: <https://www.academia.edu/2944605/Medieval_and_postmedieval_pottery_in_Stockholm_S weden_NOTE_Paper_in_Swedish_but_with_many_color_pictures_>.

137 ROEHMER, M. Op. cit., S. 22.

138 JOHANSSON, M. *Medieval and Post-medieval Pottery in Stockholm*..., p. 66.

mutinėje Saksonijoje[139]. Tikslią vietą identifikuoti trukdo ir technologinių variacijų gausa (skirtingos paviršiaus apdirbimo, masės spalvos, formos). Bene pagrindinis ir aiškiausias datavimo ir klasifikavimo modelis yra jau minėta indo pakraštėlio briaunelės forma. Europoje šiems indams identifikuoti ir jų tipologijai nustatyti naudojama dar 1987 m. sudaryta tipologija[140].

Vilniuje aptiktas tik vienas protoakmens masės indo sienelės fragmentas (kat. nr. 4). Jo radimo kontekstas nėra žinomas, tačiau vien tik buvimo faktas rodo, kad XIII a. antrojoje pusėje – XIV a. pradžioje šių indų buvo atvežta ir į Vilnių. Vis dėlto daryti platesnių išvadų ir diskutuoti apie šių indų įtaką to laikotarpio gyventojams kol kas negalima.

Beveik akmens masės indai (angl. *near-stoneware*, vok. *Faststeinzeug* arba *Frühsteinzeug*) buvo gaminami XIII a. pabaigoje – XIV a. pradžioje. Indų masės struktūra buvo kietesnė už protoakmens masės, o priemaišos jau beveik susilydžiusios, tačiau vis dar vizualiai matomos. Gaminiai buvo degami 1 050/1 150–1 200 °C temperatūroje[141]. Neretai beveik akmens masės indų išorė būdavo raudonai ruda (7,5YR 6/3). Tokia spalva atsirasdavo dėl naudoto geležingo angobo (angl. *iron wash*), kuris sumažindavo keramikos poringumą ir sutvirtindavo paviršių[142]. Kol kas Vilniaus archeologinėje medžiagoje beveik akmens masės indų neaptikta. Lietuvos teritorijoje nemaža įvairių tipų beveik akmens masės indų kolekcija kartu su protoakmens masės radiniais aptikta Klaipėdos piliavietės archeologinių tyrimų metu[143].

Visiškai susilydžiusios akmens masės gamybos technologija perimta ir plačiau pradėta naudoti XIV a. pradžioje Zygburge. Čia gaminti indai pasižymėjo balkšvos spalvos mažo porėtumo mase. Indai buvo degami 1 200–1 300 °C temperatūroje. Zygburgo akmens masės indai buvo vienalytės balkšvos spalvos, nes puodžiai išmoko viso degimo metu palaikyti pastovią oksidacinę aplinką. Indų masės porėtumo tyrimai atskleidė, kad per visą Zygburgo gamybos centro gyvavimo laiką jokių didelių technologinių pakitimų nebuvo[144]. Zygburgo akmens masės indai pagal paviršiaus apdirbimą skirstomi į keturis tipus: neglazūruotus, dengtus pelenų glazūra, dengtus druskos glazūra ir dengtus angobu. Pastarojo tipo Vilniaus archeologinėje medžiagoje neaptikta.

Neglazūruotų akmens masės indų aptikta VŽP teritorijoje 1961 m. tyrimų metu (kat. nr. 5, 6 ir nr. 17711). Fragmentų paviršius buvo netolygiai padengtas juodomis apnašomis, o molio masė buvusi šviesiai pilka ir balkšva (2,4Y 7/2 ir 2,5Y 8/1). Tai

139 Ibid., p. 66; GAIMSTER, D. *German Stoneware*…, p. 300.

140 ROEHMER, M. Op. cit., S. 22; RUSSOW, E. Op. cit., l. 46; fig. 11.

141 GAIMSTER, D. *German Stoneware...*, p. 34.

142 Ibid.; RICE, P. Op. cit..., p. 369.

143 UBIS, E. *Klaipėdos pilies...*, p. 24; ZABIELA, G. *Klaipėdos pilies (10303) 2016 m. detaliųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. T. 2. Klaipėda, Vilnius, 2017, radinių sąrašo numeriai: 112, 187, 201–204, 224, 242, 387, 404, 411, 412, 413, 433, 434, 436, 438, 444, 445, 446, 474, 502, 512, 514, 536, 541, 543, 544, 575, 603, 731, 772.

144 GAIMSTER, D. *German Stoneware...*, p. 35.

aukštų siaurų *Jacobakanne* ąsočių fragmentai (kat. nr. 6 ir nr. 17711). Pavadinimas *Jacobakanne* pirmą kartą pavartotas XVIII a. pirmojoje pusėje ir iki šiol yra vartojamas šiems indams apibūdinti[145]. Šie ąsočiai buvo tipiškas Zygburgo centro gaminys ir pagrindinė eksporto prekė. Ąsočiai pradėti gaminti maždaug XIV a. viduryje ir jų gamyba tęsėsi iki XV a. vidurio[146]. Atsižvelgiant į tai, jog aptarti Zygburgo fragmentai yra nepadengti pelenų glazūra, manytina, kad juos galima priskirti XIV a. gamybos laikotarpiui.

Ąsočio dugnas (kat. nr. 5) buvo identifikuotas pagal ryškiausią Zygburgo indų skiriamąjį bruožą – pirštais suformuotas dekoratyvias bangeles ties pagrindu. Šio tipo ąsočiai, atsižvelgiant į jų formą, naudoti skirtingiems gėrimams patiekti. Aukšti siaura anga ąsočiai daugiausia buvo skirti vynui (20.3 pav., angos Ø 10), o platesne anga – alui (kat. nr. 6; 20.2 pav.)[147].

Pelenais glazūruoti Zygburgo indai pradedami gaminti XV a. pradžioje ir jų gamyba tęsiama iki druskos glazūros technologijos atsiradimo XVI a. viduryje. XV a. kartu su *Jacobakanne* ąsočiais atsiranda įvairesnių formų indų: geriamųjų dubenų, ąsočių ir taurių. XV a. Zygburgo puodžiai pradeda naudoti reljefinius medaliono formos puošybos elementus, tačiau tokių indų Vilniaus archeologinėje medžiagoje neaptikta. Pelenų glazūra dengti indai prieš degimą būdavo padengiami pelenais, arba pelenų natūraliai atsirasdavo krosnyje ir joje jie cirkuliuodavo, padengdami indus[148]. Indai pelenų glazūra pasidengdavo nevienodai, skirdavosi ir spalvos intensyvumas. Ant indų išlikę tamsesni taškeliai susidarydavo tose indų vietose, kurios buvo apsaugotos nuo tiesioginio karščio šaltinio[149].

Pelenų glazūra dengti indai pasižymi įvairių atspalvių ir intensyvumo rausvai geltona paviršiaus spalva (5YR 6/6 ir 7,5YR 7/6), o molio masė – šviesiai pilka arba balkšva (2,5Y 7/2 ir 2,5Y 8/1). Žemutinės pilies teritorijoje aptikti aštuonių indų fragmentai, o dabartinio senamiesčio teritorijoje – tik vienas[150]. Aptiktas tik vienas indo dugno fragmentas su charakteringiausiu Zygburgo gamybos centro bruožu – pirštais suformuotu dugno krašteliu (kat. nr. 7). Likę fragmentai yra smulkios indų sienelių ar dugnų detalės.

XVI a. viduryje Zygburge gaminti indai pakito tiek dekoru, tiek formomis. Tam įtakos turėjo naujai įsikūrusios Kelno miesto dirbtuvės, kuriose imta gaminti sudėtingesnes matricas ir kitokios formos indus[151]. Tuo laikotarpiu pradėti gaminti aukšti cilindro formos alaus bokalai (dažniausiai sidabriniais ar alaviniais dangteliais) su rel-

145 Ibid., p. 170.
146 Ibid., p. 165.
147 Ibid., p. 170.
148 RICE, P. Op. cit., p. 100.
149 RUSSOW, E. Op. cit., l. 49.
150 Žemutinės pilies teritorijoje radinių aptikta šiuose tyrimuose: 1988 m. T. Vrublevskio g. 3, 1 fragmentas be nr.; 2001, 2002 ir 2005 m. vidiniame VR kieme, nr. 482, 4451, 5305, 7994, 8247 ir VR šiaurinio ir rytinio korpusų tyrimų metu, nr. 796, o senamiestyje – 1997 m. Pilies g. 10, nr. 484.
151 GAIMSTER, D. *German Stoneware...*, p. 166.

jefiniais ornamentais. *Schnelle* bokalų beveik visas paviršius buvo dengiamas siužetiniais motyvais. Matricos buvo stačiakampės ir ant vieno indo nuguldavo du arba trys skirtingi motyvai[152]. Indai pradedami dekoruoti įmantriomis mitologinėmis scenomis, sudėtingais augaliniais motyvais, herbais ir valdovų atributais ar portretais. Tokios pat Renesanso tendencijos apima ir kitus akmens masės gamybos centrus. XVI a. Zygburgo indai pradedami dengti druskos glazūra arba visai neglazūruojami. Glazūravimas druska buvo gana pavojingas ir nemažai išteklių reikalaujantis procesas. Druska buvo metama į degimo krosnis ties 1 100–1 250 °C temperatūra, proceso metu išsiskirdavo chloras, o natrio karbonatas kartu su kitomis medžiagomis, esančiomis molio masėje, sudarydavo druskos glazūrą[153].

Vilniuje aptikti keturių *Schnelle* bokalų fragmentai. Iškilių juostų eilės ties bokalų pakraščiais ir dugnais yra vienas iš skiriamųjų šių indų bruožų. Vaizdingiausias *Schnelle* bokalo pavyzdys aptiktas Šv. Mykolo gatvėje (kat. nr. 8). Išlikusiame fragmente matyti dviejų skirtingų matricų atspaudai. Vienoje dalyje vaizduojamas liūtas su skydu, kitoje – dvigalvio (?) erelio fragmentas. Tai dažnai aptinkami motyvai, neretai identifikuojama ir skydų priklausomybė. Taip pat ant bokalų spausdavo svarbių įvykių datas, monogramas ar tokius žodžius kaip *IUSTICIA* („teisingumas“), *VERITAS* („tiesa“) ir panašius. Tačiau Vilniuje Zygburgo indų su užrašais kol kas nėra aptikta.

Rastas vienas ąsotis, kuris tik gali būti siejamas su Zygburgo gamybos centru. Tai reljefiniu rombiniu raštu dekoruotas neglazūruotas geriamasis ąsotis, aptiktas Pilies gatvėje (kat. nr. 9). Tokie indai neretai būdavo puošiami juosta su įvairiais ornamentais, tokiais kaip liūtų snukiai, paukščiai ar žmonių veidai[154]. Pridurtina, kad šie ąsočiai buvo pradėti gaminti vėlyvuoju laikotarpiu, kai puodžiai pradėjo migruoti į Vestervaldo regioną, tad tiksli gamybos vieta negali būti nustatyta. Tačiau aišku ir tai, jog tai buvo puodžiaus iš Zygburgo gaminys, tačiau neaišku, ar jis šį ąsotį pagamino Zygburge ar Vestervalde.

1.2.2. Valdenburgo indai

Vėlyvaisiais viduramžiais Saksonijoje ir Tiuringijoje taip pat vystėsi akmens masės indų gamyba[155]. Tačiau skirtingai nei Reino regione, šių centrų produkcija daugiausia buvo skirta vietinei rinkai. Iškirtinas Valdenburgo gamybos centras, kurio XV–XVII a. indų aptinkama Skandinavijoje, Estijoje, Lenkijoje, Bohemijoje, Vengrijoje ir Lietuvos archeologinėje medžiagoje[156]. Valdenburgo gamybos centro gaminiai XV a. buvo pagrindiniai Zygburgo indų konkurentai tarptautinėje keraminių indų rinkoje[157].

---

152 ROEHMER, M. Op. cit., S. 30.
153 RICE, P. Op. cit., p. 100.
154 GAIMSTER, D. *German Stoneware*…, p. 179.
155 Ibid., p. 276.
156 Ibid., p. 279; UBIS, E. *Klaipėdos pilies*..., p. 27.
157 GAIMSTER, D. *German Stoneware*…, p. 279.

Valdenburgo miestas buvo įkurtas XII a. pabaigoje šalia didelio prekybinio kelio, jungiančio Vakarų Saksoniją su Bohemija[158]. Nors tikslių duomenų apie pirmąsias dirbtuves nėra, tačiau manoma, kad XIV–XV a. dirbtuvės veikė viršutiniame mieste, o po 1482 m. gaisro buvo perkeltos į senamiesčio rajoną ir čia veikia iki mūsų dienų[159]. Tyrėjų nuomone, Valdenburgo gamybos centro sėkmę lėmė patogi geografinė padėtis, tinkamo akmens masės gamybai molio ištekliai ir didelė vietinė indų paklausa[160].

Valdenburge gaminti akmens masės indai pasižymi šviesiai pilka (2,5YR 7/1) ar blyškiai gelsva (2,5YR 8/2) molio mase. Paviršius buvo dengiamas druskos glazūra arba neglazūruojamas, dažniausiai pasižymi rudos spalvos atspalviais (gelsvai ruda – 5YR 5/6 ar ryškiai ruda – 7,5YR 4/5). Paminėtina, kad ruda spalva nebuvo išgaunama dedant angobą, o atsirasdavo dėl natūralių molio savybių[161].

Valdenburgo indų formos ir dekoras kito laikui bėgant dėl išorinių ir vidinių priežasčių. Gaminti indai skirstomi į 5 chronologinius etapus pagal formų įvairovę ir specifiką.

XIV a. čia prasideda akmens masės gamyba. Ankstyviausia turima data iš archeologinių tyrimų leidžia Valdenburgo akmens masės gamybos pradžią sieti su 1333 m.[162] Iki XV a. pradžios indai buvo skirti vietinei rinkai ir praktiškai neaptinkami už regiono ribų[163]. Tyrėjai mano, jog prekybos jais lūžis įvyko tada, kai pradėta gausiau gaminti *Jakobakanne* ąsočius (jų aptinkama Skandinavijos ir rytinio Baltijos jūros regiono archeologinėje medžiagoje). Tyrėjų manymu, tai yra akivaizdus įrodymas, kad Valdenburgo produkcija buvo prekiaujama Hanzos sąjungoje. Eksporto sumažėjimas pastebimas, ypač šiauriniuose Europos regionuose, XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje ir gali būti siejamas su Hanzos sąjungos reikšmės sumažėjimu[164].

Nuo XIV a. vidurio pradėti gaminti *Jakobakanne* ąsočiai su charakteringa pirštų įspaudais suformuota kojele. Tai siejama su išorine įtaka, atėjusia iš Reino regiono. Pagrindiniai skiriamieji Valdenburgo indų bruožai yra aštresnės įspaudų ribos (plg. kat. nr. 5, 7, 10), plonesnės sienelės ir ant dugno išlikę koncentriniai apskritimai, kurie atsiranda nupjaunant indą nuo dar besisukančio žiedžiamojo rato[165]. Zygburgo indų kojelės buvo formuojamos jau nuėmus gaminį nuo rato ir šių požymių neturi.

---

158 Ibid., p. 279.

159 Ibid.; HORSCHIK, J. *Steinzeug von Brügel bis Miskau 15 bis 19 Jahrhundert*. Dresden, 1978, S. 50; SCHEIDEMANTEL, D. Waldenburger Steinzeug aus Spätmittelalter und Früher Neuzeit. In *Keramik zwischen Rhein und Maas. Keramische Begegnungen mit Belgien und den Niederlanden.* Internationalen Hafnereisymposium des Arbeitskreises für Keramikforschung im Töpfereimuseum Raeren vom 19 bis zum 24 September 2005. Hrsg. von R. MENNICKEN. Raeren, 2006, S. 166.

160 GAIMSTER, D. *German Stoneware*…, p. 279.

161 Ibid., p. 79.

162 SCHEIDEMANTEL, D. Op. cit., S. 168.

163 Ibid., S. 170.

164 Ibid.

165 Ibid., S. 168; GAIMSTER, D. *German Stoneware*…, p. 35.

XV a. Valdenburgo produkcijoje įsigali *Jakobakanne* ąsočiai, kurie ir buvo pagrindinė eksporto prekė. Gamybos technologija pakinta nuo XVI a. vidurio, kada išdegtų indų molio masė tampa pilka, o paviršius dengiamas rudu angobu arba glazūruojamas druskos glazūra. Naujaisiais laikais Valdenburgo indai formų įvairove nepasižymėjo: gaminti ovaliašoniai ir dideli sandėliavimo ąsočiai.

Iš viso tyrime analizuojami 7 skirtingi *Jacobakanne* ąsočiams priskiriami indai, kurių dauguma datuojama XV a.[166] Šie indai pasižymi šviesiai pilka ar blyškiai gelsva molio mase, o indų paviršius netolygiai rudas. Ąsočių sienelių fragmentai turi išlikusias smulkias žiedimo metu suformuotas juosteles. Tyrimų metu aptikti dugnai yra su Valdenburgui būdingais briaunuotais pirštų įspaudais (kat. nr. 10, dugnų Ø 7 ir 10 cm). 2003 m. pietinio korpuso prieigų tyrimų metu aptikti ir du indų fragmentai (nr. 4703 ir 5203) su pilka molio mase (5YR 6/1, 2,5Y 5/1) ir ryškiai rudu (7,5YR 4/6) paviršiumi (kat. nr. 11). Pagal gamybos bruožus jie datuotini XVI a. antrąja puse ir priskiriami vėlyviausiam Valdenburgo indų gamybos etapui.

1.2.3. Raereno indai

Raereno miestelis įsikūręs dabartinės Belgijos teritorijoje, netoli Vokietijos sienos. Vėlyvaisiais viduramžiais Raerene ir greta esančiuose Epeno ir Acheno miesteliuose buvo vystoma keraminių indų gamyba, labiausiai orientuota į akmens masės indus[167]. Šiame regione aptinkama akmens masės gamybai tinkamo molio, vandens telkinių ir medienos išteklių. Dėl šių priežasčių Raereno puodžiai sėkmingai gamino ir eksportavo savo produkciją į visą Europą[168].

Turimi duomenys leidžia manyti, kad Raerene akmens masės gamyba prasidėjo XV a. pradžioje, kai puodžiai iš Langervėhės čia įkūrė savo dirbtuves. Archeologinių tyrimų metu rasti XV a. pradžios akmens masės indai pagal technologiją ir formas itin panašūs į Langervėhės produkciją. Puodžių migracijos ir gamybos tradicijų niveliacija buvo paplitusios visame Reino regione, tad šiuo metu neabejojama Langervėhės įtaka Raereno centro raidai[169]. Ankstyviausi istoriniai duomenys ir puodžių pavardžių sąrašai byloja, kad XV a. viduryje Raereno akmens masės gamyba buvo išplėtota, tačiau gaminiai skirti daugiausia vietinei rinkai[170].

Raereno gamintą produkciją ir patį centro gyvavimo laikotarpį galima suskirstyti į du svarbiausius etapus. I etapas apima XV a. antrąją pusę – XVI a. vidurį (apie 1475–

[166] Indų aptikta šiuose tyrimuose: 1955–1957 m. Gedimino kalno papėdė, 1 vienetas be nr.; 2005 m. VR vidinis kiemas, nr. 5130; 2002 m. VR pietinio, rytinio ir vakarinio korpusų prieigos, nr. 4199; 2006–2008 m. VR rytinio ir šiaurinio korpusų prieigos, nr. 834 ir 2201; 2011 m. Klaipėdos g. 7A, nr. 11166.

[167] GAIMSTER, D. *German Stoneware*…, p. 224.

[168] Ibid.

[169] Ibid.

[170] Ibid.

1550 m.). Tuo metu Raerene pradėti gaminti naujų formų indai, kurie pakeitė Langervėhės gaminius[171]. Tai buvo gėrimams skirti indai: apvalūs puodeliai su siaurais kakleliais ir rankenomis bei ąsočiai su siaurais kakleliais. Taip pat gaminta bokalų, vaistų indelių ir kitų namų ūkiui skirtų indų. Šiuo laikotarpiu Raereno gamybos apimtys labai išsiplėtė. Apie tai byloja ne tik indų formų gausa, bet ir įvairiose Europos vietovėse archeologinių tyrimų metu aptinkami šios gamybos vietos indai.

II etapas apima XVI a. vidurį – XVII a. pradžią (apie 1550–1620 m.). Raereno gamybos centras pradėjo nykti XVI a. antrojoje pusėje, kai kartu su Zygburgo puodžiais vietiniai meistrai ėmė keltis į Vestervaldo regioną. Manoma, kad trauktis iš miesto žmones paskatino Nyderlandų revoliucija (1566–1609 m.) ir apylinkėse plėšikaujanti ispanų armija[172].

Vėlyvuoju laikotarpiu Raereno puodžiai pradeda gaminti indus su reljefiniais ornamentais. Tikriausiai šią techniką jie perėmė iš Kelno ir Zygburgo gamintojų. Nors aptariamuoju laikotarpiu indų eksportas šiek tiek sumažėja dėl kol kas neaiškių priežasčių (tikriausiai dėl brangesnės gamybos ir specializacijos į grynai dekoratyvius stalo indus), tačiau jų puošnumas, lyginant su ankstesniu laikotarpiu, yra stulbinantis[173]. Šio laikotarpio Raereno indai dekoruojami Ispanijos herbais ir Habsburgų regento Ispanijos Nyderlanduose portretais. Tai siejama su pagrindinėmis eksporto kryptimis ir prisitaikymu prie gyventojų poreikių[174]. Gamintų indų formos buvo gana įvairios. Buvo gaminami alaus bokalai, puodeliai, pūstašoniai ir kitų formų ąsočiai.

Vilniuje Raereno indų aptinkama tiek Žemutinės pilies teritorijoje, tiek senamiestyje. Tyrimo metu identifikuoti penkių indų fragmentai, iš kurių trys priskiriami I etapui. Šiuo laikotarpiu Raereno produkcija buvo itin populiari, ir gaminių aptinkama visoje Europoje. Ąsočio dugnas, aptiktas Didžiojoje g. (kat. nr. 12), pasižymi netolygiai išdegta pilka (7,5YR 5/1–6/1) molio mase su gelsvais intarpais ir ryškiai rudu paviršiumi (7,5YR 5/8). Anot Ralfo Menikeno (vok. Ralph Mennicken), skirtingų spalvų atsirasdavo dėl netolygaus karščio pasiskirstymo krosnyje – geltona spalva rodė, kad molis nėra gavęs pakankamai karščio[175]. Paviršius buvo dengiamas geležies angobu (angl. *iron wash*), kuris paviršiui suteikdavo įvairaus intensyvumo rudų atspalvių. Galiausiai indai buvo padengiami druskos glazūra. Šio ąsočio kojelė dekoruota pirštų įspaudais, atkartojant Zygburgo vėlyvųjų viduramžių indų gamybos tradiciją, ir tai liudija intensyvias sąveikas tarp skirtingų akmens masės centrų.

---

171 Ibid., p. 224.

172 Ibid., p. 226.

173 RUSSOW, E. Op. cit., l. 58.

174 GAIMSTER, D. *German Stoneware*…, p. 224.

175 MENNICKEN, R. *Raeren Steinzeug: technische und künstlerische Entwicklungen*. Eine Publikation der Rheinischen Museen im Internet [interaktyvus]. 2005, [žiūrėta 2016 12 28], S. 7–8. Prieitis per internetą: <http://new.heimat.de /rheinisc he_keramik/forum/publikationen/pdfs/entwicklungen.pdf.>.

I etapui priskiriami ir geriamieji ąsočiai su siaurais kakleliais, kurie pasižymi pilka molio mase ir rudu taškuotu paviršiumi. Šis taškuotumas atsirasdavo nuo didelio geležies kiekio molyje degimo metu. Dėl natūralaus proceso šie taškeliai nebūna tolygiai pasiskirstę ant indo. Tokių ąsočių fragmentų aptikta dabartinės LR Prezidentūros teritorijoje (1996 m., nr. 2024) ir VR pietinio korpuso prieigose vykdytų tyrimų (kat. nr. 13) metu. Tokio tipo ąsočiai rytiniame Baltijos jūros regione datuojami XV a. pabaiga – XVI a. viduriu[176].

II etape gamintų indų pagrindiniai bruožai yra pilka molio masė, geležies angobu dengtas rudas arba tamsiai rudas paviršius, druskos glazūra ir reljefiniai ornamentai. Vilniuje jų aptikta senamiesčio teritorijoje (kat. nr. 14 ir Pilies g. 25, 27, nr. 330). Ąsočio dugnas ir kaklelis, aptikti Šv. Mykolo g., pasižymi pilka masės spalva ir netolygiai padengtu geležies angobu. Dugno dekoras su reljefinėmis vertikaliomis ir horizontaliomis linijomis būdingas Renesanso akmens masės indams. Šio laikotarpio ąsočiai praktiškai be išimties puošti reljefiniais ornamentais, kuriuose vaizduojami groteskiniai siužetai, herbai, dedami užrašai, taip pat gaminusio puodžiaus inicialai ar pagaminimo data.

1.2.4. Kelno indai

Kelno miesto akmens masės gamybos vietos veikė trumpiausiai iš visų gyvavusių Reino regione. Čia akmens masės indai buvo gaminami tik XVI a. pirmojoje pusėje. Kelno puodžiai gamino technologiškai ir meniškai vienus labiausiai vertinamų akmens masės indų. Šiame gamybos centre indų puošybai pirmą kartą buvo pritaikytos matricos, o jų ornamentai buvo persmelkti Šiaurės Europos Renesanso idėjų[177].

Keramikos dirbtuvės Kelne žinomos jau nuo Romos imperijos laikų, tačiau ankstyviausiai datuojami akmens masės indai pasirodo tik apie 1500 m.[178] Kelne aptiktos keturios akmens masės degimo krosnys, išsidėsčiusios šiaurinėje ir vakarinėje dabartinio senamiesčio dalyse, greta katedros[179]. Išlikę miesto dokumentai rodo, kad jau nuo 1530 m. miesto valdžia rodė didelį nepasitenkinimą akmens masės gamyba miesto centrinėje dalyje. Degimo metu pasišalindavo didelis kiekis nuodingų dūmų, o tankiai apgyventame rajone didėjo gaisrų tikimybė. 1540–1550 m. miestas išleido įvairiausių draudimų ir papildomų mokesčių, susijusių su medžio deginimu miesto centre[180]. Taigi jau XVI a. viduryje dauguma puodžių pasitraukė į gretimą Frecheno miestą ir ten tęsė akmens masės indų gamybą. 1555 m. miesto valdžios įsakymu, visos krosnys buvo nugriautos, ir nuo to laiko nebeliko jokių istorinių įrašų apie vietinius

176 RUSSOW, E. Op. cit., l. 58.
177 GAIMSTER, D. *German Stoneware*…, p. 191.
178 UNGER, I. Op. cit., S. 20; GAIMSTER, D. *German Stoneware*…, p. 191.
179 GAIMSTER, D. *German Stoneware*…, p. 191.
180 Ibid., p. 193.

akmens masės gamintojus[181]. Puodžių migraciją į Frecheną patvirtina ir šio miesto įrašai, kuriuose minimi puodžiai dirbę ir Kelne. Stilistiniai, tipologiniai ir technologiniai indų panašumai leidžia tvirtai pagrįsti migraciją iš vieno gamybos centro į kitą[182]. Dėl puodžių migracijos ir artimų molio telkinių naudojimo XVI a. vidurio indus priskirti Kelno ar Frecheno gamybos vietoms yra gana sudėtinga.

Pagrindinis Kelno produktas buvo *Bartmann* ąsotis. Šis pūstašonis ąsotis buvo siauru ir neaukštu kakleliu ir dekoruotas barzdoto vyro veidu. Tokios formos ir dekoro indai buvo gaminami ir Frechene. Šių dviejų centrų indų tūrių, formų ir dekoro standartizacija yra itin ryški[183]. Kelno akmens masės indų paviršius dengtas prislopusiai blizgančia druskos glazūra, yra taškuotas, rudas (10YR 4/6, 7,5YR 4/6). Molio masės spalva varijuoja nuo pilkos (10YR 5/1, 7,5YR 5/1) iki rausvos. Ąsočiai dekoruoti ąžuolo lapais, gilėmis, rožėmis ar usnimis. Taip pat indai puošti ir antikinio stiliaus atvaizdais su skirtingų socialinių grupių žmonėmis, bibliniais personažais ir mitologinėmis būtybėmis. Ties centrine ąsočių dalimi pasitaiko ir užrašų su populiariomis to laikotarpio citatomis.

Vilniuje Kelno gamybos centrui priskiriami dviejų *Bartmann* ąsočių fragmentai (kat. nr. 15, 16). Fragmentai pasižymi mažai blizgiu paviršiumi ir pilka molio mase. Tai buvo pagrindinis kriterijus, pagal kurį ir buvo identifikuota jų gamybos vieta. Ant vieno fragmento iš dalies išlikęs medalionas su žmogumi ir užrašas *EST VND*. Atitikmenų dėl sunkiai įskaitomų raidžių rasti nepavyko. Panašu, kad ruošiant matricą buvo įvelta rašybos klaidų, dėl to kai kurių užrašų ant akmens masės indų identifikuoti apskritai neįmanoma. Antrasis Kelnui priskiriamas ąsotis yra dekoruotas laukinio žmogaus atvaizdu ant kaklelio ir fragmentiškai išlikusiu užrašu *T.GOT*. Tai tipinis Kelno ir Frecheno *Bartmann* ąsočių dekoravimo motyvas.

1.2.5. Frecheno indai

Frecheno miestas nuo Kelno yra nutolęs tik apie 10 kilometrų. Greta miesto slūgsojo dideli, aukštą silicio kiekį turintys molio telkiniai ir švaraus kvarcinio smėlio klodai, kurie buvo itin tinkami akmens masės keramikos gamybai[184]. Istoriniai duomenys byloja, kad Frechene keramika buvo gaminama jau nuo XIII a. pabaigos iki XIX a. Tai viena ilgiausiai besitęsusių keramikos gamybos tradicijų Reino regione[185]. Frecheno akmens masės indai naujaisiais laikais buvo plačiausiai po pasaulį eksportuojami akmens masės indai[186]. Jų aptinkama tiek Europoje, tiek Šiaurės Amerikoje ar Australijoje.

---

181 Ibid., p. 193.
182 Ibid.
183 UNGER, I. Op. cit., S. 21.
184 Ibid., S. 208.
185 GAIMSTER, D. *German Stoneware*…, p. 208.
186 Ibid., p. 208.

XVI a. viduryje jau yra istorinių įrašų apie akmens masės puodžius, kurių dalis atvyko iš Kelno, kai ten buvo uždrausta verstis šios rūšies indų gamyba. Aptariamuoju laikotarpiu buvo gaminami ąsočiai ir buteliai, dekoruoti apvaliais portretais, akanto lapais, stilistinėmis rozetėmis. Išskirtinas ąsočių dekoravimas barzdoto vyro veidu, geometriniais ornamentais ir populiariomis to laikotarpio citatomis. Šis vyro atvaizdas siejamas su mitologine atokių kalnuotų vietovių būtybe – laukiniu žmogumi. Laukinio žmogaus motyvas buvo itin populiarus Vokietijos ir Austrijos kalnų gyventojų folklore[187]. Būtent *Bartmann* ąsočiai buvo pagrindinė XVII a. Frecheno gamybos centro eksporto prekė. Frecheno sunykimas siejamas su iškilimu Vestervaldo akmens masės gamybos centro, kuris užėmė pagrindines XVIII a. Reino akmens masės gamybos pozicijas.

Frecheno indai pasižymi tiek rausva, tiek pilka molio mase, nors XVII a. ima dominuoti pilkos molio masės indai. Indų paviršius dengtas blizgia druskos glazūra. XVI a. indai buvo padengti šviesiai ruda druskos glazūra, o vėlesni – rudu angobu, kuris suteikdavo paviršiui netolygų rudą taškuotumą[188]. Vienas pagrindinių bruožų, galinčių padėti atskirti XVI a. Kelno ir Frecheno akmens masės indus, yra nupjovimo žymės ant indų dugnų. Gamybos vietų tyrimuose rasti indai rodo, jog Kelno puodžiai sustabdydavo žiedžiamąjį ratą ir tada nuimdavo gaminį, o Frecheno meistrai jį nupjaudavo viela jam dar besisukant[189].

Vilniaus miesto ir pilies teritorijoje aptikta dešimt Frecheno gamybos centrui priskirtinų indų fragmentų. Indų fragmentai klasifikuojami pagal masės spalvą, tuo apibrėžiant jų chronologines ribas.

I tipui priskiriami du indai, kurių masės spalva rausva (7,5YR 7/4), o paviršius rudos (7,5YR 5/6) spalvos[190]. Tai pūstašonių ąsočių dugnai, kurių priklausomybė šiam gamybos centrui buvo nustatyta pagal pjovimo žymes ant dugnų. Ąsotis iš Malūnų gatvės (kat. nr. 17) dekoruotas reljefine rozete – vienu iš pagrindinių XVI a. antrosios pusės dekoravimo ornamentų.

II tipui priskiriami XVII a. gaminti aštuonių indų fragmentai, pasižymintys šviesiai pilka (7,5YR 7/1, 2,5Y 7/2) ir pilka (10YR 5/1) molio mase bei ryškiai rudu (7,5YR 4/6) paviršiumi. Šiam tipui priskirtini artefaktai gali būti siejami su *Bartmann* tipo ąsočiais. Keturi fragmentai išlikę su daliniais *Bartmann* atvaizdais[191]. Dviejų ąsočių fragmentai pasidabinę išlikusiais užrašais. Deja, VŽP teritorijoje aptikto indo (2002 m. VR pietinio, rytinio ir vakarinio korpusų prieigos, nr. 3050–3056) užrašo perskaityti

---

187 Ibid., p. 209.

188 RUSSOW, E. Op. cit., l. 65.

189 Ibid., l. 65; GAIMSTER, D. *German Stoneware*…, p. 35.

190 Indų aptikta šiuose tyrimuose: 1985 m. trasa į Malūnų g., nr. 17 ir 1996 m. VR pietinių vartų įvažiavimas, nr. 481.

191 2006 m. LR Prezidentūra, nr. 4625; 1994 m. Maironio g. 11, nr. 885, 886; 1977 m. V. Kudirkos aikštės, Vilniaus g. 11 ir Tiltų g. kampas, 1 vienetas be nr.

nepavyko. Šis ąsotis dekoruotas akanto lapais – taip pat populiariu XVI–XVII a. ornamentu. Tačiau Didžiojoje g. (kat. nr. 18; 6 pav.) aptikto indo užrašą, nors išlikusį tik fragmentiškai, pavyko iššifruoti: *ARM VND FROMM IST MEIN RICHTVM* („Mano turtas yra darbas ir dievobaimingumas“). Kaip minėta, tuo metu buvo populiaru indus dekoruoti citatomis ar priežodžiais, kurie neretai atlikdavo ir edukacinę funkciją[192].

Kaip atskira grupė išskiriami ir šešių indų fragmentai, kurie galėjo būti gaminti ir Kelne, ir Frechene. Keturi iš jų pasižymi rausva molio masės spalva, o du – šviesiai pilka[193]. Du iš jų puošti žmonių portretais ir akanto lapais, dar dviejų fragmentų paviršius dengtas ne tik rudu angobu, bet ir mėlyna kobalto glazūra[194]. Šis būdas dekoruoti indus buvo paplitęs ir Raereno gamybos centre, ypač vėlyvosiose stadijose. Manoma, kad tai galėjo būti ir Vestervaldo centro gaminių įtaka, mat jie pirmieji pradėjo puošti indus tik kobalto pigmentu, tuo išskirdami savo gaminius iš kitų centrų produkcijos, kuriuose daugiausia dominavo rudos spalvos indų paviršiai.

1.2.6. Vestervaldo indai

Vestervaldo gamybos vieta, kitaip nei kiti centrai, jungia tris gyvenvietes: Hohrą, Grenzau ir Grenzhauseną, taip pat šešias nedideles dirbtuves, įsikūrusias kituose miesteliuose. Visos gamybos vietos naudojo tą patį molio telkinį, tad vizualiai jų gamintų indų atskirti neįmanoma. Istoriniai šaltiniai neišskiria nė vienos iš gyvenviečių kaip atskiro centro, vartoja Vestervaldo regiono pavadinimą[195]. Šis regionas pasižymi vienu iš didžiausių molio, tinkamo akmens masės gamybai, telkinių Šiaurės Vakarų Europoje. XVII a. įsikūręs Vestervaldo gamybos centras suklestėjo, o jo produkcija buvo eksportuojama į visą pasaulį. Akmens masės meistrų atvykimas iš Zygburgo ir Raereno centrų taip pat turėjo įtakos industrijos plėtrai ir technologiniam tobulėjimui.

Šio regiono indus lengviausia atskirti dėl naudojamų ryškių mėlynos ir violetinės spalvų glazūrų. Indai buvo pilkos (10YR 7/1, 7,5YR 7/1) arba balkšvos (2,5Y 8/1) molio masės, puošti bibliniais, mitologiniais ar kasdieniais motyvais, žmonių portretais, rozetėmis ir gyvūnais. Ornamentikai ir indų formoms įtakos turėjo barokinis menas. Vėliau, XVII a. antrojoje pusėje, keičiantis madoms pradėta dekoruoti stilizuotomis gėlėmis ar medžiais, pagausėjo geometrinių motyvų[196]. Nuo XVIII a. pradedama gaminti vienspalvius indus, o reljefiniai piešiniai dar labiau stilizuojami. XVII a. viduryje indai dekoruojami jau ne tik mėlyna, bet ir purpurine spalva. Pažymėtina, kad

[192] GAIMSTER, D. *German Stoneware*…, p. 127.

[193] Šviesiai pilkos molio masės indų aptikta 2008 m. Subačiaus g. 26-28, nr. 144; 2002 m. VR vidiniame kieme, nr. 5546.

[194] Indų su žmonių portretais aptikta 1991 m. Malūnų 3, 5 1 fragmentas be nr. ir 2003 m. VR pietinio korpuso prieigų tyrimuose nr. 2862. Indų dengtų rudu angobu ir mėlyna glazūra aptikta šiose vietose: 1993 m. VŽP, nr. 809 ir 2008 m. Subačiaus g. 26-28, nr. 144.

[195] GAIMSTER, D. *German Stoneware*…, p. 251.

[196] Ibid., p. 256; GAIMSTER, D. *The Historical Archaeology*..., p. 95.

iki pat XX a. tik kobalto mėlynos ir mangano purpurinės spalvų pigmentai galėjo išlaikyti tokią aukštą degimo temperatūrą[197]. XVII a. pabaigoje Vestervaldo puodžiai pradeda gaminti ir vienspalvius indus, dekoruotus reljefiniais bei įrėžtais rombiniais raštais (vok. *Kerbschnitt* arba *Knibisdekor*). Toks pat dekoravimo motyvas aptinkamas ir vėlyvuosiuose Zygburgo akmens masės induose. XVIII a. viduryje Vestervaldo produkciją nustelbia kitos pramoniniu būdu gaminamos keramikos rūšys, ir gamybos apimtys smarkiai sumažėja. Vestervaldo keramikos dirbtuvės veikia iki šių dienų ir išlaiko šimtametes gamybos tradicijas.

Vestervaldo regionas iš kitų centrų išsiskiria gamybos vienodumu. Molio masės spalva, paviršiaus apdirbimo technika ir indų formos laikui bėgant beveik nekinta. Datuojant šiuos indus, remiamasi radimo kontekstu ir dekoro ypatybėmis. Disertacijoje nagrinėjama chronologijos apimtimi įvertinti ir tiksliai datuoti šią produkciją yra gana sudėtinga. Daugelio indų dekoras pasižymi stilizuotais augaliniais ir geometriniais motyvais. Vis dėlto pasitaikė ir XVII a. būdingų siužetinių ir portretinių Vestervaldo indų fragmentų, kuriuos trumpai galima aptarti. Iš viso Vestervaldo gamybos centrui priskiriami 64 fragmentai. Indų aptinkama daugelyje senamiesčio tyrimo vietų, taip pat ir Žemutinės pilies teritorijoje. Visi jie pasižymi pilka molio mase ir kobalto pigmentu glazūroje.

Paminėtinas radinys iš Maironio gatvės, vaizduojantis Liudviką XIV su iš dalies išlikusiu užrašu: *REX. CHR. 1679* (kat. nr. 19). Analogijų šiam dekorui yra nemažai, visas užrašas turėjo būti toks: *LVDOVICVS. XIIII. FRANCIA. ET. N. REX. CHR: 1679*. Žinoma, kad Vestervaldo indai būdavo puošiami įvairių valdovų portretais, minint reikšmingus įvykius jų gyvenime. Tokie indai buvo ruošiami eksportui[198].

Aptikta ir kasdieniais, ir bibliniais siužetais dekoruotų indų. Vilniaus mieste rasti keturių indų fragmentai, atspindintys įvairius siužetus. Ašmenos, Mėsinių ir Dysnos gatvių tyrimų metu rastas fragmentas (2004 m., nr. 1882 ir 2082), kuriame vaizduojamas kilmingas vyras ir dvi moterys su padėklais. Ant fragmento iš Dominikonų gatvės (kat. nr. 20) tyrimų vaizduojami žmonių portretai su herbais tarp kolonų ir raidėmis *H A V S*. Herbo priklausomybės nustatyti nepavyko.

1.2.7. Anabergo tipo indai

Anabergo miestelis buvo įkurtas XV a. pabaigoje greta naujai aptiktos sidabro gyslos pietinėje Saksonijos dalyje. XVI a. dėl ekonominių priežasčių jis smarkiai išsiplėtė ir apie 1533 m. atsirado pirmųjų rašytinių žinių apie Anabergo puodžių gildiją[199]. Tačiau iki pat 1630–1640 m. apie akmens masės gamybą duomenų nėra[200]. Akmens

[197] GAIMSTER, D. *German Stoneware*…, p. 252.
[198] Ibid., p. 252.
[199] Ibid., p. 276.
[200] HORSCHIK, J. Op. cit., S. 220.

masės gamybos vietose iki šiol nėra atlikta archeologinių tyrimų, tad indai šiam gamybos centrui buvo priskiriami remiantis gamybos ženklais ir herbais, sietinais su šiuo miestu[201]. Anabergo produkciją reikia suvokti ne kaip šio miesto, o kaip aplinkinio regiono gaminius, tad literatūroje šie indai dar vadinami Anabergo tipo akmens masės pavadinimu[202].

Šie akmens masės indai pasižymi tamsiai ruda molio mase, reljefiniais ornamentais ir ryškiomis polichrominėmis dekoro spalvomis. Paviršius buvo dengiamas tamsiai rudu geležingu angobu, kuris buvo tinkamas puošti indą emaliu. Visi indai dengti skaidria druskos glazūra. Jozefas Horšikas (vok. Josef Horschik) teigia, kad Anabergo tipo gaminiai pasižymi žema išdegimo temperatūra, o tai reiškia, jog šių gaminių porėtumas didesnis nei kitų akmens masės dirbinių[203]. Keraminių indų pralaidumui sumažinti buvo naudojami angobai ir emaliai. Daugiausia gaminti ąsočiai, alaus bokalai, rečiau sviestinės. Dauguma indų dekoruoti rombiniais raštais, herbais, rozetėmis, palmėmis ar vaisiais. Labai dažnai ant indų pasitaiko ir vietinių kilmingųjų atvaizdų, svarbių pirklių figūrų, kurias lydi biblinės, mitologinės ar alegorinės scenos[204].

Vilniuje aptikta tik viena neregistruota Anabergo ąsočio dalis (kat. nr. 21). Fragmento paviršius dengtas tamsiai rudu angobu, o reljefiniai ornamentai dekoruoti raudonos, mėlynos ir baltos spalvos angobais. Molio masė buvo rudos spalvos ir ganėtinai porėta, lyginant su kitų centrų indais. Kadangi fragmentas itin mažas, tad tikslios indo formos nustatyti nepavyko. Apskritai Šiaurės Europoje Anabergo indų aptinkama itin nedaug, tai labiau išskirtiniai nei kasdieniai indai. Vienas Anabergo indo fragmentas Lietuvoje yra aptiktas Šventosios anglų pirklių gyvenvietės tyrimų metu XVII a. pabaiga datuojamame sluoksnyje[205].

1.3. Vėlyvųjų viduramžių glazūruoti pilkos ir raudonos molio masės indai

Vėlyvaisiais viduramžiais Europoje išplinta glazūruoti ir dekoruoti keraminiai stalo indai (angl. *medieval highly decorated glazed earthenware*, vok. *glasierte, reich verzierte Irdenware*), nors kai kuriose vietose jie jau buvo gaminami nuo ankstyvųjų viduramžių. Šie indai iš visų Europoje gamintų indų išsiskyrė rudos, žalsvos ar gelsvos spalvos švino glazūra padengtu paviršiumi ir, kai kuriais atvejais, reljefinėmis dekoracijomis. Ši keramikos rūšis Europoje tyrinėta ganėtinai nedaug. Tačiau praėjusio

201 Ibid., S. 220; GAIMSTER, D. *German Stoneware*…, p. 276.
202 GAIMSTER, D. *German Stoneware*…, p. 276.
203 HORSCHIK, J. Op. cit., S. 222.
204 GAIMSTER, D. *German Stoneware*…, p. 276.
205 UBIS, E.; URBONAITĖ-UBĖ, M. The English Merchants' Settlement in Šventoji: an Analysis and Interpretation of the Artefacts. *Archaeologia Baltica*, 2016, vol. 23, pp. 216–217.

tūkstantmečio pabaigoje buvo atlikta tyrimų, kurie suteikė daugiau naujų žinių apie šią keramikos rūšį[206]. Švino glazūra dengti indai gaminti Prancūzijos, Pietų Skandinavijos, Nyderlandų, Anglijos ir Vokietijos teritorijose[207]. Gamybos centrų produkcija skyrėsi dekoru, glazūros spalva, molio mase ir kitomis ypatybėmis. Apskritai šių indų glazūruotas paviršius ir formos išskyrė juos iš kitų gaminamų to laikotarpio keramikos rūšių.

Artimuosiuose Rytuose švino glazūros technologija buvo žinoma ir naudojama šimtmečius, o romėnišku laikotarpiu glazūruotus indus pradedama gaminti ir Viduržemio jūros regione. Tačiau tik vėlyvųjų viduramžių laikotarpiu glazūravimo tradicija pasiekė ir Šiaurės Europą. Tuo laiku pradeda daugėti skirtingų formų indų: keptuvių, dubenų, transportavimo indų ir įvairių formų ąsočių[208]. Belgijoje, Nyderlanduose, Skandinavijoje ir Vokietijoje dominavo raudonos molio masės indai, nors aptinkama ir degtų redukcinėje aplinkoje. Tad neretai be specialių tyrimų gana sunku identifikuoti tikslias jų gamybos vietas. Apskritai kalbant apie šios rūšies keraminius indus paminėtina, jog pagrindinės gamybos vietos koncentruojasi Pietų Skandinavijoje, Šiaurės vakarų Vokietijoje, pajūrinėje Belgijos ir Nyderlandų dalyje bei Šiaurės Prancūzijoje. Vokietijoje daugiausia gaminti įvairių formų ąsočiai, kurie buvo dekoruoti voleliniais ornamentais, įbrėžimais, reljefiniais gumbais ar gėlėmis. Viduramžių glazūruotai ir dekoruotai keramikai priskiriami ir centrinėje bei šiaurinėje Europos dalyje gaminti antropomorfiniai ąsočiai, datuotini XIII–XIV a.[209] Skandinavijos glazūruota keramika pasižymi tamsesne molio mase, pasitaiko ir pilkos molio masės indų, o reljefinis dekoras glazūruotas tamsesnėmis spalvomis[210]. Didžiojoje Britanijoje šios indų rūšies gamyba buvo itin išvystyta. Jie gaminti Grimstone, Skarbore, Stamforde, Kingstone ir kitose gamybos vietose, o tyrimų medžiaga gana gerai išanalizuota ir publikuota[211].

---

206 MADSEN, P. K.; STILKE, H. Bleiglasierte Irdenware. In *Handbuch zur Mittelalterlichen Keramik in Nordeuropa*. Hrsg. von H. LÜDTKE, K. SCHIETZEL. Schleswig, 2001, S. 539.

207 Ibid., S. 539.

208 Ibid.

209 STEPHAN, H. G. Spätmittelalterliche Gesichtsgefäße aus Mitteleuropa. In *Everyday and Exotic Pottery from Europe c. 650–1900. Studies in Honour of John G. Hurst*. Ed. by D. GAIMSTER, M. REDKNAP. Exeter, 1992, pp. 127–156.

210 MADSEN, P. K., STILKE, H. Op. cit., S. 611.

211 CUMBERPATCH, C.; ROBERTS, I. et al. A Stamford Ware Pottery Kiln in Pontefract: A Geographical Enigma and a Dating Dilemma. *Medieval Archaeology*, 2013, vol. 57, no. 1, pp. 111–150; PEARCE, J.; VINCE, A. et al. *A Dated Type-Series of London Medieval Pottery.* Part 4: *Surrey Whitewares*. London, 1988; HILLEWAERT, B. An English Lady in Flanders: Reflections on a Head in Scarborough Ware. In *Everyday and Exotic Pottery from Europe c. 650–1900. Studies in Honour of John G. Hurst*. Ed. by D. GAIMSTER, M. REDKNAP. Exeter, 1992, pp. 76–82; MCCARTHY, M. R.; BROOKS, C. M. *Medieval Pottery in Britain AD 900–1600*. Leicester, 1988, pp. 208–376.

Tačiau Vilniuje ar kituose Lietuvos miestuose kol kas nėra identifikuotas nė vienas indas iš minėtų gamybos centrų, nors Skandinavijoje jų pasitaiko nemažai[212].

Vilniaus archeologinėje medžiagoje aptikti devyni vėlyvųjų viduramžių švino glazūra dengti indai. Visi jie skiriasi tiek molio masės ir glazūros spalva, tiek dekoru. Dėl plačios gamybos vietų geografijos ir aptiktųjų artefaktų smulkumo identifikuoti šių indų tikslias kilmės vietas yra ganėtinai sunku. Todėl jie klasifikuoti pagal molio masę, glazūros spalvas ir dekorą.

I tipui priskirtini keturi fragmentai, aptikti 1993 ir 2002 m. Žemutinės pilies teritorijos tyrimų metu (kat. nr. 22)[213]. Tai buvusių nedekoruotų (?) ąsočių dalys, kurios pasižymi pilka molio mase (2,5Y 8/1) ir netolygiai padengta žalsvai rusva glazūra. Šie fragmentai aptikti XIII–XV a. pradžios kultūriniuose sluoksniuose. Svarbu paminėti, jog vėlyvųjų viduramžių glazūruotos keramikos gamybos tradicija neturi aiškios pabaigos, nes XVI a. Europoje pradedami gaminti raudonos molio masės indai su žalia glazūra ir panašiu dekoru. Tad šios keramikos rūšies nustatymas ir datavimas remiasi tik jos radimo kontekstu, nes neretai itin sudėtinga atskirti, ar tai XV a., ar XVI a. pradžioje gaminti indai. Tyrimo metu aptikta fragmentų, kurie gali būti priskirtini ir viduramžių epochai, tačiau jų radimo kontekstas suponuoja, jog tai vėlesnio laikotarpio gaminiai. I tipo radinių kontekstas ir analogijos leidžia juos priskirti vėlyviesiems viduramžiams. Klaipėdos piliavietėje 2016 m. analogiškų indų fragmentų buvo aptikta XIII a. pabaiga – XIV a. pradžia datuojamame šulinio užpilde[214]. Tame pačiame kontekste aptikta ir kitos Vokietijoje gamintos keramikos, tad didelė tikimybė, jog šie fragmentai irgi buvo pagaminti būtent šioje šalyje.

Pilkos ir raudonos molio masės indai su žalia glazūra, reljefinėmis bangelėmis ir įspaudais priskirtini II tipui. Du fragmentai aptikti dabartinės LR Prezidentūros teritorijos tyrimų metu[215]. Ąsočio rankena buvo dekoruota reljefiniais pirštų įspaudais, o ąsočio pakraštėlis – reljefine bangele (kat. nr. 23). Abu šie fragmentai pasižymi tamsiai žalia glazūra ir poglazūriniu baltu angobu. Angobavimas buvo naudojamas vėlyvųjų viduramžių ir naujųjų laikų raudonos molio masės gamybai Nyderlanduose. Šie fragmentai aptikti XV a. datuotiname sluoksnyje, kuris buvo apardytas XVI a.[216] Taigi priskyrimas viduramžių glazūruotai keramikai šiuo atveju yra tik sąlyginis, tačiau pilka indų molio masė rodo, kad šie indai galėjo būti pagaminti ir viduramžiais.

---

212 CARLSSON, K. *Importkeramik i Gamla Lödöse*. Lödöse – västsvensk medeltidsstad. Vol. III: 2. Stockholm, 1982.

213 I tipo indų aptikta šiuose tyrimuose: 1993 m. VŽP, nr. 1435–5; 2002 m. VR šiaurinio korpuso prieigose, nr. 8247, 8994; 2002 m. VR pietinio, rytinio ir vakarinio korpusų prieigose, nr. 3880.

214 ZABIELA, G. *Klaipėdos pilies (10303) 2016 m...*, l. 41, radinių nr. 437, 442.

215 LUCHTANIENĖ, D. *Archeologiniai tyrimai Vilniuje, Reprezentacinių rūmų teritorijoje (AtR-45), S. Daukanto a. 3-8, Universiteto g. 6, Totorių g. 28. Tyrimų aprašymas. 1996 m.* Vilnius, 1997. LNM VINLAS ARMA 120; radinių nr. 1677, 1731.

216 Ibid., l. 15.

Europoje redukcinis indų išdegimas pamažu išnyksta kartu su glazūravimo įsigalėjimu, ir XVI a. Vakarų Europoje praktiškai nebeaptinkama redukcinių indų.

III tipui priskirti du indų fragmentai, kurie pasižymi raudona molio mase ir ruda glazūra[217]. Šie indai dekoruoti reljefiniais tamsiai rudos spalvos glazūruotais spurgeliais, kurie buvo suformuoti juos prilipdant prie indo (kat. nr. 24). Šie indai aptikti XV a. pradžia datuotinuose kultūriniuose sluoksniuose.

IV tipo indo fragmentas pasižymi analogiška molio mase kaip ir III tipo indai, tačiau indo paviršius padengtas tamsiai ruda glazūra, o reljefiniai stilizuoti spurgeliai – gelsvai ruda (kat. nr. 25). Šio indo abi pusės buvo glazūruotos ta pačia spalva. Deja, fragmentas neinventorintas ir yra be archeologinio konteksto, tad priskyrimas šiai keraminių indų rūšiai yra sąlyginis ir remiasi dekoro bei glazūros požymių visuma.

V tipui priskirtini žaliai glazūruoti raudonos molio masės indai su rombinių įspaudėlių ornamentais. Šiam tipui priskirtini du fragmentai, aptikti Maironio g. 13-6 (1993 m., nr. 261) ir valdovų rūmų teritorijoje (kat. nr. 26). Jie dekoruoti rombiniais ir stačiakampiais įspaudėliais, kurie buvo įspausti voleliu. Žemutinės pilies teritorijoje ąsotis buvo aptiktas greta XIV–XV a. datuojamo pastato, o tyrimų autorė šį fragmentą datuoja XIV a.[218] Dabartinio senamiesčio teritorijoje aptiktas indas gali būti priskiriamas ir viduramžių laikotarpiui, tačiau dėl nevisiškai aiškaus radimo konteksto jis gali būti priskirtinas ir XVI a. pradžiai.

Viduramžių glazūruotų ir dekoruotų keraminių indų Vilniuje aptikta itin mažai, tačiau tai neišskirtinis atvejis, nes viduramžių sluoksniuose glazūruotos keramikos yra ganėtinai reta. Darbo muziejuose metu buvo aptikta fragmentų, kurie itin panašūs į viduramžių glazūruotą keramiką, tačiau rastą XVI a. sluoksniuose[219]. Tai raudonos molio masės indai su voleliniu romėniškų raidžių ornamentu (1997 m. LR Prezidentūra, nr. 2239). XVI–XVII a. Vilniaus raudonos molio masės indų cheminiai tyrimai parodė, kad jie jau buvo gaminami vietinių meistrų iš vietinės molio žaliavos[220]. Galima prielaida, jog tai galėjo būti pereinamojo laikotarpio tarp viduramžių ir naujųjų laikų gamybos tradicijų indas, kai vietiniai puodžiai norėjo ir technologiškai galėjo mėgdžioti atvežtinių indų dekorą ir formas.

---

217 Radinių aptikta 2004 m. VR II oficinos tyrimuose, nr. 4970, ir 2002 m. VR pietinio, rytinio ir vakarinio korpusų prieigose, nr. 3405.

218 STEPONAVIČIENĖ, D. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. Ploto pietryčių kampe 1998 m. tyrimai (perkasa nr. 4). Ataskaita.* Vilnius, 1999, LII, f. 1, b. 3189, l. 12.

219 LUCHTANIENĖ, D. *Žvalgomieji archeologiniai tyrimai (žvalgomosios perkasos nr. 1 ir 2) Vilniuje, Reprezentacinių rūmų ansamblio teritorijoje (AtR-45), 1997 m. ataskaita*. Vilnius, 1998. LNM VINLAS ARMA 153 C, l. 8

220 MIKAILA, K.; VAITKEVIČIUS, G. Kai kurie Vilniaus XVI–XVII a. raudono molio plonasienės keramikos tyrimai. In *Archeologinės ir numizmatinės medžiagos komplektavimas ir konservavimas. Jaunųjų muziejininkų konferencijos pranešimų tezės*. Vilnius, 1983, p. 38–40.

1.4. Vėlyvųjų viduramžių glazūruoti šviesiai pilkos molio masės indai

Vėlyvųjų viduramžių kultūriniuose sluoksniuose aptikta žaliai glazūruotos šviesiai pilkos molio masės indų, kurių tikslios gamybos vietos nustatyti nepavyko. Ši radinių grupė išskirta dėl kelių priežasčių. Pirmiausia Vakarų Europos literatūroje tokios keramikos analogijų ir gamybos vietų kol kas neaptikta, tad greičiausiai ji atkeliavo iš kitų regionų nei viduramžių glazūruotos pilkos ir raudonos molio masės indai. Ši keramikos rūšis aptikta išskirtinai Žemutinės pilies teritorijoje XIII a. pabaiga – XV a. datuotinuose kultūriniuose sluoksniuose. Daugiausia radinių aptikta XIV a. pabaigos – XV a. pradžios archeologiniuose sluoksniuose. Iš viso tyrime analizuojami 48 indai, kurie pagal formas siejami su skysčių laikymu ir transportavimu.

Ši keramika pasižymi šviesiai pilka (10YR 8/1, 10YR 8/2) molio mase ir žalia glazūra, kuri itin plona ir trapi, dėl to dažnai nutrupėjusi ir pasidengusi tamsiomis apnašomis. Molio masė porėta ir minkšta, o tai rodo, kad indai degti neaukštoje temperatūroje. Kai kurių indų lūžio vietose matyti stambių smėlio priemaišų. Visų indų sienelės yra storos palyginus su kitais vėlyvaisiais viduramžiais Vakarų Europoje gamintais žiestais indais. Sienelių storis vyrauja nuo 2 iki 5 mm. Ši grupė pasižymi indų formų įvairove. Aptikta lėkščių, butelių aukštais kakleliais, ąsočių ir statinaičių fragmentų. Paminėtina, kad indai buvo žiesti, tačiau ant kai kurių pavyzdžių matoma puodžiaus pirštų įspaudų. Tai rodo, jog po žiedimo indai būdavo formuojami rankomis, suteikiant jiems norimą formą ar sutvirtinant sieneles. Gali būti, kad tokius indus žiedė dar nepatyręs puodžius ar žiedžiamojo rato ypatybės nebuvo visiškai perprastos. Indai buvo dekoruojami reljefiniais bangelių, apskritimų, taškelių, virvelių, augaliniais ar įvairaus ilgio brūkšnelių ornamentais, nors pasitaikė ir nepuoštų fragmentų.

Ši indų grupė yra įvairialypė morfologiniu ir dekoratyviniu atžvilgiu, tačiau didelių technologijos skirtumų nepastebėta, išskyrus kelių indų fragmentus, kurie bus detaliau analizuojami skyriaus pabaigoje. Tad indai klasifikuojami pagal jų funkcinę formą.

Vėlyvųjų viduramžių šviesiai pilkos molio masės keramikos grupei priskiriami dviejų lėkščių fragmentai (kat. nr. 27 bei 2006–2008 m. VR rytinio ir šiaurinio korpusų prieigų tyrimai, nr. 1690). Šių nedekoruotų lėkščių visas paviršius buvo dengtas plona žalios spalvos glazūra, kuri smarkiai aptrupėjusi ir pasidengusi juodomis apnašomis. Lėkštės nevienodai išdegtos, lūžio vietose matyti rausvo ir rusvo molio intarpų, ir tai rodo netolygų karščio pasiskirstymą degimo metu. Jos buvusios panašaus dydžio – dugnų skersmuo siekė 80–90 mm. Lėkštės turėjo suformuotą apie 5 mm aukščio kojelę, kuri prie pagrindo buvo pritvirtinta jau po žiedimo. Vizualiai apžiūrint radinius, pastebėta, jog jų dugnas buvo formuojamas ir pirštais ties lėkščių pagrindu ir kojelės sujungimo vietoje.

Dar du indų fragmentai, kurie gali būti siejami su lėkštėmis arba geriamaisiais indais, aptikti 1961 m. šiaurinės Gedimino kalno papėdės (kat. nr. 28) ir 2002 m. VR pietinio, rytinio ir vakarinio korpusų prieigose (kat. nr. 29). Šie indai yra išskirtiniai visame grupės kontekste dėl specifinės ornamentikos ir nebūdingos formos. Abu šie indai buvo glazūruoti ir dekoruoti. Indas iš šiaurinės papėdės tyrimų buvo aptiktas XIII a. pabaiga – XIV a. pradžia datuojamame medinio užstatymo horizonte (10 pastatas), gretimame kontekste (11 pastatas) aptiktas ir XIV a. pirmąja puse datuojamas Zygburgo akmens masės indo fragmentas (kat. nr. 5)[221]. Aptiktasis šiaurinėje papėdėje pasižymėjo aukšta ir siauro skersmens kojele (50 mm), kuri vienoje pusėje turėjo skylutę. Įdomu, jog skylė buvo tik vienoje pusėje, o mažas dugno kojelės skersmuo yra nebūdingas lėkštėms. Dėl šių priežasčių nėra aišku, kokia buvusi indo paskirtis. Nuo naujųjų laikų pradžios lėkščių dugnai taip pat turėjo skyles, kurios buvo skirtos indams ant sienų kabinti, tačiau viduramžių laikotarpiui tokia tradicija nėra būdinga. Galima manyti, jog tai galėjo būti geriamasis indas, tačiau fragmentas yra per mažas, norint tiksliai nustatyti formą. Taip pat įdomu tai, jog vidinė dugno pusė buvo dekoruota viena eile įspaustų apskritimų.

Antrasis indas taip pat aptiktas medinio užstatymo horizontuose, kurie datuojami XIV a. antrąja puse[222]. Šis indas greičiausiai gali būti siejamas su lėkšte – kojelės skersmuo siekia 80 mm, tačiau kojelės pritvirtinimas nėra būdingas aprašytosioms lėkštėms. Kita vertus, indo dugnas buvo dekoruotas įspaustais ornamentais, kurie susidėjo iš koncentrinių apskritimų ir vertikalių linijų su stilizuotomis gėlėmis.

Buteliams su aukštais kakleliais priskiriami penki indų fragmentai. Dviejų butelių paviršius buvo glazūruotas išorinėje pusėje[223]. Šie fragmentai išsiskyrė ir tuo, kad jų molio masė turėjo rusvų intarpų ir vidutinio smulkumo smėlio priemaišų, kurios buvo aiškiai matomos lūžio vietose. Abiejų fragmentų kaklelių skersmuo siekė 50 mm. Jie buvo dekoruoti iškiliomis žiedimo metu suformuotomis linijomis. Butelis (kat. nr. 30) turėjo ir stačiakampio skerspjūvio rankeną, kuri buvo pritvirtinta prie kaklelio viršaus. Kiti butelių fragmentai (2001 m. VR šiaurinis korpusas ir vidinis kiemas, nr. 4609–4610) buvo nedekoruoti ir tik jų vidinė pusė buvusi padengta žalia glazūra. Nustatytas tik vieno fragmento angos skersmuo, kuris taip pat siekė 50 mm. Išskirtinis jų bruožas buvo išorėje storėjanti pakraštėlio briauna. Šie buteliai buvo išdegti oksidacinėje pastovios temperatūros aplinkoje, nes molio masė tolygiai išdegusi, o smėlio priemaišos smulkios ir gerai išsijotos. Geriausiai išlikęs butelio su įspaustų bangelių ornamentu ir stačiakampio pjūvio rankena fragmentas, aptiktas 1998 m. VR pietryčių kampo tyri-

[221] TAUTAVIČIUS, A. *Ataskaita už archeologinius kasinėjimus Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje nuo 1961 m. gegužės 9 d. iki rugpjūčio 30 d*. Vilnius, 1962. LII, f. 1, b. 171.

[222] OŽALAS, E. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. Pietinio, rytinio ir vakarinio korpuso prieigų 2002 m. archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2003. NMLDKVR ATA 44, l. 180.

[223] Buteliai aptikti šiuose tyrimuose: 1961 m. Gedimino kalno šiaurinėje papėdėje, nr. 17566, ir 2003 m. VR pietinio korpuso prieigose, nr. 4657.

mų metu (perkasa nr. 4; nr. 648) XIV–XV a. kultūriniame sluoksnyje[224]. Jis pasižymi šviesiai pilka molio mase su vidutinio smulkumo smėlio priemaišomis. Šio butelio glazūra išlikusi ant viso fragmento paviršiaus ir, kaip teigia ataskaitos autorė, radimo metu buvo pasidengusi juodomis apnašomis[225]. Šis butelio fragmentas publikuotas albume, skirtame Žemutinės pilies kolekcijoms pristatyti[226].

Vos pora didesnių fragmentų buvo priskirta ąsočiams (kat. nr. 31)[227]. Šie fragmentai buvo glazūruoti išorėje, nors išlikę vos keli glazūros pėdsakai, o vidinėje dalyje glazūros pėdsakų aptikta tik ant vieno fragmento. Indai buvo degti pastovioje temperatūroje, o smėlio priemaišos smulkios. Ties kaklelių susiaurėjimais ąsočių fragmentai dekoruoti virvelę primenančiu reljefiniu ornamentu. Dar vienas fragmentas su panašiu ornamentu aptiktas ir 2002 m. vidinio kiemo tyrimuose (nr. 7695), tačiau jo funkcinė priklausomybė nenustatyta.

Įdomi radinių grupė yra siejama su keraminėmis statinaitėmis, kurių aptikta aštuoni vienetai[228]. Statinaičių išorinė pusė glazūruota žalia glazūra, o daugumos ir puošta reljefiniais ornamentais, tokiais kaip bangelės ar pynutės, taip pat iš linijų ir taškelių sudarytais augaliniais motyvais. Statinaitės formos šviesiai pilkos molio masės indai analizuojami ir Žemutinės pilies 1990–1993 m. tyrimų publikacijoje. Autoriai mano, kad šie indai į Vilnių galėjo patekti iš arabų kraštų arba Bizantijos kartu su vynu ir buvo didelė retenybė XIII a. laikotarpiu[229]. 1993 m. tyrimų metu aptikta statinaitė su dangčiu publikuota ne viename leidinyje, skirtame Vilniaus pilių istorijai ir archeologijai apibendrinti[230]. Įdomu, kad šios statinaitės dangtis buvo pritvirtintas prie indo, tad skysčiai turėjo būti supilami per specialiai padarytas angas kitose indo vietose. Dviejų statinių fragmentai išsiskyrė vidinio paviršiaus apdirbimu (kat. nr. 32, 33). Statinių molio masė šviesiai pilkos spalvos su vidutinėmis smėlio priemaišomis, o vidinė pusė padengta tamsiai pilkos spalvos moliu su metaliniu blizgesiu. Lūžio vietoje matyti, jog šis tamsaus molio sluoksnis buvo prilipintas jau po žiedimo ir pirštais pri-

[224] STEPONAVIČIENĖ, D. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. Ploto pietryčių kampe 1998 m. tyrimai (perkasa nr. 4). Ataskaita*. Vilnius, 1999. LII, f. 1, b. 3189, l. 12.

[225] Ibid., l. 57.

[226] *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmai Vilniaus Žemutinėje pilyje. Istorija ir rinkiniai*. Sud. D. AVIŽINIS, V. DOLINSKAS, Ė. STRIŠKIENĖ. Vilnius, 2010, 126 pav.

[227] Ąsočių fragmentai aptikti tyrimuose: 2003 m. VR pietinio korpuso prieigose, nr. 5204, ir 2001 m. VR šiaurinio korpuso ir vidinio kiemo tyrimuose, nr. 4506.

[228] Radiniai aptikti 1993 m. VŽP tyrimų metu, nr. 502, 1435, 1444, 1445; 1996 m. VR šiaurinio korpuso išoriniame kieme, nr. 825; 2001 m. VR šiaurinio korpuso ir vidinio kiemo tyrimuose, nr. 1010; 2005–2008 m. VR vidiniame kieme, nr. 1837, 4776.

[229] TAUTAVIČIUS, A.; URBANAVIČIUS, V. Archeologiniai tyrimai. Kultūrinis sluoksnis ir radiniai..., p. 50; STEPONAVIČIENĖ, D. *Lietuvos valdovo dvaro prabanga...*, p. 194; 139 pav.

[230] TAUTAVIČIUS, A.; URBANAVIČIUS, V. Archeologiniai tyrimai. Kultūrinis sluoksnis ir radiniai..., 160 pav.; STEPONAVIČIENĖ, D. *Lietuvos valdovo dvaro prabanga...*; KAMINSKAITĖ, I. Dvaro kasdienybė..., p. 313; 536 pav.

jungtas prie indo sienelių (8 pav.). Tai labai retas, kol kas disertacijos autorei plačiau nežinomas vidinio paviršiaus apdirbimo būdas. Galima prielaida, kad šis sluoksnis pagerino indų nepralaidumą. Šis sluoksnis turėjo turėti specialių priemaišų, kad net degimo metu jo spalva išliko visiškai kitokia nei paties indo. Be technologinių savybių, šie indai išsiskiria ir ornamentika. Statinės fragmentas (kat. nr. 32) dekoruotas reljefiniu gėlės žiedu, įrėmintu stačiakampio formos rėmelyje su įspaustomis pasviromis linijomis. Statinės fragmentas su išlikusia apatine dalimi (kat. nr. 33) dekoruotas horizontaliomis ir vertikaliomis linijomis.

Lietuvoje analogijų šiai keramikos rūšiai aptikta XIV a. datuotinuose sluoksniuose Kernavėje[231]. Čia aptikta žaliai ir geltonai glazūruotų šviesiai pilkos molio masės keraminių indų, kurie pagal technologinius ir dekoratyvinius bruožus yra panašūs į aptiktuosius Žemutinės pilies teritorijoje[232]. Vilniuje taip pat aptikta šios rūšies indų, jie glazūruoti gelsvai ruda glazūra (kat. nr. 34). Būtent šia spalva ir šviesiai žaliai glazūruotų indų analogijų aptinkama XIII a. pabaigos – XIV a. archeologiniame komplekse Ukrainoje[233]. Šiame komplekse aptikta panašių formų ir dekoro elementų, tačiau, kaip teigia Olena Onogda, vėlyvųjų viduramžių archeologiniuose kompleksuose, kurie taip pat mažai tyrinėti, glazūruotos keramikos gana reta, tačiau būtent glazūruoti šviesiai pilkos molio masės indai gali būti siejami su Rusios keramikos gamybos tradicijomis[234].

Du pilkšvos molio masės žaliai glazūruotų ąsočių fragmentai aptikti ir XIV–XV a. sluoksniuose Senųjų Trakų piliavietėje bei salos pilies kazematuose[235]. J. Poškienė dar 2002 m. atliko Trakuose aptiktų radinių cheminius tyrimus ir nustatė, kad molio masės ir glazūrų sudėtis buvo tapati su Naugarduko radinių[236]. Baltarusijoje šie šviesiai pilkos molio masės radiniai siejami su importu iš Kijevo apylinkių[237]. Varšuvoje aptiktų žaliai glazūruotų šviesiai pilkos molio masės indų cheminių tyrimų analizė parodė, kad indai chemine sudėtimi panašūs į aptiktuosius Chelme[238]. Pagal šiuos

231 LUCHTANAS, A. *Aukuro kalno piliakalnio Kernavėje 1992 metų archeologinių tyrinėjimų ataskaita*. Vilnius, 1993. LII, f. 1, b. 2032, l. 34.

232 Radiniai skaitmeninti LIMIS sistemoje. Žaliai glazūruotų indų inventoriniai numeriai: KMR GEK 8244, KMR GEK 90, KMR GEK 8241; geltonai glazūruoto – KMR GEK 8242.

233 ГУНЬ, М. А.; ОНОГДА, Е. В.; ЧМИЛЪ, Л. В. Керамичні комлекси дрчгої половины XIII – середини XIV ст. з поселениь Ходосівка-Рославске та Іванків-з на київщині. *Археологія і давня історія України,* 2016, vol. 3, no. 20, c. 179.

234 Ibid., c. 179.

235 POŠKIENĖ, J. *Trakų pilių ir miesto viduramžių keramika (XIV–XVI a. I pusė).* Daktaro disertacija. Vilnius, 2002, l. 48.

236 Ibid., l. 48.

237 ГУРЕВИЧ, Ф. Д. Поливная керамика Новогрудского детинца. *Советская Археология*, 1981, no. 4, c. 109.

238 AUCH, M.; TRZECIECKI, M. Średniowieczne importy ceramiczne z badań na dziedzińcu głównym pałacu Pod Blachą. *Kronika Zamkowa*, 2007, vol. 1–2, s. 154; AUCH, M. Wczesnośredniowieczna ceramika szkliwiona z Chełma, woj. Lubelskie. *Archaeologia Polski*, 2004, t. 49, z. 1–2, s. 93.

duomenis šie radiniai priskirti Rusios gamybos tradicijai, kurios indai buvo gaminami ir vietinių puodžių dabartinės Lenkijos rytiniuose pakraščiuose, nors gamybos vietų neaptikta[239]. Taigi tokių indų aptinkama itin plačiame regione (Lenkijoje, Baltarusijoje, Ukrainoje), ir tyrėjai sutaria, kad šių indų gamybai įtakos turėjo senosios Rusios indų gamybos tradicija. Kol kas nėra jokių duomenų, galinčių juos priskirti vienai specifinei gamybos vietai.

Vilniuje aptiktų keraminių indų cheminė analizė (40 ir 41 lent.) atskleidė, kad indai buvo degami didesnėje nei 900 °C temperatūroje iš silicingo, mažai geležies turinčio molio. Netolygi molio masės spalva rodo, kad kai kurie indai buvo degti nepastovioje oksidacinėje aplinkoje. Indai buvo padengti švino glazūra, kuriai žalią spalvą suteikė vario oksidas. Pagal tyrimų rezultatus, aptiktų indų molio masės ir glazūros yra itin panašios į Lenkijoje ir Senuosiuose Trakuose rastų indų.

Šie duomenys rodo, kad ir Vilniuje aptiktus radinius derėtų priskirti senosios Rusios gamybos tradicijai. Kol kas neaišku, iš kurios gamybos vietos ir dabartinės valstybės jie buvo atgabenti. Glazūruotos keramikos aptinkama jau IX–X a. paminkluose Ukrainoje, Baltarusijoje ir net šiaurinėje Rusijos dalyje, tačiau greičiausiai tai vis dar buvo importas[240]. XI–XII a. užfiksuotas glazūruotos keramikos pagausėjimas siejamas jau su vietine produkcija[241]. Keraminiai dirbiniai buvo gaminami iš raudono bei šviesiai pilko arba balto molio ir dengiami žalia, rusva ir geltona glazūromis[242]. Manoma, kad šviesiai pilkos masės indai buvo gaminami Kijevo apylinkėse, o glazūruoti raudonos molio masės gaminti ir vietoje, perėmus tradicijas ar atsikėlus puodžiams iš Kijevo[243].

Panaši molio masė, dekoro elementai yra būdingi šiems radiniams, taip pat istorinės žinios apie Kernavėje, Trakuose ir Vilniuje gyvenusias skirtingo kultūrinio identiteto bendruomenes ir prekybinius ryšius su Rusia leistų šiuos žaliai ir geltonai ar rusvai glazūruotus indus iš Lietuvos teritorijos priskirti Rusios produkcijai.

1.5. Pilkos molio masės indai

Vakarų Europoje pilkos molio masės keraminiai indai vėlyvaisiais viduramžiais sudarė absoliučią daugumą indų, naudojamų maistui ruošti ir tiekti. Šios rūšies indai gaminti daugelyje Europos vietų (pietinėje Skandinavijoje, Nyderlanduose, šiauriniame Reino regione, Brandenburgo apylinkėse). Tyrėjai pripažįsta, kad dėl daugybės vietinių formų, molio masės spalvos ir dekoro variacijų labai sunku išskirti regioni-

239 AUCH, M. Wczesnośredniowieczna ceramika..., s. 93.

240 МАКАРОВА, Т. Н. *Поливная керамика в древней Руси*. Москва, 1972, с. 13.

241 Ibid., c. 13.

242 МАЛЕВСКАЯ, М. В. Поливная керамика древнего Новогрудка. *Советская Археология*, 1969, no. 3, с. 204; ГУРЕВИЧ, Ф. Д. Поливная керамика Новогрудского детинца. *Советская Археология,* 1981, no. 4, с. 109; МАКАРОВА, Т. Н. Op. cit., с. 18.

243 ГУРЕВИЧ, Ф. Д. Op. cit., с. 109.

nius bruožus[244]. Kita problema, su kuria susiduriama identifikuojant indų gamybos vietas, – daug medžiagos iki šiol nėra publikuota ir išanalizuota. Manoma, kad nors tiksli gamybos pradžia nėra nustatyta, pilkos molio masės indai pradėti gaminti šiaurinėje Vokietijos dalyje apie 1150 m., tačiau istoriografijoje aptinkama nuomonių, kurios gamybos pradžią nukelia į XII a. pabaigą[245]. Apskritai pilkos molio masės indų morfologinės kaitos identifikavimas yra gana sudėtingas procesas. Siekiant datuoti tiksliau, būtinas aiškus archeologinis kontekstas su tiksliai datuotais artefaktais ar dendrochronologinėmis skalėmis[246].

Pilkos molio masės indai skirstomi į ankstyvuosius (vok. *junger Grauware* arba *weicher Grauware*), datuojamus IX–XI a., ir XII–XV a. gamintus indus. Kaip pažymi Hartvigas Liutkė (vok. Hartwig Lüdtke), kol kas nėra nustatyta aiški riba tarp perėjimo į antrąjį gamybos etapą, tačiau kai kurie duomenys suponuoja, kad tai turėjo įvykti XII a.[247] Skirtingos istoriografinės tradicijos šios rūšies indus vadina skirtingai. Anglosaksiškoji tradicija pilkos molio masės indus vadina *greyware*, o Vokietijoje vėlyvųjų viduramžių redukcinė keramika vadinama kietąja pilkos molio masės keramika (vok. *harte Grauware*)[248].

Pagal disertacijos chronologines ribas, analizės objektas yra antrojo laikotarpio pilkos molio masės indai. Šios rūšies indai buvo degami įvairių konstrukcijų krosnyse, o indų ypatybės priklausydavo nuo regiono ir ten vyraujančios tradicijos. Dėl to skirtingose vietose gamintų indų masės spalva ir kietumas gali skirtis[249]. Pilkos molio masės indų lūžio vietų spalvos gali varijuoti nuo pilkos iki tamsiai rudos ar net kai kuriais atvejais raudonos. Šie indai buvo degami 700–900 °C temperatūroje, nebuvo glazūruojami, tačiau paviršius galėjo būti gludinamas[250]. Pilkos molio masės indų kietumas ir poringumas priklausė nuo degimo temperatūros. Tarkime, Vokietijoje pilkos molio masės indų savybės skyrėsi priklausomai nuo regiono[251].

Kokybinis technologinis ir stilistinis pokytis pastebimas nuo XIII a. vidurio. Į ruošiamą molio masę pradedamas dėti labai gerai išsijotas smulkus smėlis, jis išstūmė ankstyvąją pilkos molio masės tradiciją dėti grūsto granito priemaišų[252]. Šiuo laiko-

---

244 LÜDTKE, H. Grauware des 12 bis 15 Jahrhunderts. In *Handbuch zur mittelalterlichen Keramik in Nordeuropa*. Bd. 1. Hrsg. von H. LÜDTKE, K. SCHIETZEL. Schleswig, 2001, S. 83.

245 JOHANSSON, E. Younger Grey Ware. Definition, Function and Potential. *Lund Archaeological Review*, 2012, vol. 18, p. 62.

246 Ibid., p. 63.

247 LÜDTKE, H. Grauware..., S. 83.

248 Ibid., S. 83.

249 Ibid., S. 83.

250 JOHANSSON, E. Younger Grey Ware..., p. 63.

251 MAHLITZ-FREY, K. *Die Keramikfunde der Ausgrabung der Burg Vechta im Sommer 2005 und Herbst 2006* [interaktyvus], 2006 [žiūrėta 2017 12 27], S. 3. Prieitis per internetą: <http://www.museum-vechta.de/images/Forsch ung/keram ikfun de.pdf>.

252 LÜDTKE, H. Grauware..., S. 97.

tarpiu padaugėja indų lygiu tamsiai pilku ar juodu paviršiumi[253]. Tyrėjai mano, kad paviršius buvo specialiai dailinamas ir lyginamas, o nuo XIV a. pastebimas gludintų stalo indų pagausėjimas, siejamas su didesne estetine ir praktine (mažesnis pralaidumas skysčiams) verte[254]. Pažymėtina, kad gludinami dažniausiai buvo tik ąsočiai, o daugiausia jų aptinkama XIV–XV a. sluoksniuose[255].

Pilkos molio masės indų formos yra gana įvairios. Dominuoja trikojai ir puodai plokščiu dugnu, o nuo XIII a. pradeda daugėti indų, skirtų skysčiams laikyti, – įvairių formų bei dydžių ąsočių ir bokalų. Galima pridurti, kad šie indai nuo žiedžiamojo rato buvo nupjaunami viela ar aštriu siūlu – apie tai byloja likusios žymės ant dugnų[256].

Dekoruotų pilkos molio masės indų įvairiuose regionuose aptinkamas skirtingas kiekis. Tarkime, Liubeko miesto vėlyvųjų viduramžių medžiagoje jie tesudaro 0,1–0,2 proc. visų indų[257]. Dažniausias dekoro elementas buvo volelinis įvairių formų dekoras. Iki XIII a. pradžios puodai buvo dekoruojami kvadratinių įspaudėlių eile ar eilėmis, tačiau vėliau šis ornamentas išnyksta[258]. Vilniaus medžiagoje tokio dekoro elemento taip pat neaptinkama. Nuo XIII a. pirmosios pusės pradedamas naudoti bangelių, stačiakampių įspaudėlių, įvairių linijų, eglučių ir romėniškų skaičių dekoras[259]. Nuo XIV a. aptinkamas ir apvalių viduje dekoruotų įspaudėlių ornamentas (vok. *Radkreuzstempel*), naudotas dekoruojant ir raudonos molio masės indus[260]. Šio ornamento aptinkama tik ant gludintų pilkos molio masės ąsočių ar trikojų puodų[261]. Nuo XIII–XIV a. sandūros pirštų įspaudais pradedamos dekoruoti plokščiadugnių ąsočių rankenos – tokie ąsočiai gaminti Šiaurės Vokietijoje ir Pietų Skandinavijoje[262].

Gludintų pilkos molio masės indų aptinkama ir Lenkijoje. Jau 1967 m. J. Krupė, nagrinėdamas XIV–XVI a. Varšuvos keraminius indus, teigia, jog gludinti ir gausiai įspaudėliais bei gludinimo linijomis dekoruoti indai buvo gaminami vietoje[263]. Pastarųjų metų tyrimai Lenkijoje taip pat remiasi J. Krupės suformuluota vietinės

253 DRENKHAHN, U. *Die Lübecker Keramikchronologie vom 12 bis zum 16 Jahrhundert* (Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte, Bd. 29). Rahden, 2015, S. 60.

254 Ibid., S. 60.

255 Ibid.; *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern*. Jahrbuch 63. Hrsg. von H. von SCHMETTOW. Schwerin, 2017, S. 385, 388, 430, 431.

256 BRANDT, D. Ein mittelalterlicher Töpfereinachweis in der Langen Strasse der Hansestadt Greifswald. In *Handwerk – Stadt – Hanse. Ergebnisse der Archäologie zum mittelalterlichen Handwerk im südlichen Ostseeraum. Greifswalder Mitteleilungen*. Beträge zur Ur und Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie. Bd. 4. Hrsg. von. U. MÜLLER. Frankfurt am Main, 2000, S. 118.

257 DRENKHAHN, U. Op. cit., S. 60.

258 Plg. Ibid., S. 61, Abb. 15.1–6.

259 Plg. Ibid., S. 61, Abb. 15.7–12, 41.4, 50.2.

260 DRENKHAHN, U. Op. cit., S. 60.

261 Ibid., S. 60.

262 Ibid., S. 62, 103.

263 KRUPPÉ, J. *Garncarstwo Warszawskie...*, s. 237–238.

gamybos prielaida, tačiau nurodo, kad šių indų atsiradimas apie 1300 m. yra siejamas su vokiečių įsikūrimu Lenkijos miestuose[264]. Spėjama, kad pilkos molio masės indų gamybos technologija buvo perimta vietinių puodžių, kurie tęsė vokišką tradiciją[265]. Istoriniai ir archeologiniai duomenys rodo, kad atvykėliai iš Žemutinės Saksonijos ar Tiuringijos Elbinge turėjo savo keramikos dirbtuves ir krosnis. J. Krupė, analizuodamas Varšuvos keraminius indus, naujus technologinius pokyčius ir indų formų panašumus sieja su minėtomis Vokietijos žemėmis[266]. Vilniuje aptiktų gludintų ąsočių panašumas su Lenkijos medžiaga yra neabejotinas, tad didelė tikimybė, kad dalis pilkos molio masės indų galėjo pasiekti Vilnių iš Lenkijos teritorijos. Lenkijoje gludinti indai vis dar gaminti XVI a., ir tai koreliuoja su Vilniaus medžiaga, kad gludintų ir dekoruotų ąsočių dauguma aptinkama būtent XV–XVI a. kultūriniuose sluoksniuose. Kita vertus, Plocko XV–XVI a. archeologinėje medžiagoje pilkos molio masės indai sudaro 52–86 proc. visų keraminių indų, tad jų kiekis yra ženkliai didesnis nei aptiktųjų Vilniuje[267]. Ar Vilniuje buvo gaminama pilkos molio masės keramika, yra sunku pasakyti, nes kol kas nėra duomenų apie gamybos vietas. Be to, mažas indų kiekis vėlyvųjų viduramžių sluoksniuose suponuoja, kad greičiausiai ši keraminių indų grupė buvo importuojama.

Vilniuje pilkos molio masės indų grupė yra bene gausiausia. Ji datuojama XIII–XVII a. Tyrime naudoti 1 048 indų fragmentai. Ši indų grupė pasižymi technologinėmis ir dekoro variacijomis: skiriasi molio masė, priemaišų dydis, paviršiaus apdirbimas ir dekoras. Tyrime pilkos molio masės indai pagal paviršiaus apdirbimą klasifikuojami į gludintus ir negludintus indus. Tyrime naudojamų gludintų indų senamiesčio ir Žemutinės pilies teritorijoje skaičius siekia 598, o negludintų – 450 indų fragmentų. Vėlyviesiems viduramžiams priskiriamų pilkos molio masės indų yra 600. XVI a. pabaiga – XVIII a. datuojamų pilkos molio masės indų ar neaiškiuose kontekstuose aptiktų yra 448 vienetai. Redukcinis išdegimas Europoje praranda reikšmę XVI a., taigi ir pilkos molio masės indų praktiškai neaptinkama. Tik vėlyvųjų viduramžių indai priskiriami importui iš Vokietijos ir Lenkijos, o naujųjų laikų indų kilmė kol kas yra mokslinių diskusijų objektas. XVI a. pabaigoje gludintų pilkos molio masės indų aptinkama Estijoje, jie siejami su Livonijos karu ir čia apsigyvenusiais kareiviais ir civiliais iš dabartinės Rusijos teritorijos[268]. Ši keramikos grupė sietina su prabangos preke, kuri, kaip spėja Andresas Tvauris (est. Andres Tvauri), galėjo būti pagaminta Maskvos arba Pskovo regionuose[269]. Šie indai skyrėsi nuo vėlyvųjų viduramžių indų

[264] TRZECIECKI, M. Patterns of Diversity..., pp. 120–123.
[265] Ibid., p. 120.
[266] MARCINKOWSKI, M. Cechy obce i lokalne w średniowiecznej..., s. 242; KRUPPÉ, J. *Garncarstwo Warszawskie...*, s. 237.
[267] TRZECIECKI, M. Patterns of Diversity..., p. 122.
[268] TVAURI, A. Op. cit., l. 414.
[269] Ibid., l. 414.

itin kieta molio mase, formomis ir dekoru. Gludinama buvo tik dalis indų nelygiais vertikaliais potėpiais, gludinimas netolygus, kartais atrodo kaip nuvarvėjęs. Šiai indų grupei priskiriami ąsočiai ir įvairios puodynės. Tenka apgailestauti, kad analitinės literatūros šia tema nėra daug, ir ši indų grupė vis dar mažai tyrinėjama. Maskvos regione pilkų gludintų indų nemažai aptinkama XVI–XVIII a. sluoksniuose, tačiau jų formos ir gludinimas skiriasi nuo aptiktųjų Vilniuje[270]. Kol kas nėra itin svarių argumentų, kurie žymėtų, jog naujaisiais laikais šie indai buvo importuojami į Vilnių, tad vis dar tikėtina, kad jie galėjo būti gaminami ir vietoje, perėmus ar atvykus puodžiams iš rytinių Europos regionų. Apie tokių meistrų egzistavimą minima ir Vilniaus puodžių cecho dokumentuose[271]. Šiam teiginiui pagrįsti reikia išsamių keraminių indų ir degimo archeometrinių tyrimų, kurie padėtų nustatyti, ar tokie indai galėjo būti gaminami pačiame Vilniuje, ar atkeliavo iš rytinių kaimyninių šalių. Dėl išvardytų priežasčių šioje disertacijoje koncentruojamasi į vėlyvųjų viduramžių pilkos molio masės indus, kurie neabejotinai priskiriami importui.

1.5.1. Gludinti pilkos molio masės indai

Gludintų pilkos molio masės indų aptinkama jau XIII a. pabaigos sluoksniuose Žemutinės pilies teritorijoje, o nuo XIV a. pabaigos – ir dabartiniame senamiestyje. Šie indai pasižymi pilka molio mase ir tamsiu juodintu paviršiumi, kuris iš dalies ar visiškai buvo gludintas. Paviršiaus spalva dažniausiai tamsesnė už molio masę. Indai išdegti aukštoje temperatūroje – tai rodo itin tvirta ir kieta molio masė. Iš kitų keraminių indų, ypač vėlyvųjų viduramžių laikotarpio, šie indai išsiskiria labai smulkiomis, itin gerai išsijotomis smėlio priemaišomis, kai kuriais atvejais jų vizualiai net nematyti. Molio masė varijavo nuo šviesiai pilkos iki tamsiai pilkos. Molio masės spalvos kitimo chronologiniu ar funkciniu indų požiūriu nepastebėta. Tuose pačiuose sluoksniuose ir kontekstuose aptikti indai skyrėsi mase bei gludinimo intensyvumu.

Buvo gludinami daugiausia ąsočiai, nors pasitaiko ir puodų fragmentų. Išskiriami nedekoruoti indai ir dekoruoti įvairiais reljefiniais ornamentais. Kaip atskira grupė išskirtos ir indų rankenos, kurių nebuvo galima susieti su tuose pačiuose kontekstuose aptiktais ąsočiais ar kitais indais.

Nedekoruotų gludintu paviršiumi indų aptikta jau ir XIII–XIV a. datuojamame sluoksnyje tiriant vidinį VR kiemą[272]. Tai vienas ąsočio fragmentas, aptiktas kartu su

[270] ВЕКСЛЕР, А. Г.; КОНДРАШЕВ, Л. В.; БЕРКОВИЧ, В. А; ГУСАКОВ, М. Г; ГЕНИНГ, В. В. *Москва. Раскопки на великом посаде. Московская керамика по материалам исследований*. Москва, 2016, с. 353, илл. 190.076, с. 365, илл. 190.101, с. 370–389, илл. 190.107–152.

[271] VAITKEVIČIUS, G. Puodininkystės profesionalizacija..., p. 181.

[272] STEPONAVIČIENĖ, D.; STRIŠKA, G. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. Vidinio kiemo archeologinių tyrimų 2001–2002 m. ataskaita*. Vilnius, 2003. LII, f. 1, b. 4018, l. 10–11; nr. 510; STEPONAVIČIENĖ, D.; STRIŠKA, G. Vilniaus Žemutinės pi-

indu, dekoruotu rombiniu reljefiniu ornamentu. Daugiausia šio tipo indų aptinkama XIV–XVI a. VŽP kultūriniuose sluoksniuose ir XIV a. pabaigos – XVI a. sluoksniuose senamiesčio teritorijoje.

Pagal išlikusių pakraštėlių formas galima teigti, jog dauguma Vilniuje aptiktų indų priskirtini ąsočiams. Charakteringiausias jų bruožas – skirtingai suformuoti pakraštėliai su viena ar keliomis išsikišusiomis briaunomis. Šios pakraštėlių formos analogiškos XIII a. pabaigos – XIV a. pradžios protoakmens masės ąsočių formoms. Žemutinės pilies teritorijoje aptikta ąsočių su viena arba dviem briaunomis. Deja, visi fragmentai buvo per maži, kad būtų galima atkurti tikslias buvusių indų formas. Be to, jų formas atkurti sunku, nes pilkos molio masės indų jos buvo itin skirtingos, matyt, tai priklausė nuo gamybos vietos.

Indų paviršius buvo gludinamas netolygiai. Vieni indai gludinti preciziškai, dažniausiai horizontaliais brūkšniais. Kitų paviršius gludinimo žymėmis padengtas netolygiai ir be aiškios tvarkos. Pastebėta, jog atidžiausiai gludinti indų pakraštėliai, o aptiktos indų sienelės rodo, jog gludinimas buvo nesistemingas. Tai gali būti paaiškinta, tuo, jog atidžiausiai buvo gludinamos tos vietos, kurios turėjo daugiausia sąlyčio su skysčiais.

Gludintų pilkos molio masės indų su reljefiniais ornamentais aptikta XIII–XVI a. datuotinuose sluoksniuose Žemutinės pilies teritorijoje ir XIV a. pabaiga – XVI a. datuojamuose senamiesčio archeologiniuose kontekstuose. Ornamentai buvo atlikti voleliais per visą indo plotį, dažniausiai petelių srityje, nors pasitaikė ir gausiau ornamentuotų fragmentų. Voleliai buvo sudaryti iš vienos eilės stačiakampių, 5–6 eilių rombų, romėniškų skaičių, eglutės ir rutulinio motyvo.

Gausiausia indų grupė yra su rombiniais ir stačiakampiais įspaudėliais. Ankstyviausias rombinio ornamento pavyzdys aptiktas XIII–XIV a. sluoksniuose 2001–2002 m. VR vidinio kiemo tyrimų metu (nr. 510). Pastebėta, jog dauguma ąsočių buvo puošiami kombinuotais rombinių ir stačiakampių volelių motyvais. Rombinis ornamentas dažniausiai buvo sudarytas iš 5–6 eilių ir aptinkamas indo pilvelio viršutinėje dalyje, o po juo dekoruota stačiakampių ar kvadratų ornamentu. Dažniausiai šie ornamentai buvo įrėminami įspaustomis linijomis viršuje ir apačioje.

Išskirtinis ir vienintelis ąsotis su rombiniu voleliniu ornamentu ir virš jo išraižyta bangele buvo aptiktas II oficinoje (kat. nr. 35) XVI a. pradžia datuojamame sluoksnyje[273]. Šis ąsotis buvo netolygiai išdegtas, vietomis jo molio masė nebuvo paliesta redukcinio degimo, jis priskirtinas 9 degimo tipui, kuris rodo, jog indas po degimo buvo itin greitai atvėsintas[274]. Paviršius buvo tolygiai ir preciziškai nugludintas. Ban-

---

lies valdovų rūmai (M3 šiaurinis priestatas). In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2002 metais*. Vilnius, 2005, p. 147.

273 STEPONAVIČIENĖ, D.; BLAŽEVIČIUS, P.; GENDRĖNAS, G. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. II oficinos (dvariškių rūmų) 2003–2005 m. archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2006. NMLDKVR ATA 53, l. 35–36.

274 ORTON, C.; TYERS, P.; VINCE, A. Op. cit., p. 134.

gelės ornamentas buvo įrėmintas dviem juostomis, o iškart po juo dekoruota rombiniu 5 eilių voleliniu dekoru.

Paminėtini rombinės formos ornamentais puošti ąsočiai iš Maironio g. 11 archeologinių tyrimų[275]. Šie ąsočiai irgi buvo puošti kombinuotais ornamentais, tačiau antrojo volelio vieta neišlikusi. Indai puošti 3–4 eilių rombais, kurių kraštinės yra banguotos.

Indų su ovalių įspaudų ornamentu aptikta vos keli pavyzdžiai. Vienas fragmentas (kat. nr. 36) buvo dekoruotas apskritimais, kurių vidus užpildytas smulkiais įbrėžimais. Ąsotis dekoruotas dviem apskritimų eilėmis, o jo paviršius horizontaliai tolygiai nugludintas. Identiškas dviejų eilių rutulinis ornamentas aptiktas ir ant ąsočio, kuris rastas Maironio g. 11, tiriant XV–XVI a. medinio užstatymo lygius[276]. Šiame kontekste aptikta ir daugiau ąsočių su rombiniais ir stačiakampiais voleliniais ornamentais bei gludintu identišku ornamentu[277].

Ąsotis su eglutės voleliniu ornamentu aptiktas 1992 m. VŽP tyrimų metu XIV–XV a. datuojamame sluoksnyje (kat. nr. 37). Šis ąsotis išsiskiria šviesiai pilka molio mase ir preciziškai nugludintu paviršiumi. Dar vienas indas aptiktas II oficinos tyrimų metu (kat. nr. 38), jis dekoruotas kombinuotu eglutės ir rombų ornamentu. Įdomu, kad po rombiniu ornamentu matyti ir stačiakampio volelio ornamentas. Trijų skirtingų volelių kombinacijų neaptikta nė ant vieno kito gludinto indo.

Įdomus gludintos pilkos molio masės indas su X raide bei kvadratinio ir rombinio volelio ornamentu yra saugomas LNM VINLAS fonduose. Deja, jo radimo vieta nėra žinoma, jis aptiktas 1940 m. Aukštutinėje pilyje arba miesto teritorijoje. Dar vienas ąsočio fragmentas su romėniškų skaičių ornamentu XIIIXIII (kat. nr. 39) aptiktas VŽP. Tai šviesiai pilkos molio masės, tamsaus gludinto paviršiaus indas su horizontaliomis gludinimo žymėmis. Analogiškai dekoruotų indų aptinkama ir Klaipėdos pilyje[278].

2011 m. Klaipėdos g. 7B archeologinių tyrimų metu plote nr. 5, įžemyje įkastoje duobėje nr. 4, aptiktas ąsočio fragmentas (kat. nr. 40) su tuščiavidure rankena, kuri per visą ilgį buvo dekoruota žiedais, o indo paviršius puoštas vertikaliomis gludinimo linijomis ir koncentriniais žiedimo metu sukurtais žiedais[279]. Šis ąsotis išsiskiria rankenos forma ir jos pritvirtinimu prie ąsočio. Viršutinėje dalyje rankena turi horizontalią ašį, kuri tvirtinama prie pat ąsočio pakraštėlio, tad rankena ąsočio atžvilgiu yra statmena. Analogijų Lietuvoje ir užsienyje aptikti nepavyko. Pagal išdegimą, molio

[275] GIRLEVIČIUS, L. *Vilniaus bernardinių vienuolyno statinių ansamblio teritorijoje, Maironio g. 11, Vilniaus m., 2007 m. atliktų archeologinių tyrinėjimų ataskaita*. Vilnius, 2007–2009. LNM VINLAS ARMA 589 B, radinių nr. 4301 ir 4334.

[276] Ibid., l. 24, radinio nr. 3560.

[277] Radinių sąrašo nr.: 3144–3155, 4300–4308, 4310, 4314, 4315, 4317, 4318, 4321–4335.

[278] ŽULKUS, V. *Klaipėdos m. buitinė keramika iki XIX a. 1981 m. darbo ataskaita*. *Keramikos analizė ir tipų sudarymas*. Klaipėda, 1981. LII, f. 1, b. 907, l. 9; 9 pav.; MASIULIENĖ, I. *Klaipėdos buitinė keramika XV–XVIII a*. Magistro darbas. Klaipėda, 2001, l. 28.

[279] POŠKA, T. *Vilniaus senojo miesto vietos su priemiesčiais (25504), Klaipėdos g. 7B, Vilniaus m., archeologinių tyrinėjimų 2011 m. ataskaita*. Vilnius, 2012. KPD KPC 39-1-2326, l. 19.

masės paruošimą ir paviršiaus apdirbimą šis ąsotis atitinka Vakarų Europoje gamintų indų charakteristikas, tačiau išsiskiria pagal formą.

Tyrime analizuotos 28 gludintos ąsočių rankenos. Šiai grupei priskiriamos tik tos rankenos, kurios nebuvo susijusios su indu. 25 iš jų buvo nedekoruotos, gamintos įprastu būdu, kai žiedimo metu nupjaunamas indo viršus ir suformuojama rankena, kuri vėliau, iššiedus indą, pritvirtinama prie kūno[280]. Rankenos šonuose yra storesnės, o per vidurį plonesnės. Pagal analogijas jos buvo tvirtinamos prie ąsočio pakraštėlio viršaus, o apačioje – ties pilveliu.

Išskirtinės dvi ąsočių rankenos, kurios imitavo tordiravimo techniką. Jos aptiktos VŽP teritorijoje (kat. nr. 41)[281]. Šios rankenos buvo gamintos dar neišdegtą suformuotą objektą pasukus norima kryptimi. Rankena nr. 2791 tordiruota palei laikrodžio rodyklę, o kita – prieš. Pažymėtina, kad daugiau tokių rankenų Vilniaus archeologinėje medžiagoje neaptikta. Šiaurės Europos ikonografija rodo, jog indai tordiruotomis rankenomis buvo naudojami buityje nuo viduramžių iki XVII a. pradžios[282].

Apžvelgiant gludintų pilkos molio masės indų grupę nustatyta, kad daugiausia tai buvo įvairių formų voleliniu ornamentu dekoruoti ąsočiai. Absoliuti dauguma šių radinių aptikta XIV a. pabaigos – XV a. sluoksniuose. Šis datavimas koreliuoja su Vakarų Europoje paplitusiu pilkos molio masės ąsočių gludinimo laikotarpiu. Didžiausių gludintos keramikos kompleksų senamiestyje aptikta Pilies g. 19 ir Maironio g. 11 tyrimų metu. Tai gausiai rombais ir stačiakampiais dekoruoti ąsočiai, kurie dar buvo puošti ir gludinimo linijomis, sudarančiomis tinklelinį ornamentą. Žemutinės pilies teritorijoje skirtingas šių indų kiekis buvo aptinkamas praktiškai kiekvienuose archeologiniuose tyrimuose.

1.5.2. Negludinti pilkos molio masės indai

Negludintų indų identifikuota šiek tiek daugiau nei gludintų, tačiau didžioji dalis rasta suardytuose kultūriniuose sluoksniuose. Šios grupės indai pasižymi didesne formų įvairove, bet dėl per mažų fragmentų dalies formų tiksliai atpažinti nepavyko. Pažymėtina, kad negludintų indų paviršius yra ganėtinai skirtingas. Kai kurie indai yra juodinti, kitų paviršiaus spalva nesiskiria nuo molio masės. Surinkta gausi ąsočių pakraštėlių kolekcija. Pakraštėliai analogiški gludintiems: su viena, dviem ar trimis

[280] Praktinis seminaras su puodžiumi Džonu Hadsonu. Tarptautinė konferencija *Ceramics of Drink*. Lesterio universitetas, 2017 m. birželio 2–3 d.

[281] BLAŽEVIČIUS, P.; BUGYS, P. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmai. LDK valdovų rūmų rytinio ir šiaurinio korpuso prieigų archeologinių tyrimų 2006–2008 m. ataskaita*. T. 6–7. Vilnius, 20012. NMLDKVR ATA 63, radinių sąrašo nr. 2791 ir 2792.

[282] *Hausbuch der Mendelschen Zwölfbrüderstiftung. Bd. 2. Nürnberg, 1550–1791* [interaktyvus], Amb. 317, b. 2, folio 112 [žiūrėta 2018 03 27]. Prieitis per internetą: <http://www.nuernberger-hausbuecher.de/75-Amb-2-317b-112-r> ir <http://www.nuernberger-hausbuecher.de/75-Amb-2-317b-101-r>.

briaunomis. Kai kurie ąsočiai ties kakleliu ir pilveliu dekoruoti žiedimo metu formuotomis linijomis, o kiti palikti nedekoruoti. Ąsočių angos buvo siauros, apie 9–13 cm skersmens. Taip pat aptikta fragmentų su išlikusiu skysčiams pilti skirtu snapeliu.

Archeologinių tyrimų metu kelių ąsočių fragmentų aptikta itin įdomiuose kontekstuose. 2005 m. VR vidinio kiemo tyrimų metu juodos žemės sluoksnyje, kuriame kartu aptikta grublėtosios ir gnaibytu paviršiumi keramikos, aptikti trys pilkos molio masės ąsočių fragmentai (kat. nr. 42, nr. 9456–9457). Anot tyrimo autoriaus, viršutinėje šio sluoksnio dalyje buvo aptikta XIII–XIV a. datuojamos keramikos (vietinės gamybos tradicijos keramikos su bangele), o giliau aptikta tik grublėtosios keramikos, kuri siejama su I tūkstantmečio antrosios pusės gyvenviete[283]. Pagal analogijas aiškėja, kad šie fragmentai priklausė ąsočiams plokščiu dugnu su rankenomis. Tokios formos ąsočiai datuojami XIII a. antrąja puse, o didžiausias jų paplitimas ir naudojimas siejamas su XIV a. laikotarpiu[284]. Panašu, kad tai viena ankstyviausių tiksliau datuojamų Vilnių pasiekusių pilkos molio masės indų radavietė.

Antrasis įdomus kontekstas yra Ašmenos, Mėsinių ir Dysnos g. kvartale (kat. nr. 43 ir 2004 m., nr. 2540). Radinių aptikta XV a. pirmąja puse datuojamame sluoksnyje[285]. Kartu su šiais indais buvo rasta ir vietinei gamybos tradicijai priskirtinų puodų fragmentų (9 pav.). Labai panašu, kad šiuos puodus gaminę individai kopijavo pilkos molio masės indų volelinį eglutės ornamentą, tačiau jį raižė ranka dar drėgname indo paviršiuje. Ornamentas ant šių puodų yra panašaus storio, apribotas dviem horizontaliomis linijomis ir atliktas vos žemiau pakraštėlio ribos, kaip ir pilkos molio masės ąsočių. Be abejo, eglutės motyvu dekoruojami ir ankstesnių laikotarpių dirbiniai, tačiau vietinės viduramžių keramikos tradicijoje tokių ornamentų nėra gausu.

Pilkos molio masės puodų pakraštėliai gali būti priskirtini keliems indų tipams. Išskirtinis puodo fragmentas aptiktas VŽP teritorijoje (kat. nr. 44) – jis pasižymi tamsiai pilku blizgančiu paviršiumi ir šviesiai pilka molio mase. Pagal analogijas šis indo pakraštėlis gali būti priskiriamas apvaliadugniams pilkos molio masės indams, kurie gausiausiai gaminti XIII a., tęsiant ankstesnes puodininkystės tradicijas. Vėliau tokios formos nyksta, ir jie pakeičiami trikojais bei plokščiadugniais puodais[286]. Šis fragmentas išsiskiria ir tuo, kad molio masė yra ganėtinai porėta, lyginant su dauguma šios rūšies indų, aptiktų Vilniuje. Kita vertus, poringos molio masės indų nemažai aptikta Klaipėdos piliavietės tyrimų metu[287]. Technologiniai skirtumai suponuoja,

[283] STRIŠKA, G. Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorijos vidinio kiemo tyrimai. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2005 metais*, Vilnius, 2006, p. 162.

[284] DRENKHAHN, U. Op. cit., S. 103.

[285] Chronologija nustatyta pagal III tipo lietuvišką monetą, strėlės antgalius ir buitinę keramiką. LUCHTANIENĖ, D. Tyrinėjimai Ašmenos, Mėsinių, Dysnos g. sankirtoje (Vilniaus senojo miesto 60 kvartale). In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2004 metais*. Vilnius, 2006, p. 251.

[286] DRENKHAHN, U. Op. cit., S. 64.

[287] UBIS, E. *Klaipėdos pilies...*, p. 37–38.

kad indai buvo gaminami skirtingose vietose ir priklausė nuo molio kokybės, degimo temperatūros ir kitų subjektyvių veiksnių. Tų pačių tyrimų metu aptiktas dar vienas puodas (nr. 2452) su šviesiai pilka molio mase ir juodintu paviršiumi. Šis indas buvo didelis, jo angos skersmuo siekė 25 cm. Deja, pagal formą analogijų aptikti nepavyko.

Rastas ganėtinai retas dirbinys – pilkos molio masės taupyklė (kat. nr. 45; 10 pav.). Taupyklės Europoje išpopuliarėja naujųjų laikų pradžioje kartu su raudonos molio masės indų gamybos išsiplėtimu, o iki tol jų aptinkama itin retai[288]. Vilniuje aptikta taupyklė yra sferinės formos, su plokščia ovalia rankenėle viršutinėje dalyje. Neišlikusi monetų metimo ertmė, tačiau pagal analogijas ji turėjo būti vertikali, įpjaunant molį iš išorės į vidinę dalį[289]. Vokietijoje tokio tipo taupyklių aptinkama nuo XIV a. Aptariamoji taupyklė rasta į įžemį įgilintame objekte nr. 20, tačiau jo kontekstas nėra aiškus (radinys neįtrauktas į radinių sąrašą), tad galima daryti prielaidą, kad ji priklauso viduramžių laikotarpiui, kadangi tų pačių tyrimų metu aptikti ankstyvi XV a. pirmąja puse datuotini sluoksniai[290].

Šios grupės indai daug mažiau dekoruoti nei gludinti ąsočiai. Daugiausia dekoruotų fragmentų aptikta Žemutinės pilies teritorijoje ir vos po kelis egzempliorius Pilies g. 19 ir dabartinės LR Prezidentūros teritorijos tyrimų metu. Dekoruotų voleliniais ornamentais indų aptinkama XIV–XVI a. sluoksniuose pilies teritorijoje ir XIV–XV a. kontekstuose senamiestyje. Dekoruoti indai priskiriami ąsočiams. Tikėtina, kad mažesni fragmentai gali būti priskirtini ir gludintų pilkos molio masės indų grupei, nes neretai gludinimas buvo netolygus ir išlikusio fragmento dalis tiesiog nebuvo nugludinta.

Dauguma indų dekoruoti 3–5 eilių rombiniais elementais, kurie ant indo išdėstyti viena ar dviem eilėmis. Išskirtinis fragmentas aptiktas 2006–2008 m. VR rytinio ir šiaurinio korpusų tyrimų metu. Šio indo peteliai buvo puošti dviejų eilių stačiakampių volelių ornamentu (kat. nr. 46). XIV a. pabaigos –XV a. pirmosios pusės sluoksnyje Pilies g. 19 aptiktas indo fragmentas su eglutės ornamentu yra analogiškas aptartiesiems gludintų ąsočių fragmentams. Tačiau šio indo ornamentas yra gana neryškus ir prastai atliktas.

Negludintų pilkos molio masės indų rankenų yra gerokai mažiau nei gludintų. Jų tyrime surinkti 6 vienetai. Rankenos gamintos analogiškai kaip ir gludintos. XVII a. datuojamame kultūriniame sluoksnyje aptikta viena tordiruota rankena[291]. Tuščiavidurė ovalo skerspjūvio rankena buvo aptikta valdovų rūmų teritorijoje (kat. nr. 47). Tokias rankenas dažniausiai turėdavo trikojai apvaliadugniai indai (vok. *Stielgrapen* arba *Henkelgrapen*), kurie buvo skirti maistui gaminti (11 pav.)[292]. Indų su tokiomis rankenomis

---

288 DRENKHAHN, U. Op. cit., S. 121.

289 Ibid., S. 121.

290 LUCHTANIENĖ, D. *Archeologinių tyrinėjimų Ašmenos, Mėsinių, Dysnos g. sankirtoje (Vilniaus senamiesčio kvartalas nr. 60) ataskaita*. Vilnius, 2006. ARMA 464 B, l. 3.

291 KVIZIKEVIČIUS, L. *Vilniaus senamiesčio, Pilies g. sklypo nr. 8A archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2002. LNM VINLAS ARMA 327, l. 6, nr. 367.

292 DRENKHAHN, U. Op. cit., S. 78.

kaip ši aptinkama gana retai, jie datuojami XIV a. pabaiga – XV a.[293] XV a. pabaigos sluoksnyje aptiktas dar vienas pilkos molio masės fragmentas, priskirtinas trikojų apvaliadugnių indų grupei[294]. Tai sienelės fragmentas su ovalios rankenos tvirtinimo vieta.

Apibendrinant pilkos molio masės indų grupės radinius pažymėtina, kad Žemutinės pilies teritorijoje jų aptinkama jau XIII a. pabaigos – XIV a. pradžios kultūriniuose sluoksniuose, o dabartinio senamiesčio teritorijoje jų pasirodo XIV a. antrojoje pusėje. Šios grupės indų aptinkama jau ir ankstyviausiuose sluoksniuose aplink Gedimino kalną, kur ir kūrėsi pirmieji Vilniaus gyventojai. Redukcinėje aplinkoje degti indai buvo atsparesni skysčiams negu kiti neglazūruoti indai, tad dauguma jų buvo naudojami maistui ruošti ar skysčiams laikyti bei patiekti. Vilniaus medžiagoje dauguma indų pagal formą priskiriami ąsočiams. Taigi siejami su skysčių laikymu, transportavimu ir patiekimu ant stalo valgio metu. Pilkos molio masės indai Vakarų Europoje kartu su akmens masės, viduramžių glazūruotos ir dekoruotos keramikos indais siejami su miestietiško gyvenimo būdu, kuris per Hanzos sąjungos miestus ir pirklius plito Europoje[295]. Istoriniai duomenys ir pastarųjų metų archeologų darbai rodo, kad Vilniuje jau XIV a. pradžioje gyvena skirtingų konfesijų ir identiteto žmonės. Pirmieji nuolat gyvenę katalikai siejami su iš Vokietijos ir Livonijos miestų atsikėlusiais žmonėmis[296]. Ar šie pilkos molio masės indai gali būti siejami tik su atvykėliais iš Vakarų Europos, ar jie į Vilnių pateko prekybos keliu, sunku pasakyti, tačiau vien jų buvimas archeologiniuose sluoksniuose rodo, kad tam tikrų ryšių būta jau nuo pat miesto įsikūrimo pradžios.

Nuo XIV a. pabaigos miesto apgyvenimo ribos plečiasi, ir urbanizuojama vis didesnė dabartinio senamiesčio teritorija. Tai rodo istorinė medžiaga ir archeologinių tyrimų analizės duomenys[297]. Tuo pačiu laikotarpiu datuojamuose archeologiniuose sluoksniuose aptinkama ir aprašomos indų grupės radinių. Čia išsiskiria keli kompleksai su itin gausia pilkos molio masės indų koncentracija, o kituose objektuose jų aptinkama itin mažai arba vėlyvuose sluoksniuose.

Itin turtingas pilkos molio masės indų rinkinys surinktas 2005 m. Pilies g. 19 vykdytų archeologinių žvalgomųjų tyrimų metu. Nesuardytame, kaip autorius pažymi, – itin intensyviame, kultūriniame sluoksnyje (apie 2 m^2 plote), datuojamame XIV a. pabaiga – XV a. pradžia, surinkta 177 pilkos molio masės indų, kurių daugumą sudarė gludintų ąsočių fragmentai (163 vienetai) ir 14 puodų bei kitų indų fragmentų[298]. Anot Irmos Kaplūnaitės, XIV a. trečiajame ketvirtyje katalikai pradeda kurtis aplink

[293] Ibid., S. 83.

[294] VAILIONIS, E. *Vilniaus Žemutinės pilies rūmų šiaurinio korpuso išorinio kiemo (ties M22 ir M23) 1997 m. tyrimų ataskaita*. Vilnius, 1997. LII, f. 1, b. 2868, l. 12, nr. 1496.

[295] MEHLER, N. The Perception and Interpretation..., p. 89; GAIMSTER, D. The Baltic Ceramic Market..., pp. 59–69.

[296] KAPLŪNAITĖ, I. Op. cit., p. 42.

[297] KATALYNAS, K. *Vilniaus miesto plėtra...,* p. 23; KAPLŪNAITĖ, I. Op. cit., p. 105.

[298] PUŠKORIUS, A. *Archeologinių žvalgymų Vilniuje, Pilies g. 19, 2005 m. ataskaita*. Vilnius, 2006. LNM VINLAS ARMA 470, l. 9.

kelią, jungiantį pilių teritoriją ir Rūdninkų kelio kryptį (Šv. Jonų bažnyčia, Pilies ir Stiklių g.). Tad savo išvadas grindžia ir šių tyrimų archeologinės medžiagos analize[299]. Nors autorė ir diskutuoja apie katalikų įsikūrimą šioje vietoje, tačiau tyrime naudoja ir tikslina sluoksnių datavimą pagal aptiktos vietinės keramikos tipologiją, bet tyrime nemini pilkos molio masės indų. Tačiau pagal surinktus duomenis, Pilies g. 19 indų kompleksas galėtų būti priskirtinas kitos kultūrinės grupės atstovams dėl didelės koncentracijos išskirtinių artefaktų. Toks kiekis radinių tokiame mažame plote nebuvo aptiktas nė vienuose Vilniuje vykdytuose tyrimuose.

XIV–XV a. datuojamos pilkos molio masės indų aptikta ir Šv. Mykolo g. 6, Šv. Mikalojaus g. 5-15, Šv. Ignoto g. 9, Vilniaus universiteto kiemuose, LR Prezidentūros teritorijos tyrimų metu ir Ašmenos, Mėsinių bei Dysnos g. tyrimų plote[300]. Tačiau nė vienuose tyrimuose aptariamos grupės radiniai nesudarė didelio procento, tad tiksliems apibendrinimams ar hipotezėms kol kas nėra surinkta pakankamai duomenų.

1.6. Azijoje gaminti keraminiai indai

1.6.1. Seladono porceliano indas

Kinijoje gamintas porcelianas buvo viena pagrindinių šios šalies eksporto prekių. Ilgus šimtmečius europiečiai nesėkmingai bandė įminti šios keramikos gamybos paslaptis. Tačiau tai pasisekė tik Meiseno meistrams, kurie XVIII a. pradėjo gaminti europietišką porcelianą[301]. Europoje porcelianas ir kitos iš Kinijos atkeliavusios keramikos rūšys plačiau paplinta XVI a. pabaigoje – XVII a., kai išsiplečia tolimoji olandų ir portugalų jūrų prekyba su Azijos kontinentu. XVIII a. žymi išaugusį porceliano populiarumą visame senajame žemyne. Tai buvo nulemta sumažėjusios jo kainos ir prasidėjusios mados gerti kavą ir arbatą. Šiaurės ir Vakarų Europoje porceliano aptinkama jau ir XVI a. pabaiga – XVII a. datuotinuose didžiųjų jūrų uostų kultūriniuose sluoksniuose, tačiau kitose vietose jo dar reta[302]. Lietuvoje susiformavusi nuomonė, jog kinų porceliano atsiranda tik XVIII a. Šiuo tyrimu taip pat registruotas porcelianas, ir tiek kontekstų, tiek stilistinė indų analizė parodė, jog porceliano Vilniuje

[299] KAPLŪNAITĖ, I. Op. cit., p. 56.

[300] 2004 m. Šv. Mykolo g. 6, nr. 99–102, 104–106; Šv. Mikalojaus g. 5-15: 2001 m., nr. 45–47, 53, 54; 2007–2008 m., nr. 318, 324; 2002 m. Šv. Ignoto g. 9, nr. 980; 1978 m. Vilniaus universiteto kiemuose, nr. 155; LR Prezidentūroje: 1995 m., nr. 966; 1997 m., nr. 2233, 2276, 2277.

[301] SANDON, J. *Meissen Porcelain*. Oxford, 2010, p. 7.

[302] SØNDERGAARD KRISTENSEN, R. Made in China: Import, Distribution and Consumption of Chinese Porcelain in Copenhagen c. 1600–1760. *Post-medieval Archaeology*, 2014, vol. 48, no. 1, pp. 151–181; OSTKAMP, S. De introductie van porselein in de Nederlanden. *Vormen uit vuur*, 2013, vol. 180–181, p. 14–29.

aptinkama nuo XVIII a., ir tai patvirtina nusistovėjusią datavimo tradiciją. Vis dėlto valdovų rūmų archeologinėje medžiagoje aptiktas vienas itin retas Kinijoje gamintos seladono keramikos fragmentas.

Seladono keramikos terminas apibrėžia Kinijoje gamintus keraminius indus, dengtus įvairaus intensyvumo stora žalsvų atspalvių glazūra. Ši glazūra buvo išgaunama dedant skirtingus geležies kiekius į glazūros mišinį ir degant indus redukcinėje aplinkoje[303]. Šios keramikos molio masė yra blizgi balkšva ar šviesiai pilka, priemaišos susilydžiusios, tad neretai vadinama kinų akmens mase ar porcelianu. Gausiai dekoruoti reljefiniais augaliniais ir zoomorfiniais motyvais seladono indai pradėti gaminti Tangų dinastijos laikais (618–906 m.). Vėliau, Songų dinastijos valdymo laikotarpiu (960–1279 m.), seladono keramikos dekoras supaprastėjo, sumažėjo ir indų formų įvairovė[304]. Apskritai seladono gamybos technologija mažai kito, tik Songų dinastijos laikais pastebimas glazūros ir molio masės suprastėjimas. Šiuos indus galima klasifikuoti pagal dekoro elementus ir formas, o kitu atveju jų chronologiją galima nustatyti tik pagal radimo kontekstą.

Seladono keramika pradėta prekiauti nuo gamybos pradžios iki XVII a.[305] Šių indų aptinkama Azijoje, Europoje, Afrikoje. Nors kontaktai su Kinija buvo užmegzti jau vikingų epochoje, tačiau porcelianas ir kitos keramikos rūšys Europoje labiau paplinta tik nuo XVI a. kartu su sustiprėjusiu portugalų prekybos tinklu[306]. Rusijoje kinų porceliano ir seladono indų aptinkama teritorijose, turėjusiose kontaktų su mongolų chanatu[307]. Aukso ordoje buvo gaminami vadinamieji pseudoseladono indai. Puodžiai mėgino imituoti glazūros spalvas, indų formas ir dekorą, tačiau jiems nepavyko technologiškai pasiekti tokios aukštos degimo temperatūros, kad molio masė susilydytų[308]. Pseudoseladono indai pasižymėjo porėta rausva ar gelsva molio mase, o formos ir glazūros spalvos buvo analogiškos kinų gamintiems indams. Tad Aukso ordos valdomose teritorijose aptinkama tiek Kinijoje gaminto seladono indų, tiek jų imitacijų.

Vilniaus archeologinėje medžiagoje aptiktas vienas seladono indo fragmentas valdovų rūmų šiaurinio korpuso prieigose, XVI a. pirmosios pusės kultūriniame sluoksnyje

---

303 COOPER, E. *10 000 Years of Pottery*. London, 2010, p. 64.

304 MACIOSZEK, A. Celadons in China, their Fustat Finds, and Imitations in the Islamic World. *The Artistic Traditions of Non-European Cultures,* 2012, vol. 2, p. 35.

305 Ibid., p. 42.

306 WHITEHOUSE, D. Chinese Porcelain in Medieval Europe. *Medieval Archaeology*, 1972, vol. 15, issue 1, p. 63.

307 БЕЛЯЕВ, Л. А. Исламский Восток и формирование материальной культуры Московской Руси: о методических подходах к оценке. *Поволжская археология*, 2016, vol. 2, no. 16, с. 32.

308 ЕГОРОВ, В. Л.; ПИГАРЁВ, Е. М. Производство псевдоселадона в столице Золотой Орды – Сарай. In *Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X–XVIII вв*. Ред. С. Г. БОЧАРОВА, В. ФРАНСУА, А. Г. СИТДИКОВА. Т. 2. Казань, Кишинев, 2017, с. 717–724.

(kat. nr. 48). Pagal technologiją ir dekorą jis atitinka visus seladono keramikai būdingus bruožus. Tai greičiausiai dubens fragmentas, nors formą atkurti ganėtinai sudėtinga. Šiame kontekste aptiktas ir Raereno akmens masės indas, datuotinas tokiu pat laikotarpiu, t. y. XVI a. pirmąja puse. Dabartinės Rusijos teritorijoje seladono porceliano aptinkama XIV–XV a. archeologiniuose kontekstuose su Aukso ordos keraminiais indais. Seladono indų atsiradimas gali būti paaiškinamas tiesioginiais ryšiais su Kinija[309]. Žemutinėje pilyje surinkta Aukso ordos indų kolekcija leidžia spėti, kad seladono indas atkeliavo kartu su Aukso ordos pasiuntiniais sausumos keliu, nors jo radimo kontekstas ir neigia šią hipotezę. Vakarų Europoje seladono keraminių indų visai nerandama. Didžiausių jų koncentracijų aptinkama valstybėse, turėjusiose tiesioginių kontaktų su Aukso orda.

1.6.2. Frito keraminiai indai

Frito (angl. *fritware*) keraminių indų technologija atsirado Irane apie XI a.[310] Technologija vėliau buvo perimta Aukso ordos, Sirijos, Egipto, Persijos ir Izniko puodžių. Jau XIV a. šaltiniuose yra užfiksuota frito indų gamybos eiga, kuri išliko pastovi ir praktiškai nepakito iki šių dienų[311]. Frito keraminių indų molio masė susideda iš 85–90 proc. kvarcinio smėlio, iki 5 proc. balto molio ir 5 proc. frito. Tokia sudėtis lėmė, kad gaminiai buvo itin kieti, tačiau neplastiški, todėl degimo metu nemažai gaminių suskildavo[312]. Tačiau tokia molio masės konsistencija leido lengvai naudoti matricas ir gaminti reljefiniais ornamentais puoštus indus[313]. Kai kuriuose regionuose gaminių masėje kvarcinio smėlio aptinkama tik apie 60–70 proc., o vietoje balto įmaišoma pilko ar raudono molio, dėl to sumažėja gamybos kaina[314].

Istoriografijoje frito keramika dar vadinama *silicingosios keramikos*, *akmens masės* ar *pusiau majolikos* terminais[315]. Tačiau pastarieji du terminai būdingesni Rusijos istoriografinei tradicijai, o Vakarų Europoje jie vadinami frito gaminiais.

---

309 КРАВЧЕНКО, С. А. Парадная керамика из раскопок Азака. In *Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X–XVIII вв*. Ред. С. Г. БОЧАРОВА, В. ФРАНСУА, А. Г. СИТДИКОВА. Т. 2. Казань, Кишинев, 2017, с. 540–559.

310 COOPER, E. Op. cit., p. 90.

311 Ibid., p. 90.

312 HADDON, R. A. W. *Fourteenth Century Fine Glazed Wares Produced in the Iranian World, in Comparison with Contemporary ones from the Golden Horde and Mamlūk Syria/Egypt*. PhD thesis. Vol. 1–2. University of London, 2011, p. 233.

313 COOPER, E. Op. cit., p. 91.

314 Ibid., p. 234.

315 CHAKAROV, K.; RABOVYANOV, D. Stone-Paste Ceramics from Tarnovgrad – the Capital of the Second Bulgarian Kingdom.In *Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X–XVIII вв*. Ред. С. Г. БОЧАРОВА, В. ФРАНСУА, А. Г. СИТДИКОВА. Т. 2. Казань, Кишинев, 2017, с. 327; KOVAL, V. Y. Eastern Pottery form the Excavations at Novgorod. In *The Pottery from Medieval Novgorod and its Region*. Ed. by C. ORTON. London, 2006, pp. 161–192.

Ši keramika Europą pasiekia jau vikingų laikotarpiu. Skandinavijos archeologiniuose sluoksniuose aptinkama iš Irano ar Sirijos atkeliavusių keraminių ir stiklinių stalo indų, arabiškų monetų. Vėlyvaisiais viduramžiais frito keramikos randama Naugarde, Maskvoje, Ukrainoje, Čekijoje, Estijoje ir kitose šalyse. Nuo XVI a. Europoje paplinta įvairūs stalo indai iš Izniko gamybos centro. Vilniaus archeologinėje medžiagoje identifikuoti Aukso ordos ir Izniko frito keraminiai indai datuojami XIV–XVII a. Jų kiekis itin nedidelis – iš viso šiems gamybos centrams priskirtini 32 indų fragmentai.

1.6.2.1. Aukso ordos indai

Nors Aukso ordos valstybė užėmė milžinišką teritoriją, kurioje gyveno įvairių kultūrų žmonės, tačiau technologiškai ir stilistiškai jų keraminiai indai buvo panašūs[316]. Istoriografijoje šie indai siejami su Žemutinės Volgos baseino regionu, tačiau šis priskyrimas yra sąlyginis vien dėl to, kad šiame regione tiesiog buvo atlikta daugiau archeologinių tyrimų[317]. Chanate gamintų indų aptinkama tiek Pietų Europoje (Venecijoje, Genujoje), tiek Europos šiaurinėse ir rytinėse dalyse (Maskvoje, Naugarde, Baltarusijoje, Ukrainoje)[318]. Aukso ordos keraminiai indai datuojami XIII–XV a. pradžia ir atitinka šios valstybės egzistavimo laikotarpį.

Aukso ordos teritorijoje buvo gaminama įvairių rūšių keramika: neglazūruota ar su žalia, geltona ar ruda glazūra padengta raudonos molio masės keramika, naudota sgrafito technika[319]. Vis dėlto šie indai daugiausia buvo skirti vietinei rinkai. Frito keramika su skaidria glazūra, dar vadinama *kāshānī* arba *kashi*, buvo vertinama kaip brangesnė ir išskirtinesnė keramika. Iš kitų indų ji išsiskyrė vizualinėmis ypatybėmis ir sudėtingesne gamybos technologija[320]. Ukrainoje, Baltarusijoje ir vakarinėje Rusijos dalyje tokios keramikos aptinkama nedaug, ji laikoma prabangos preke[321]. Rusijos

316 HADDON, R. A. W. Op. cit., vol. 2, p. 37.

317 CHAKAROV, K.; RABOVYANOV, D. Op. cit., p. 329.

318 HADDON, R. A. W. Op. cit., vol. 2, p. 38.

319 КУЗНЕЦОВА, О. В. Поливная керамика Сарайчика. In *Генуэзская Газария и Золотая Орда.* Ред. С. Г. БОЧАРОВА, А. Г. СИТДИКОВ. Казань, Симферополь, Кишинев, 2015, с. 168–169; КОЗЫРЬ, И. А.; БОРОВИК, Т. Д. Поливная керамика торговицкого археологического комплекса периода Золотой Орды. In *Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X–XVIII вв.* Ред. С. Г. БОЧАРОВА, В. ФРАНСУА, А. Г. СИТДИКОВА. Т. 2. Казань, Кишинев, 2017, с. 335–352.

320 КУЗНЕЦОВА, О. В. Op. cit., с. 171; HADDON, R. A. W. Op. cit., vol. 2, p. 43.

321 КОЗЫРЬ, И. А.; БОРОВИК, Т. Op. cit., с. 335; КОВАЛЬ, В. Ю. Глазури причерноморских средневековых посудных майолик: химический состав по данным спектрального анализа. In *Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X–XVIII вв.* Ред. С. Г. БОЧАРОВА, В. ФРАНСУА, А. Г. СИТДИКОВА. Т. 2. Казань, Кишинев, 2017, с. 725; ЛАВЫШ, К. А. Восточная и византийская поливная керамика в средневековых городах Беларуси. In *Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X–XVIII вв.* Ред. С. Г. БОЧАРОВА, В. ФРАНСУА, А. Г. СИТДИКОВА. Т. 2. Казань, Кишинев, 2017, с. 603.

tyrėjai mano, kad silicingos molio masės gamybos technologijos atkeliavo iš Chorezmo regiono Centrinėje Azijoje, kur XIII–XIV a. paplito po Aukso ordai priklausančias teritorijas[322].

Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje aptikti penkiolikos indų fragmentai priskirtini Aukso ordai. Pagal paviršiaus dekoravimą jie suskirstyti į tris tipus.

I tipui priskirtas indas su juodos spalvos poglazūriniu piešiniu ir permatoma turkio spalvos glazūra (kat. nr. 49). Keraminis indas vidinėje pusėje dekoruotas smulkiomis šakelėmis su lapais, o išorinėje – horizontalia linija. Nors fragmentas itin mažas, regis, tai nedidelio dubenėlio ar rožių vandens dubens fragmentas. Vis dėlto reikia paminėti, kad analogiški indai su turkio spalvos glazūra buvo gaminami dabartiniame Irane, Irake ir Sirijoje. Šiems indams būdingi paukščių, augaliniai (smulkios šakelės su lapais) ir geometriniai (trikampiai, apskritimai, zigzaginės linijos) motyvai[323]. Juodais ornamentais ir turkio spalvos glazūra dengti indai kai kuriuose Aukso ordos miestuose sudaro apie 30 proc. visų keraminių indų kompleksų, tačiau šis skaičius, lyginant su Irane ir Sirijoje gamintais analogiškai dekoruotais indais, yra ganėtinai mažas[324]. Aukso ordos puodžiai labiau mėgo gaminti indus su balta, mėlyna, raudona ir žalia glazūromis. Remiantis analogijomis ir duomenimis, kad Žemutinės pilies teritorijoje aptikta daugiau chanato keraminių indų, papuošalų ir monetų, šis indas priskiriamas Aukso ordos keramikai.

II tipui priskiriami indai, dekoruoti poglazūriniu juodos, turkio ar žalios spalvos geometriniu, zoomorfiniu ar augaliniu piešiniu ir padengti permatoma glazūra. Šiam tipui priskirtini 9 indų fragmentai (kat. nr. 50–52)[325]. Indų išorinė pusė dekoruota apskritimais ir įvairiomis susipinančiomis linijomis[326]. Aukso ordos puodžiai indus puošdavo vienu pasirinktu motyvu ir jų tarpusavyje nemaišydavo. Indus galima išskirstyti į dekoruotus geometriniu ornamentu, zoniniu ar gėlių ir povo plunksnų. Deja, konkrečiam dekoravimo stiliui Vilniuje aptiktus indus priskirti sudėtinga dėl jų mažumo. Šių indų molio masė šviesi, itin gerai išdegta, glazūruojamas visas indų paviršius. Kai kurie fragmentai dekoruoti taškeliais ir augaliniais ornamentais. Įdomus indo fragmentas, kuriame matyti dekoro (vienoje dalyje juodi lapeliai, kitoje – tinklinis ornamentas su taškeliais) zonavimas, atskirtas tamsiai mėlynomis linijomis (kat. nr. 50). Šio tipo indai dažniausiai buvo įvairaus dydžio dubenys, lėkštės, retai, tačiau pasitaiko ir rašalinių[327].

---

322 BELIAEV, L.; CHERNETSOV, A. The Eastern Contribution to Medieval Russian Culture. *Muqarnas. Annual on the Visual Culture of the Islamic World*, 1999, vol. 16, p. 103; HADDON, R. A. W. Op. cit., vol. 2, p. 38; КУЗНЕЦОВА, О. В. Op. cit., с. 171.

323 КУЗНЕЦОВА, О. В. Op. cit., с. 175.

324 HADDON, R. A. W. Op. cit., vol. 2, p. 43.

325 Kitų indų aptikta šiose vietose: 2004 m. VR II oficina, nr. 4696; 2005 m. VR vidinis kiemas, nr. 5302; 2005–2006 m. VR pietinio korpuso prieigų tyrimai į R nuo VR, nr. 9248, 11159, 11160; 2007 m. VR tyrimai tarp M 1 ir Š korpuso, nr. 1792.

326 HADDON, R. A. W. Op. cit., vol. 2, p. 42.

327 Ibid., vol. 1, pp. 115-121.

III tipui priskirtini indai dengti balta matine glazūra ir polichrominiu viršglazūriniu emaliu. Ši matinė balta glazūra dar vadinama *mīnā'ī* arba *minai,* tad neretai ir šių Aukso ordos indų grupės įvardijamos būtent šiuo pavadinimu. Mėlyna spalva buvo išgaunama iš kobalto ir dengiama po glazūra. Raudonas, žalias ir kitų spalvų emalis buvo dedamas virš glazūros. Manoma, jog ši technika buvo perimta iš Kinijos, vadinamosios *honglucai* keramikos, kuri literatūroje dar vadinama raudonai ir žaliai glazūruota Jin ir Yuan dinastijos keramika[328]. Kinijos įtaka matoma ir iš ornamentų, kuriuos sudarė ant dubenų ar lėkščių dugnų piešti drakonai ir kiti šiai kultūrai būdingi elementai[329]. Vilniuje aptikti trys *minai* keramikos fragmentai.

Įdomiausias nedidelis *minai* tipo indo fragmentas dekoruotas raudonu, mėlynu ir iš aukso pagamintu emaliu bei arabišku užrašu ant pakraštėlio (kat. nr. 53 ir 2004 m. VR rytinis ir šiaurinis korpusai, nr. 5820)[330]. Šis užrašas – tai žodžių *al-izz* sutrumpinimas, reiškiantis šlovę, arba *li-ā [fīya]*, tai gali būti verčiama – sveikatai, sveikatos[331]. Šis užrašas neretai aptinkamas ir ant pačių puošniausių ir brangiausių Aukso ordos keraminių gaminių – *lajvardīna* tipo indų[332]. Kadangi indai buvo puošiami tikru auksu, jie buvo itin brangūs, ir jų gana retai aptinkama Aukso ordai nepriklausiusiose teritorijose. Pagal analogijas, šis indo fragmentas galėtų būti priskiriamas rožių vandens indui arba mažam dubenėliui (12 pav.)[333].

Likę trys *minai* tipo indų fragmentai (kat. nr. 54–56) pasižymi ryškiomis spalvomis tapytais augaliniais motyvais[334]. Indo fragmentas (kat. nr. 54) dekoruotas mėlyna gėle su raudonais apvadais, o antrasis fragmentas (kat. nr. 55) – žaliais lapais ir geltonomis linijomis. 2002 m. aptiktas fragmentas (kat. nr. 56), kaip ir indelis su arabišku užrašu, dekoruotas mėlyna ir raudona spalvomis.

Aptiktas beveik visiškai išlikęs dubenėlis, tačiau jo vidinė ir išorinė pusės visai sudegusios, matyti tik susilieję spalvotos glazūros likučiai[335]. Identifikuotas jis buvo pagal išorėje šiek tiek išlikusius ornamentus ir pagal formą, tačiau nepriskirtas nė vienam tipui.

---

328 BAOPING, L. Red-green Enamelled Ceramics from the Jin and Yuan Dynasties: Recent Discoveries, Cultural Significance and Associations with Jingdezhen Porcelains. *The Oriental Ceramic Society. Newsletter*, 2010, no. 18, pp. 11–14; КОВАЛЬ, В. Ю. Глазури причерноморских средневековых посудных майолик..., с. 725.

329 HADDON, R. A. W. Op. cit., vol. 2, pp. 115–121; BAOPING, L. Op. cit., pp. 11–14.

330 *Minai* tipo keraminių indų pavyzdžiai: КРАВЧЕНКО, С. А. Op. cit., с. 553, рис. 10.

331 HADDON, R. A. W. Op. cit., vol. 1, pp. 115–121.

332 Tai indai, dengti mėlyna kobalto glazūra, dekoruoti tikru auksu ir emalio dažais. Daugiau *lajvardīna* indų pavyzdžių: КРАВЧЕНКО, С. А. Op. cit., с. 552, рис. 9.5–8.

333 Analogijos: КОВАЛЬ, В. Ю. *Керамика Востока на Руси. Конец IX–XVII век*. Москва, 2010, табл. 9.

334 *Minai* tipo indų aptikta šiuose tyrimuose: 2004 m. VR II oficina, nr. 4335; 2006–2008 m. VR šiaurinis ir rytinis korpusai, nr. 1222; 2002 m. VR šiaurinio korpuso prieigos, nr. 8247.

335 TAUTAVIČIUS, A.; URBANAVIČIUS, V. *Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorijos 1994 m. tyrimai*. Vilnius, 1995. LII, f. 1, b. 2399, nr. 1925.

Gausioje Vilniaus Žemutinės pilies archeologinėje medžiagoje aptikti XIV a. pabaiga – XV a. pradžia datuojami Aukso ordos indai yra materialus kontaktų įrodymas. Dėl mažo jų kiekio sunku diskutuoti apie jų įtaką kultūrinėms tradicijoms. Žemutinėje pilyje aptikta ir kitų artefaktų, rodančių ryšius su Aukso orda. Galima paminėti apyrankę su arabiškais užrašais, kurie preliminariai šifruojami *[Al-ʻizz] al-dāʻim wa-l-ʻumr al-[s ālim] wa-l-iqb āl* („Niekada nesibaigiančios šlovės ir sveiko gyvenimo ir klestėjimo“)[336]. Pastebimas tas pats žodis *al-izz*, kuris atkartotas ir ant indo su aukso įrašais.

Aukso ordos keraminių indų radimo kontekstas rodo, kad dauguma fragmentų buvo aptikti XIV a. arba XIV a. pabaiga – XV a. datuojamuose medinio užstatymo sluoksniuose. Šie duomenys koreliuoja ir su aktyviausiais santykiais su Aukso orda Vytauto valdymo laikotarpiu[337]. Viena Aukso ordos moneta (aptikta 2001 m.) priskiriama Džanibeko valdymo laikotarpiui (1350–1351 m.). Eduardas Remecas mano, jog į Vilnių galėjo patekti laikotarpiu nuo 1357 iki 1399 m. kaip karo grobis su Aukso ordos gyventojais arba prekybos keliais, tačiau jos nudilimas leidžia spėti, kad ji pamesta dar Algirdo valdymo laikais[338]. III tipo indo fragmentas (kat. nr. 54) buvo aptiktas kartu su Vytauto denaru, datuojamu 1392–1393 m.[339] Aukso ordos keraminių indų kolekcija Vilniaus Žemutinėje pilyje nėra gausi, tačiau išsiskiria indų dekoro įvairove ir prabangiais auksu dekoruotais indais.

1.6.2.2. Izniko indai

Izniko miestas įsikūręs vakarinėje Anatolijos pusiasalio dalyje, apie 200 km nuo Stambulo. Čia veikusios keramikos dirbtuvės buvo pagrindinės Osmanų imperijos koklių ir prabangių keraminių indų tiekėjos. Nors šioje vietoje keramikos gaminimo tradicijos siejamos su daug ankstesniais laikais, tačiau Izniko frito keraminiai indai pradėti gaminti XVI a. Gamintieji indai ir kokliai pasižymėjo turkiškų motyvų gausa ir adaptuotų kinų porceliano puošybos elementų sinteze[340]. Izniko suklestėjimas siejamas su Suleimano Didžiojo (1520–1566 m.) valdymo laikotarpiu, kai Izniko miestas oficialiai pripažintas pagrindiniu keramikos centru Osmanų imperijoje[341]. Iki XVI a.

---

336 RĖKLAITYTĖ, I.; BOLOIX-GALLARDO, B.; ZAVECKIENĖ, E. A Bracelet from the Lands of the Golden Horde Found in the Palace of the Grand Dukes of Lithuania. *Archaeologia Baltica,* 2011, vol. 16, p. 107.

337 REMECAS, E. Numizmatiniai radiniai iš Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorijos. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2001 metais*. Vilnius, 2002, p. 262.

338 Ibid., p. 262.

339 STEPONAVIČIENĖ, D. Archeologiniai tyrimai 2004–2005 m. In RACKEVIČIUS, G. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. II oficinos (dvariškių rūmų) 2003–2005 m. archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2006. NMLDKVR ATA 53, l. 45.

340 COOPER, E. Op. cit., p. 95.

341 RIBEIRO, M. *Iznik Pottery and Tiles in the Calouste Gulbenkian Collection*. Lisbon, 2009, p. 17.

vidurio dauguma Izniko keraminių gaminių buvo dekoruojami mėlyna spalva, o vėliau, po Suleimano Didžiojo valdymo pabaigos, pradėti puošti raudona, žalia, turkio ir kitomis spalvomis. Nuo XVII a. pradžios Izniko reikšmė Osmanų imperijoje ėmė silpti, tačiau keraminių dirbinių gamyba nenutrūko.

Izniko keramika gaminta iš frito molio masės ir dengta permatoma švino šarmo glazūra. Nuo kitų islamiškų glazūrų, Izniko skiriasi tuo, kad glazūros mišinyje yra didesnis kiekis alavo oksido, kuris degimo metu tapdavo visiškai permatomas ir blizgus[342]. Cheminė Izniko indų masės analizė atskleidė, kad gamybai buvo naudojami geležingi moliai, tačiau dėl mažo molio kiekio (apie 8–13 proc.) visoje masėje išdegtas gaminys vis tiek išlikdavo šviesios spalvos, o geležies oksidas sudarydavo tik 1 proc.[343] Spalvų paletės gausėjimą XVI a. viduryje lėmė ir vadinamojo Armėnijos geležingo kalkinio molio pritaikymas keramikos gamybai, nors daugiausia šis molis buvo naudojamas auksavimo proceso metu[344]. Molis buvo naudojamas ryškiai raudoną glazūrą išgauti, ji turėjo būti dengiama storu sluoksniu, kad spalva išliktų ryški.

Izniko keraminių indų technologinės savybės liko praktiškai nepakitusios visą gamybos laikotarpį, tad indai pagal naudojamų spalvų skaičių klasifikuojami į dvi stilistines ir chronologines grupes: mėlynai baltus ir polichrominiu piešiniu dekoruotus indus. Mėlynai balti indai taip pat galėjo būti dekoruoti ir turkio bei žaliomis spalvomis, imituojant kinų porceliano gaminius. Raudono pigmento naudojimas indų puošybai yra vienas iš svarbiausių veiksnių, leidžiančių juos priskirti antrajam gamybos etapui.

Vilniuje aptikta 17 indų fragmentų, kurie priskiriami Izniko gamybos centrui. Tik du indai siejami su antruoju gamybos etapu. Pirmąją indų grupę sudaro ąsočiai (kat. nr. 57–60) ir tik viena lėkštė (kat. nr. 60)[345]. Jie visi pasižymi gausiu dekoru su augaliniais ir geometriniais motyvais. Ąsočiai su augaliniais ornamentais (kat. nr. 57–58) dekoruoti mėlyna, žalia, mangano ir juoda spalvomis. Dažniausiai tai gėlių žiedai ir įvairūs lapai. Pagal radimo kontekstą šie indai galėtų būti datuojami XVI a. antrąja puse.

Geometriniais ornamentais dekoruoti indai (kat. nr. 57, 59) pasižymi stilizuotomis bangelėmis, zigzagais, apskritimais[346]. Indų fragmentai (kat. nr. 59 ir 2004 m. VR S rūsys, nr. 50–52) dekoruoti žaliomis ir juodomis linijomis ir stilizuotomis strėlėmis,

---

342 PAYNTER, S.; OKYAR, F.; WOLF, S.; TITE, M. S. The Production Technology of Iznik Pottery – a Reassessment. *Archaeometry*, 2004, vol. 46, no. 3, p. 421; TITE, M. S. Iznik Pottery: an Investigation of the Methods of Production. *Archaeometry*, 1989, vol. 31, no. 2, p. 115.

343 PAYNTER, S.; OKYAR, F.; WOLF, S.; TITE, M. S. Op. cit., p. 436.

344 COOPER, E. Op. cit., p. 97.

345 Kiti radiniai aptikti šiose vietose: 1987 m. Dominikonų g. 4, 4 fragmentai be nr., nr. 78-2; 2000 m. VR III oficinoje, nr. 175; 2005–2009 m. VR I oficinoje, nr. 3075; 2004 m. VR S rūsyje, nr. 50, 51, 52; 2004 m. VR vakariniame korpuse ir jo prieigose, nr. Kr. 1.

346 Kiti šiai stilistinei grupei priskiriami radiniai aptikti šiose vietose: 2000 m. VR Radvilų rūmai, nr. 175; 2005–2009 m. VR I oficina, nr. 3075; 2004 m. VR S rūsys, nr. 50, 51, 52; 2002 m. Šv. Mykolo g. 12, nr. 1226.

kurių antgaliai pakelti į viršų. Tokio tipo dekoravimas siejamas su paskutine baltai mėlyno dekoro faze ir gali būti datuojamas XVI a. antrąja puse[347]. Izniko centre pagamintos lėkštės (kat. nr. 60) pakraštėlis dekoruotas mėlynais banguotais pusapskritimiais, kurių viduryje yra taškas. Restauruotas bokalas su ištapytais geometriniais mėlynais ornamentais ir reljefiniais gėlių ornamentais aptiktas VR vakarų korpuso tyrimų metu[348]. Tai bokalas su rytų kraštams būdinga kampuota rankena, kuri dekoruota taip pat mėlynais potėpiais. Tai klasikinis mėlynai ir baltai glazūruotų indų pavyzdys, kuris gali būti datuotinas XVI a.

Su raudona glazūra aptikta tik lėkščių ir ąsočio fragmentų (kat. nr. 61–62). Jie dekoruoti gėlių žiedais ir lapeliais. Lėkštės fragmentas dekoruotas gvazdikais ir vilkdalgiais – labai populiariu XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios vaizdiniu.

Daugiausia aptikta pirmojo tipo Izniko indų, kurie datuojami XVI a., o XVII a. antrosios pusės polichrominiu piešiniu dekoruotų indų aptikta tik keli fragmentai, nors kaip tik šiuo laikotarpiu jų eksportas buvo didžiausias, ir jų aptinkama įvairiose Europos vietose. Tikėtina, kad šio centro indus nukonkuravo Vakarų Europoje gaminti majolikos ir fajansiniai indai, kurių gausiai aptinkama jau nuo XVI a. pabaiga datuojamuose kultūriniuose sluoksniuose senamiesčio ir Žemutinės pilies teritorijose.

1.7. Liustru dengti keraminiai indai

Šie keraminiai indai buvo dengti blizgia, metaliniu blizgesiu pasižyminčia glazūra – liustru. Liustru dengtų indų gamyba reikalavo kruopštumo, technikos išmanymo ir trijų degimų. Liustras buvo išgaunamas maišant sidabrą arba vario oksidą su ochra ir siera. Šis mišinys buvo laikomas acte arba kitame rūgščiame skystyje tol, kol metalo komponentai tapdavo vientisa mase. Tada šis skystas mišinys būdavo tepamas ant jau glazūruoto indo paviršiaus ir degamas žemoje temperatūroje, kol suminkštėdavo glazūra, o siera išgarindavo oksidus taip, kad ant paviršiaus likdavo beveik grynas metalas. Indui atvėsus, likusi ochra buvo nuvaloma, ir glazūra tapdavo itin blizgi[349]. Sidabras suteikdavo ornamentams geltonų arba žalių atspalvių, o varis – geltoną, oran-

---

347 KATALIN, É. Török kori fajanszok a víziváros területéről. *Budapest Régiségei XLI*, 2007, o. 240; FRANÇOIS, V. Circulation des potier ou des modèles? Production damascène de vaisselle ottomane à la manière d'Iznik. In *Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X–XVIII вв.* Ред. С. Г. БОЧАРОВА, В. ФРАНСУА, А. Г. СИТДИКОВА. Т. 2. Казань, Кишинев, 2017, с. 224.

348 Tiksli radimo vieta ir nuotraukos pateiktos internetinėje svetainėje: <http://www.valdovurumai.lt/lankytoja ms/savaites-eksponatas/bokalas#.Wrpma4jFKUk>.

349 WHITEHOUSE, D. Islamic Pottery and Christian Europe from the 10th to the 15th Century. *Medieval Ceramics*, 1997, vol. 21, p. 8.

žinę ar rudą spalvas. Dekoruojant buvo naudojama ir kobalto mėlyna spalva, kuri iki Kordobos kalifato įsikūrimo Europoje dar nebuvo žinoma[350].

Liustro technologija pirmą kartą panaudota VIII a. dekoruojant stiklą, o jau IX a. Egipte ir Vidurio Rytuose juo pradėti dekoruoti ir keraminiai indai bei kokliai[351]. Pirmieji importuoti liustro indai į Ispaniją turėjo atkeliauti apie X a., valdant kalifui Abdal Rahmānui[352]. Tačiau Ispanijos teritorijoje gamyba, spėjama, prasidėjo tik XII a., kai iš Egipto atkeliavo pirmieji liustro keramikos puodžiai[353]. XIII a. jau yra neabejotinų rašytinių šaltinių, kad liustro keramika buvo gaminama pietinėje Ispanijoje: Almerijoje, Mursijoje ir Malagoje[354]. Malaga iki XIV a. vidurio buvo pagrindinė liustro keramikos gamybos vieta Europos teritorijoje. XIV a. viduryje keičiantis situacijai, puodžiai, žinomi ir kaip *mudéjares,* musulmonai, gyvenantys krikščioniškoje aplinkoje, persikėlė į Maniseso miestą, esantį netoli Valensijos[355]. Šiame centre gaminti indai vadinami Valensijos stiliaus liustro keramika. Puodžių migracija paaiškina Malagos ir Valensijos liustro indų panašumą, kuris apsunkina tikslai identifikuoti gamybos vietą[356]. Nuo XV a. pradžios Valensijos dominavimas šioje keramikos gamybos srityje buvo akivaizdus: gaminti didžiuliai kiekiai indų, kurie buvo parduodami Vidužemio jūros regione ir visoje Europoje[357]. Liustro indų aptinkama tiek Skandinavijoje, Rusijoje, Ukrainoje, Baltarusijoje, tiek kaimyninės Lenkijos jūrų uostų archeologinėje medžiagoje[358]. Vėlyvųjų viduramžių pabaigoje Europoje dar nebuvo gaminami tokio puošnumo ir kolorito indai, tad liustro keramika buvo labai paklausi tarp turtingų žmonių ir laikoma prabangos preke[359].

Liustro keraminių indų gamyba skirstoma į du etapus: ankstyvąjį (XIII–XIV a.) ir vėlyvąjį (XV a.)[360]. Ankstyvajam etapui skiriami indai gaminti Malagoje, o antrajam etapui – Valensijoje.

Malagos keraminiai indai išsiskiria didesnėmis molio masės priemaišomis[361]. Malagos liustro indų molio masė varijuoja nuo šviesiai gelsvos (2,5Y 8/2) iki raudonos

350 COOPER, E. Op. cit., p. 115.

351 WHITEHOUSE, D. Islamic Pottery..., p. 8.

352 HURST, J. G. Spanish Pottery Imported into Medieval Britain. *Medieval Archaeology*, 1977, vol. 21, p. 71.

353 Ibid., p. 71; COOPER, E. Op. cit., p. 115.

354 COOPER, E. Op. cit., p. 115.

355 Ibid., pp. 115–116; WHITEHOUSE, D. Islamic Pottery..., p. 9.

356 HURST, J. G. Spanish Pottery Imported..., p. 72.

357 WHITEHOUSE, D. Islamic Pottery..., p. 9.

358 NAWROLSKA, G. A Way of Life. Luxury in a Medieval Town. In *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäeologie im Hanseraum VI. Luxus und Lifestyle*. Lübeck, 2008, pp. 509–527; ЛАВЫШ, К. А. Op. cit., с. 603–624.

359 WHITEHOUSE, D. Islamic Pottery..., p. 9.

360 GUTIÉRREZ, A. *Mediterranean Pottery in Wessex Households (13th to 17th Centuries)*. BAR British Series 306. Oxford, 2000, p. 18; HURST, J. G. Spanish Pottery Imported..., p. 72.

361 GUTIÉRREZ, A. *Mediterranean Pottery...*, p. 27; GUTIÉRREZ, A. *A Guide to the Identification of Spanish Medieval and Later Ceramics (13th to 17th centuries)* [interaktyvus].

(2,5YR 4/6). Valensijos indų masė pasižymi rausva (2,5YR 8/2, 5YR 8/2, 7,5YR 8/2) arba rausvai pilka (5YR 7/2–6/2) spalvomis.

Vilniuje aptikti trijų indų fragmentai, sietini su Ispanijos gamybos centrais. Visi jie aptikti Žemutinės pilies teritorijoje (kat. nr. 63–65). Ankstyvojo Malagos gamybos centro laikotarpiui skirtinas lėkštės pakraštėlio fragmentas (kat. nr. 63). Jis pasižymi gelsva molio mase ir mėlynai rudu sudėtingu geometriniu ornamentu. Lėkštė dekoruota arabų kraštams būdingais ornamentais. Šio indo gamybos data sietina su XIV a. antrąja puse, ir tai atitinka indo radimo kontekstą[362].

Dar du dubenėlių fragmentai skirtini Valensijos gamybos centrui. Jie pasižymi mėlynai rudu dekoru. Pagal ornamentiką ir formą indas (kat. nr. 64) datuotinas XIV a. pabaiga – XV a. pradžia. Antrasis indelis (kat. nr. 65) gali būti apibūdinamas kaip Malagos stiliaus dekoru puoštas indas, pagamintas Valensijoje. Jis datuotinas XV a.

Vieno liustro indo gamybos vietos identifikuoti nepavyko. Tai taurelė, aptikta XVI a. pabaiga – XVII a. pradžia datuotame sluoksnyje[363]. Šio indo masės spalva blyškiai gelsva, o paviršius buvo dengtas violetine mangano glazūra, kuri labai smarkiai aptrupėjusi. Vidus buvo glazūruotas alavo glazūra. Identifikuoti sunku dėl to, kad šis artefaktas nebuvo dekoruotas. Forma ir liustro glazūra suponuoja, jog tai Ispanijos produkcija, tačiau tikslios vietos nustatyti nepavyko.

1.8. Alavo glazūra dengti indai

Alavo glazūra keraminiams indams pradėta naudoti dar IX a. Vidurio Rytuose, o XI a. pasiekė ir pietinės Europos kraštus. Tuo metu alavo glazūra daugiausia buvo naudojama architektūrinių detalių puošybai. Technologija buvo perimta pietinės Italijos meistrų, kurie per kelis šimtmečius ištobulino šią technologiją. Pirmieji europietiški technologiniai bandymai ant keraminių stalo indų buvo nedrąsūs, naudota mažiau spalvų, glazūros pagrindą sudarė švinas, o ne alavas[364]. Šie indai dažnai vadinami archajine majolika (angl. *archaic maiolica*) arba protomajolika (angl. *protomaiolica*)[365]. Jau XIV a. pabaigoje Italijos puodžiai pasiekė alavo glazūros indų tech-

---

Durham University. [žiūrėta 2017 03 22]. Prieitis per internetą: <http://community.dur.ac.uk/spanish.potter y/index.htm>.

362 OŽALAS, E. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. Pietinio, rytinio ir vakarinio korpuso prieigų 2002 m. archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2003. NMLDKVR ATA 44, l. 67.

363 VAILIONIS, E. *Vilniaus Žemutinės pilies rūmų vakarinio korpuso ir Katedros zakristijos jungties 1996 m. tyrimų ataskaita*. Vilnius, 1997. LII, f. 1, b. 2731, l. 35, nr. 489.

364 GOLDTHWAITE, A. R. The Economic and Social World of Italian Renaissance Maiolica. *Renaissance Quarterly*, 1989, vol. 42, no. 1, p. 3.

365 WHITEHOUSE, D. The Origins of Italian Maiolica. *Archaeology*, 1978, vol. 31, no. 2, p. 43.

nologines ir stilistines aukštumas. Šie indai paplinta ne tik Apeninų pusiasalyje, bet ir aplinkiniuose Pietų Europos kraštuose. Vėlyvųjų viduramžių pabaigoje jau galima kalbėti apie europietiškus majolikos stalo indus su jiems būdingais bruožais. Iki šiol *majolikos* termino kilmė nėra tiksliai identifikuota, tačiau daugelis tyrėjų sutaria, kad jis gali būti kildinamas iš Maljorkos salos pavadinimo[366].

Istoriografijoje aptinkama nemažai terminų, kurie išskiria alavo glazūra dengtų indų rūšis. Italijoje yra nusistovėjęs ir vartojamas *majolikos* terminas, o Nyderlanduose ir Belgijoje vartojami *majolikos* ir *fajanso* terminai. Šie terminai apibrėžia skirtingo chronologinio laikotarpio ir regioninius gamybos ypatumus. Ankstyviausių indų, kurie pradėti gaminti šiose teritorijose, išorinė pusė buvo dengta švino glazūra, o reprezentacinė – alavo glazūra. Šie indai priskiriami majolikai. XVII a. visas indų paviršius pradėtas dengti tik alavo glazūra, ir tokie indai jau vadinami Nyderlandų fajansu. Portugalijos literatūroje taip pat nusistovėjęs *fajanso* terminas. Šiaurės Europoje vartojami terminai, apibrėžiantys importuotų indų regioninę kilmę, o vietine alavo glazūra dengtų indų terminija skiriasi. Tarkime, Lenkijoje vartojamas *Pamario fajanso* (lenk. *fajans pomorski*) pavadinimas, kuris apibrėžia vietinius nuo XVIII a. gamintus alavo glazūra dengtus keraminius gaminius. Disertacijoje vartojami terminai, kurie yra pripažinti jų kilmės vietų istoriografijoje. Plačiąja prasme, neišskiriant tam tikrų gamybos regionų, majolikos ir fajanso indai vadinami alavo glazūra dengtais indais (angl. *tin-glazed earthenware*).

Italijos majolikos indai pasižymi stora balta alavo glazūra, ryškiomis dekoro spalvomis ir itin precizišku piešiniu. Ši indų rūšis vizualiai labai skyrėsi nuo to meto molinių indų, kurių dauguma buvo glazūruoti rudai arba žaliai. Manoma, kad būtent indų išvaizda lėmė didelį alavo glazūra dengtų indų populiarumą Europoje. Dekoro išskirtinumas siejasi ir su technologiniais pokyčiais, kurie įvyko XIV a. pabaigoje, kai išmokstama gaminti geltonos ir oranžinės spalvos glazūras[367]. Dar vienas veiksnys, turėjęs įtakos paplitimui visoje Europoje, siejamas su XVI a. stalo kultūros tradicijų kaita. Tuo metu miestiečiai ir vidurinis socialinis sluoksnis pradeda kopijuoti elito valgymo ritualus. Kadangi keraminiai indai buvo pigesni nei metaliniai ar stikliniai, juos galėjo įpirkti didesnė visuomenės dalis. Formų ir dekoro įvairovė leido atkartoti aukštesnio socialinio sluoksnio valgymo papročius ir madas[368]. Taigi naujųjų laikų aušroje Europoje majolikos indų paklausa tapo itin didelė, ir šiaurinėje Europos dalyje, pirmiausia Anglijoje, Nyderlanduose ir Belgijoje, pradėjo kurtis iš Italijos atvykę majolikos meistrai. Rašytiniai šaltiniai nurodo, kad Italijos meistrai Antverpene pradėjo dirbti jau nuo 1508 m.[369] Majolikos indų formų įvairovė taip pat rodo šios

366 Ibid., p. 43.

367 GOLDTHWAITE, A, R. Op. cit., p. 3.

368 GAIMSTER, D. Maiolica in the North: the shock of the new. In *Maiolica in the North. The Archaeology of Tin-glazed Earthenware in North-West Europe c. 1500–1600*. Ed. by D. GAIMSTER. British Museum Occasional Paper, 1999, no. 122, p. 2.

369 GAIMSTER, D. *The Historical Archaeology...*, p. 95.

produkcijos pasisekimą: gaminami ne tik stalo indai, tokie kaip lėkštės ar dubenys, bet ir vaistų indeliai ar buteliukai, prieskoninės, vazos, žvakių laikikliai, skulptūrėlės, kokliai ir grindų plytelės[370].

Šiaurės Europoje pagrindiniai alavo glazūra dengtų indų centrai buvo įsikūrę dabartinės Olandijos ir Belgijos teritorijose. Pietinėje dalyje gamyba koncentravosi šiaurinėje Italijos dalyje ir Portugalijoje. Įdomu, kad Portugalijoje alavo glazūra dekoruoti indai pradėti gaminti gana vėlai, tik XVI a. pabaigoje. Nors geografine ir politine prasme šis regionas buvo arčiausiai alavo glazūros technologijos ištobulinimo. Visi pagrindiniai gamybos centrai turėjo savo gamybos specifiką, kuri reiškėsi indų formomis, molio mase, glazūravimu ir, be abejo, dekoravimu.

Vykstanti urbanizacija ir besikeičiantys socialinio elgesio modeliai neaplenkė ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės. Šio tyrimo metu surinkta archeologinė medžiaga leidžia teigti, jog kultūriniuose sluoksniuose aptikta iš Italijos, Nyderlandų, Belgijos ir Portugalijos įvairiais būdais patekusių XVI–XVII a. alavo glazūra dengtų stalo indų.

Verta paminėti, kad ne visus alavo glazūra dengtų indų fragmentus pavyko identifikuoti. Indai, aptikti XVI–XVII a. kultūriniuose sluoksniuose, skiriasi tiek masės spalva, tiek dekoravimo technika. Įdomus albarelas aptiktas valdovų rūmų pietinio vartų bokšto tyrimų metu[371]. Šis indas padengtas mėlyna alavo glazūra išorėje, o masės spalva buvusi šviesiai rausva. Pagal netolygiai padengtą mėlynos spalvos paviršių albarelą galima būtų priskirti Ispanijos gamybos gamybos centrams, tačiau jo forma nėra tipiška nė vienam gamybos centrui. Šis indas taip pat nepriskirtinas ir Nyderlandų bei Italijos gamybos centrams, kuriems nėra būdinga tokia indų morfologija ir dekoras. Kiti neidentifikuoti alavo glazūra dengti indai yra dekoruoti mėlynos spalvos piešiniais, tačiau jų molio masė raudona[372]. Tikėtina, kad jie galėjo būti gaminti Arnštate arba Lenkijoje, tačiau norint tiksliai identifikuoti kol kas trūksta duomenų. Iš visų tyrime surinktų alavo glazūra dengtų indų tik mažoji dalis buvo neidentifikuota. Tolesni tyrimai ir konsultacijos su Europos viduramžių ir naujųjų laikų keramikos specialistais būtini, siekiant detaliau pažinti šiuos indus.

1.8.1. Italijos majolikos indai

Nuo XV a. pabaigos didžiausi Italijos majolikos centrai telkėsi šiaurinėje Apeninų pusiasalio dalyje. Jie įsikurdavo toliau nuo didesnių miestų, greta keramikos gamybai tinkamų molio telkinių[373]. Nuo XV a. pradėjo ryškėti pagrindiniai centrai Faencoje,

370 GAIMSTER, D. Maiolica in the North..., p. 2; GOLDTHWAITE, A, R. Op. cit., p. 16.

371 Nuotraukos ir radimo kontekstas paskelbti interneto svetainėje: <http://www.valdovurumai.lt/lankytojams/savaites-eksponatas/albarelas#.WroWIojFK Uk>.

372 Radiniai aptikti šiose vietose: 1993 m. Katedros varpinės tyrimai, nr. 23; 2003 m. VR pietinio korpuso prieigų tyrimai, nr. 2397, 2410.

373 GOLDTHWAITE, A. R. Op. cit., p. 12.

Derutoje, Montelupe ir Pezare[374]. Vis didėjanti kontinentinė paklausa lėmė, kad nuo Faencos miesto ir kilo *fajanso* terminas, o alavo glazūros indai sužavėjo senojo žemyno gyventojus ir dar labiau padidino šių stalo indų poreikį[375]. Itališkos majolikos indai anksčiau ir dabar itin vertinami meniniu bei istoriniu požiūriais, tačiau istoriografijoje pripažįstama, jog tarp Italijos tyrėjų vis dar gajus antikvarinis požiūris į majolikos indus[376]. Dėl šios priežasties dauguma itališkos keramikos tyrimų yra atliekama už šios valstybės ribų.

Itališkos majolikos indų aptinkama įvairiose Europos vietose, ypač kaimyninėse Vidužemio jūros regiono valstybėse, o Šiaurės Europoje itališkos majolikos kolekcijomis išsiskiria Nyderlandai ir Belgija. Vilniaus Žemutinės pilies ir senamiesčio archeologinėje medžiagoje aptikti 3 indai, kurie pagal technologinius ir dekoro požymius skirtini Italijos centrams. Du artefaktai neabejotinai siejami su garsiuoju Faencos miestu ir ten dirbusiais puodžiais. Indai pasižymi aukštos kokybės stora blizgančia balta arba mėlyna alavo glazūra, o molio masė yra gelsvos spalvos (5Y 8/2).

Dubenėlio su angeliuku fragmentų aptikta Žemutinės pilies teritorijoje 1996 ir 2002 m. tyrimuose (kat. nr. 66). Visas dubenėlio paviršius dengtas stora blizgia alavo glazūra. Vidinėje pusėje ištapytas angeliukas. Piešiniui naudotos populiariausios to laiko spalvos: geltona, oranžinė ir mėlyna. Išorinė indo pusė dekoruota tų pačių spalvų stilizuotais augaliniais ornamentais. Indelio šonuose yra dvi voliutos formos ąselės. Indų su angeliukais Lietuvoje aptikta Dubingių Radvilų rūmuose XVII a. datuotiname latrinos sluoksnyje ir Klaipėdos senamiestyje (1980 m. Daržų g. 3)[377]. Tačiau Klaipėdos radiniai sietini su Nyderlandų gamybos centrais, kurie perėmė itališkos majolikos gamybos tradicijas ir jas adaptavo vietinės rinkos poreikiams.

Dubenėlis su monograma *IHS* aptiktas dabartinėje Dominikonų g. (kat. nr. 67) XVI a. antrosios pusės sluoksnyje[378]. Kol kas tai vienintelis itališkas radinys su religiniais įrašais Vilniaus archeologinėje medžiagoje. Indo vidinė dalis buvo dekoruota geltona, oranžine ir mėlyna spalvomis. Per vidurį mėlyna spalva ištapytas kryžius ir *IHS* monograma, kuri gali būti verčiama: *J(esus) H(ominum) S(alvator)* – Jėzus žmo-

374 Ibid., p. 12; WILSON, T. Italian Maiolica Around 1500: Some Considerations on the Background to Antwerp Maiolica. In *Maiolica in the North. The Archaeology of Tin-glazed Earthenware in North-West Europe c. 1500–1600*. Ed. by D. GAIMSTER. British Museum Occasional Paper, 1999, no. 122, p. 5.

375 GOLDTHWAITE, A. R. Op. cit., p. 9.

376 MILANESE, M. Italian Pottery Exported During the 15th and 16th Centuries. *Medieval Ceramics*, 1993, vol. 17, p. 25.

377 KUNCEVIČIUS, A.; LAUŽIKAS, R.; STANKEVIČIŪTĖ, D.; ŠMIGELSKAS, R. Op. cit., p. 158; *Klaipėdos pilies ir senamiesčio buitinė keramika XIV a. vid. – XIX a.* Sud. R. SONGAILAITĖ, L. RUTKAITIENĖ. Klaipėda, 2010, p. 70, kat. nr. 202.

378 Kartu aptikta ir 1579 m. moneta bei kitų tokiu pat laikotarpiu datuotinų indų. Plačiau: GRIŠIN, A. *Vilnius, pastato Garelio g. 4 išplėtimas. Archeologinių tyrimų ataskaita. I dalis. Lauko darbai. 1986 m.* Vilnius, 1987. LII, f. 1, b. 1429.

nių Išganytojas, *I(n) H(oc) S(igno)* – Tuo ženklu nugalėsi arba *J(esum) H(amebus) S(ocium)* – Jėzus mūsų sąjungininkas[379]. Ši monograma Europoje išpopuliarėjo jau vėlyvaisiais viduramžiais, o XVI–XVII a. ja dažnai buvo dekoruojami keraminiai indai ir kiti daiktai[380].

Su kitu Italijos gamybos centru siejamas lėkštės fragmentas, aptiktas archeologinių tyrimų metu Maironio g. 11, buvusiame bernardinių vienuolyne (kat. nr. 68). Šis artefaktas atkeliavo iš Ligūrijos regiono. Ligūrijoje didžiausi majolikos gamybos centrai buvo Abisola, Savona ir Genuja. XVI a. antrojoje pusėje Ligūrijos indai sudarė net du trečdalius viso itališkos majolikos eksporto. Šio regiono majolikos indai išsiskyrė mėlyna indų spalva ir mėlynais ornamentais. Tokia majolika dar kitaip vadinama *beretino* terminu[381]. Šis technologinis sprendimas buvo išgaunamas į alavo glazūrą įmaišant kobalto oksido, kuris ir suteikdavo mėlynų atspalvių[382]. Piešinys buvo atliekamas įvairių atspalvių mėlyna alavo glazūra. Visas indų paviršius buvo glazūruojamas ta pačia spalva, o vidinė lėkščių pusė dekoruojama susikertančiomis išlenktomis linijomis, kurios istoriografijoje vadinamos itališku terminu *cestino*[383]. Ligūrijos regiono beretino indai pasižymi gelsva ar rausva molio mase[384]. Aptariamasis fragmentas taip pat buvo dekoruotas *cestino* linijomis, o jo reprezentacinės pusės piešinys pagal charakteristikas priskirtinas beretino indų grupei su monochrominiu piešiniu[385]. Ši lėkštė buvo dekoruota įvairaus intensyvumo mėlyna spalva, naudojant baltus potėpius ir tuo išryškinant ornamentus. Nors fragmentas labai nedidelis, tačiau galima išskirti ir ornamento tipą. Tai vadinamasis *foglie* ornamentas, apibrėžiamas kaip įvairių stilizuotų augalinių motyvų naudojimas puošybai. Su Italijos gamybos centrais siejamų artefaktų nedidelis kiekis yra suprantamas ir paaiškinamas Nyderlandų centrų dominavimu Šiaurės Europoje. Aplinkinėse šalyse situacija panaši kaip ir Vilniuje. Vis dėlto šių prabangių indų buvimas kultūriniuose sluoksniuose kartu su Nyderlandų gaminiais rodo alavo glazūra dengtų indų poreikį, kuris buvo nulemtas besikeičiančių tradicijų ir kintančių socialinių normų visumos.

---

379 *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*. Sud. D. RAMONIENĖ. Vilnius, 1997, p. 164.

380 Vilniuje žiedų su *IHS* monograma aptinkama XVI–XVII a. sluoksniuose. Plačiau: VALATKEVIČIENĖ, R. XIV–XVII a. žiedai Vilniaus Žemutinėje pilyje. *Lietuvos pilys*, 2006, t. 1, p. 41.

381 MILANESE, M. Op. cit., p. 25.

382 HENDERSON, J. *The Science and Archaeology of Materials. An Investigation of Inorganic Materials*. London, 2000, p. 128.

383 JASPERS, N. Ligurian maiolica excavated in the Netherlands (1550–1700). An archaeological contribution to the decorative and morphological typology of Ligurian export wares. In *La ceramica post-medievale nel Mediterraneo. Gli indicatori cronologici: secoli XVI–XVIII. XLIV Convegno internazionale della ceramica.* Savonna, 2012, p. 11.

384 MILANESE, M. Op. cit., p. 26.

385 JASPERS, N. Schoon en werkelijk aangenaam..., p. 5–32. Polichrominių indų, kurie buvo dekoruojami ir geltona glazūra, gana retai aptinkama Šiaurės Europoje.

1.8.2. Nyderlandų ir Belgijos gamybos centrų indai

Nuo XVI a. dabartinės Olandijos ir Belgijos teritorijose kūrėsi patys svarbiausi Vakarų Europos majolikos ir fajanso keramikos centrai. Produkcijos centrai kūrėsi vienas šalia kito, tad neretai susiduriama su tikslios gamybos vietos identifikacijos problema. Šioje teritorijoje buvusių centrų produkcija buvo panaši ne tik molio mase, bet ir dekoravimo maniera bei spalvine gama. Jų gamybos apimtys aukštumas pasiekė XVII a., kai išaugo Delfto centras. Nuo šio pavadinimo net kilęs bendrinis fajanso pavadinimas, vartojamas kai kuriose šalyse, šio laikotarpio fajansiniams dirbiniams apibrėžti.

Chronologiniai alavo glazūra dengtų indų laikotarpiai išskiriami pagal technologiją ir dekoro ornamentus. Pirmasis periodas sietinas su XVI a., kai alavo glazūros dirbinių gamybos apimtys didėja, o indų dekoras pasižymi mėlyna, geltona, žalia ir ruda spalvomis[386]. Spalvų naudojimas sietinas su itališkos majolikos dekoravimo tradicija ir adaptavimu šiaurinėje Europos dalyje. Taip pat šiuo laikotarpiu gaminami tik majolikos indai, t. y. reprezentacinė pusė dengiama alavo glazūra, o vidinė, pigesne, – švino. Išskirtini du didžiausi gamybos centrai Antverpeno ir Harlemo miestuose. Nors majolika gaminta ir šiaurinėje Nyderlandų dalyje, tačiau kol kas labai trūksta duomenų apie šios srities produkciją[387]. Antruoju periodu, kurio pradžia siejama su XVII a. pradžia, pereinama prie mėlynos spalvos, piešiniai tampa preciziški ir tikroviški. Šiuo laikotarpiu nyksta Nyderlandų majolikos gamyba ir pereinama prie fajansinių indų. Tiek technologinių, tiek dekoravimo tendencijų kaita siejama su noru imituoti kinų porcelianą, kuris buvo laikomas išskirtine prabangos preke[388]. Kaip minėta, nuo XVII a. vidurio Delfto produkcija užima svarbiausią nišą alavo glazūra dengtų indų prekybos tinkle, tačiau greta veikia ir kiti gamybos centrai.

1.8.2.1. Ankstyvosios olandų ir flamandų majolikos indai

Majolikos gamybos pradžia Antverpene sietina su čia atvykusiais ir dirbti pradėjusiais Italijos puodžiais. Istoriniai duomenys rodo, kad XVI a. pačioje pradžioje mieste jau dirbo keli puodžiai iš šiaurinės Italijos[389]. Atvykėliai tęsė itališkas majolikos gamybos tradicijas, todėl kai kurie indai praktiškai neatskiriami nuo gamintų Italijoje[390]. Vis dėlto Antverpeno majolika buvo pigesnė nei itališkoji, tad jų paklausa laikui bėgant augo. Antverpeno mieste veikusios puodžių dirbtuvės yra minimos istoriniuose

386 GAWRONSKI, J. Op. cit., p. 67.

387 BAART, M. J. North Netherlands Maiolica of the Sixteenth Century. In *Maiolica in the North. The Archaeology of Tin-glazed Earthenware in North-West Europe c. 1500–1600*. Ed. by D. GAIMSTER. British Museum Occasional Paper, 1999, no. 122, p. 129.

388 GAIMSTER, D. *The Historical Archaeology...,* p. 96.

389 WILSON, T. Op. cit., p. 5.

390 VEECKMAN, J. Maiolica in Sixteenth and Early Seventeenth Century..., p. 116.

šaltiniuose, o archeologinių tyrimų metu čia aptiktos trys gamybos vietos[391]. Gamybos atliekų duobėse aptiktų majolikos indų analizė atskleidė pagrindinius keraminių indų technologinius bruožus ir padėjo juos lengviau identifikuoti. Archeologinių gamybos vietų tyrimų metu buvo aptikta iš įvairaus molio gamintų indų. Atspalviai varijavo nuo gelsvo iki raudono molio. Tyrėjo Johano Vekmano (belg. Johan Veeckman) teigimu, vietiniai puodžiai labiausiai vertino baltą molį, kuris buvo importuojamas iš Tornau regiono, esančio už 80 km, tačiau taupymo sumetimais įmaišydavo ir vietinio geležingo raudono molio[392]. Kadangi majolikos indai buvo degami du kartus, molio masė su kiekvienu degimu tapdavo vis šviesesnė. Tokią tyrėjo hipotezę patvirtina ir ikonografija[393]. Su Antverpenu yra siejamas masinis alavo glazūra dekoruotų indų paplitimas Europoje XVI a. pabaigoje, ypač šiaurinėje jos dalyje. XVI a. greta Antverpeno pradeda plėstis ir Harlemo gamybos centras. Abiejų centrų radiniai vizualiai yra itin panašūs, tad be specialių tyrimų jų atskirti neįmanoma.

Vilniaus archeologiniuose kultūriniuose sluoksniuose aptikta Antverpeno keraminių indų. Nors jų nedaug, tačiau stalo kultūroje tai rodo reikšmingą pokytį, su kuriuo ateina ir pirmieji alavo glazūra dengti indai. Pažymėtina, kad datavimas kultūrinių sluoksnių, kuriuose aptikta šių indų, dažnai koreliuoja su didžiausiomis Antverpeno majolikos gamybos apimtimis. Tai rodo vienalaikę plitimo tendenciją ir kitose Europos šalyse.

Labiausiai nustebinęs radinys, sietinas su ankstyvausia Nyderlandų majolikos produkcija, yra albarelo fragmentas iš Pilies g. 8A tyrimų (kat. nr. 72). Tai smulkiais augaliniais motyvais dekoruotas indas su bangelių ornamentu ant kaklelio. Dekoruota mėlynos spalvos glazūra. Jį identifikuojant kilo daug neaiškumų, nes toks dekoras nėra būdingas XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios gaminiams. Bangelių ornamentas leido tik spėlioti, kad tai galėtų būti Nyderlandų produkcija, tačiau analogijų aptikti nepavyko. Konsultuojantis su istorinių laikų keramikos specialistais iš Italijos ir Nyderlandų pavyko nustatyti, kad tai ankstyviausio laikotarpio majolikos gaminys iš olandų arba flamandų gamybos centrų. Jis datuotinas XVI a. pirmąja puse ir siejamas su pačiais pirmaisiais majolikos technologijos bandymais šiose teritorijose.

Dar trys netikėti radiniai, siejami su ankstyvąja Antverpeno gamyba, yra aptikti Arsenalo ir Pranciškonų gatvėse (kat. nr. 73–75). Tai dviejų pūstašonių bokalų plačiais kakleliais fragmentai, kurie pasižymi netolygiai padengta mėlynos spalvos alavo glazūra išorėje (13 pav.). Paviršius yra smulkiai taškuotas, kai kuriose vietose matyti gamintojų pirštų atspaudai (kat. nr. 73) ar neglazūruotos vietos (kat. nr. 74). Šie indai dažniausiai yra ne aukštesni kaip 15 cm, jų forma primena Frecheno akmens masės ąsočius. Taip glazūruoti bokalai buvo populiarūs XVI a. viduryje, o XVII a. jų gamybą perima Didžiojoje Britanijoje dirbę puodžiai. Dažniausiai šios formos bo-

391 Ibid., p. 113.
392 Ibid., p. 116.
393 Ibid.

kalų gamyba siejama būtent su pastarąja šalimi, nors pirmieji juos gaminti pradėjo Antverpeno puodžiai[394]. Dėl šios priežasties literatūroje paplitęs specifinis angliškas šių bokalų pavadinimas *Malling jugs,* kuris kilo nuo Vest Molingo bažnyčioje aptiktų ir istoriniuose dokumentuose aprašytų bokalų[395]. *Molingo bokalų* terminas apibrėžia specifinę formą ir dekoravimo būdą. Belgijoje gaminti indai išsiskiria mėlyna glazūra, nors aptinkama ir rausvos (kat. nr. 75) ar baltos spalvos indų. Didžiojoje Britanijoje dauguma indų dengti rausva, žalia ar ruda spalvomis. Neutronų aktyvacijos analizė atskleidė, kad net ir dauguma XVI–XVII a. pradžios Londone aptiktų Molingo ąsočių fragmentų buvo pagaminti Antverpene[396]. Molingo bokalai buvo puošiami sidabriniais dangčiais ir kitomis sidabrinėmis detalėmis. Šie bokalai buvo skirti alui gerti. XVI a. vidurio dokumentai liudija, kad sidabru puošti Molingo bokalai buvo plačiai paplitę Londono gyventojų namuose[397]. Taip pat įdomus faktas, kad anglai alų labiau mėgo gerti būtent iš šių keraminių bokalų, o ne iš stiklo taurių.

Molingo bokalai, kurie buvo gaminami Antverpene, datuojami 1550–1575 m., remiantis aptiktų gamybos vietų chronologija. Vilniuje aptiktieji bokalai taip pat gali būti datuojami šiuo periodu. Pranciškonų g. 4A tyrimuose du Molingo indo fragmentai aptikti XVI a. antrosios pusės sluoksniuose kartu su to paties laikotarpio monetomis[398]. Arsenalo g. 3 keturi fragmentai aptikti mūrinio pastato, kuris datuotinas XVI–XVII a., viduje[399]. Archeologiniai kontekstai rodo, kad Molingo bokalai atkeliavo į Vilnių tuo pat metu, kai išpopuliarėjo Šiaurės vakarų Europoje. Dėl šių indų puošimo sidabru didžiausia tikimybė, kad jais naudojosi pasiturinti Vilniaus miesto gyventojų dalis. Kartu su mėlynais Molingo bokalų fragmentais aptiktas ir rausvas bokalo (kat. nr. 75), kuris greičiausiai irgi buvo gamintas Antverpene, fragmentas.

Vilniaus mieste aptikta ir 18 ankstyvosios Nyderlandų majolikos lėkščių fragmentų, o Žemutinės pilies teritorijoje – tik du. Dalis šio tipo radinių jau publikuota, o kolekcija papildyta devyniais naujais lėkščių fragmentais (kat. nr. 69–72)[400]. Lėkščių

394 HUGHES, M.; GAIMSTER, D. Neutron Activation Analysis of Maiolica..., p. 61.

395 Ibid.

396 HUGHES, M.; GAIMSTER, D. Neutron Activation Analysis of Maiolica..., p. 62; GERRARD, C. A. 'Malling' Maiolica from Shapwick House, Somerset. In *Maiolica in the North. The Archaeology of Tin-glazed Earthenware in North-West Europe c. 1500–1600*. Ed. by D. GAIMSTER. British Museum Occasional Paper, 1999, no. 122, p. 171.

397 JOHANSSON, M. *November 2016: Gamla sopor berattar om Stockholm* [interaktyvus] [žiūrėta 2018 01 15]. Prieitis per internetą: <http://stadsmuseet.stockholm.se/utforska/samlingar/foremal/manadens-foremal/manadens-foremal/man-forem-nov 2016/>.

398 VĖŽEVIČIENĖ, V. *Vilniaus senamiesčio (16073) teritorijos, Pranciškonų g. 4A 2015 m. detaliųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2016. LNM VINLAS ARMA 977 B–D, l. 44.

399 SARCEVIČIUS, S. *Vilnius 94. Arsenalo g. 3. Lietaus kanalizacijos archeologinės priežiūros ataskaita*. Vilnius, 1995. LII, f. 1, b. 2432, l. 24.

400 URBONAITĖ-UBĖ, M. Op. cit., p. 163–172. Naujų radinių aptikta šiose vietose: 2002 m. VR pietinio, rytinio ir vakarinio korpusų prieigos, nr. 2445, 2447, 2910; 1960 m. Gedimino kalno šiaurinė papėdė, nr. 13562; 2011 m. Klaipėdos 7B, nr. 1729.

molio masė varijavo nuo blyškiai gelsvos (10YR 8/3) iki rusvos (7,5YR 8/4). Daugelis jų ornamentuoti geltona, žalia ir mėlyna glazūromis, o penki fragmentai – tik mėlyna spalva (kat. nr. 69–72). Išorinės indų dalys dengtos žalsvos arba gelsvos spalvos švino glazūromis.

XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios Antverpeno produkcijai būdingi augaliniai ornamentai, taip pat aptinkama ir žmonių ar gyvūnų atvaizdais dekoruotų indų. Vienas populiariausių ornamentų buvo lėkštės centrinėje dalyje vaizduojama stilizuota chrizantema. Ši gėlė buvo populiarus XVI a. pabaigos motyvas, aptinkamas ant daugelio Nyderlanduose ir Belgijoje gamintų indų[401]. Chrizantemomis dekoruotų lėkščių dugnų aptikta LR Prezidentūros teritorijoje, Gaono, Savičiaus bei Pranciškonų gatvėse[402].

Vienintelis egzempliorus su išlikusiu vadinamuoju sgrafito stiliaus ornamentu aptiktas Savičiaus gatvėje[403]. Sgrafito ornamentavimas buvo perimtas iš Montelupo majolikos gamintojų ir plačiai naudotas Nyderlandų meistrų XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje[404]. Tai technika, kai dar šlapiuose mėlynuose dažuose išraižomos spiralės ar brūkšneliai, paliekant matomą baltą alavo glazūrą.

Išskirtinė lėkštė su vyro veidu aptikta Augustijonų gatvėje[405]. Lėkštėje vaizduojamas barzdotas vyras su kepure. Apskritai Antverpeno keramikoje žmonių vaizdavimas nebuvo paplitęs, tai labiau išskirtiniai gaminiai, o daugiausia naudoti augaliniai motyvai.

Aptartini ir trys tik mėlyna spalva dekoruoti majolikos fragmentai iš Pranciškonų g. 4A tyrimų (kat. nr. 69–71). Pagal sluoksnį jie datuotini XVII a. Labai tikėtina, jog šie indai rodo pereinamąjį laikotarpį iš polichrominio ornamentavimo į dekoravimą vien tik mėlyna spalva ir gali būti siejami su šiaurinėje Nyderlandų dalyje įsikūrusiomis dirbtuvėmis. Lėkštės pakraštėlio fragmentas (kat. nr. 71) dekoruotas mėlynais zigzagais, kurie vėliau naudojami ir labai populiarūs Delfto centro puodžių. Taip dekoruotų lėkščių aptinkama ir vėlyvesniuose sluoksniuose.

Nedidelis kiekis medžiagos rodo, kad ankstyviausia Nyderlandų keramika pamažu skynėsi kelią ir į miestiečių buitį. Daug didesnis kiekis fajansinių indų pastebimas nuo XVII a. pirmosios pusės. Daugelis senamiesčio teritorijoje aptiktų Antverpeno indų (kaip ir itališkos majolikos) siejami su katalikiškais vienuolynais. Galima teigti, kad tai buvo liturginių apeigų metu naudotos lėkštės. Tai rodytų, kad jos buvo itin vertinamos ir nenaudojamos kasdienio valgymo metu. Mažas jų kiekis Žemutinėje pilyje gali

401 BAART, M. J. Op. cit., p. 128.

402 URBONAITĖ-UBĖ, M. Op. cit., p. 169.

403 Ibid., p. 168; 5 pav.

404 BAART, M. J. Op. cit., p. 128; EDWARDS, J. A. Group of Biscuit and Glazed Wares from Holy Trinity Priory, London. In *Maiolica in the North. The Archaeology of Tin-glazed Earthenware in North-West Europe c. 1500–1600*. Ed. by D. GAIMSTER. British Museum Occasional Paper, 1999, no. 122, p. 138; VEECKMAN, J. Sherds from a Church..., p. 181.

405 VAITKEVIČIUS, G.; LISANKA, A. *1980 m. Vilniuje, Siaurosios g. 6-8 (A. Vienuolio v. m. priestatas) teritorijoje vykdytų archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 1981. LNM VINLAS ARMA 683, nr. 803.

rodyti, kad aukštesnio statuso žmonės naudojosi metaliniais ar stikliniais stalo indais. Svarbu paminėti, jog kartu su majolika ir jos sąlyginai aukštesne kaina nei kitų indų, pradeda plisti mada kabinti molinius indus ant sienų ir naudoti juos tik specialiomis progomis. Ant daugumos išlikusių lėkščių kojelės yra skylė lėkštei ant sienos pakabinti. Šis paprotys, prasidėjęs XVI a., yra išlikęs iki šių dienų. Vėlesnio laikotarpio fajansinės ir kitos rūšies lėkštės taip pat turi šias pakabinimo skyles.

1.8.2.2. Delfto ir kitų Nyderlandų gamybos centrų XVII a. fajanso indai

XVII a. Nyderlandų fajansas užima pagrindinę nišą Europos alavo glazūra dengtų indų rinkoje. Šiuo laikotarpiu pradeda ryškėti kinų porceliano įtaka vietinių gaminių dekorui. Aktyvi Rytų Indijos kompanijos veikla ir valstybės parama leido į Europą importuoti didžiulius kiekius porceliano[406]. Porceliano atsiradimas ir didelė paklausa skatino vietinius puodžius derintis prie pakitusios situacijos. Tai lėmė, kad pradėta imituoti porceliano indų formas ir stilistines ypatybes. Visų indų paviršius dengiamas stora blizgia alavo glazūra, o kai kurie dekoro motyvai imitavo kinų tradicinius piešinius. XVII a. viduryje Europoje drastiškai sumažėja porceliano, tad Nyderlandų fajanso gamintojai pasinaudoja situacija didinti gamybos apimtis, tuo užpildydami rinką savo produkcija[407].

Nuo XVII a. vidurio fajanso indai dekoruojami pačiais įvairiausiais motyvais: augaliniais, rytietiškais, geometriniais ir heraldiniais. Pastaruoju ornamentu puoštų indų Vilniuje neaptikta, ir tai gali būti paaiškinta tuo, kad tokie indai buvo gaminami pagal specialius šeimų ar didikų užsakymus[408]. Rytietiškų motyvų pagrindiniai elementai buvo skirtinguose peizažuose detaliai ištapytos žmonių figūros[409]. XVII a. viduryje daugėja skirtingų formų indų, pradedami gaminti servizai. Šiuos pokyčius paskatino kinų įtaka ir naujų maisto produktų, tokių kaip kava, šokoladas ir arbata, atsiradimas bei vartojimas[410]. Europos fajanso gamintojai imituoja ne tik iš Azijos atkeliavusių indų formas ar dekorą, bet ir pradeda mėgdžioti metalinių indų formas. Vienas iš pavyzdžių – keraminių lėkščių su banguotais pakraštėliais (angl. *lobbed dish*) gamyba. Ši forma Nyderlandų fajanso gamintojų buvo perimta iš vietinių sidabro indų[411].

Nyderlandų fajanso fragmentų aptinkama jau didžiojoje dalyje senamiesčio archeologinių tyrimų, taip pat šios keramikos gausu ir Žemutinės pilies teritorijoje. Šių indų kiekio padidėjimas gali būti siejamas su išaugusia paklausa, kitaip tariant, pasikeitusiais valgio serviravimo įpročiais. Tyrimui rinktoje medžiagoje dominuoja nedideli fajanso fragmentai, tad dažnu atveju tikslios gamybos vietos nustatyti nepavyko.

406 COOPER, E. Op. cit., p. 129.
407 Ibid.
408 GAIMSTER, D. *The Historical Archaeology...*, p. 96.
409 Ibid., p. 97.
410 GAWRONSKI, J. Op. cit., p. 79.
411 COOPER, E. Op. cit., p. 129.

XVII–XVIII a. Nyderlandų fajanso gamyba pasižymi technologiniu ir dekoro pastovumu, tad dažnai indų negalima datuoti, jeigu jų kontekstas nėra aiškus. Šiame tyrime registruoti 95 fajanso indai, kurie siejami su Nyderlandų gamybos centrais.

Pirmajai grupei priskiriamos lėkštės su paukščiais (dažniausiai tai povai ar gervės) ir gėlių vazomis. Paukščio, stovinčio ant akmens, motyvas, pradedamas naudoti nuo XVII a. vidurio ir buvo naudojamas visą šimtmetį. Puošnios vazos su gėlių ir vaisių puokštėmis – taip pat būdingas XVII a. ornamentas. Tokių dekoruotų lėkščių aptikta įvairiose senamiesčio vietose (kat. nr. 76–78)[412]. Pagal ornamentiką ir formą šios lėkštės priskirtinos Delfto gamybos centrui. Šias lėkštes vienija lėkščių dugne esanti centrinė kompozicija ir skirtingas pakraštėlių dekoravimas. Motyvai buvo tiesiogiai perimti iš Vanli periodo porceliano gaminių[413]. Šios lėkštės neturėjo dugno kojelės, ir tai rodo, kad buvo pagamintos ne anksčiau kaip XVII a. antrojoje pusėje, kai įsigali būtent tokios formos lėkštės.

Lėkštės su užrašais ir augaliniais motyvais išpopuliarėja XVII a. pabaigoje[414]. Vilniuje tokių lėkščių aptikti 4 vienetai[415]. Tik dviejuose lėkščių dugnuose išlikę įrašai. Gaono g. 8 tyrimų metu aptikta lėkštė(kat. nr. 79), dekoruota stilizuotu vainiku, kurio viduje išlikusi įrašo dalis *pieter... ga...* Dominikonų g. aptiktos lėkštės fragmente vaizduojama karūna ir pegasas. Viduryje matyti skaičius 5 ir užrašo fragmentas *me...ree*. (kat. nr. 80). Deja, abiejų užrašų iššifruoti nepavyko.

Gausi fajanso radinių grupė priskiriama kinų porceliano imitacijai, vadinamajam Vanli stiliui. Piešinių stilistika ir motyvai buvo tiesiogiai perimti iš kinų porceliano puošybos. Piešinys itin kruopštus, atliekamas skirtingo intensyvumo mėlynos spalvos dažais. Vaizduojamas kraštovaizdis su azijietiškų bruožų žmonėmis. Daugelis tyrimui atrinktų fragmentų yra labai nedideli, todėl sunku atskleisti motyvų niuansus. Vyrauja augaliniai ir smulkių linijų ornamentai. Vis dėlto trys indai atspindi tris charakteringus Vanli stiliaus dekoro motyvus. Ąsočio fragmentas iš Maironio g. (kat. nr. 81), puoštas gamtoje sėdinčio žmogaus figūra. Tai labai būdingas indas, puikiai atskleidžiantis Nyderlandų meistrų pasiekimus imituojant porceliano dekorą. Ant didelės lėkštės fragmento (kat. nr. 82) vaizduojami įvairūs žydintys ir žaliuojantys medžiai (tikriausiai vaizduojamas Kinijos kraštovaizdis) ir žmogus su kepure. Palyginus du pastaruosius indus, išsiskiria skirtinga tapymo technika. Antrasis indas dekoruotas daug techniškiau, su daugiau detalių, taip pat naudotos ir skirtingo ryškumo spalvos. Tai rodo, jog Nyderlandų fajanso meistrų puošybos techniškumas skyrėsi, nors gamybos procesas buvo panašaus lygio.

---

412 Kitų šiam stiliui priskiriamų radinių aptikta šiuose tyrimuose: 2002 m. Gaono g. 8, nr. 93 ir 2003 m. Gaono g. 8, nr. 792.

413 GAIMSTER, D. *The Historical Archaeology...,* p. 96.

414 Ibid., p. 97.

415 Radiniai aptikti šiose vietose: 2003 m. VR pietinio korpuso prieigos, nr. 2571; 2002 m. Gaono g. 8, nr. 89, 90; 2010 m. Dominikonų g. 14, nr. 51, 53.

Likusi tyrime naudota Nyderlandų fajanso medžiaga susideda iš smulkių mėlynai dekoruotų fragmentų. Dominuojantys motyvai yra augalai ar stilizuotos jų dalys, geometrinės formos, įvairios linijos ir zigzagai. Galima paminėti lėkščių pakraštėlių fragmentus su stilizuotomis gėlėmis ir zigzagais rėmeliuose. Šie ornamentai buvo itin mėgstami Harlemo ir Delfto gamybos centrų puodžių.

Nyderlanduose ir Belgijoje gamintų alavo glazūra dengtų indų Vilniuje pasirodo jau XVI a. pirmojoje pusėje, vėliau, tikriausiai intensyvėjant prekybai ir keičiantis žmonių įpročiams bei didėjant paklausai ir gamybos apimtimis, majolikos indų ima daugėti. XVII a. Nyderlandų fajanso aptinkama praktiškai visame senamiestyje, Žemutinės pilies teritorijoje ir Sapiegų dvare Antakalnyje. Dominuoja įvairaus dydžio lėkštės. Puošnios lėkštės turėjo puošti ne tik stalą, bet ir namus. Šiaurės Europos ikonografija rodo, kad majolikos ir fajanso indai buvo naudojami kaip paveikslai ir kabinami ant sienų arba dedami į indaujas. Jie naudojami tik specialioms progoms, o ne kasdieniam valgiui tiekti. Šis faktas leidžia teigti, kad alavo glazūra dengti indai buvo išskirtinė prekė, itin vertinama ir saugoma šeimininkų. Be to, tyrėjai sutaria, jog šios rūšies indai yra gana patikimas indikatorius, leidžiantis pažinti besikeičiančias madas ir žmonių valgymo įpročius[416].

1.8.3. Portugalijos gamybos centrų fajanso indai

Portugalijoje fajanso gamyba pradėta XVI amžiuje. Tai buvo nulemta padidėjusio kiniško porceliano importo[417]. Nors pagrindiniai fajanso gamybos centrai yra gana gerai ištirti ir jų medžiaga publikuota, tačiau trūksta informacijos apie pirmuosius gamybos žingsnius[418]. Manoma, kad pirmosios dirbtuvės buvo įkurtos XVI a. viduryje Lisabonoje. Kiti svarbūs gamybos centrai buvo Koimbroje ir Vila Novoje. Portugališkojo fajanso gamybos apimtys ir eksportas didėjo greitai ir XVII a. pirmojoje pusėje pasiekė didžiausią mastą. Šiuo laikotarpiu jų produkcijos aptinkama daugelyje Europos vietų, Šiaurės Amerikoje, Afrikos pakrantėse ir Azijoje, t. y. tose vietose, su kuriomis portugalai turėjo tiesioginių prekybinių ryšių[419]. Lenkijoje, Vokietijoje, Skandinavijoje portugališkojo fajanso aptinkama nemažai. Tai siejama su intensyvia prekyba druska ir vynu[420]. Čia aptinkamas portugališkas fajansas identifikuojamas

416 GAIMSTER, D. *The Historical Archaeology...,* p. 96.

417 GUTIÉRREZ, A. *Mediterranean Pottery...*, p. 79.

418 Ibid.

419 Ibid.; PENDERY, R. S. Tin Glazed Earthenware in Seventeenth Century New England: A Preliminary Study. *Historical Archaeology*, 1999, vol. 33, no. 4, p. 58; CASIMIRO, T. Portuguese Faience and Historical Archaeology. In *Encyclopedia of Global Archaeology*. Ed. by C. SMITH. New York, 2014, pp. 6037–6038.

420 CASIMIRO, T. M.; GOMES, M. V.; GOMES, R. V. Portuguese Faience Trade and Consumption across the World (16th–18th centuries). In *Global Pottery 1. Historical Archaeology and Archaeometry for Societies in Contact.* Ed. by J. BUXEDA I GARRIDÓS,

kaip išskirtinai pasiturinčio sluoksnio žmonėms skirtas objektas[421]. Vis dėlto Portugalijos puodžiai neatlaikė Nyderlandų konkurencijos ir nuo XVII a. antrosios pusės daug dirbtuvių užsidarė, o puodžiai pradėjo labiau orientuotis į vietinę rinką[422].

Portugališkasis fajansas – tai alavo glazūra dengti indai, kurių masė šviesiai gelsva ar šiek tiek rausva. Indai dekoruoti iš abiejų pusių mėlyna, retkarčiais geltona ar violetine spalvomis[423]. Dominuoja lėkštės, dubenys ir buteliai, tačiau aptinkama ir arbatinukų, prieskoninių, naktipuodžių, kirpėjams skirtų indų, akvamanilių. Kaip ir Nyderlandų fajanso indai, portugališkieji buvo naudojami valgymo metu, o kartais ir kaip namų interjero dekoracijos[424].

Pagrindinis bruožas, skiriantis portugališkąjį fajansą nuo kitos to paties laikotarpio europietiškos produkcijos, yra dekoro elementai. Naudoti motyvai buvo perimti iš Ispanijos bei Italijos puodžių, jaučiama ir arabų bei kinų tradicijų įtaka. Charakteringiausias dekoro elementas yra lėkštės pakraštėlio zoninis suskirstymas ištapant chrizantemas, persikus, granatas ar kitus vaisius[425]. XVII a. pirmojoje pusėje išplinta gyvūnų, medžioklės ir mitologinės scenos. Šis laikotarpis ir siejamas su didžiausiu portugališko fajanso paplitimu pasaulyje[426].

Vilniaus archeologinėje medžiagoje aptikta XVII a. pirmojoje pusėje gamintų indų. Portugališkajam fajansui priskirtini devynių indų fragmentai. Restauruota lėkštė iš valdovų rūmų virtuvės yra ryškiausias portugališkojo fajanso pavyzdys (kat. nr. 83). Lėkštės pakraščiai dekoruoti stilizuotomis chrizantemomis ir kitomis gėlėmis. Šis motyvas siejamas su kinų porceliano dekoracijų interpretacijomis. Tokie motyvai pradedami naudoti nuo XVII a. pradžios iki XVII a. vidurio[427]. Šis dekoras dar vadinamas *aranhões*. Tokio stiliaus lėkščių dugnuose vaizduojami kalnų peizažai, akmenys, vandens šaltiniai, gazelės, antys, paukščiai ar vabzdžiai. Vilniuje aptiktos lėkštės dugne vaizduojamas kiškis, apsuptas įvairių gėlių ir augalų. Lėkštė aptikta XVII a. datuojamame sluoksnyje, buvusios rūmų virtuvės aplinkoje[428]. Chrizantemo-

M. MADRID I FERNÁNDEZ, J. G. IÑAÑEZ. BAR International Series 2761. Oxford, 2015, p. 71.

421 Ibid.

422 GUTIÉRREZ, A. *Mediterranean Pottery...*, p. 79.

423 CASIMIRO, T. Portuguese Faience..., p. 6038.

424 Ibid., p. 6038.

425 Ibid.

426 CASIMIRO MANUEL, T. Faiança portuguesa: datação e evolução crono-estilística. *Revista Portuguesa de arqueologia* [interaktyvus]. 2013, vol. 16 [žiūrėta 2017 10 11]. Prieitis per internetą: <http://www.patrimoniocultu ral.gov.pt/pt/shop/c atalog/asset/revista-portuguesa-de-arqueologia-16-201 3/>.

427 CASIMIRO, T. M.; GOMES, M. V.; GOMES, R. V. Op. cit., p. 68.

428 OŽALAS, E. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. Šiaurinio korpuso tyrimai 2000 m*. Vilnius, 2001. LII, f. 1, b. 3624, 3625; OŽALAS, E. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. Šiaurinio korpuso ir rūmų vidinio kiemo tyrimai 2001 m*. Vilnius, 2002. NMLDKVR ATA 40.

mis dekoruotos lėkštės fragmentas aptiktas ir Šv. Mykolo g. XVI–XVII a. datuojamame sluoksnyje (kat. nr. 84), šis fragmentas gali būti skirtinas *aranhões* stiliui[429]. Dar viena šio stiliaus lėkštė aptikta T. Vrublevskio gatvėje[430]. Ši plokščiadugnė lėkštė buvo smarkiai paveikta karščio, tačiau vis dar įžiūrimi dekoro elementai, kurie ją leido priskirti Portugalijos produkcijai[431].

Trys nedideli fragmentai iš Pranciškonų g. 4A tyrimų taip pat siejami su Portugalijos fajanso produkcija (2015 m., nr. 500, 874, 875). Deja, dėl fragmentiškumo sunku buvo nustatyti stilių ir tiksliai juos datuoti, tačiau fragmentai aptikti XVII a. datuojamame sluoksnyje[432]. Taip pat identifikuotas ir vieno portugališkojo fajanso dubenėlio fragmentas su geometriniais ornamentais Vingrių g. 3 (kat. nr. 85). Jo ornamentika būdinga XVII a. pirmosios pusės dirbiniams, kai reprezentacinė pusė skirstoma zonomis ir dekoruojama įvairiais ornamentais.

Nedidelis kiekis portugališkojo fajanso rodo kelias tendencijas. Pirmiausia Vilnius buvo nutolęs nuo jūrų uostų, iš kurių šie indai ir buvo platinami. Šiaurės Europoje portugališkasis fajansas siejamas su sluoksniu išskirtinai pasiturinčių žmonių, kurie galėjo jų užsisakyti ar įsigyti. Vilniuje šiuo laikotarpiu daug labiau paplitęs Nyderlandų fajansas, kuris buvo pigesnis ir, matyt, puikiai tenkino miestiečių poreikius.

1.9. Šiaurės vakarų Rusijos keraminiai indai

Šiaurės Europoje yra identifikuojama viena vėlyvųjų viduramžių laikotarpiu datuojama keraminių indų grupė, vadinama rusiškąja keramika. Jos negalima sieti su ankstyvųjų viduramžių slaviškąja keramika, kurios aptinkama Baltijos jūros regione[433]. Apta-

[429] STANKUS, J. *Archeologinių tyrinėjimų Vilniaus senojo miesto vietos su priemiesčiais (A 1610 K2), Šv. Mykolo g. nr. 12, buto nr. 1 būsimame rūsyje, 2002 m. ataskaita*. Vilnius, 2003. LNM VINLAS ARMA 334, l. 8.

[430] LISANKA, A. *1986 m. buv. Vilniaus Žemutinės pilies T. Vrublevskio g. 3 pastatų pritaikymo Istorijos ir etnografijos muziejui teritorijoje vykdytų architektūrinių-archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 1987. LII, f. 1, b. 1346, radinių sąrašo nr. 6.

[431] SAMARITER, R. Mediterrane Fayencen, niederländische Majoliken und Fayencen vom Typ Malling jug – Bodenfunde aus Mecklenburg-Vorpommern. In *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommerns*. Jahrbuch 61. Hrsg. von H. GRÄFIN von SCHMETTOW. Schwerin, 2015. S. 197–233; JASPERS, N. L.; OSTKAMP, S. Portugese faience uit Nederlandse bodem. De opkoomst en neergang van Portugese import. *Vormen uit Vuur 226*, 2014, vol. 3, p. 11–29.

[432] VĖŽEVIČIENĖ, V. *Vilniaus senamiesčio (16073) teritorijos, Pranciškonų g. 4A 2015 m. detaliųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2016. LNM VINLAS ARMA 977 B–D, l. 28.

[433] ŽULKUS, V. Palangos viduramžių gyvenvietės...; ROSLUND, M. Transcending Borders – Social Identity as a Factor in the Middle Ages and in Medieval Archaeology. In *Archaeology of Medieval Towns in the Baltic and North Sea Area* (Publications of the National

riamieji indai sietini su dabartinės Šiaurės vakarų Rusijos teritorijos gamybos tradicija ir dėl to vadinami rusiškąja keramika. Šis terminas nurodo teritorinį indų gamybos regioną ir nesietinas su etninėmis priklausomybėmis. Indų grupė pasižymi šviesia rusvo molio gaminių mase su smulkiomis smėlio priemaišomis. Morfologiniu aspektu tai žiesti daugiafunkciai pūstašoniai puodai, identifikuojami pagal žemus į išorę atlenktus pakraštėlius ir molio masę. Rytinėje Estijoje šie indai siejami su vietine gamyba, nes tokio molio klodai glūdi greta dabartinės Estijos ir Rusijos sienos[434]. Šių indų aptikta ir Skandinavijos teritorijoje. Tačiau didžiausias dėmesys kol kas buvo skirtas slaviškosios keramikos tyrimams, o vėlesnio laikotarpio keraminių indų tyrimai kol kas yra tik pavieniai ir nesistemingi. Panašių indų aptikta ir Vilniaus archeologinėje medžiagoje, tačiau jų kilme kol kas abejojama, reikalingi tolesnių šios grupės indų tyrimų, siekiant nustatyti tikslią jų gamybos vietą[435]. Kita vertus, Rusijos istoriografijoje taip pat negausu vėlyvųjų viduramžių keraminių indų tyrimų publikacijų, kuriose būtų analizuojami regioniniai keraminių indų kompleksai ir jų gamybos vietos.

Vis dėlto gana gerai identifikuojamos su Rusijos gamybos vietomis siejamos keramikos pasirodo XVI amžiuje. Šie indai, daugiausia gertuvės, identifikuojami pagal itin kietą pilką (10YR 5/1, 2,5Y 5/1) ar pilkšvai rausvą molio masę. Paviršius dengiamas žalia glazūra, o ornamentai varijuoja nuo įspaustų bangelių, apskritimų iki reljefinių juostų. Vilniaus medžiagoje identifikuotos tik gertuvės, nors gaminti ir buteliai, akvamanilės, dubenys[436]. Neretai ši keramika dar vadinama akmens mase dėl masės kietumo, tačiau šiame darbe šio termino atsisakoma[437]. Kadangi šiuo metu išskirti tam tikrų gamybos centrų neįmanoma, ši keraminių indų grupė siejama su Šiaurės vakarų Rusijos regionu, nors neatmestina ir kitų, tolimesnių, regionų gamybos centrų galimybė. Taip pat Vilniaus medžiagoje aptikta ir baltos molio masės žaliai glazūruotų gertuvių fragmentų, kurie gali būti siejami su Maskvos ir Naugardo regionais, kuriuose buvo gausių balto molio išteklių[438].

Tyrime surinkta 16 gertuvių fragmentų ar sveikų indų. Keturi fragmentai aptikti Žemutinės pilies tyrimų metu (kat. nr. 86), o likusieji – įvairiose senamiesčio vietose

---

Museum Studies in Archaeology & History, vol. 17). Copenhagen, 2009, pp. 181–190; ROSLUND, M. Kulturmötets konsekvenser. "Slaviseringen" av den skandinaviska keramiktraditionen. *Arkeologi och mångkultur. Södertörn Archaeological Studies*, 2006, vol. 4, s. 59–76; KEMPKE, T. Slawische Keramik. In *Handbuch zur mittelalterlichen Keramik in Nordeuropa*. Bd. 1. Hrsg. von H. LÜDTKE, K. SCHIETZEL. Schleswig, 2001, S. 209–256.

434 RUSSOW, E. Op. cit., l. 134.

435 BLAŽEVIČIUS, P.; BUGYS, P. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmai. LDK valdovų rūmų rytinio ir šiaurinio korpuso prieigų archeologinių tyrimų 2006–2008 m. ataskaita*. T. VI–VII. Vilnius, 20012. NMLDKVR ATA 63, radinio nr. 2897.

436 RUSSOW, E. Op. cit., l. 134.

437 Ibid., l. 134.

438 Ibid.; TVAURI, A. Op. cit., l. 395–409; KILDYUSHEVSKII, V. Pskov Pottery in the 12th to 16th Centuries. In *The Pottery from Medieval Novgorod and its Region*. Ed. by C. ORTON. London, 2006, p. 80.

(kat. nr. 87–91)[439]. Baltos molio masės gertuvių aptikta Vingrių (kat. nr. 90) ir Pranciškonų (kat. nr. 91) gatvėse. Visa medžiaga aptikta archeologiniuose sluoksniuose, datuojamuose XVI a. pabaiga – XVII a. Radimo kontekstas sutampa ir su kaimyninėse šalyse aptiktų gertuvių datavimu. Šiuo laikotarpiu Pskove ir kituose artimuose miestuose puodžiai indams dekoruoti pradeda naudoti žalią glazūrą[440]. Estijoje šių indų pasirodymas siejamas su Livonijos karu ir kareivių kasdienių poreikių patenkinimu žygiuose[441]. Šios gertuvės buvo naudojamos skysčiams gabenti kelionėse[442]. Tai žymi ant visų gertuvių aptiktos rankenėlės ir specialiai suformuotas griovelis gertuvių šonuose, skirtas virvėms tvirtinti. Gertuvės buvusios ovalo formos ir su neaukštais siaurais kakleliais. Jos dekoruotos gana paprastai – koncentriniais apskritimais ties centrine gertuvių dalimi, kartais bangelių ar spiralių ornamentais. Kai kurių gertuvių paviršius netolygiai padengtas glazūra, matyti ir neglazūruotos vietos.

Vilniuje aptiktų gertuvių fragmentai neturi stačiakampio formos kojelių, kurios būdingos Pskovo produkcijai ar Estijoje aptiktiems artefaktams[443], nors gamybinė technologija ir dekoras yra analogiški. Labiausiai tikėtina, kad formų skirtumai rodo, jog Vilniaus tyrimų gertuvės yra atkeliavusios iš tos pačios tradicijos, tačiau kito gamybos centro.

Baltos molio masės gertuvių dekoras skiriasi nuo prieš tai aptartųjų. Vingrių gatvėje aptiktas fragmentas dekoruotas voleliniu keturių eilių stačiakampių ornamentu ties indo pilvelio šonais, o centrinėje dalyje yra du koncentriniai apskritimai, kurių viduje iš dalies išlikęs bangelės ornamentas (kat. nr. 90). Paminėtina, jog šios gertuvės molio masė balkšva (2,5Y 8/1), sluoksniuota ir porėta. Kitas fragmentas yra itin kietos balkšvos (2,5Y 8/1) molio masės indo, vidinėje pusėje išlikusi neperdegusi pilko molio juosta (kat. nr. 91). Šis fragmentas dekoruotas smulkiomis reljefinėmis bangelėmis, o paviršius glazūruotas tamsiai žaliai. Mažai kas pasakytina ir apie šių indų formas, mat fragmentai nedideli, be charakteringų morfologinių požymių.

1.10. Glazūruoti raudonos molio masės indai

XVI a. Vakarų Europoje įsigali oksidacinėje aplinkoje degti raudonos molio masės glazūruoti keraminiai indai, pakeisdami viduramžių pilkos molio masės indus. Poky-

[439] Gertuvės Žemutinės pilies teritorijoje aptiktos 1992 m. tyrimuose, nr. 2919, 2920, 3010, 3020. Senamiesčio teritorijoje: 1994 m. Sapiegos g. 3, nr. 148; 1996 m. LR Prezidentūros teritorija, nr. 1858; 1998 m. LR Prezidentūra, nr. 3020; 1999 m. Pilies g. 22, nr. 71; 2008–2009 m. Trakų g. 10, nr. 286, 348; 2011 m. Vingrių g. 3, nr. 209; 2014 m. Basanavičiaus g. 9A, nr. 2478; 2015 m. Bokšto g. 10-14, nr. 950; 2015 m. Pranciškonų g. 4A, nr. 1239–1240.

[440] RUSSOW, E. Op. cit., l. 134; KILDYUSHEVSKII, V. Op. cit., p. 85.

[441] TVAURI, A. Op. cit., l. 407.

[442] KILDYUSHEVSKII, V. Op. cit., p. 101.

[443] Ibid., p. 100; Fig. 5.8.

čiai pastebimi jau XV a., kai pradeda gausėti šių indų ir jų formų[444]. Šie naujųjų laikų keraminiai indai yra dekoruotos ir glazūruotos viduramžių keramikos transformacija. Pokytis siejamas su pakilusiais gyvenimo standartais, stalo tradicijų kaita, kurie sąlygojo funkciškai specializuotų indų gausėjimą ir kainų diferenciaciją[445]. Anot tyrėjų, glazūruotų raudonos molio masės indų populiarumas gali būti siejamas su tų pačių indų naudojimu tiek virtuvėje ruošiant maistą, tiek serviruojant valgį ar gėrimus[446].

Redukcinėje aplinkoje degti indai buvo atsparesni skysčiams, o degtieji oksidacinėje aplinkoje skysčius labai sugerdavo, tad buvo būtina juos glazūruoti. Indų glazūravimas didino gamybos kaštus[447]. Tad glazūruoti indai buvo brangesni nei tokie patys neglazūruoti. Europoje daugiausia glazūruota tamsiai ruda ar žalia glazūra, ir tai rodo, kad vartotojai turėjo vienodą indų poreikį[448]. Švino glazūra naudota glazūruojant visus naujųjų laikų indus, išskyrus akmens masės, koklius ir kitus glazūruotus keraminius gaminius. Ši glazūra, kuri lydosi žemesnėje nei 1 150 °C temperatūroje, itin tiko visiems išvardytiems gaminiams, kurie ir buvo degami iki 1 000 °C karštyje. Skysta švino glazūra buvo itin pavojinga, tačiau išdegus gaminius toksiškumas šiek tiek sumažėdavo. Vis dėlto induose laikant rūgštų maistą ar skysčius tikimybė apsinuodyti padidėdavo[449].

Raudonos molio masės indų technologijos ir formų išplitimas pastebimas visoje Europoje. Vilniuje XVI a. šis pokytis taip pat matyti – kai dauguma indų pradedami žiesti ant greitaeigio rato, įvairėja indų formos, kurios pakeičia vėlyvaisiais viduramžiais dominavusius daugiafunkcius puodus[450]. Tačiau vis dar išlieka senąja tradicija gamintų indų, nors jų kiekis archeologinėje medžiagoje ženkliai sumažėja[451]. Tikslių chronologinių ribų, kada įvyksta šis pokytis, kol kas nėra, tačiau pagal aptiktas keramikos degimo vietas tai matyti jau XVI a. viduryje. Kartu su švino glazūros naudojimu tiek Vilniuje, tiek Europoje pradedami gaminti ir angobuoti indai (angl. *slipware,* vok. *bemalte Irdenware*).

Angobas – tai balto ar spalvoto molio plonas sluoksnis, kuriuo dengiamas džiovinto arba išdegto keraminio dirbinio paviršius ir marginamas raštais[452]. Anglosaksiškoje literatūroje spalvoto molio angobai apibrėžiami terminu *slip,* o naujųjų laikų keramika dekoruota technologija *slipware*. Angobas (angl. *engobe*) apibrėžiamas kaip skysto molio sluoksnis,

444 DRENKHAHN, U. Op. cit., S. 226; GAIMSTER, D. *The Historical Archaeology...*, p. 141.
445 BLAKE, H. Technology, Supply or Demand? *Medieval Ceramics*, 1980, vol. 4, pp. 6–7.
446 JANSSEN, H. L. Later Medieval Pottery Production in the Netherlands. In *Ceramic and Trade: The Production and Distribution of Later Medieval Pottery in North-West Europe*. Ed. by P. DAVEY, R. HODGES. Sheffield, 1983, p. 137.
447 GAIMSTER, D. *The Historical Archaeology...*, p. 81.
448 RICE, P. M. Op. cit., p. 12; GAIMSTER, D. *The Historical Archaeology...*, p. 81.
449 RICE, P. M. Op. cit., p. 100.
450 VAITKEVIČIUS, G. Puodininkystės profesionalizacija..., p. 214.
451 Ibid.
452 Lietuvos Respublikos terminų bankas [interaktyvus] [žiūrėta 2018 04 27]. Prieitis per internetą: <http://termin ai.vlkk.lt/pls/t b/tb.result>.

kurio pagrindinė paskirtis – pakeisti indo paviršiaus spalvą, tad angobai dažniausiai būna baltos spalvos ir naudojami aukštoje temperatūroje degtiems indams[453]. Šioje disertacijoje vartojamas lietuvių kalboje ir istoriografijoje įsivyravęs terminas *angobas*. Angobai būna pačių įvairiausių spalvų, kokybės ir storio, kartais jie buvo ir sluoksniuojami. Angobais indai dengiami trimis skirtingais būdais: panardinant į paruoštą suspensiją, piešiant skirtingomis angobų spalvomis arba dengiant medžiagos skiaute ar kitomis priemonėmis[454]. Angobais buvo formuojamas poglazūrinis ornamentas ar piešinys.

Angobuotų indų atsiradimas siejamas su XVI a. vykusiais dideliais architektūros, meno ir gyvenimo kokybės pokyčiais[455]. Tuo pačiu laikotarpiu akmens masės gamybos srityje pradedamos naudoti matricos, Šiaurės Europą pasiekia alavo glazūros technologija. Angobuoti indai XVI–XVII a. gaminti daugelyje Europos šalių. Jų skirtumai buvo nulemtų skirtingų kultūrinių tradicijų[456]. Angobuoti indai gaminti Vokietijoje, Šveicarijoje, Austrijoje, Skandinavijoje, Nyderlanduose, Didžiojoje Britanijoje, Lenkijoje. Dėl lokalių skirtumų ir publikacijų trūkumo itin sunku tiksliai identifikuoti angobuotų indų gamybos centrus, išskyrus Vera ir Vėzerio regiono indus. Šie gamybos centrai XVI–XVII a. pradžioje gamino stilistiškai išskirtinius indus, kurių daugiausia aptinkama Šiaurės Europos ir Amerikos uostų archeologinėje medžiagoje[457]. Vilniuje nepavyko aptikti nė vieno fragmento, sietino su šiais gamybos centrais, ir tai galėtų būti paaiškinta tuo, kad prekyba šiais indais daugiausia vyko jūrų ir didžiųjų upių keliais, tad nepasiekė Vilniaus.

Vilniuje identifikuota itin nedaug raudonos molio masės importo, jam priskirtini 35 indai. Tai susiję su menkai tyrinėtais vietiniais glazūruotais ir angobuotais indais. Atskira vietinės keramikos studija leistų efektyviai identifikuoti ir atvežtinius raudonos molio masės indus.

Pagal glazūrų spalvas ir balto angobo naudojimą Nyderlandų gamybos centrams priskirtinas fragmentas iš Žemutinės pilies tyrimų (kat. nr. 92). Tai raudonos molio masės (5YR 5/6) indas, padengtas storu žalios ir rudos glazūros sluoksniu, po kuriuo matyti angobo sluoksnelis. Šis sluoksnis buvo dedamas tam, kad išlygintų indo paviršių ir pasodrintų vėliau tepamas spalvotas glazūras. Šis fragmentas pagal analogijas datuotinas XVI a. pabaiga – XVII amžiumi[458].

---

453 RICE, P. M. Op. cit., p. 149.

454 Ibid., p. 150.

455 STEPHAN, G. H. Op. cit., S. 265.

456 Ibid.

457 RUSSOW, E. Op. cit., l. 78–82; DĄBAL, J. Naczynia ceramiczne typu Werra i Wezer w świetle badań archeologicznych przy ul. 3 - go Maja 9A w Gdańsku. In *XVIII Sesja Pomorzoznawcza*. Vol. 2. Red. E. FUDZIŃSKA. Malbork, 2013, s. 123–135; HURST, G.; GAIMSTER, D. Werra Ware in Britain, Ireland and North America. *Post-medieval Archaeology*, 2005, vol. 39, no. 2, pp. 267–293; JOHANSSON, M. Rödgods i Stockholm. In *Ruukkuja ja ruhtinaita. Saviastioita ja uunikaakeleita ajalta 1400–1700*. Red. K. MAJANTIE. Saarijärvi, 2007, s. 48–58.

458 GAWRONSKI, J. Op. cit., p. 194.

Trys raudonos molio masės indų fragmentai pasižymėjo tamsiai ruda arba beveik juodos spalvos glazūromis (kat. nr. 93)[459]. Keraminiai indai su tokia glazūra buvo gaminami Didžiojoje Britanijoje nuo vėlyvųjų viduramžių pabaigos ir vadinami specifiniu terminu *cistersų keramika* (angl. *cistercian ware*)[460]. Pavadinimas kilo nuo pirmą kartą XIX a. viduryje užfiksuotos šios rūšies indų radavietės Jorkšyro cistersų vienuolyne. Cistersų keramika pasižymi kokybiška tamsiai raudona molio mase ir stora ruda ar beveik juoda švino glazūra, kuria buvo dengiamas tiek indų vidus, tiek išorė[461]. Smėlio priemaišos molio masėje gerai išsijotos, tad vizualiai jų nematyti[462]. Vilniuje aptikti fragmentai pagal vizualinius ir chronologinius rodiklius atitinka cistersų keramikos kriterijus. Vis dėlto kyla abejonių dėl šių fragmentų priskyrimo šiai keramikos grupei, nes importas iš Didžiosios Britanijos šioje Europos dalyje buvo itin retas atvejis. Daugiausia indų aptinkama aplinkinėse glaudžiais ekonominiais ir politiniais saitais susijusiose šalyse.

Taip pat išskirtinos trys spalvotais angobais dekoruotos lėkštės, kurių gamybos vietų identifikuoti nepavyko dėl jų fragmentiškumo (kat. nr. 94)[463]. Importui jos priskirtos dėl balto angobo naudojimo prieš dedant spalvotas glazūras. Medžiagos rinkimo metu pastebėta, jog gaminant vietinę angobuotų indų keramiką šis sluoksnis nebuvo dedamas, nors šiam teiginiui patvirtinti reikėtų atskiros Vilniuje randamų angobuotų indų studijos.

Aptikti trijų raudonos molio masės puodynių fragmentai, kurie išsiskyrė gelsvo ir žalio angobo ornamentika (kat. nr. 95, 96). Indai buvo dekoruoti storu angobo sluoksniu ir sudarė geometrinius ir stilizuotus augalinius ornamentus. Vienas fragmentas (kat. nr. 95) buvo dekoruotas užrašu *vy...ny*. Užrašai ant indų buvo populiarūs Vokietijoje, ypač Heseno ir Silezijos regionuose[464]. Vis dėlto ornamentai nėra visiškai būdingi Vakarų Europos angobuotų indų tradicijoms. Galima numanyti, kad šių indų dekoras buvo perimtas ir adaptuotas puodžių, dirbusių tuometinėje Abiejų Tautų Respublikoje (toliau ATR). Kaip įvardija Hansas Georgas Štefanas (vok. Hans Georg Stephan), rytiniame Baltijos jūros krante galėjo būti susiformavęs savitas angobuotų indų vari-

---

459 Kiti fragmentai aptikti 2002 m. VR pietinio, rytinio, vakarinio korpusų prieigų tyrimuose, nr. 4241 ir 2002 m. VR šiaurinio korpuso prieigų tyrimų metu, nr. 9147.

460 POOLE, J. E. *English Pottery*. Cambridge, 1995, p. 16.

461 CUMBERPATCH, C. G. The Transformation of Tradition: the Origins of the Post-medieval Ceramic Tradition in Yorkshire [interaktyvus]. *Assemblage*, 2003, vol. 7, issue 7 [žiūrėta 2018 05 01]. Prieitis per internetą: <http://archaeologydata service.ac.uk/archives/view/assemblage/html/7/cumberpatch.html>.

462 *Pottery Identification Sheets: Cistercian ware* [interaktyvus]. Leicester University [žiūrėta 2018 05 01]. Prieitis per internetą: <http://leicsfieldworkers.co.uk/wp-content/uploads/2013/02/pottery_id_sheet_13_cistercian_wa re_1.pdf.>.

463 Lėkštės aptiktos šiose senamiesčio vietose: 2002 m. Šv. Mykolo g. 12, nr. 1883; 2012–2013 m. Pilies g. 32-6, nr. 112.

464 STEPHAN, G. H. Op. cit., S. 74, 111.

antas, tačiau šiam teiginiui patvirtinti trūksta išsamių tyrimų[465]. Lietuvos etnografinėje medžiagoje taip pat gausu angobuotų indų, kurių dekoras buvo perimtas iš Vokietijos tradicijos, o jų gamyba tęsėsi ir XX a.[466]

Išskirtini lėkštės (kat. nr. 97) ir dubenėlio (kat. nr. 98) fragmentai, dekoruoti įvairių spalvų sumaišytomis glazūromis. Užsienio literatūroje jie vadinami indais su marmurine glazūra (angl. *marbled earthenware*)[467]. Toks indų dekoravimas atsirado jau XVI a. Pizoje. Šie indai pasižymėjo labai kieta tamsiai raudona molio mase bei rudo ir balto slipo dekoru[468]. Tokių indų aptinkama aplinkinėse šalyse, Lietuvoje marmurine glazūra dekoruotas butelis su liūtų galvomis identifikuotas Šventosios pirklių gyvenvietėje[469]. Vilniuje Italijoje gamintų indų neaptikta, tačiau identifikuoti indai, dekoruoti marmurine glazūra, gali būti siejami su XVII a. antrosios pusės Lenkijos produkcija. Mada kopijuoti šią glazūravimo techniką pirmiausia buvo perimta Vokietijos puodžių, o vėliau atkeliavo ir į Lenkiją[470]. Šie indai dekoruoti žalios, rudos ir gelsvos spalvų angobais. Mažas šios keramikos kiekis archeologiniuose kontekstuose rodo, kad ji tikriausiai nebuvo gaminama vietoje. Tokie indai Lenkijos istoriografijoje vadinami pseudomajolika (lenk. *pseudomajolika*) arba pusiau majolika (lenk. *półmajolika*)[471].

Pseudomajolikai galima priskirti ir Vilniaus archeologinėje medžiagoje aptinkamus indus, kurie dekoruoti kombinuojant majolikos ir angobų technikas. Šių indų paviršius dengiamas balta alavo glazūra, o paskui dekoruojamas ryškiais geltonais, žaliais, mėlynais ir rudais angobais. Pažymėtina, kad ornamentai buvo atliekami storu angobo sluoksniu, kuris buvo pilamas iš tam tikros talpos, greičiausiai naudojant plunksnas, o majolikos ir fajanso indų ornamentai buvo tapomi. Jau pats rūšies pavadinimas suponuoja, kad šie indai negali būti priskiriami nei majolikos, nei angobuotų indų grupei. Tai išskirtinė indų grupė, kuri neturi atitikmenų Vakarų Europoje ar Skandinavijoje. Galima būtų tik spėti, kad šie indai yra savitos rytų Baltijos regiono kultūros išraiška.

---

465 Ibid., S. 304.

466 STELLACCIO, A. *Lithuanian Folk Pottery. Inside and Out*. Vilnius, 2011, p. 120.

467 BLAKE, H. Pottery Exported from Northwest Italy between 1450 and 11830: Savona, Abisola, Genoa, Pisa, and Montelupo. In *Archaeology and Italian Society. Historic, Roman and Medieval Studies*. Papers in Italian Archaeology. Vol. 2. Ed. by G. BARKER, R. HODGES. BAR International Series 102. Oxford, 1981, p. 103.

468 Ibid., p. 105.

469 UBIS, E.; URBONAITĖ-UBĖ, M. Op. cit., p. 217.

470 STEPHAN, G. H. Op. cit., S. 303.

471 DRYJA, M. Pracownia garncarska z XVI wieku na ul. Loratańskiej 11 w Krakowie. In *Rzeczy i ludzie. Kultura materialna w późnym średniowieczu i w okresie nowożytnym*. Studia dedykowane Marii Dąbrowskiej. Red. M. BIS, W. BIS. Warszawa, 2014, s. 132; STARSKI, M. Nowożytne naczynia ceramiczne z badań północnej pierzei placu Teatralnego w Warszawie. In *Archeologia dawnej Warszawy*. Red. W. PELA. Warszawa, 2013, s. 167.

Michalas Starskis (lenk. Michał Starski) pažymi, kad Lenkijoje šių indų aptinkama XVI a. pabaigoje, tačiau tik XVII a. jų kiekiai ženkliai padidėja ir jų populiarumas tęsiasi iki pat XIX a.[472]. Pseudomajolikos indus Lenkijoje gamino Miechocino ir Jaroslavo miestuose. Čia taip pat gaminti ir marmurine glazūra dekoruoti indai, tačiau kol kas išsamesnės indų technologinės ir dekoro analizės nėra atlikta[473]. Pseudomajolikos indai pasižymi formų įvairove. Aptinkama lėkščių, ąsočių, bokalų ir kitos paskirties indų. Bokalų vidus dažnai dekoruojamas žalia arba ruda glazūromis. Šiame tyrime naudoti būdingi pavyzdžiai, kurie iliustruoja šios grupės formų ir dekoro įvairovę. Šie indai pasižymi rusva (7,5YR 7/4, 10YR 8/2) arba raudona (5YR 6/6) molio mase. Jų jau aptinkama XVI a. pabaigos kultūriniuose sluoksniuose[474]. Tačiau šios rūšies indų pagausėjimas pastebimas XVII–XVIII a. pradžios sluoksniuose.

Pseudomajolikos bokalams priskiriami 8 indai, kurie dekoruoti geltonu, žaliu, rudu angobais (kat. nr. 99, 100)[475]. Dauguma jų dekoruoti augaliniais ornamentais (lapais, gėlių žiedais), o viršutinės ir apatinės dalys – geometriniais ornamentais (kat. nr. 99, 100). Bokalo (kat. nr. 100) stačiakampio skerspjūvio rankena suponuoja, kad šio indo formai įtakos galėjo turėti ir Rytų keramikos tradicija. Ši įtaka pastebėta ir baltos molio masės bokalo gamybos technologijoje (kat. nr. 114). Pseudomajolikos gamybos vietos kol kas lieka neaiškios.

Lėkštės taip pat dekoruotos augaliniais, zoomorfiniais ir geometriniais ornamentais. Lėkštė iš Malūnų g. 3, 5 tyrimų dekoruota stilizuotų lapų ornamentais ties lėkštės atkraščiu, o centrinėje dalyje pavaizduotas paukštis, greičiausiai povas (kat. nr. 101). Lėkštė su bėgančiu elniu (kat. nr. 102) iš Žygimantų g. 1 tyrimų aptikta XVI a. pabaiga – XVII a. pradžia datuotame medinio pastato viduje[476]. Ši visiškai išlikusi lėkštė kairiajame šone turėjo dvi pakabinimo skyles. Pažymėtina, kad šios skylės buvo išgręžtos jau po gamybos proceso, tad tikėtina, kad lėkštė buvo skirta interjero dekorui.

Pagal Vilniuje aptiktos pseudomajolikos dekorą analogijų kitose šalyse aptikti nepavyko, išskyrus marmurinės keramikos analogijas. Lenkijoje publikuota medžiaga rodo, kad čia gaminta pseudomajolika, tačiau Vilniuje aptiktų indų dekoras ir formos neatitinka šios gamybos tradicijos. Tikėtina, kad tai kol kas nepublikuotų gamybos vietų produkcija.

---

472 STARSKI, M. Nowożytne naczynia ceramiczne..., s. 168.

473 Ibid., s. 87.

474 KATALYNAS, K. *2003 m. Vilniuje, Barboros Radvilaitės g., vykdytų žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2003. LII, f. 1, b. 4109, l. 5; POŠKA, T. *Archeologiniai tyrimai Vilniuje, Gaono g. 4. Ataskaita*. Vilnius, 1997. LII, f. 1, b. 2620, l. 9.

475 Indai aptikti šiose vietose: 1999 m. Gedimino pr. 16-10, nr. 269, 270; 2003 m. Barboros Radvilaitės g., nr. 11; 1994 m. Maironio g. 11, nr. 754; 2004 m. Ašmenos, Mėsinių, Dysnos g., nr. 1938; 1983 m. Šv. Ignoto g. 8, nr. 813; 2000 m. Pilies g. 22, nr. 205.

476 KONTRIMAS, D. *Vilniaus senojo miesto vietos su priemiesčiais (25504) ir Vilniaus senamiesčio (16073), Žygimantų g. 1 žvalgomųjų ir detaliųjų archeologinių tyrimų 2017 m. ataskaita*. Vilnius, 2018. LNM VINLAS ARMA 819 B, l. 32.

1.11. Baltos ir šviesiai pilkos molio masės indai

Baltos ir šviesiai pilkos molio masės indai buvo gaminami jau nuo ankstyvųjų viduramžių. Tuo laikotarpiu šie neglazūruoti indai gaminti Vokietijoje ir dažnai vadinami gelsvos molio masės indais (vok. *Gelbe Irdenware*)[477]. Šiai keraminių indų rūšiai priskiriami Vilniuje aptikti Pingsdorfo tipo indai. XV a. situacija keičiasi ir balto bei šviesiai pilko molio indų gamybos apimtys plečiasi ir gausėja funkciškai skirtingų indų[478]. Jų gamybos vietos koncentravosi ten, kur buvo aptinkama balto molio telkinių: Vokietijoje (gamybos vietos koncentruojasi šiaurės vakarų ir centrinėje dalyje), Olandijoje, Belgijoje, Prancūzijoje, Didžiojoje Britanijoje ir Lenkijoje. XVI–XVII a. gamybos apimtys yra itin didelės, tad šios rūšies indų gausiai aptinkama visoje Europoje. Neretai tikslius gamybos centrus nustatyti sunku dėl technologinio ir morfologinio produkcijos unifikuotumo bei tyrimų ir publikacijų trūkumo.

Archeologinių tyrimų metu baltos ir šviesiai pilkos molio masės indų aptinkama praktiškai visuose Vilniaus XVI–XVII a. kultūriniuose sluoksniuose. Į disertaciją įtrauktas tik 2 341 fragmentas. Tyrimo metu aptikti identifikuoti indai priskiriami šiaurinės ir centrinės Vokietijos regionams, Nyderlandams ir Lenkijos gamybos vietoms.

Lietuvoje baltos ir šviesiai pilkos molio masės indai jau buvo tirti. Tyrimuose analizuota vadinamosios Kelcų keramikos indai, o iš Vakarų Europos importuoti indai į šį tyrimą nebuvo įtraukti[479]. Vilniuje aptiktų indų cheminiai tyrimai parodė, kad jų molis nėra būdingas Lietuvos ištekliams, tad neabejotina, jog visi baltos ir šviesiai pilkos molio masės indai priskirtini tik importui[480]. Verta pažymėti, kad Vilniaus ir kitų miestų tyrėjų ataskaitose visa balto molio produkcija būtent ir skiriama Lenkijos gamybos centrui, nors balto molio indai tarpusavyje skiriasi technologija ir morfologija. Kita vertus, kaip parodė šis tyrimas, didžioji dalis balto ir šviesiai pilko molio indų ir yra priskiriami pietinės Lenkijos regionui, tačiau kol kas itin sudėtinga šią indų grupę priskirti vienam specifiniam centrui.

1.11.1. Vokietijoje ir Nyderlanduose gaminti indai

Dideli baltos molio masės ištekliai glūdi Maso upės regione, tad aplinkui ir kūrėsi puodžių dirbtuvės. Šiame regione indų gamybai įtakos turėjo Reino regiono ir dabar-

---

477 SANKE, M. Gelbe Irdenware. In *Handbuch zur mittelalterlichen Keramik in Nordeuropa*. Bd. 3. Hrsg. von H. LÜDTKE, K. SCHIETZEL. Schleswig, 2001, S. 312.

478 GAIMSTER, D. *The Historical Archaeology...*, p. 77.

479 VAITKEVIČIUS, G. Baltosios keramikos importas Vilniuje XIV–XVII a. In *Jaunųjų istorikų darbai. Respublikinės jaunųjų istorikų mokslinės konferencijos tezės, 1982 m. balandis*. Red. L. MULEVIČIUS. Knyga. 4. Vilnius, 1982, p. 96; MIKAILA, V.; VAITKEVIČIUS, G. Kai kurie duomenys apie importinę..., p. 5–16.

480 MIKAILA, V.; VAITKEVIČIUS, G. Kai kurie duomenys apie importinę..., p. 7.

tinių Nyderlandų puodininkystės tradicijos[481]. Čia gaminti indai priskiriami Reino ir Maso upių regiono gamybos vietoms, o neretai vartojamas ir olandų baltos molio masės indų apibrėžimas (angl. *Dutch whiteware* arba *Low Countries whiteware*). Būtent iš šio regiono XVI–XVII a. ir buvo importuojama dalis baltos ir šviesiai pilkos molio masės gaminių.

Šie indai pasižymi kieta vientisa neporėta molio mase, kuri gali būti balta, šviesiai pilka, šviesiai rusva ar gelsva[482]. Gaminiai tolygiai išdegti, nematyti išsisluoksniavimo ar netolygaus išdegimo, o indų paviršius lygus[483]. Išskirtiniais atvejais molio masėje aptinkama smulkių kvarco priemaišų. Indų paviršius tolygiai padengtas blizgia glazūra, dažniausiai gelsva arba žalia. Kartais glazūrų spalvos maišomos: vidus dengiamas gelsva, o išorė žalia ar atvirkščiai[484]. Glazūravimas labiausiai paplinta XVI a., nors jau XV a. viduryje aptinkama žaliai glazūruotų indų pavyzdžių[485].

Šiuo laikotarpiu gaminti tik stalo indai, kurie galutinai pakeitė vėlyvaisiais viduramžiais gamintus virtuvėje ir maisto gamybai naudotus puodus bei puodynes[486]. Reino regione gamintų indų formų įvairovė leidžia teigti, kad jie buvo gaminami siekiant papildyti akmens masės indų funkcines grupes[487]. Pažymėtina, jog naujųjų laikų baltos ir šviesiai pilkos molio masės indų gamybos centrai koncentruojasi apie didžiausius akmens masės centrus Reino regione ir Saksonijoje. Tai buvo nulemta tinkamų kultūrinių ir gamtinių sąlygų.

Baltos ir šviesiai pilkos molio masės indai nebuvo gausiai dekoruojami. Tarkime, olandų baltos molio masės indai buvo praktiškai nedekoruojami, o XVI–XVII a. Frecheno regione gaminti baltos molio masės indai pasižymi įrėžtais ornamentais, kurie yra vienas iš pagrindinių identifikavimo rodiklių, leidžiančių juos priskirti Reino regionui[488]. Populiarus dekoro būdas buvo šukinis bangelių ornamentas. Tokių lėkščių ir dubenų gausiai aptinkama Didžiosios Britanijos archeologinėje medžiagoje[489]. Šis

---

481 RUSSOW, E. Op. cit., l. 116.

482 Ibid., l. 117.

483 DE GROOTE, K. *Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen. Techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Outenaarde in de volle en late middeleeuwen (rode-16de eeuw)*. Vol. 1. Brussel, 2014, p. 100.

484 RUSSOW, E. Op. cit., l. 117.

485 WEHNER, M. Vom Spätmittelalter zur Renaissance – ein Überblick zur Keramikentwicklung in Nordhausen während des 15 und 16 Jahrhunderts. In *Keramik und Töpferei im 15/16 Jahrhundert.* Beiträge des 47 Internationalen Symposiums für Keramikforschung vom 8 bis 12 September 2014 in der Lutherstadt Wittenberg. Hallesche Beiträge zur Archäologie des Mittelalters. Hrsg. von H. G. STEPHAN. T. 2. Langenweißbach, 2016, S. 253.

486 GAIMSTER, D. *The Historical Archaeology...*, p. 79.

487 Ibid., p. 77.

488 Ibid., p. 79.

489 PEARCE, J. *Border Wares*. Post-medieval pottery in London, 1500–1700. London, 1992, p. 84; fig. 2–3, 19–20.

ornamentas buvo imituojamas kitų regionų puodžių[490]. Ši tendencija pastebėta ir Vilniaus archeologinėje medžiagoje, kai bangelėmis dekoruojami glazūruotų raudonos molio masės lėkščių ir dubenų pakraštėliai[491].

Pagal analogijas išskiriami neglazūruoti ir glazūruoti indai. Neglazūruoti indai pasižymi kieta, tolygiai išdegta šviesiai gelsva, pilkšva (10YR 8/1, 2,5Y 8/2) ar šviesiai rusva (10YR 8/2) molio mase ir raudonai rudo ar rudo angobo linijų dekoru indų pilvelio viršuje ar ties kakleliu (kat. nr. 103). Šie indai buvo gaminti iš mažai geležies turinčio molio. Jų sienelės šiek tiek storesnės nei Lenkijoje gamintų indų ir siekia 3–4 mm. Analogijų indams aptikta Vokietijoje, kur šie indai siejami su transformavusia Pingsdorfo gamybos tradicija dekoruoti indus angobu[492]. Dažniausios neglazūruotų indų formos buvo įvairių dydžių puodai su rankenomis ar be jų. Vilniuje šių indų aptikta dabartinio senamiesčio teritorijoje, tačiau vėlyvų perkasimų sunaikintuose ar tyrimų metu neidentifikuotuose kontekstuose. Vokietijoje jie laikomi regione paplitusia keramikos rūšimi ir plačiau netyrinėjami[493]. Pagal archeologinius kontekstus jie datuojami XVI–XVII a. pirmąja puse. Apskritai baltos molio masės indų gamyba XVIII a. sunyksta dėl padidėjusios angobuotų ir labiau funkciškai specializuotų indų paklausos[494].

Šiek tiek daugiau Vilniuje aptikta vidinėje pusėje žaliai glazūruotų indų, kurie irgi buvo dekoruoti angobo juostomis išorinėje dalyje (kat. nr. 104, 105). Šiai grupei priskirtinų indų aptikta tiek senamiesčio, tiek Žemutinės pilies teritorijoje XVI–XVII a. sluoksniuose[495]. Šie indai buvo gaminami vienu laiku kaip ir neglazūruoti. Glazūruoti indai galėjo būti naudojami ir kaip skysčių talpos, o neglazūruoti – kaip sausų maisto produktų talpyklos.

Valdovų rūmų teritorijoje aptiktas dubuo ir lėkštė, kurie pagal dekorą siejami su Frecheno gamybos centru. Jų pakraštėliai buvo puošti šukiniu bangelių ornamentu, o

---

490 BROWN, D. *Southampton French Quarter 1382*. Specialist Report Download F1: Pottery [interaktyvus]. Fig. 7, 88 [žiūrėta 2018 03 25]. In press. Prieitis per internetą: <https://library.thehumanjourney.net/56/1/SOU_138_Download_A 1_contents_introduction_siteplan.pdf>.

491 Šių indų pavyzdžių aptikta ir kituose tyrimuose, pavyzdžiui: KLIAUGAITĖ, V. *Vilniaus senojo miesto vietos (2951), sklypo Klaipėdos g. 7A 2011 m. detaliųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2015. LNM VINLAS ARMA 379 I, nr. 12309, 12581; KONTRIMAS, D. *Vilniaus senojo miesto vietos su priemiesčiais (25504) ir Vilniaus senamiesčio (16073), Žygimantų g. 1, žvalgomųjų ir detaliųjų archeologinių tyrimų 2017 m. ataskaita*. Vilnius, 2018. LNM VINLAS ARMA 819 B, nr. 406, 1187, 1181, 172, 187, 188 pav.

492 KLUTTIG-ALTMANN, R. Leipziger Keramik des 14 bis 18 Jahrhunderts im Spannungsfeld von Herstellung, Gebrauch und Entsorgung. *Veröffentlichungen des Landesamtes für Archäologie mit Landesmuseum für Vorgeschichte*. Bd. 47. Dresden, 2006, S. 249; RUSSOW, E. Op. cit., l. 104.

493 KLUTTIG-ALTMANN, R. Op. cit., S. 337.

494 GAIMSTER, D. *The Historical Archaeology...*, p. 80.

495 2003 m. VR pietinio korpuso prieigos, nr. 4568; 1997 m. Pilies g. 10, nr. 480; 2001 m. Dominikonų g. 16, nr. 475; 2011 m. Klaipėdos g. 7B, nr. 3964.

vidinė indų pusė glazūruota žaliai (kat. nr. 106) ir geltonai (kat. nr. 107). Šių indų molio masė kieta, molis itin kokybiškas ir tolygiai išdegtas[496]. Frecheno balto molio indų gamyba klestėjo XVI–XVII a., o minėtas dekoras išlieka populiarus visą laikotarpį.

Galiausiai Vakarų Europos gamybos centrams sąlyginai priskiriami baltos molio masės įvairaus dydžio puodai, keptuvės ir specializuoti indeliai, kurie pagal formą ir skaidrios glazūros naudojimą gali būti siejami su šiuo regionu[497]. Vėlgi susiduriama su publikacijų, aiškių identifikavimo kriterijų trūkumu, tad ateityje būtina plačiau tyrinėti šiuos indus ir jų morfologinius bei technologinius požymius.

Vis dėlto šioje grupėje išsiskiria dviejų koštuvų fragmentai, aptikti Šv. Mykolo gatvėje (kat. nr. 108). Dažniausiai žaliai glazūruoti koštuvai siejami su Nyderlandų gamybos centrais, kuriuose jie buvo gaminami įvairiausių formų. Jie būdavo su nedidelėmis rankenėlėmis ir mažomis kojelėmis. Vilniuje aptikti fragmentai būtent ir priklausė koštuvui su trimis kojelėmis. Didžiausios šių indų gamybos apimtys sietinos su XVII a. Nyderlandų gamybos centruose gamintais baltos molio masės indais, kurių visas paviršius buvo dengiamas glazūra. Vienos pusės glazūravimas būdingiausias Vokietijos gamybos tradicijai.

1.11.2. Lenkijoje gaminti indai

Lenkijos istoriografijoje kol kas nėra daug publikacijų, susijusių su baltos ir šviesiai pilkos molio masės indais. Tyrėjai pažymi, kad vis dar nėra nusistovėjusi indų rūšių terminologija, o archeologinių tyrimų ataskaitos neretai būna neinformatyvios[498]. Magdalena Bis teigia, kad baltos ir šviesiai pilkos molio masės indų identifikacijos bei kilmės problema iškeliama visose publikacijose, tačiau archeologinė medžiaga plačiau nenagrinėjama ir remiamasi daugiausia etnografiniais duomenimis[499]. Literatūroje baltos ar šviesiai pilkos molio masės keramika vadinama įvairias terminais: *naczynia białe*, *beżowe*, *kremowe*, *żółte*, *naczynia z glin*, *białych*, *z glin kaolinitowych*, *lub kaolinowych*[500]. Paraleliai vartojamas ir bendrinis Kelcų keramikos apibrėžimas,

---

496 GAIMSTER, D. *The Historical Archaeology...*, p. 79.

497 Tyrime naudoti ir šiai grupei priskiriami indai aptikti šiuose tyrimuose: 1996 m. VR pietinis vartų įvažiavimas, nr. 428, 469, 471, 472, 474; 1996 m. VR vakarinio korpuso tyrimai, nr. 512; 1997 m. VR šiaurinio korpuso išorinio kiemo tyrimai, nr. 2162, 2175; 2000 m. VR Radvilų rūmų (III oficina) tyrimai, nr. 279; 2002 m. VR šiaurinio korpuso prieigų tyrimai, nr. 3468, 5669; 1987 m. Dominikonų g. 4, nr. 215, 243; 1994 m. Savičiaus g. 11, nr. 136; 1995 ir 1997 m. LR Prezidentūros tyrimai, nr. 629, 888, 2150; 2001 m. Dominikonų g. 16, nr. 215; 2002 m. Šv. Mykolo g. 12, nr. 1325, 1337; 2012–2013 m. Pilies g. 32-6 tyrimai, nr. 50 ir 2013 m. Savičiaus g. 7, tyrimai nr. 256.

498 BIS, M. *Późnośredniowieczne i wczesnonowożytne naczynia białe z Solca nad Wisłą* (Instytut Archeologii i Etnologii, Polskiej Akademii Nauk, t. 1). Warszawa, 2014, s. 49.

499 Ibid., s. 49.

500 Ibid., s. 50.

kuris pradėtas vartoti jau XX a. 7-ajame dešimtmetyje[501]. Šiuo metu išskiriamos dvi pagrindinės gamintos indų rūšys: kaolininio molio indai ir šviesiai pilkos molio masės indai, kurie gaminti iš geležingesnio molio. Cheminiai Soleco mieste aptiktų baltos molio masės indų tyrimai parodė, kad šie moliai pasižymi plastiškumu, yra smėlingi ir turi šiek tiek geležies, kurios kiekis svyruoja nuo 0,30 iki 1,88 proc.[502] Tyrimų metu nustatyta, kad indų masė po degimo nebuvo vientisa, o susisluoksniavusi ir su įtrūkimais[503]. Daugiausia buvo gamintos įvairių dydžių puodynės ir puodai, kurie buvo naudojami maisto produktams laikyti ar skysčiams serviruoti. Aptinkama ir šiek tiek dubenų, trikojų keptuvių, lėkščių ir dangčių[504]. Išskiriami du pagrindiniai šios grupės indų tipai: neglazūruoti ir įvairių spalvų glazūromis dengti indai.

Baltos ir šviesiai pilkos molio masės indų pasirodymas datuojamas XIV a. pabaiga, o kai kuriuose miestuose nukeliamas ir į XV a. Tačiau didžiausias jų paplitimas yra siejamas su XVI a. antrosios pusės – XVII a. pirmosios pusės laikotarpiu[505]. Nuo XVII a. vidurio šių indų gamybos apimtys mažėja, ir tai rodo Lenkijos miestų bei miestelių archeologinė medžiaga[506]. Sunykimo priežastys siejamos su ATR ekonominiais ir politiniais sunkumais, švedų karais ir medienos trūkumu[507].

Neglazūruotų indų archeologiniuose sluoksniuose aptinkama jau nuo XV–XVI a. sandūros, tačiau dauguma jų datuojama XVI a.[508] Kai kurie autoriai diskutuoja, kad tokie indai galėjo patekti iš Malborko ar Fromborko, tačiau tikslių duomenų nėra, nes šių tyrimų medžiaga vis dar nepublikuota[509]. Pamaryje indų pagausėjimas matomas jau XV a. pabaigoje ir siejamas su intensyvia prekyba Vyslos upe[510]. Autoriai spėja, kad šios grupės indai gaminti Sandomiero regione[511]. Šie gaminiai pasižymi šviesiai pilka, balkšva ar kremine molio masės spalva. Šie indai nuo kaolininio molio produkcijos iš Švento Kryžiaus kalnų regiono skiriasi tuo, kad buvo gaminami iš mažai geležies oksido turinčio molio (apie 2,9 proc. geležies oksido molio masėje), tad indų masės spalva buvo šviesiai pilka, o ne balta. Indai buvo degami ne aukštesnėje kaip

501 KRUPPÉ, J. *Garncarstwo Warszawskie...*, s. 238.
502 Ibid., s. 165.
503 Ibid.
504 BIS, M. *The White Pottery in Early Modern Poland...*
505 BIS, M. *Późnośredniowieczne i wczesnonowożytne...*, s. 52–53.
506 Ibid., s. 53.
507 KRUPPÉ, J. Z problematyki studiów nad późnośredniowiecznym i nowożytnym garncarstwem Kielecczyzny. In *Z dziejów rzemiosła w Kielecczyźnie*. Materiały z sesji 11–12 grudnia 1969, Kielce. Red. E. KOWECKA. Warszawa, 1973, s. 67.
508 KRUPPÉ, J.; MILEWSKA, M. *Dzieje zamku w Pucku...*, s. 176.
509 STARSKI, M. Późnośredniowieczne naczynia gliniane z zamku w Pucku. *Studia i Materiały Archeologiczne*, 2009, t. 14, s. 215.
510 STARSKI, M. Naczynia białoszare w Pucku i na Pomorzu Gdańskim – rodzime czy obce. Próba identyfikacji jednego z nurtów późnośredniowiecznej wytwórczości garncarskiej. *Archaeologia Historica Polona*, 2013, t. 21, s. 208.
511 Ibid.

900 °C temperatūroje, molio masėje aptikta kvarcinio smėlio priemaišų ir geležies oksido liekanų[512]. Šie indai, daugiausia įvairaus dydžio puodai ir puodynės, buvo dekoruojami rudais dažais viršutinėje pilvelio dalyje ar ties kakleliu[513]. Indų aptinkama įvairiuose Lenkijos miestuose, nemažas jų kiekis aptiktas ir Klaipėdos miesto bei pilies tyrimų metu[514]. Verta pažymėti, kad šių indų Vilniuje maža, o didžiąją dalį sudaro kaolininio molio gaminiai. Lenkijos Pamaryje ir Lietuvos pakrantės miestų archeologinėje medžiagoje šių indų aptinkama gana gausiai[515].

Glazūruoti indai buvo dengiami įvairių atspalvių geltonos (10YR 7/8), rudos (10YR 6/6–6/8) ar žalios (GLEY1 6/2) spalvų glazūromis tiek išorėje, tiek viduje[516]. Šie indai buvo gaminti iš kaolininio molio. Glazūruotos keramikos lūžio vietoje neretai matyti ir pilko molio juostų, kurios žymi, kad degimo metu nebuvo užtikrintas pakankamas deguonies kiekis krosnyje, tačiau tokių indų Vilniuje ir Lenkijos publikuotoje medžiagoje nėra daug[517].

Lenkijoje balto molio (kaolininio) telkinių aptinkama Žemutinėje Silezijoje, Šventa Kryžiaus kalnų aplinkoje: Krokuvos, Sandomiero, Kelcų ir Veliunio regionuose[518]. Iš etnografinių duomenų žinoma, kad čia keramikos dirbtuvės kūrėsi Ilžos, Laguvo, Chmeliuvo, Pšytyko, Tarluvo ir Opatuvo gyvenvietėse[519]. Taigi šie glazūruoti indai siejami su Švento Kryžiaus kalnų ir Kelcų regionu, nors neatmestina galimybė, kad jie galėjo būti gaminami ir Sandomiero apylinkėse. Jų priklausomybę specifiniam gamybos centrui nustatyti taip pat sunku dar ir dėl technologinio bei morfologinio panašumo[520]. Glazūruotų indų Lenkijos archeologinėje medžiagoje aptinkama jau XVI a., nors dau-

---

512 TRZECIECKI, M. Ceramika biała w średniowiecznym i nowożytnym Płocku. *Naczynia białe w Polsce południowej i środkowej. Wstęp do problematyki badawczej*. Materiały z konferencji zorganizowanej w Łagowie w dniu 6 maja 2005 roku. Red. A. BUKO, L. KAJZERA. Kielce, Łagów, 2005, s. 74.

513 STARSKI, M. Naczynia białoszare w Pucku..., s. 207.

514 UBIS, E. *Klaipėdos pilies...*, p. 40.

515 Ibid., p. 40; ŠMIGELSKAS, R. *Palangos miesto istorinės dalies (u.k. 12613), Palangos m. sav., Palangos m., Vytauto g. 43 archeologinių tyrimų 2014 m. ataskaita*. Vilnius, 2015, l. 91–74, nr. 31, 324, 843, 920, 921, 922, 927, 1091, 1242; STARSKI, M. Naczynia białoszare w Pucku..., s. 207.

516 Kiti rudos spalvos glazūros atspalviai: 10YR 4/4–4/6, 10YR 3/4–3/6, 7,5YR 5/6–5/8, 7,5YR 4/6. Glazūrų variacijos pateiktos: BIS, M. *Późnośredniowieczne i wczesnonowożytne...*, s. 144, ryc. 76.

517 BIS, M. Badania laboratoryjne naczyń..., s. 163. Vilniuje aptikti keli tokie pavyzdžiai neinventorintoje 1955–1957 m. Žemutinės pilies medžiagoje.

518 BIS, M. *Późnośredniowieczne i wczesnonowożytne...*, s. 51.

519 BIS, M. Badania laboratoryjne naczyń z glin kaolinitowych z Solca nad Wisłą. In *Naczynia białe w Polsce południowej i środkowej. Wstęp do problematyki badawczej*. Materiały z konferencji zorganizowanej w Łagowie w dniu 6 maja 2005 roku. Red. A. BUKO, L. KAJZERA. Kielce, Łagów, 2005, s. 163.

520 BIS, M. *Późnośredniowieczne i wczesnonowożytne...*, s. 55.

giausia indų datuojama XVI a. pabaiga – XVII a. pirmąja puse[521]. Indai daugiausia dekoruoti tose vietose kaip ir neglazūruoti: ties pilvelio viršumi ar kakleliu. Dažniausiai pasitaikantys motyvai yra rombinis ir žvynelinis (lenk. *rybiej łuski*) ornamentai.

Pagal atliktus tyrimus Vilniuje, Lenkijoje gaminti baltos molio masės indai datuojami XIV a. pabaiga – XVII amžiumi[522]. Ankstyviausias neglazūruotas lygiagrečiomis horizontaliomis linijomis dekoruotas indas aptiktas Arsenalo[523] tyrimų metu, o, kaip pastebi tyrimo autoriai, vėlyviausi radiniai datuojami XVII a. pabaiga, kai jų skaičius archeologinėje medžiagoje smarkiai sumažėja[524]. Dėl XIV a. datuojamo indo chronologijos iš Arsenalo teritorijos kyla abejonių, nes tokie dekoro elementai labiausiai buvo paplitę XVI a., tad vertėtų kritiškai vertinti to sluoksnio datavimą arba pateiktas radinys nebuvo pagamintas iš kaolininio molio.

Kol kas Kelcų regione nebuvo imti mėginiai iš molio telkinių, o atlikti tik regione aptiktų indų tyrimai, tad vienareikšmiškai priskirti juos tik šiam gamybos centrui kol kas nėra pakankamų duomenų. Šiuo metu priimtiniausias terminas būtų Kelcų, arba Švento Kryžiaus kalnų regiono, kuriame telkėsi pagrindinės gamybos vietos, indai. Apie iš šio regiono į Vilnių vežamus indus žinių suteikia to laikotarpio muitų knygos. 1583 m. Brastos muitinės knygoje fiksuoti 22 vežimai baltų ir glazūruotų puodų iš Ilžos, iš kurių 9 keliavo į Vilnių[525]. Tad vartojamas Kelcų keramikos terminas atitinka istorinius duomenis, tačiau jis turi būti vartojamas ne identifikuojant specifines dirbtuves, o platesnį regioną, kuriame veikė keliolika dirbtuvių, gaminusių panašią produkciją. Lietuvos tyrėjams Lenkijos glazūruoti baltos molio masės indai gana gerai pažįstami. Nors kai kurių tyrimų ataskaitose visi baltos ar šviesiai baltos molio masės indai priskiriami šiam regionui. Kaip parodė šis tyrimas, aptinkama ir iš kitų Europos valstybių atvežtų šios rūšies indų, nors jų yra tik mažoji dalis.

Išskirtinis Kelcų regiono keraminių indų bruožas – įvairūs voleliniai ornamentai ant indo pilvelio viršaus ir įvairiaspalvės glazūros. Indai pasižymi itin plonomis sienelėmis (1–2 mm), glazūruojami įvairiomis spalvomis tiek išorinėje, tiek vidinėje pusėse, tačiau dažniausiai pasitaiko žalios, rudos ir geltonos glazūrų. Tiesa, daugelio puodų ir puodynių išorinė apatinė dalis paliekama neglazūruota ar padengiama tik iš dalies. Vyrauja žuvų žvynų (kat. nr. 109), stačiakampių ar rombų (kat. nr. 110), bangelių (kat. nr. 111) ir kiti geometriniai (kat. nr. 112) ornamentai. Absoliučią daugumą sudaro įvairaus dydžio puodai ir puodynės, kurie naudoti kaip maisto produktų talpos. Sveikų indų ar fragmentų aptinkama praktiškai visuose XVI a. pabaigos – XVII a. miesto ir pilių kultūriniuose sluoksniuose. XVII a. antrojoje pusėje – XVIII a. šių indų kiekis smarkiai sumažėja, ir tai koreliuoja su Lenkijoje atliktais archeologinės medžiagos tyrimais.

---

521 TRZECIECKI, M. Ceramika biała w średniowiecznym..., s. 74.

522 MIKAILA, V.; VAITKEVIČIUS, G. Kai kurie duomenys apie importinę..., p. 8–9.

523 Publikacijoje nepateikti vykdytų archeologinių tyrimų metai ir radinio numeris.

524 Ibid., p. 8, 11.

525 Ibid., p. 5.

Didelis kiekis šios rūšies keramikos rodo, kad ji buvo prieinama daugumai miesto gyventojų, nepriklausomai nuo jų socialinio statuso. Istoriniai šaltiniai nurodo, jog šių indų kainos taip pat nebuvo didelės. M. Bis nurodo, kad pagal tuometines kitų indų kainas šie indai buvo keturis kartus pigesni[526]. Šaltiniuose minimi indai apibūdinami kaip „glazūruoti puodai“ ar „glazūruoti indai su gražia glazūra“, o pagal šiuos požymius skyrėsi ir jų kainos[527].

Šio regiono keraminių indų populiarumas atsiskleidžia ir per vietinių puodžių gaminamus raudonos molio masės indus, kurie forma ir dekoravimu buvo identiški baltos molio masės indams (14 pav.). Kopijų gausiai aptinkama kartu su importuotais indais, tad tai rodo, kad jos taip pat buvo populiarios ir galbūt pigesnės, dėl to pasiekiamos didesnei žmonių grupei. Taip pat tai gali rodyti, kad Silezijos puodžiai galbūt kūrėsi Vilniuje ir pradėjo gaminti jų tradicijai būdingus indus iš vietinių žaliavų. Tačiau šioms hipotezėms patvirtinti ar paneigti reikia atskiro plačios apimties vietinės keramikos tyrimo.

1.11.3. Neidentifikuoti baltos molio masės indai

Neidentifikuotų baltos molio masės indų yra neglazūruotų, padengtų įvairių atspalvių žalia ir ruda glazūromis. Tiek formomis, tiek technologiniu požiūriu jie visi gana skirtingi. Neglazūruotiems indams priskirti įvairių dydžių puodų ir indelių fragmentai, kurie išsiskyrė porėta balkšva molio mase ir šiurkščiu paviršiumi.

Taip pat aptikta glazūruotų lėkščių fragmentų su rutuliniu įspaudėlių (kat. nr. 113) ir tinklelio ornamentu. Toks ornamentas būdingas Lenkijoje gamintiems puodams ir puodynėms, tačiau lėkštės pakraštėlis glazūruotas rudai, o vidinė dalis žaliai. Tokios spalvotos glazūros būdingos XVI–XVII a. olandų raudonos molio masės lėkščių gamybai. Gali būti, kad šis fragmentas buvo gamintas Lenkijoje, imituojant raudonos molio masės indų gamybos tradicijas.

Išskirtinė neidentifikuotų indų grupė pasižymi šviesiai žalia glazūra ir kitoms grupėms nebūdingais ornamentais. Indų fragmentų aptikta XVI a. datuotinuose sluoksniuose[528]. Jie pasižymi netolygiai padengta šviesia žalia glazūra, molio masė porėta ir gana minkšta, išskyrus dekoruoto bokalo masę. Indo (bokalo?) dugno kojelė (kat. nr. 114) dekoruota įpjovomis. Toks dekoravimas nebūdingas žinomoms gamybos vietoms. Išskirtinis radinys yra baltos molio masės rudai ir žaliai glazūruotas bokalas (kat. nr. 115), kurį archeologinių tyrimų autorius sieja su Silezijos regionu[529]. Šis bokalas gausiai dekoruotas rombiniais ir linijiniais įspaudėliais, kurie būdingi pil-

[526] BIS, M. *Późnośredniowieczne i wczesnonowożytne...*, s. 65.

[527] Ibid.

[528] Indai aptikti šiuose tyrimuose: 2002 m. VR šiaurinio korpuso prieigos, nr. 5237, 5544; 2012–2013 m. Pilies g. 32-6, nr. 114 ir 1998 m. LR Prezidentūra, nr. 3070.

[529] VITKŪNAS, M. *Vilniaus senojo miesto vietos su priemiesčiais (25504) teritorijoje, Pilies g. 32-6, 2012–2013 m. vykdytų archeologinių tyrimų (1-ojo darbų etapo) ataskaita*. Vilnius, 2013. LNM VINLAS ARMA 932 A, l. 9.

kos molio masės indams, ir rudai glazūruotais reljefiniais spurgeliais, kurie buvo itin būdingi vėlyvųjų viduramžių dekoruotai bei glazūruotai keramikai, gamintai Pietų Baltijos ir Šiaurės jūros regione (žr. 1.3 ir 1.6.2.2 poskyrius). Įdomu, kad šio bokalo rankenos forma yra analogiška Rytuose gamintiems frito keraminiams indams, ypač Izniko gamybos tradicijai. Šis indas reprezentuoja dviejų skirtingų gamybos tradicijų elementų samplaiką viename inde. Šio indo molio masė kieta, tolygiai išdegta ir forma skiriasi nuo Silezijoje gamintų indų.

II.

Atvežtinių keraminių indų reikšmė vėlyvųjų viduramžių Vilniaus socialiniuose ir kultūriniuose kontekstuose

Atlikus keraminių indų klasifikaciją, nustatyta kelios dešimtys skirtingų atvežtinių indų grupių, kurios tarpusavyje skyrėsi technologiniais ir vizualiniais požymiais. Keraminių indų rūšių įvairovė rodo, kad Vilnių pasiekdavo įvairių kultūrinių tradicijų indai. Jie reprezentavo juos gaminusių žmonių technologinius pasiekimus ir sociokultūrinių bei gamtinių terpių suformuotus gamybinius ir vizualinius skirtumus. II tūkstantmečio keramikos gamyba pasižymėjo trimis technologiniais lūžiais, kurie turėjo įtakos ne tik indų formoms ir dekorui, bet ir nusistovėjusioms tradicijoms bei papročiams. Šie pokyčiai sietini ir su pagausėjusia maisto bei gėrimų pasiūla, pasikeitusiais gyvenimo standartais, ir su daugeliu kitų kasdienių, politinių bei ekonominių aspektų.

Pirmasis lūžis siejamas su akmens masės indų atsiradimu ir naujos technologijos pritaikymu Reino regione bei vėlyvosios pilkos molio masės indų paplitimu. Tyrėjų nuomone, šis virsmas turėjo vykti XII a. pabaigoje – XIII a.[530] Naujų technologinių sprendimų taikymas sudarė sąlygas gaminti neglazūruotus indus, kurie buvo atsparūs drėgmei, tad puikiai tiko skysčiams transportuoti, laikyti ir serviruoti. Tuo laikotarpiu, ypač nuo XIII a. vidurio, pradeda plisti protoakmens, beveik akmens masės ir redukcinėje aplinkoje degti stalo indai, įvairių formų ir dydžių ąsočiai, bokalai ir kepimo indai.

Antrasis kokybinis perversmas vyko XV a. pabaigoje – XVI a., kai pilkos molio masės indus keičia glazūruoti oksidacinėje aplinkoje degti indai, Šiaurės vakarų

[530] LÜDTKE, H. Grauware..., S. 83; GAIMSTER, D. *German Stoneware*…, p. 34.

Europoje taikoma alavo glazūros technologija ir pradedamos naudoti matricos. Šiuo laikotarpiu itin išsiplečia stalo indų formų įvairovė. Tai rodo didėjantį specializuotų indų poreikį, kuris siejasi su visuomenės noru imituoti aukštesnio socialinio sluoksnio maitinimosi įpročius[531]. Keraminių indų paklausą ir pasiūlą taip pat veikė iš Naujojo pasaulio ir Azijos atkeliavę egzotiški maisto produktai, tokie kaip kava, arbata, bulvės, kalakutai. Išsiplėtę jūrų keliai atvėrė naujas prekybines rinkas, ir nuo XVI a. Europoje pradeda plisti kinų porceliano indai, kurie darė įtaką vietinei indų rinkai. Ryškiausias elementų perėmimo pavyzdys iš Kinijos keramikos yra Nyderlandų ir Portugalijos fajansas. Renesanso epocha turėjo įtakos keraminių indų dekorui, pradėti gausiai naudoti reljefiniai bibliniai, heraldiniai ir alegoriniai motyvai. Didėjant visuomenės raštingumui, vykstant konfesiniams konfliktams, ant indų ima rastis vis daugiau religinių ar politinių posakių ir įvairių priežodžių[532].

XVII a. pabaigoje – XVIII a. įvyksta trečiasis keraminių indų technologinis lūžis, kai indai pradedami gaminti pramoniniu būdu, o europiečiai perpranta porceliano gamybos paslaptis ir 1710 m. įkuriama Meiseno porceliano gamykla[533].

Pagal jau turimus istorinius duomenis, bendrąsias Europos tendencijas ir šios disertacijos tyrime surinktą medžiagą, atvežtinių keraminių indų reikšmę miestiečių ir valdovo aplinkoje tikslinga skirstyti į du etapus: vėlyvųjų viduramžių, kuris apima periodą nuo miesto įkūrimo iki XVI a. pradžios, ir naujųjų laikų epochos indus, kurie datuotini XVI–XVII a.

XIII a. pabaigos – XV a. importui priskiriami Pafrato, Pingsdorfo tipo, protoakmens masės, Zygburgo ir Valdenburgo akmens masės indai, pilkos molio masės, Aukso ordos, liustro indai, glazūruoti ar dekoruoti šviesiai pilkos, raudonos ir pilkos molio masės indai (15, 16 pav.). Šie indai atkeliavo iš to meto pagrindinių Vakarų ir Pietų Europos keramikos gamybos centrų, Rusios ir Aukso ordos teritorijų (17 pav.).

Importuoti indai, kaip ir bet kuris kitas artefaktas, į jų galutinę buvimo vietą atkeliavo dėl kelių priežasčių. Pirmiausia patys indai galėjo būti prekybos ir mainų objektas. Indai galėjo būti importuojamų maisto produktų ar gėrimų talpos arba patekti per asmeninius kontaktus kaip dovanos[534]. Taip pat importuoti indai galėjo būti atgabenti ir kaip viena iš buities rakandų dalių naujakurių būstuose. Visi šie veiksniai kartu arba atskirai turėjo įtakos tam, kad šie objektai pateko į archeologinius sluoksnius. Tiriant ir kontekstualizuojant importuotų indų reikšmę iš laiko perspektyvos, būtina jų pasiskirstymo erdvėje ir archeologinių kontekstų analizė, kuri leidžia spręsti apie jų naudojimo paskirtį bei reikšmę vietiniame gyvenime ir tradicijose.

---

[531] GAIMSTER, D. *The Historical Archaeology...*, p. 141.
[532] GAIMSTER, D. *German Stoneware...*, p. 191.
[533] SANDON, J. Op. cit., p. 9.
[534] BRISBANE, M. A.; ORTON, C. R. Op. cit., p. 4.

2.1. Atvežtinių indų paplitimas ir reikšmingiausios radavietės

Šio tyrimo metu surinkti duomenys rodo, kad XIII a. pabaigoje – XV a. importuotų indų absoliuti dauguma aptikta Žemutinės pilies teritorijoje, ir tik kelios gausesnės viduramžių importo radavietės yra dabartinio senamiesčio teritorijoje (18, 19 pav.).

Paskutinių dešimtmečių archeologinių tyrimų metu surinkta gausiausia ir geriausiai dokumentuota aptariamojo laikotarpio atvežtinių indų kolekcija. Pirmųjų tyrimų Žemutinės pilies teritorijoje metu taip pat aptikta nemaža kolekcija indų, sietinų su vėlyvaisiais viduramžiais, tačiau daugelis pilkos molio masės indų (turtinga 1960 m. tyrimų medžiaga) nėra inventorinti. Glazūruotų indų fragmentai, tarp kurių aptikta Aukso ordos, protoakmens, Valdenburgo akmens masės indų, taip pat nepateko į radinių apskaitą. Tikėtina, kad tokia radinių atranka buvo nulemta to laikotarpio situacijos ir susiklosčiusio požiūrio į miestų archeologiją[535]. Tai pripažįsta ir archeologinių tyrimų vadovas A. Tautavičius: „jokio supratimo apie šią teritoriją neturėjau, jokių istorinių žinių, jokių paieškų archyvuose nebuvo atlikta, nebuvo ir kam. Surinkta medžiaga <...> buvo gana gausi, bet jos niekas nenorėjo priimti. Nebuvo, kur jos laikyti“[536]. Tad šiame darbe pirmųjų tyrimų metu surinkta neinventorinta medžiaga plačiau neaptariama ir neanalizuojama, o dėmesys koncentruojamas į kontekstinę medžiagą.

1958–1961 m. tyrimų metu aptikta ankstyviausių neglazūruotų tikrosios akmens masės indų pavyzdžių iš Zygburgo regiono ir su Rusios gamybos vietomis sietinų žaliai glazūruotų šviesiai pilkos molio masės indų[537]. Visi fragmentai aptikti po pastatais ar jų priestatais (pastatų nr. 1, 5–8, 10, 11A, 13–14), kurie tyrimų vadovo A. Tautavičiaus datuojami XIII a. antroja puse – XIV a.[538] Kartu su jais aptikta tik su vietine gamybos tradicija sietinų apžiestų ir žiestų puodų fragmentų. Importas šiuose kontekstuose sudarė vos apie 2–2,8 proc. visų keraminių indų. Verta atkreipti dėmesį, kad šių tyrimų metu aptiktas ir vienintelis karkasinio tipo pastatas Vilniaus teritorijoje (pastatas nr. 9)[539]. Karkasinė statyba buvo vienas iš vokiškojo gyvenimo būdo indikatorių ir dabartinėje Lietuvos teritorijoje vėlyvųjų viduramžių laikotarpiu žinoma tik Klaipėdoje. Galima sutikti su Valdo Vainilaičio nuomone, jog karkasinė statyba Vilniuje neprigijo dėl kultūrinių ir gamtinių priežasčių[540]. Importuotų keraminių indų ar kitų artefaktų, leidžiančių šį pastatą identifikuoti kaip naujakurio būstą, šio pastato viduje ar aplinkoje taip pat neaptikta. Jie kaip tik koncentravosi kitų pastatų aplinkoje

---

535 ZABIELA, G. Vilniaus senamiesčio..., p. 62.

536 TAUTAVIČIUS, A. *Iš archeologo užrašų*. Sud. G. STRIŠKA. Vilnius, 2016, p. 52.

537 Radinių sąrašo numeriai: 15884, 16260, 17264, 17566, 1771, 17847.

538 TAUTAVIČIUS, A. Vilniaus Žemutinės pilies mediniai pastatai XIII–XIV amžiais. *Iš lietuvių kultūros istorijos*, 1964, t. 4, p. 183.

539 Ibid., p. 177; VAINILAITIS, V. *Mediniai pastatai ir sodybos Vilniuje XIII–XVII a*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2001, l. 50.

540 VAINILAITIS, V. Op. cit., p. 50.

ar po jų pamatais, greičiausiai atvežtiniai indai čia buvo pamesti ar išmesti, ir juos priskirti atvykėlių rakandams kol kas trūksta duomenų.

Vėlesnių tyrimų istorijoje, pagal importuotų indų rūšių skaičių ir kiekį, išskirtini šie tirti plotai: 1993 m. VR rytinis ir pietinis korpusai, 1996 ir 1997 m. VR šiaurinio korpuso išorinio kiemo, 2001 m. VR šiaurinio korpuso ir rūmų vidinio kiemo, 2002 m. VR šiaurinio korpuso prieigų, 2002 m. VR pietinio, rytinio ir vakarinio korpusų prieigų, 2003 m. VR pietinio korpuso prieigų ir 2003–2005 m. VR II oficinos (dvariškių rūmų) tyrimai (20–26 pav.). Tyrimo metu pastebėta, kad rūšinės indų koreliacijos tirtų plotų vietose nėra (19 pav.). Minėtų tyrimų metu chronologiškai tapačiuose kontekstuose aptikta iš Vakarų Europos ir Rytų gamybos vietų atkeliavusių keraminių indų. Nepaminėtuose archeologiniuose tyrimuose taip pat pasitaiko pavienių vėlyvųjų viduramžių importuotų indų fragmentų, tačiau jie nesudaro didesnių koncentracijų. Neabejotinai daugiausia aptikta pilkos molio masės indų, tačiau dalies jų kontekstai neaiškūs arba juos galima priskirti ir naujųjų laikų epochai. Išskirtiniais laikytini Aukso ordos, liustro, akmens masės ir šviesiai pilkos, pilkos ir raudonos molio masės su žalia ir ruda glazūra indai. Apskritai glazūruoti indai Šiaurės Europos vėlyvųjų viduramžių kontekste buvo išskirtinai brangūs ir sietini su aukšto socialinio statuso sluoksniu[541].

Žemutinės pilies teritorija vėlyvaisiais viduramžiais buvo miesto branduolys, kur aptinkami ankstyviausi užstatymo horizontai, archeologiniai kultūriniai sluoksniai yra intensyvūs ir nedaug apnaikinti palyginus su senamiesčio teritorija. Tad ir importuotų indų radinių, ypač XIII a. pabaigos – XIV a., čia aptikta daugiausia, nes čia telkėsi didžioji dalis gyventojų. Kita vertus, importiniai indai šiuo laikotarpiu buvo retenybė. Šį faktą pagrindžia mažas jų kiekis ir gausi vietinės keramikos medžiaga. Kai kurių tyrimų metu surinktoje medžiagoje atvežtiniai indai tesudaro 1–2 proc. visų keraminių indų (27 pav.)[542].

Senamiesčio teritorijoje išsiskiria 2004 m. Ašmenos, Mėsinių, Dysnos g. tyrimų medžiaga, 2007 m. Maironio g. 11, 2005 m. Pilies g. 19, 2001 m. Šv. Mikalojaus g. 5-15, 2004 m. Šv. Mykolo g. 6, 2011 m. Klaipėdos g. 7A ir 7B tyrimai. Juose aptikta tik pilkos molio masės indų, kitų viduramžiams būdingų keraminių indų šiuose tyrimuose nefiksuota, išskyrus Klaipėdos g. 7A tyrimuose aptiktą XV a. datuotiną Valdenburgo akmens masės indą (nr. 11166). Šis artefaktas yra vienas iš dviejų vėlyvųjų

---

541 GAIMSTER, D. The Baltic Ceramic..., p. 64.

542 Šis kiekis apskaičiuotas remiantis tik XIII–XV a. sluoksniuose aptiktos keramikos kiekiu. VR ploto nr. 8 tyrimų metu aptikti 706 vienetai keraminių indų, iš kurių 10 fragmentų priklausė atvežtinei keramikai. II oficinos tyrimuose iš 1 392 rastų indų, 28 identifikuoti kaip importuoti. Keramikos sąrašai pateikti šiose ataskaitose: OŽALAS, E. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. Pietinio korpuso prieigų 2003 m. archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2004. NMLDKVR ATA 47 ir STEPONAVIČIENĖ, D.; BLAŽEVIČIUS, P.; GENDRĖNAS, G. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. II oficinos (dvariškių rūmų) 2003–2005 m. archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2006. NMLDKVR ATA 53.

viduramžių akmens masės indų, aptiktų senamiesčio teritorijoje. Antrasis fragmentas aptiktas Pilies g. 10 (nr. 484) ir datuotinas XV a. pabaiga – XVI a. pradžia[543].

Ašmenos, Mėsinių ir Dysnos g. tyrimų medžiaga išsiskiria pilkos molio masės indų kolekcija, tačiau, deja, ne visi indai buvo inventorinti ir įtraukti į tyrimų aprašymą. Išskirtinas radinių kompleksas su pilkos molio masės indais, taupykle ir vietine dekoruota keramika, kuris jau aprašytas 1.5.2 poskyryje (9, 10, 28 pav., kat. nr. 43, 45). Maironio g. 11 pilkos gludintos molio masės indai iš kitų kontekstų išsiskiria dekoruotų gludintų ąsočių gausa – jų priskaičiuojama 117. Čia aptikta įvairių ornamentų, kurių atitikmenų rasta tik Žemutinės pilies teritorijoje, o kituose senamiesčio tyrimuose jų nefiksuota. Tiesa, pagal tyrimų ataskaitą, indai aptikti XV–XVII a. kontekstuose, tad priskirti juos tik vėlyviesiems viduramžiams nepakanka duomenų[544]. Kaip rodo Lenkijos istoriografija, ąsočių gludinimo ir dekoravimo tradicija vis dar apčiuopiama ir naujųjų laikų pradžioje[545].

Aptiktų radinių kiekis, be abejo, priklausė nuo tyrimų apimčių ir pasiekiamo projektinio gylio. Senamiesčio tyrimuose radinių daugiausia aptikta detaliųjų archeologinių tyrimų metu, kai buvo tiriami kultūriniai sluoksniai iki įžemio. Senamiesčio tyrimų kontekste išsiskyrė Pilies g. 19 tyrimų medžiaga (29.1 pav.). Čia fiksuotas 2 m^2 dydžio XIV a. pabaigos – XV a. pradžios intensyvus juodos žemės sluoksnis, kuriame surinkti 1 039 radiniai, iš jų 187 priskiriami importuotiems pilkos molio masės indams (29.2 pav.)[546]. Jie sudarė 18 proc. visų šiame sluoksnyje aptiktų keraminių indų. Toks koncentruotas ir gausus radinių kompleksas yra išskirtinis Vilniaus vėlyvųjų viduramžių archeologiniuose kontekstuose. Čia aptikti indai pagal formą skiriami ąsočiams, tačiau pasitaiko ir puodų fragmentų. Aptikta ir jau gamybos metu deformuotų indų fragmentų, kurie, nepaisant to, buvo naudojami buityje. Ši praktika pastebima ir Vokietijoje, kai būtent pilkos molio masės indai ir toliau naudojami pagal paskirtį, nekreipiant dėmesio į jų gamybines deformacijas[547]. Vis dėlto įdomesnė yra šio objekto vieta Vilniaus miesto urbanistiniame plane. Greta esanti Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia, pagal naujausius tyrimų duomenis, XIV–XV a. sandūroje turėjo būti vienas iš miesto traukos objektų, taigi greta jos galėjo būti ir potenciali turgaus aikštės vieta, nors Oksana Valionienė šią hipotezę vėlesniuose savo darbuose atmeta[548]. Urbanisti-

[543] URBONAITĖ, M. *Vilniaus miesto akmens masės ir majolikos keraminiai indai XV–XVIII amžiuje*. Magistro darbas. Klaipėda, 2014, l. 44.

[544] GIRLEVIČIUS, L. *Vilniaus bernardinių vienuolyno statinių ansamblio teritorijoje, Maironio g. 11, Vilniaus m., 2007 m. atliktų archeologinių tyrinėjimų ataskaita*. Vilnius, 2007–2009. LNM VINLAS ARMA 589 B, l. 24.

[545] TRZECIECKI, M. Patterns of Diversity..., p. 119.

[546] PUŠKORIUS, A. *Archeologinių žvalgymų Vilniuje, Pilies g. 19, 2005 m. ataskaita*. Vilnius, 2006. LNM VINLAS ARMA 470, l. 9.

[547] BRANDT, D. Op. cit., p. 119, 123.

[548] VALIONIENĖ, O. Viduramžių Vilnius: planinės struktūros raida XIV–XV a. *Lietuvos pilys*, 2009, t. 4, p. 58; VALIONIENĖ, O. *Vilniaus erdvinė struktūra viduramžiais*. Daktaro disertacija. Klaipėda, Vilnius, 2015, l. 115.

niu požiūriu tai buvęs vienas iš didžiausių miesto traukos centrų, be to, ši vieta lokalizuojama kaip katalikų apgyventa teritorija[549]. Šioje teritorijoje atlikti archeologiniai ir architektūriniai tyrimai rodo čia stovėjus gotikinius pastatus, o XV a. užstatymo horizontą buvusį mūrinį[550]. Remiantis istoriografijoje iškelta hipoteze, kad čia gyveno katalikų naujakuriai, archeologinėje medžiagoje turėtų būti ir kitų susijusių artefaktų, tokių kaip akmens masės ar viduramžių glazūruotų indų. Artefaktai ir struktūros (pavyzdžiui, pastatų tipai, šiukšlių utilizavimo sistemos ar urbanistinė kvartalų struktūra), sietinos su katalikų atsikėlimu į Šiaurės Europą, jau yra išanalizuotos ir koreliuojant archeologinius bei istorinius duomenis nustatyta, kad naujakurių indų rūšinė sudėtis skyrėsi nuo vietinių gyventojų naudotų indų rūšinės sudėties. Tarp naujakurių indų dominavo įvairiose Europos vietose pagaminti stalo indai[551]. Tokios atvežtinių indų koncentracijos neaptikta jokiuose kituose Vilniaus tyrimuose. Atvežtinių indų rūšinis homogeniškumas irgi stebina. Patvirtinti, ar šioje Pilies gatvės vietoje galėjo būti turtingo miestiečio, ar naujakurių gyvenamoji vieta, kol kas trūksta duomenų. Tačiau greta stovėjusi Šv. Jono bažnyčia, kuri buvo pirmoji parapinė bažnyčia, pastatyta krikšto proga, galėjo turėti įtakos, kad žmonės kūrėsi šioje vietoje. Jie ir naudojo Vakarų Europai būdingus indus, t. y. pritaikė kultūrines inovacijas[552].

Apžvelgus radavietes aiškėja, kad didžiausios radinių koncentracijos ir rūšinė įvairovė aptikta Žemutinės pilies teritorijoje. Senamiesčio teritorijoje surinkta atvežtinių indų medžiaga nesuteikia pagrindo identifikuoti skirtingų kultūrinių identitetų apgyvendinimo arealų už Žemutinės pilies ribų. Išskirtinis objektas aptiktas tik Šv. Jono bažnyčios aplinkoje.

2.2. Skirtingų kultūrinių identitetų raiška importuotų keraminių indų duomenimis

Išnagrinėjus atvežtinių indų radimo aplinkybes ir kontekstus, kyla klausimas, kaipgi šie indai pateko į Vilnių, kas ir dėl kokių priežasčių juos naudojo stalui serviruoti ir kaip tai reiškėsi vėlyvųjų viduramžių kultūriniame ir socialiniame kontekste.

Importuotų indų mažas kiekis kultūriniuose sluoksniuose rodo šių indų išskirtinumą. Tad importuoti indai gali rodyti ir sąsajas su aukštesnio socialinio sluoksnio atstovais, šiuo atveju su valdovo aplinka. Šią hipotezę sustiprina ir išskirtinai reti bei prabangūs Aukso ordos, seladono ir liustro indai, kurių gamybos technologijai naudojamos medžiagos reikalavo daug žmogiškųjų ir materialiųjų išteklių. Liustro indai, kurių gamybai buvo naudojamas sidabras, buvo vieni brangiausių to meto keraminių indų, ir buvo laikomi išskirtine prabangos preke[553]. Seladono ir Aukso ordos indų aptinkama tik tose

549 VALIONIENĖ, O. Viduramžių Vilnius..., p. 58; KAPLŪNAITĖ, I. Op. cit., l. 55.

550 VAICEKAUSKAS, A. *Žvalgomųjų archeologinių tyrimų Vilniuje, Pilies g. 19-3 ataskaita*. Vilnius, 2001. LNM VINLAS ARMA 286, l. 7.

551 NAUM, M. Multi-Ethnicity and Material Exchanges..., p. 672.

552 DRĖMA, V. *Dingęs Vilnius*. 2 leidimas. Vilnius, 2013, p. 220.

553 NAWROLSKA, G. Op. cit., p. 511; WHITEHOUSE, D. Islamic..., p. 9.

teritorijose, kurios turėjo tiesioginių kontaktų su šia valstybe. Toliausiai į vakarus jų aptinkama Rusijoje ir Baltarusijoje. Išskirtinis ir *lajvardīna* tipo rožių vandens indas su auksiniais užrašais (kat. nr. 53, 12 pav.). Tokio tipo indai dažniausiai buvo dovanojami kaip prielankumo ženklas ir yra ganėtinai retai aptinkami, o analogijų gretimuose kraštuose taip pat neaptikta. Seladono indai Vilniaus kontekste rodo išsivysčiusius tarpkontinentinius komunikacinius kelius ir neabejotinai sietini su prabangos prekėmis.

Šiame kontekste išskirtinai atrodo ir vos keli aptikti, o visoje Vakarų ir Šiaurės Europoje itin paplitę, akmens masės indai bei glazūruota viduramžių pilkos ir raudonos molio masės keramika. Sunkiau įvertinti pilkos molio masės indų, kaip prabangos prekės, reikšmę. Vakarų Europoje tai vėlyvaisiais viduramžiais labiausiai paplitusi keraminių indų rūšis, naudojama kasdieniam stalo serviravimui ir ruošiant maistą. Tikėtina, kad bent jau pilkos molio masės gludinti ir dekoruoti ąsočiai galėjo būti laikomi išskirtiniu objektu, naudojamu valgymo ir valgio serviravimo ritualuose, tačiau ne prabangos ženklu.

Atvežtiniai keraminiai indai gali būti siejami ne tik su aukšto socialinio sluoksnio žmonių gyvenimo būdu, bet ir padėti identifikuoti skirtingų kultūrinių grupių apsigyvenimo vietas. Archeologinės medžiagos tyrimai Naugarde, Taline ir kituose jūriniuose miestuose parodė, jog koreliuojant keraminių indų kompleksus su istoriniais duomenimis, tokia identifikacija yra įmanoma[554]. Vilniuje, kaip ir daugelyje viduramžių miestų, tam tikri ganėtinai uždari kvartalai buvo apgyvendinti atvykėlių iš skirtingų vietovių. Tyrimo pradžioje tikėtasi, kad peržiūrėjus ir identifikavus importuotus indus bus matomas aiškus erdvinis, rūšinis ir kiekybinis jų pasiskirstymas, o pagal šiuos duomenis bus galima identifikuoti skirtingų kultūrinių grupių apgyventas teritorijas. Vis dėlto surinkti duomenys rodo tik indų koncentracijas Žemutinės pilies teritorijoje ir keliose senamiesčio vietose. Nepaisant to, remiantis istoriografijoje sukauptais duomenimis ir šiuo tyrimu, galima kelti preliminarias hipotezes apie Vilniaus vėlyvųjų viduramžių gyventojus ir jų socialinius bei kultūrinius skirtumus.

Vilniaus vėlyvųjų viduramžių skirtingų bendruomenių apgyvenimo tyrimai suaktyvėjo per pastarąjį dešimtmetį. Pagal publikuotą medžiagą išskiriamos stačiatikių ir katalikų apgyventos teritorijos. Šiaurinėje Gedimino kalno papėdėje G. Vaitkevičius identifikuoja aukšto socialinio sluoksnio žmonių, susijusių su karyba, apsigyvenimą, o Rytis Jonaitis tai sieja su iš Rusios atvykusiais drauginiinkais ir jų įsikūrimu Vilniuje[555]. Katalikų bendruomenės ankstyviausia įsikūrimo vieta siejama su pietvakarine Gedimino kalno papėdės teritorija. Čia katalikai turėjo kurtis kaip papilio bendruomenė, tenki-

[554] GAIMSTER, D. Pottery Imported from the West: Reception and Resistance. In *The Pottery from Medieval Novgorod and its Region*. Ed. by C. ORTON. London, 2006, pp. 135–143; NAUM, M. Multi-Ethnicity and Material Exchanges..., pp. 656–677; NAUM, M. Material Culture and Diasporic Experiences: A Case of Medieval Hanse Merchants in the Baltic. *Archaeological Papers of the American Anthropological Association*, 2015, vol. 26, no. 1, pp. 72–86; MEHLER, N. The Perception and Interpretation..., pp. 89–108.

[555] VAITKEVIČIUS, G. *Vilniaus įkūrimas...*, p. 64; JONAITIS, R. Op. cit., l. 23.

nanti valdovo poreikius ir ėmusi šioje teritorijoje diegti mūro statybos technologijas[556]. Be to, šioje vietoje G. Vaitkevičius identifikuoja ir XIII a. pabaiga datuojamą gamybinį rajoną, kuriame galėjo būti metalo lydymo ir keramikos krosnių vieta[557]. Vis dėlto ši interpretacija vertinama kritiškai vien dėl per mažo archeologinės medžiagos, rodančios buvus amatininkystę, kiekio (įvardijama 16 metalinių dirbinių). Peržiūrint medžiagą, keraminių krosnių sienelių duženų neaptikta, tačiau identifikuota XV a. datuojama Valdenburgo akmens masės šukė, kuri ir galėjo būti neteisingai interpretuota bei datuota[558].

Anot autorių, vėliau, XIV a. antrojoje pusėje, stačiatikiai keliasi į rytinę dabartinio senamiesčio vietą ir suformuoja *Civitas Rutenica* teritoriją, o katalikai apgyvena vakarinę dabartinio senamiesčio dalį[559]. Pagal pateiktus istorinius duomenis galima spręsti, kad atsikėlę naujakuriai formavo bendruomenes su joms būdingais maldos namais, gyvenamaisiais pastatais, taigi turėjo kartu su savimi atsigabenti ir jiems būdingus indus bei kitus buities rakandus. Tačiau aptartieji tyrimai remiasi istorinėmis žiniomis, o archeologiniai radiniai naudojami tik kaip pagalbinė datavimą patvirtinanti priemonė. Neatlikta ir išsami archeologinių radinių kompleksų analizė, o apgyvenimo raida paremta dar nepublikuota vietinės keramikos chronologija, pagal kurią ir identifikuojami šių bendruomenių rajonai bei jų plėtimosi kryptys[560]. Importuoti keraminiai indai irgi galėjo būti vienas iš indikatorių, identifikuojančių ankstyvąsias krikščionių apgyvenimo teritorijas, tačiau jie minėtuose tyrimuose nenaudojami ir neaptariami.

Kita vertus, šioje disertacijoje atliktas tyrimas rodo, kad importuoti indai atkeliavo iš Vakarų Europos ir Rytų šalių kaip ir istoriografijoje minimos bendruomenės. Tačiau jų erdvinis pasiskirstymas rodo didžiausią koncentraciją Žemutinės pilies teritorijoje, o senamiestyje radavietės išsidėsčiusios sporadiškai, ir tik keliose vietose aptikta atvežtinių indų didesnių koncentracijų. Vakarinėje senamiesčio dalyje išskiriami tyrimų plotai, kuriuose aptikta didesnė koncentracija Vakarų Europoje gamintų pilkos molio masės indų ir XV a. datuotinų Valdenburgo akmens masės indų, tačiau jų kiekis yra nepakankamas, kad būtų galima teigti apie čia įsikūrusius skirtingo kultūrinio identiteto žmones.

Su Rusios gamybos vietomis sietinos glazūruotos šviesiai pilkos molio masės keramikos aptinkama išskirtinai tik XIII a. pabaiga – XV a. datuotinuose Žemutinės pilies kultūriniuose sluoksniuose[561]. Istoriografijoje teigiama, kad rusėnai į Vilnių galėjo atsi-

---

556 KAPLŪNAITĖ, I. Op. cit., l. 34–35; VAITKEVIČIUS, G. Vilniaus tapsmas. In *Miestų praeitis 2* [interaktyvus]. Red. ir sud. G. VAITKEVIČIUS [žiūrėta 2018 05 15]. Vilnius, 2010. Prieitis per internetą: <http://senas.istorija.l t/html/mts/mp2/>.

557 VAITKEVIČIUS, G. *Vilniaus įkūrimas...*, p. 59.

558 Radinių sąrašo numeris nesuteiktas, tačiau prie šio fragmento muziejaus fonduose pridėtas užrašas: „Degimo krosnies sukepusios sienelės fragmentas“.

559 JONAITIS, R.; KAPLŪNAITĖ, I. Op. cit., p. 75–98.

560 KAPLŪNAITĖ, I. Op. cit., l. 53. Pateikta nuoroda į G. Vaitkevičiaus rengiamą publikaciją *Vilniaus buitinės keramikos morfologija* (2015).

561 1993 m. VŽP tyrimai, 2001 ir 2002 m. VR šiaurinio korpuso prieigų ir kiemų, 2002–2003 m. VR plotų nr. 5 ir nr. 8 bei 2006–2008 m. VR rytinio ir šiaurinio korpusų tyrimai.

kelti iš Haličo-Voluinės[562]. Kol kas galima tik preliminari hipotezė, kad Žemutinės pilies teritorijoje ir gyveno iš rusėniškų miestų atsikėlę atvykėliai. Ją galėtų paneigti arba patvirtinti *Civitas Rutenica* aplinkoje aptiktų neglazūruotų keraminių indų analizė ir analogijų paieškos užsienio literatūroje. R. Jonaitis mini, kad *Civitas Rutenica* vietoje aptinkama nebūdinga kitiems rajonams keraminių indų masė su rupaus aštriabriaunio smėlio priemaišomis[563]. Vakarinėje senamiesčio dalyje išskiriama Ado tipo keramika, kuri būdinga tik šiai senamiesčio daliai[564]. Tenka apgailestauti, kad detalesnių keraminių indų identifikavimo požymių ir iliustracijų moksliniuose darbuose nepateikiama[565].

Pagal šiuo metu turimus duomenis kol kas neįmanoma atsekti ortodoksų ir katalikų bendruomenių apgyvenimo teritorijų, apie jas žinių suteikia tik istorinė medžiaga. Tačiau aptikti atvežtiniai indai iš Vakarų Europos ir Rusios atskleidžia, jog istoriografijoje žinomi politiniai ir ekonominiai kontaktai bei naujakurių atsikėlimas paliko pėdsaką ir archeologinėje medžiagoje. Su vokiečių pirklių ir amatininkų kvietimu atvykti į Vilnių koreliuoja ir Zygburgo akmens masės indų patekimas į kultūrinį sluoksnį[566]. Jau XIV a. antrojoje pusėje matomas didelis pagausėjimas ir redukcinių stalo indų, taip pat aptinkama ir dekoruotos bei glazūruotos viduramžių keramikos. Tai greičiausiai galima sieti su krikštu ir jo įtaka visuomenei. Vilniuje aptiktos visos pagrindinės su miestietišku gyvenimo būdu siejamos indų rūšys. Šių indų plitimas šiaurinėje Europos dalyje siejamas su Hanzos sąjungos veiklos plėtra ir plintančia urbanizacija. Šių indų kompleksai kartu su inovatyvia šildymo sistema – koklinėmis krosnimis – žymėjo kokybiškai naujo gyvenimo būdo plitimą, o kartu ir kultūriškai skirtingų žmonių atsikėlimą į miestus bei inovacijų taikymą[567]. Pagal dabar turimus duomenis galima tik kelti hipotezę, kad vėlyvųjų viduramžių laikotarpiu atvykėliai iš Vakarų ir Rytų šalių kūrėsi greta valdovo dvaro.

Seladono ir Aukso ordos indai gali būti siejami su LDK ir Aukso ordos, o nuo XV a. – Didžiosios ordos kontaktais[568]. Kontekstuose aptikti indai datuojami XIV a. pabaiga – XV a. pradžia. Šis datavimas koreliuoja su Algirdo vykdyta ir Vytauto tęsiama valstybės plėtra į rytus[569]. Istoriniuose dokumentuose fiksuojami politiniai ir

562 JONAITIS, R. Op. cit., l. 76.

563 Ibid., l. 36.

564 KAPLŪNAITĖ, I. Op. cit., l. 147.

565 Ibid.

566 *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans*. Gedimino laiškai. Sud. S. C. ROWELL. Vilnius, 2003, p. XIV.

567 GAIMSTER, D. The Baltic Ceramic Market..., pp. 62–66.

568 BANIONIS, E. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių tarnyba XV–XVI amžiais*. Vilnius, 1998, p. 254–255.

569 KIAUPIENĖ, J. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vėlyvųjų viduramžių istorijos kraštovaizdis: laikas, erdvė, žmogus. In *Lietuvos istorija. Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m.* T. IV. Sud. J. KIAUPIENĖ, R. PETRAUSKAS. Vilnius, 2009, p. 59.

kariniai ryšiai su totoriais ir chanais, o kontaktai su Aukso orda ir jos įtakos pastebimos iš keraminių indų analizės suteiktų duomenų. Kontaktus su Aukso orda liudija ir kiti Žemutinėje pilyje aptikti artefaktai: papuošalai su arabiškais užrašais, monetos ir stiklo dirbiniai[570]. Vėlesniuose, XVI a. pradžios, šaltiniuose minimi pasiuntiniai iš Krymo chanato, kurie didžiajam kunigaikščiui atveždavo dovanų: žirgų, ginklų, papuošalų, o didysis kunigaikštis savo ruožtu atsidėkodavo kailiniais, indais, pinigais ir kitais dalykais[571]. Tikėtina, kad auksu dekoruotas rožių vandens indas taip pat į Vilnių pateko kaip diplomatinė dovana.

Apibendrinus pateiktus istorinius ir surinktus archeologinius duomenis galima teigti, kad atvežtiniai vėlyvųjų viduramžių keraminiai indai gali būti siejami su valdovo aplinka ir į Vilnių atvykusiais žmonėmis. Dalis importo (Aukso ordos, seladono indai) gali būti siejama su diplomatinėmis dovanomis, o likusi – su atvykėliais, kurie atsinešė ir jų kultūrai bei socialinėms normoms priimtinus keraminius indus. Istoriniai duomenys apie naujakurius iš Rytų ir Vakarų koreliuoja su importuotų indų gamybos vietomis, o tai rodo, kad politiniai ir ekonominiai ryšiai gali būti atsekami ir iš archeologinės medžiagos. Tačiau vis dar neįmanoma identifikuoti tikslių jų gyvenamųjų kvartalų.

2.3. Importuoti indai vėlyvųjų viduramžių kontekstuose: kultūrinis priėmimas ar atmetimas

Importuotų indų atsiradimas Vilniuje vėlyvaisiais viduramžiais rodo buvusias prekybines, ekonomines ir kultūrines sąveikas iš Vakarų ir Rytų pasaulių. Jau ne kartą istoriografijoje pažymėta, kad Vilnius – tai miestas tarp dviejų civilizacijų, jame gyveno skirtingų kultūrinių tapatybių ir tradicijų žmonės[572]. Svarbus importuotų indų analizės aspektas yra kultūrinių sąveikų ir galimų kultūrinių reakcijų užčiuopimas ir fiksavimas archeologinėje medžiagoje.

Vėlyvųjų viduramžių maisto ruošimo, valgymo ir gėrimų vartojimo tradicijos Europoje tapo kompleksišku ritualu, susidedančiu iš įvairių objektų (maisto ruošimo ir serviravimo indų, stalo įrankių ir kt.) ir veiklų[573]. Archeologinėje medžiagoje šį reiškinį galima atsekti pagal technologiškai ir funkciškai naujų indų pasirodymą ir paplitimą. Šie pokyčiai glaudžiai siejosi ir su naujų maisto produktų atsiradimu, nors ir ne visiems prieinamų, ir su kintančiomis gėrimų vartojimo tradicijomis. Vakarų Europos miestiečių namuose maistui ruošti skirtus keraminius indus keičia variniai puodai. Nors šių

[570] Ibid., p. 59; BANIONIS, E. Op. cit., p. 242; STRIŠKA, G. Vilniaus Žemutinės pilies XV–XVI a. stikliniai dirbiniai. *Lietuvos pilys*, 2007, t. 2, p. 47.

[571] BANIONIS, E. Op. cit., p. 255.

[572] BRIEDIS, L. *Vilnius. City of Strangers*. Vilnius, 2012, p. 14.

[573] WILLMOTT, H. Cooking, Dining, and Drinking. In *The Oxford Handbook of Later Medieval Archaeology in Britain*. Ed. by CH. GERRARD, A. GUTIÉRREZ. Oxford, 2018, p. 697.

indų retai aptinkama archeologinių tyrimų metu (dažniausiai fiksuojamos rankenos, kniedės ar kojelės), tačiau apie jų buvimą ir populiarumą duomenų suteikia istoriniai šaltiniai. Tuo pačiu laikotarpiu kinta ir keraminių indų formos. Nuo XIII a. pabaigos pagausėja įvairių formų akmens masės, glazūruotų ar pilkos molio masės ąsočių, aptinkama skirtingų talpų bokalų, geriamųjų indų ir taurių, atsiranda trikojų indų bei charakteringos stačiakampio formos kepimo indų (angl. *dripping pan*)[574]. Vis dėlto vėlyvųjų viduramžių periodu pastebimas itin didelis skysčiams skirtų indų funkcinis įvairumas. Tai indai, skirti alkoholiniams gėrimams serviruoti (ąsočiai, statinaitės) ir gerti. Tradiciškai manoma, kad viduramžiais daugiausia buvo vartotas įvairaus stiprumo alus arba vynas, o vanduo buvo retai geriamas dėl didelio užterštumo[575]. Britanijoje pastebima, kad keraminiai gėrimų indai tapo populiarūs tik XIV a. pabaigoje, o iki tol daugiausia naudoti metaliniai, mediniai ir stikliniai indai[576]. Ši išvada turėtų sietis ir su glazūruotų bei akmens masės indų išplitimu ir didesniu socialiniu prieinamumu, nes vietinės gamybos porėti ir žemoje temperatūroje degti indai (angl. *coarseware*) tikrai nebuvo tinkami gėrimams laikyti ar tuo labiau vartoti. Stiklo taurės ir kiti indai buvo nepalyginamai brangesni ir sietini su turtingų miestiečių ir diduomenės ritualais[577].

Europoje vėlyvaisiais viduramžiais maistui gaminti, serviruoti ir gėrimams tiekti buvo naudojami įvairių formų ir medžiagų indai. Tuo laikotarpiu atsekama indų funkcinė specializacija, o šis reiškinys siejamas su augančiais gyvenimo standartais ir besikeičiančiomis tradicijomis bei ritualais. Vilniaus archeologinė medžiaga rodo, kad aptariamuoju laikotarpiu pokyčių nėra tiek daug arba jie nėra tokie dideli. Šį teiginį visapusiškai pagrįsti yra gana sudėtinga, nes didžioji dalis tyrimų metu surinktos su vietine gamybos tradicija sietinos medžiagos nėra susisteminta ir publikuota. G. Vaitkevičius teigia: „<...> dauguma vėlyvųjų viduramžių Vilniaus vietinės keramikos indų yra monotoniškų formų puodai, kurie atitiko daugiafunkcionalios paskirties indo modeliavimą“[578]. Šie apžiesti puodai išliko iki pat XV–XVI a. sandūros, kai vietinėje puodininkystės srityje įsigali žiedžiamasis ratas ir atsiranda didesnis funkcinis indų formų pasiskirstymas[579]. Apskritai apžiestų daugiafunkcių puodų dominavimas pastebimas ir kituose Lietuvos teritorijoje esančiuose LDK miestuose[580]. Aptariamojo laikotarpio vietinės gamybos tradicijos puodai ir sudaro absoliučią daugumą kerami-

574 DRENKHAHN, U. Op. cit., S. 219–224.

575 WILLMOTT, H. Op. cit., p. 705.

576 Ibid., p. 707.

577 HAGGRÉN, G. Bohemian Glass in the North. In *Everyday Products in the Middle Ages. Crafts, Consumption and the Individual in Northern Europe c. AD 800–1600*. Ed. by G. HANSEN, S. P. ASHBY, I. BAUG. Oxford, 2015, p. 335.

578 VAITKEVIČIUS, G. Puodininkystės profesionalizacija..., p. 192.

579 Ibid., p. 210.

580 BALTRAMIEJŪNAITĖ, D. XIII–XIV amžiaus Kernavės..., p. 138; POŠKIENĖ, J. Trakų pilių ir miesto viduramžių keramika. In *Miestų praeitis.* Red. ir sud. G. VAITKEVIČIUS. Vilnius, 2004, p. 164.

nių indų. Vien G. Vaitkevičiaus tyrime naudotų indų yra per 100 tūkstančių vienetų, o faktinis skaičius kol kas lieka neaiškus[581].

Be keraminių indų, miškingose Šiaurės Europos platumose mediniai indai taip pat turėjo užimti nemažą dalį virtuvės ir stalo inventoriaus. Britanijoje atlikti viduramžių medinių indų tyrimai rodo, kad indų formos laikui bėgant mažai keitėsi ir jie buvo naudojami visų socialinių sluoksnių žmonių[582]. Deja, šių dirbinių išlikimas kultūriniuose sluoksniuose yra gana menkas, tad jų aptinkama, palyginus su kitais stalo indais, gana nedaug. Vilniaus Žemutinėje pilyje aptiktas nemažas rinkinys medinių dirbinių, tarp kurių yra ir nemažai indų[583]. Kol kas surinkti 156 mediniai stalo indai (lėkštės, dubenys, puodeliai ir taurelės, geriamieji kaušai ir bokalai), kurie sudarė 7,7 proc. visų medinių dirbinių, aptiktų Žemutinėje pilyje[584]. Irena Kaminskaitė pažymi, kad XIV–XVI a. pirmosios pusės medinių indų nėra daug lyginant su keraminiais, o didžiąją jų dalį sudaro maistui serviruoti skirti dubenėliai ir lėkštės bei mediniai puodeliai ar kaušeliai[585]. Taip pat nedaug aptikta ir stiklo, auksinių bei sidabrinių indų, tačiau jie itin puošnūs ir siejami su valdovo dvaro prabanga[586].

Atvežtinių keraminių indų skaičius irgi gana skurdus, tyrimo metu surinkta 697 vienetai įvairių formų indų. Visi tyrime naudoti indai, išskyrus pilkos molio masės taupyklę ir Pafrato bei Pingsdorfo tipo indus, buvo skirti skysčiams laikyti ar vartoti. Labiausiai tikėtina, kad indai ir buvo naudojami pagal jų tiesioginę funkcinę paskirtį – gėrimams laikyti ir serviruoti. Rusioje pagamintos statinaitės tikriausiai Vilnių pasiekė kartu su gėrimais, nors jų skaičius yra itin mažas, kad būtų galima kalbėti apie pastovų gėrimų importavimą. Zygburgo ir Valdenburgo indai turėjo būti naudojami alui vartoti. Galima paminėti, kad Saksonijos regionas viduramžiais garsėjo ne tik akmens masės indais, bet ir stipriu aukštos kokybės alumi, o kai kurių tyrėjų nuomone, šie indai galėjo būti naudojami ir kaip reprezentacija, rodanti, jog vartojamas brangus importinis gėrimas[587]. Svaigiųjų gėrimų vartojimą LDK valdovo dvare liudija ir istoriniai dokumentai, kuriuo-

---

581 VAITKEVIČIUS, G. Puodininkystės profesionalizacija..., p. 179.

582 WOOD, R. What did Medieval People Eat from? *Medieval Ceramics*, 2005, vol. 29, p. 19.

583 KAMINSKAITĖ, I. *Mediniai dirbiniai Vilniaus Žemutinėje pilyje archeologiniais duomenimis*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2017.

584 Ibid., p. 113.

585 KAMINSKAITĖ, I. Mediniai stalo indai ir įrankiai Vilniaus žemutinėje pilyje. *Istorija. Mokslo darbai*, 2010, t. 77, p. 17; KAMINSKAITĖ, I. XIII–XIV a. mediniai dirbiniai Vilniaus Žemutinėje pilyje. In *Vilniaus Žemutinė pilis XIV–XIX a. pradžioje. 2005–2006 m. tyrimai*. Sud. L. GLEMŽA. Vilnius, 2007, p. 220.

586 STEPONAVIČIENĖ, D. *Lietuvos valdovo dvaro prabanga...*, p. 189, 192.

587 DERMUTH, V. If Sherds Could Tell. Imported Ceramics from the Hanseatic Hinterland in Bergen, Norway. Producers, Traders and Consumers: who were they, and how were they connected? In *Everyday Products in the Middle Ages. Crafts, Consumption and the Individual in Northern Europe c. AD 800–1600*. Ed. by G. HANNSEN, S. P. ASCHBY, I. BAUG. Oxford, 2015, p. 351.

se minimas Reino vynas, Vismaro alus, kuris buvo gabenamas didžiajam kunigaikščiui Vytautui, o Onai – saldūs Reino, Italijos ir graikiški vynai[588].

Pagal surinktą importuotų indų kiekį ir jų kontekstą bei lyginimą su vietinės gamybos indais, aiškėja kelios vėlyvųjų viduramžių laikotarpio tendencijos. Pirmiausia vėlyvųjų viduramžių importuotos keramikos kiekis yra itin nedidelis, o labai gausi vietinės keramikos kolekcija suponuoja mintį apie stiprią vietinę kultūrinę tradiciją, kartu ir apie stiprią vietinę puodininkystę. Apskritai kultūra yra konservatyvios prigimties, tad kultūrinė kaita vyksta tada, kai vietiniai ištekliai nebepatenkina visuomenės poreikių. Taigi yra priimami tam tikri sprendimai, ir susiformuoja visuomenės atsakas į šiuos pokyčius, kurie reiškiasi per idėjas ir materialius objektus. Tai reiškia, jog keičiasi ir visuomenės elgesys. Pokyčiai gali būti identifikuojami per pasikeitusius kontaktus arba, kaip šiuo atveju, per keraminius indus, kurie reprezentuoja specifines tam tikrai kultūrinei tradicijai būdingas idėjas[589]. Inovacijos visuomenėje tampa norma, kai jos pradedamos naudoti įvairių socialinių sluoksnių ir didelių žmonių grupių. Apskritai žiesti, glazūruoti ir dekoruoti vėlyvųjų viduramžių importuoti stalo indai jau pagal išvaizdą itin skyrėsi iš vietinių puodų. Taikant šiame darbe naudojamą teorinę prieigą, importuoti indai buvo skirtingų kultūrinių tradicijų reprezentantai. Taigi galima identifikuoti dvi kategorijas: „mes“ ir „jie“, arba „savas“ ir „svetimas“[590]. Šio tyrimo atveju svarbu identifikuoti, ar svetimas objektas tapo savu, t. y. ar buvo priimtas visuomenės. Atsižvelgiant į nedidelį indų fragmentų kiekį, peršasi išvada, kad šie indai nebuvo plačiai paplitę visuose visuomenės sluoksniuose, o su maisto ir gėrimų laikymu ir serviravimu susiję indai buvo vietinės gamybos tradicijos ir tenkino šios bendruomenės poreikius.

Šią hipotezę sutvirtina ir keraminių indų radimo kontekstas. Dauguma jų aptikti itin mažais fragmentais, išsibarstę po medinio užstatymo horizontus. Jau minėti Zygburgo ir iš Rusios gamybos vietų kildinami indai buvo aptikti po medinių pastatų rėmais ar greta jų skiedrų ar mėšlo sluoksniuose[591]. Ypač smulkūs yra Aukso ordai skirtini indų fragmentai, kurių dauguma aptikta tarp medinių grindinių arba tarp medinių pastatų[592]. Tai gali rodyti, kad jie buvo tiesiog išmesti ir nenaudojami vietinės bendruomenės narių. Šią hipotezę papildo ir faktas, jog indų kontekstų chronologija sutampa su jų pagamini-

---

588 STEPONAVIČIENĖ, D. *Lietuvos valdovo dvaro prabanga...*, p. 192; ČAPAITĖ, R. The Everyday Life of Grand Duke Vytautas of Lithuania According to Contemporary Correspondence. *Lithuanian Historical Studies*, 2003, vol. 8, p. 17.

589 RADCLIFFE-BROWN, A. R. On Social Structure. *Journal of the Royal Anthropological Institute,* 1940, vol. 70, pp. 1–12.

590 ORTON, C.; TYERS, P.; VINCE, A. Op. cit., p. 227.

591 TAUTAVIČIUS, A. Vilniaus Žemutinės pilies mediniai..., p. 185. Aprašytų radinių radimo vieta žinoma pagal radinių dėžėse išlikusias metrikas.

592 Kontekstai pateikti radinių kataloge: kat. nr. 49–56. Į katalogą neįtrauktas Aukso ordos indo fragmentas (2005 m. trasos III tyrimai, nr. 11160), kuris aptiktas tarp dviejų pastatų sienų ties 4–5 medinio užstatymo lygiu. Šioje disertacijoje nesiimta įvertinti postdepozitinių procesų veiksnių, kuriuos fiksuoti pagal turimus duomenis yra itin sudėtinga.

mo laikotarpiu, o tai rodo, kad indai nebuvo saugomi ar vertinami ir tikriausiai būdavo išmetami, kai netekdavo savo socialinės reikšmės[593]. Tarkime, Naugardo ir Pskovo XIII–XV a. importuotų indų tyrimas parodė tapačias tendencijas. Pirmiausia šiuose miestuose aptiktas išskirtinai nedidelis importo kiekis, lyginant su kitais to paties laikotarpio uostais Baltijos jūros regione[594]. Naugardo atveju importas koncentravosi buvusiose Hanzos pirklių apgyventose teritorijose, o Pskove, kaip ir Vilniuje, importuoti indai aptinkami sporadiškai paplitę, nors jų koncentracijos fiksuojamos seniausioje miesto vietoje[595].

Išvardyti faktai suponuoja mintį, kad mediniai indai, kaip ir vietiniai puodai, visiškai tenkino visuomenės poreikius, taigi į nedidelį importo kiekį reikia žiūrėti ne kaip į ekonominį visuomenės potencialą, bet kaip į kultūrinį reiškinį, kai didžioji dalis vietinės bendruomenės atmeta naujas socialines normas. Atvežtiniai indai suvokiami kaip nereikalingi, nefunkcionalūs ir skiriantys „svetimus“ nuo „savų“. Taip išlaikoma stipri vietinė tradicija, kuri išlieka beveik nepaliesta Vakarų Europoje vykusios keraminių indų funkcinės specializacijos ir stalo kultūros kaitos. Norint patvirtinti, paneigti ar papildyti šias hipotezes, būtina atlikti ir kitų archeologinių radinių analizę, kuri padėtų identifikuoti kitas, šiame tyrime neanalizuotas, tendencijas.

Apskritai Lietuvos viduramžių laikotarpis siejamas su stipria baltiška tradicija. Nukreipus žvilgsnį nuo miestų archeologinės medžiagos, tapati tendencija pastebima laidojimo paminkluose. Visuotinai įsigalėjęs deginimo paprotys naujausioje istoriografijoje suvokiamas kaip valstybę ir jos gyventojus konsoliduojantis reiškinys, nors tuo pačiu laikotarpiu egzistavęs griautinis laidojimo paprotys siejamas su krikščionybės sklaida[596]. Polemika viduramžių laidojimo papročių tematika labai intensyvi, egzistuoja ir kitokių nuomonių, kurios deginimo papročio nykimą sieja jau su XIII a.[597] Tačiau šio tyrimo kontekste aiškus ir pats svarbiausias faktas yra tai, jog vėlyvųjų viduramžių laikotarpiu vietinė tradicija konkuravo su įsigalinčia naująja, jau krikščioniška, tradicija, ir tai reiškėsi įvairiose srityse.

---

593 GAIMSTER, D. *The Historical Archaeology*..., p. 141.

594 GAIMSTER, D. The Baltic Ceramic Market..., pp. 59–69.; GAIMSTER, D. Pottery Imported from the West..., p. 143.

595 GAIMSTER, D. Pottery Imported from the West..., p. 143.

596 PETRAUSKAS, G. *Laidosena viduramžių Lietuvoje: mirusiųjų deginimo paprotys*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2017, l. 208; PETRAUSKAS, G. The Last Pagan Burials. In *A Hundred Years of Archaeological Discoveries in Lithuania*. Ed. by G. ZABIELA, Z. BAUBONIS, E. MARCINKEVIČIŪTĖ. Vilnius, 2016, p. 429; VITKŪNAS, M. Medieval Old Cemeteries of the Provinces. In *A Hundred Years of Archaeological Discoveries in Lithuania*. Ed. by G. ZABIELA, Z. BAUBONIS, E. MARCINKEVIČIŪTĖ. Vilnius, 2016, p. 453.

597 JONAITIS, R.; KAPLŪNAITĖ, I.; VĖLIUS, G. Early Christian Burials. In *A Hundred Years of Archaeological Discoveries in Lithuania*. Ed. by G. ZABIELA, Z. BAUBONIS, E. MARCINKEVIČIŪTĖ. Vilnius, 2016, p. 440.

III.

Naujųjų laikų kultūrinės transformacijos ir atvežtinių indų paplitimas Vilniuje

3.1. XVI a. vietinės puodininkystės ir stalo kultūros pokyčiai Europoje ir Vilniuje

Dideli stalo indų pokyčiai Europoje prasideda pačioje viduramžių pabaigoje. Indų formų gausėjimas rodo, kad pamažu kyla gyvenimo standartai ir daugėja funkciškai skirtingų objektų[598]. Metalinių indų imitacijos keramikos gamybos srityje rodo, kad šie indai buvo skirti viduriniam socialiniam sluoksniui, kuris negalėjo įpirkti brangių metalinių indų[599]. Tuo pačiu metu Šiaurės Europoje masiškai plinta indų glazūravimas ir baltos molio masės indų gamyba, keitusi buvusią vėlyvųjų viduramžių stalo ir buitinių indų gamybos tradiciją. Nuo XVI a. Vakarų Europoje plinta paprotys kiekvienam svečiui ar namiškiui prie stalo turėti atskirus valgiui ir gėrimams skirtus indus[600]. Tai keičia iki tol vyravusią viduramžių tradiciją dalintis ant stalo pateiktu maistu ir naudoti bendrus indus[601]. Naujaisiais laikais valgymo ritualas tampa individualus ir

[598] GAIMSTER, D. *The Historical Archaeology...*, p. 141.

[599] Skeumorfų ryškiausias pavyzdys yra Nyderlandų fajanso lėkštės banguotais pakraštėliais. Jų aptikta Vilniuje, Maironio g. 11, nr. 803 (3 vnt.); Šv. Mikalojaus g. 5-15, nr. 4 ir kitose vietose.

[600] BRAUDEL, F. The Structures of Everyday Life: the Limits of the Possible. In *Civilization and Capitalism.* Vol. 1: *15th–18th Century*. New York, 1981, p. 205.

[601] Ibid.

koncentruotas į asmens poreikius bei norus. Šis reiškinys archeologinėje medžiagoje fiksuojamas padidėjusiu įvairių formų stiklinių ir keraminių stalo indų bei įrankių kiekiu. Socialinių bei kultūrinių normų kaita atsispindi ir miestuose gausiau aptinkamų koklių medžiagoje, kai koklinės krosnys pradedamos statyti jau ir miestiečių būstuose[602]. Visi šie faktai rodo, jog XV a. Šiaurės Europos visuomenėse pradeda ryškėti noras imituoti aukštesnio už save socialinio sluoksnio gyvenimo būdą, ir šie pokyčiai atsekami ne tik istorinėje, bet ir archeologinėje medžiagoje.

XVI a. Vakarų Europoje žymi jau ryškias kultūrines ir socialines visuomenių transformacijas, kurios skirtinguose regionuose nebuvo tolygios, ir permainos reiškėsi ne vienu metu[603]. Dalis vykstančių transformacijų identifikuojama technologiniame keraminių indų gamybos procese ir dekoro motyvuose, kuriuose jau aptinkama ryškių Renesanso epochos bruožų.

Aptariamuoju laikotarpiu išskiriami du pagrindiniai technologiniai keraminių indų gamybos pokyčiai. Tai dekoravimo matricų naudojimas ir alavo glazūros technologijos pritaikymas Šiaurės Europoje. Pirmieji matricas pradėjo naudoti Zygburgo ir Kelno akmens masės meistrai, o per kelis dešimtmečius šią technologiją perėmė Reino ir Saksonijos puodžiai. Matricomis dekoruotų indų kaina buvo daug didesnė nei kitų, o tai rodė ir pakilusią šių indų socialinę vertę[604]. Alavo glazūravimo technologijos perėmimas dabartinės Belgijos ir Nyderlandų teritorijose pakeitė viso šiaurinio regiono keraminių indų rinką[605]. Reljefiniais ornamentais dekoruoti akmens masės indai ir ankstyvoji majolika buvo laikomi vienais brangiausių indų ir siejami su aukštesnės socialinės padėties žmonių poreikiais bei statuso demonstravimu[606]. XVII a. šie indai tapo įprastu objektu pasiturinčių miestiečių aplinkoje. Majolikos, fajanso ir akmens masės indai naudojami ir kaip namų puošybos elementai. Tai rodo skylės, skirtos kabinti, ant majolikos bei fajanso lėkščių kojelių ir vienalaikiai ikonografijos šaltiniai[607]. Neabejotiną įtaką stalo kultūrai turėjo ir Naujojo Pasaulio atradimas bei naujų maisto produktų kontinentinis paplitimas.

Analizuojant XV a. Vilniaus archeologinę medžiagą, ryškių keraminių indų pokyčių neidentifikuojama – vis dar vyrauja žiesti ir apžiesti daugiafunkciai įvairių dydžių

602 GAIMSTER, D. *The Historical Archaeology...*, p. 141.

603 KIAUPIENĖ, J.; LUKŠAITĖ, I. Ankstyvųjų naujųjų laikų visuomenės kūrimasis ir nauji sociokultūriniai portreto bruožai. In *Lietuvos istorija. Veržli naujųjų laikų pradžia. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1529–1588 metais*. T. V. Sud. J. KIAUPIENĖ, I. LUKŠAITĖ. Vilnius, 2013, p. 273.

604 GAIMSTER, D. Maiolica in the North..., p. 1.

605 Ibid., p. 2.

606 ORTON, C. Diffusion or Impedance – Obstacles to Innovation in Medieval Ceramics. *Medieval Ceramics*, 1985, vol. 9, p. 25.

607 BLISS, J. R. Source for Design of Maiolica Dish at the British Museum. *Source: Notes in the History of Art,* 1990, vol. 10, no. 1, pp. 14–19; JÉKELY, Z. Maiolica Jugs in Late Medieval Painting. In *The Dowey of Beatrice – Italian Maiolica Art and the Court of King Matthias. Exhibition catalogue.* Ed. by G. BALLA, Z. JÉKELY. Budapest, 2008, pp. 55–66.

puodai. Tačiau jau nuo XVI a. pirmosios pusės plinta plonasienė be stambiagrūdžių priemaišų raudono molio masės keramika, kuri ir sudaro gausiausią keraminių indų grupę[608]. Šis pokytis siejamas su žiedžiamojo rato įsigalėjimu vietinėje puodininkystės tradicijoje XVI a., nors pirmųjų žiestų indų pastebima jau nuo XV a. antrosios pusės, tačiau jie laikomi importu[609]. Taigi su žiedžiamuoju ratu Vilniuje atsiranda kokybiškai naujų glazūruotų indų, kurie išsiskyrė ir savo formų gausa. Pradedami gaminti koštuvai, trikojai indai, keptuvės, pagausėja lėkščių, ąsočių, taurelių, bokalų, vazų ir atsiranda stačiakampių kepimo indų[610]. Atlikti indų talpų tyrimai rodo, kad vietiniai puodžiai gamina standartizuotus indus: ąsočiai ar bokalai buvę 0,7 l talpos, o košėms valgyti ir biriems produktams laikyti – apie 0,86 l talpos[611]. Taip pat šiuo laikotarpiu indai jau degami kontroliuojamoje aplinkoje, tad jų molio masės spalva yra tolygi. Šis faktas gali rodyti, kad susiformuoja struktūruota profesionalioji puodininkystė, gaminanti jau ne užsakovui, o rinkai[612]. Apie pokyčius vietinės keramikos srityje žinių suteikia ir išlikę istoriniai dokumentai. 1634 m. rugsėjo 16 d. Vladislavas IV suteikia Vilniaus puodžiams statutą – tai yra ankstyviausias puodžių cecho paminėjimas[613]. Naujo degimo, indų glazūravimo ir formų pagausėjimas rodo dideles puodininkystės tradicijos, o kartu ir visuomenės, transformacijas. Vilniuje taikomos europinės indų gamybos technologijos, kurios čia paplinta beveik tuo pačiu laiku kaip ir šiaurinėje Europos dalyje[614].

Apskritai Vilniuje XVI a. vyksta daug svarbių politinių, ekonominių ir socialinių pokyčių, kurie reiškėsi per glaudžius kontaktus su Vakarų Europa, konfesiniai konfliktai skatino skirtingų tikėjimų vienuolynų, bažnyčių ir universitetų kūrimą[615]. Tyrėjai pažymi, kad XVI a. LDK visuomenė dėjo pastangas, kad jos kultūra būtų greta kitų Europos valstybių. Tai rodo suintensyvėjusi tarpkultūrinė komunikacija, kuri atpažįstama intelektualinių ir fizinių kontaktų lygmenimis[616]. Taigi šio tyrimo atveju, tokia komunikacija identifikuojama atvežtinių indų teikiamais duomenimis. Vilniuje viduramžiškos gyvensenos transformacija į naujųjų laikų gyvenseną vyko beveik tuo pačiu metu kaip Europoje, ir tai rodo technologiniai bei morfologiniai vietinės keraminių indų gamybos pokyčiai bei importuotų indų iš Vakarų Europos pagausėjimas.

608 MIKAILA, K.; VAITKEVIČIUS, G. Kai kurie Vilniaus XVI–XVII a. raudono…, p. 38.
609 VAITKEVIČIUS, G. Puodininkystės profesionalizacija..., p. 214.
610 Ibid.
611 VAITKEVIČIUS, G. 14–17 a. Vilniaus buitinės keramikos talpos...
612 VAITKEVIČIUS, G. Puodininkystės profesionalizacija..., p. 229.
613 VAITKEVIČIUS, G. *Vilniaus buitinė keramika...*, p. 9.
614 JOHANSSON, M. Rödgods i Stockholm..., s. 52; RUSSOW, E.; HAAK, A. Op. cit., p. 62.
615 KATALYNAS, K. *Vilniaus miesto plėtra...*, p. 81–82; LUKŠAITĖ, I. Paveldėta ir nauja kultūrinė erdvė. In *Lietuvos istorija. Veržli naujųjų laikų pradžia. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1529–1588 metais*. T. V. Sud. J. KIAUPIENĖ, I. LUKŠAITĖ. Vilnius, 2013, p. 488.
616 KIAUPIENĖ, J.; LUKŠAITĖ, I. Op. cit., p. 273; LUKŠAITĖ, I. Op. cit., p. 488.

Pirmojoje disertacijos dalyje identifikuoti XVI–XVII a. keraminiai indai sudarė didžiąją dalį tyrime naudotos medžiagos. Šiam laikotarpiui priskiriami 2 629 indai, kurie atkeliavo iš Vakarų ir Rytų Europos bei Artimųjų Rytų. Jiems priskirtini Valdenburgo, Zygburgo, Kelno, Frecheno, Raereno, Vestervaldo bei Anabergo tipo akmens masės indai. Taip pat Belgijoje, Nyderlanduose ir Italijoje gaminti majolikos indai, XVII a. olandų ir portugalų fajansiniai dirbiniai, baltos molio masės ir angobuoti raudonos molio masės indai bei iš Turkijos ir Rusijos teritorijų atkeliavę stalo indai (30–32 pav.). XVI a. datuotinuose kultūriniuose sluoksniuose aptinkama populiariausių to meto formų indų. Jų kiekis vis dar nedidelis ir panašus kaip ir XV a. atvežtinių indų. Kitame šimtmetyje atvežtinių keraminių indų kiekis smarkiai išauga, ir šis pagausėjimas sietinas su sustiprėjusia regionine ir kontinentine prekyba bei perimtomis madomis iš Vakarų ir Centrinės Europos.

3.2. Naujųjų laikų kultūrinės transformacijos ir XVI a. importuoti keraminiai indai: atsakas į besikeičiančius gyvenimo standartus

Vėlyvųjų viduramžių importuotų indų tyrimas parodė, kad šis laikotarpis pasižymi stipria vietine tradicija ir naujomis socialinėmis normomis, sietinomis su valdovo dvaru ir atvykėlių pasirodymu, neįsitvirtinimu visuomenėje ir galbūt net atmetimu. Tam įtakos turėjo ir vėlyva christianizacija, bet neišvengiamas visuomeninių ir kultūrinių transformacijų procesas tuo metu jau vyko, ir jį galime užčiuopti analizuodami atvežtinius indus.

Gausi archeologinė medžiaga rodo, kad XV a. Žemutinės pilies teritorijoje vyko smarkus ekonominis ir kultūrinis vystymasis, tačiau jis nebuvo pastebimas tiriamojo objekto rėmuose[617]. Vėlyvaisiais viduramžiais atvežtiniai keraminiai indai koncentravosi Žemutinės pilies teritorijoje, o naujaisiais laikais miestietiško gyvenimo būdo plitimas fiksuojamas dabartinėje senamiesčio teritorijoje. Čia ir aptinkama didžioji dalis aptariamajam laikotarpiui skirtinų indų, todėl didžiausias dėmesys ir skiriamas būtent dabartinio senamiesčio kontekstams. Šis pasirinkimas grindžiamas ir kitais argumentais. Pirmiausia glazūruotų raudonos ir baltos molio masės stalo indų masinė gamyba, skeumorfų atsiradimas rodo, kad pradedamas imituoti aukšto socialinio sluoksnio žmonių gyvenimas. Tai reiškė, jog keraminiai stalo indai, kaip pigesnė ir didesnei visuomenės daliai prieinama prekė, nebeteko savo išskirtinumo, kurį rodė vėlyvųjų viduramžių Vilniaus medžiaga. Neabejotinai prabangus valdovo ir jo artimos aplinkos gyvenimas lėmė ir tai, kad tik labai išskirtiniai keraminiai indai galėjo turėti reprezentacinę reikšmę, o serviruojant daugiausia buvo naudojami stikliniai ir metaliniai indai[618]. Jau Žy-

[617] TAUTAVIČIUS, A.; URBANAVIČIUS, V. Archeologiniai tyrimai..., p. 77; STEPONAVIČIENĖ, D. *Lietuvos valdovo dvaro prabanga...*, p. 216.

[618] STEPONAVIČIENĖ, D. *Lietuvos valdovo dvaro prabanga...*, p. 192–194.

gimanto Augusto privilegijoje 1547 m. Martynui Paleckiui Vilniuje leidžiama steigti stiklo dirbtuves, kuriose valdovo dvarui kasmet turėjo būti pagaminta apie 400 įvairių formų stiklinių indų[619]. Rezidencijos įkūrimas ir prabangus valdovo dvaro gyvenimo būdas suponuoja, kad rūmuose greičiau nei kitose vietose buvo perimamos to laiko tendencijos ir mados, o keraminiai indai neturėjo didelės reprezentacinės reikšmės[620]. Tad pagal atvežtinių indų radinius šiame skyriuje orientuojamasi į kultūrinių transformacijų paieškas senamiesčio teritorijoje, tačiau nuošalyje nepaliekant ir valdovo rezidencijos.

Prieš analizuojant XVI a. importuotų indų radavietes, svarbu paminėti, jog kylantys gyvenimo standartai ir visuomenės transformacijos naujųjų laikų pradžioje reiškėsi ne tik stalo kultūros tradicijų kaita ir puodininkyste. Dar vienas svarbus veiksnys, rodantis besikeičiantį gyvenimo būdą, yra koklinių krosnių plitimas. Kaip minėta, šios inovacinės šildymo sistemos atsiradimas Vakarų Europos miestiečių namuose fiksuojamas jau XV a. ir siejamas su miestietiško gyvenimo plitimu[621]. Vilniuje koklinės krosnys miestiečių būstuose atsirado nuo XVI a. vidurio. Tyrėjų nuomone, šiuo laikotarpiu koklinės krosnys jau nebėra tik pasiturinčių namų ūkių ar valdovo aplinkos atributas[622]. XVI a. antrosios pusės neglazūruotų ir žalia spalva glazūruotų nepuošnių koklių paplitimas rodo gamybinę orientaciją į ne tokius pasiturinčius gyventojus[623]. Jau XVI a. viduryje Vilniuje pasirodo ir naujų koklių, dekoruotų garsių Vokietijos politinių veikėjų ir jų žmonų portretais. Šie kokliai siejami su Mikalojaus Radvilos Rudojo ir Mikalojaus Radvilos Juodojo valdytais pastatais Žemutinės pilies teritorijoje ir Pilies gatvėje[624]. Vienalaikių tendencijų su Reformacijos judėjimo veikėjų atvaizdais aptinkama ir visoje Europoje, o dabartinėje Lietuvos teritorijoje identifikuojama Klaipėdos kokliuose. Tai sietina su dar viena visuomenės transformacijos raiška[625]. Taigi XVI a. vidurys žymėjo Vilniaus gyventojų gyvenimo kokybės pokytį, kuris reiškėsi vietinės keraminės produkcijos pokyčiu ir šildymo sistemų paplitimu. Tuo laikotarpiu keičiasi ir urbanistinė Vilniaus sistema: miestas apjuosiamas siena, masiškai statomi mūriniai namai, formuojasi senamiesčio gatvių erdvės ir sistema, kuri XVII–XVIII a. kinta jau nežymiai[626].

---

619 STRIŠKA, G. Vilniaus Žemutinės pilies XV–XVI a. ..., p. 44.

620 Minimos puošnios renesansinės stiklinės, auksinės bei sidabrinės taurės, ąsotėliai, puodeliai ir kiti stalo indai, kurie datuotini XV a. pabaiga. XV a. atsiranda stalininko pareigos; jo pagrindinis tikslas – stalo serviravimas ir patiekalų išdėliojimo tvarka bei eilės tvarka. Plačiau: STEPONAVIČIENĖ, D. *Lietuvos valdovo dvaro prabanga...*, p. 189, 200.

621 GAIMSTER, D. The Hanseatic Cultural Signature..., p. 70.

622 RACKEVIČIUS, G. Op. cit., p. 77; KATALYNAS, K. *Vilniaus kokliai XV–XVII amžiuje*. Vilnius, 2015, p. 34; LUKŠAITĖ, I. Op. cit., p. 491.

623 KATALYNAS, K. *Vilniaus kokliai...*, p. 33, 35.

624 Ibid., p. 34; Katalogo numeriai: 9.165–9.176.

625 NABAŽAITĖ, R. Op. cit., l. 81–87.

626 KLOVAS, M.; MEILUS, E.; VALIONIENĖ, O. *Vilniaus senamiesčio posesijų raidos XVI–XVIII a. apžvalga* [interaktyvi duomenų bazė], p. 21–22 [žiūrėta 2018 03 13]. Prieitis

XVI a. atvežtinių indų dar nėra daug, tačiau artefaktų aptinkama išskirtinėse vietose: didikų rezidencijose, vienuolynuose ir bažnyčiose. Tai reljefiniais ornamentais dekoruoti akmens masės, olandų ir Italijos majolikos indai, kurie šiuo laikotarpiu paplinta Šiaurės Europoje, tačiau vis dar yra vienas iš prabangaus gyvenimo ženklų[627]. Izniko indų, kurie gaminti dabartinės Turkijos teritorijoje, daugiausia aptinkama VŽP teritorijoje, kur ir surinkta gausiausia įvairių tipų Izniko indų kolekcija. Keli XVI a. pabaigos frito indų fragmentai aptikti ir Dominikonų gatvėje.

Iš XVI a. pirmosios pusės atvežtinių indų senamiesčio ir Žemutinės pilies teritorijose identifikuoti vos 7 fragmentai. Tai Raereno ir Kelno akmens masės indai (kat. nr. 15, 16, 20), albarelo (kat. nr. 72) bei Molingo bokalų fragmentai (kat.nr. 73–75).

Olandų albarelo fragmentas (kat.nr. 72), datuotinas XVI a. pirmąja puse, kol kas yra pats ankstyviausias tiesioginis indas, susijęs su pačia olandų majolikos gamybos pradžia. Nors tai išties išskirtinis artefaktas, tačiau kontekstuose dominuoja vietinės gamybos tradicijos indai ir baltos molio masės indai, o kitų identifikuojamų importuotų indų čia neaptikta. Archeologinis kontekstas datuojamas XVII a., tad tikėtina, jog šis albarelas į kultūrinį sluoksnį pateko daug vėliau, nei buvo pagamintas[628]. Toks ilgas majolikos indų naudojimo laikotarpis pastebimas ir Vakarų Europoje, kur majolikos indų aptinkama kultūriniuose sluoksniuose, datuojamuose 75 metais vėliau nei jų pagaminimo data[629]. Pagal istorinius duomenis, Pilies g. 8 pastatas priklausė katedros kapitulai, o archeologiniai tyrimai vyko pastatų vidiniame kieme, tad galima kelti hipotezę, jog į ūkinę duobę pateko būtent iš šios posesijos[630].

Antroji išskirtinių radinių grupė yra Molingo bokalai, jų aptikta Arsenalo ir Pranciškonų gatvių tyrimų metu. Pastarojo komplekso interpretacija pateikiama 3.3 poskyryje, nes didžiąją importuotų indų dalį sudaro XVII a. radiniai. Arsenalo g. aptiktų dviejų Molingo bokalų konteksto medžiaga datuojama XVI–XVII a. ir sluoksnis interpretuojamas kaip supiltinis, tad lieka neaišku, ar šiuos indus galima sieti su Žygimanto Augusto inicijuota arsenalo statyba[631]. Vis dėlto šių populiarių bokalų pasirodymas Vilniuje atskleidžia didėjančią populiarių to laikotarpio indų paklausą ir besiskverbiančias naujas madas.

XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje importo šiek tiek pagausėja. Aptinkama majolikos ir fajanso indų, padaugėja ir akmens masės gaminių, kultūriniuose sluoksniuose jau atsiranda Izniko indų. Iš viso šiam laikotarpiui priskiriami 54 atvežtiniai indai.

per internetą: <http://www.istorija.lt/wp-content/uploads/2014/11/Vilniaus-senamiescio-posesiju-raidos-XVI-XVIII-a-apzvalga.pdf>.

627 GAIMSTER, D. *The Historical Archaeology...*, p. 145.

628 KVIZIKEVIČIUS, L. *Vilniaus senamiesčio, Pilies g. sklypo nr. 8A archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2002. LNM VINLAS ARMA 327, l. 8.

629 GAIMSTER, D. *The Historical Archaeology...*, p. 110.

630 DRĖMA, V. Op. cit., p. 345.

631 SARCEVIČIUS, S. *Vilnius 94. Arsenalo g. 3. Lietaus kanalizacijos archeologinės priežiūros ataskaita*. Vilnius, 1995. LII, f. 1, b. 2432, l. 24; DRĖMA, V. Op. cit., p. 146.

Pastebėta tendencija, jog Antverpene gamintų įvairiaspalvių majolikos indų aptinkama daugiausia vienuolynų teritorijose, o neretai bendruose kompleksuose randama ir kitų importuotų indų rūšių. Vienuolynai buvo vieni turtingiausių miesto teritorijoje buvusių namų ūkių, o vienuoliai buvo viena iš labiausiai išsimokslinusių visuomenės grupių. Tad tikėtina, kad šių indų patekimas į vienuolynus ir yra susijęs su šiomis priežastimis[632].

Dominikonų gatvės tyrimų metu aptikta palyginti gausi XVI a. pabaigos – XVII a. kolekcija, kuri susidėjo iš Frecheno ir Vestervaldo akmens masės, majolikos ir fajanso, baltos molio masės ir Izniko indų (34 pav.)[633]. Šioje vietoje dominikonai įsikuria jau XVI a. pradžioje, kai didysis kunigaikštis Aleksandras jiems perduoda Šv. Dvasios bažnyčią[634]. Italijos majolikos indas su religiniu užrašu (kat. nr. 67) gali būti tiesiogiai siejamas su čia vykusiomis religinėmis apeigomis. Kiti indai irgi preliminariai gali būti siejami su dvasiniais ritualais, tačiau šiam teiginiui patvirtinti kol kas nėra tvirto pagrindimo. Kita vertus, įvairių rūšių importuotų indų buvimas rodo išskirtinį vienuolių gyvenimo būdą.

Buvusio bernardinių vienuolyno, esančio Maironio g. 11, XVII a. pabaigos – XVIII a. pradžios kultūriniai sluoksniai pasižymi didele indų, dengtų alavo glazūra, ir akmens masės indų kolekcija. XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios sluoksniuose aptiktas didelis gludintų ir dekoruotų pilkos molio masės indų kompleksas bei vienintelis Vilniuje aptiktas Ligūrijoje gamintas beretino stiliaus lėkštės fragmentas (kat. nr. 68, 35 pav.). Šie indai greičiausiai sietini arba su Valavičių rezidencija, pastatyta XVI a. viduryje, arba jau su Leono Sapiegos funduota bernardinių klarisių bažnyčia ir vienuolynu[635]. Bet kokiu atveju šie kontekstai siejami ne su miestiečių bendruomene, o su išskirtinio statuso individų gyvenimo būdu.

Be abejo, išskirtini ir dabartinės Prezidentūros teritorijoje stovėję Vyskupų rūmai. Šioje vietoje ištirtas 5 000 m^2 plotas ir surinkta itin turtingos įvairių laikotarpių medžiagos[636]. 1387 m. Vilniaus vyskupijai šiuos rūmus dovanojo Jogaila. Anot Vlado Drėmos, šiuose rūmuose iki dovanojimo akto gyveno ne tik pats Jogaila, bet ir didysis kunigaikštis Algirdas[637]. Vilniaus vyskupai šiais rūmais naudojosi iki 1536 m., o vėliau juose apgyvendinti pilies įgulos kareiviai. Per maskvėnų apgultį rūmai buvo apgriauti

---

632 URBONAITĖ-UBĖ, M. Op. cit., p. 171.

633 Tyrimai vykdyti 1986–1989 m. Dominikonų gatvėje. Atvežtinių indų aptikta šiuose tyrimuose: 1986 m. nr. 2, 55, 106; 1989 m. nr. 178; 1987 m. nr. 78.1–2, 215, 243 ir 2 vienetai be nr.; 1988 m. nr. 82, 84, 85, 91, 94, 383.

634 KLAJUMIENĖ, D. Vilniaus buvęs dominikonų vienuolynas ir Šv. Dvasios bažnyčia. [interaktyvus]. In *Lietuvos vienuolynai* [multimedija knyga] [žiūrėta 2018 03 24]. Prieitis per internetą: <http://vienuolynai.mch.mii.lt/V8-46/Vildv asios.htm>.

635 JANONIENĖ, R. *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*. Vilnius, 2010, p. 28.

636 LUCHTANIENĖ, D. XVI–XVII a. amatininkų kvartalas Vyskupų rūmų teritorijoje. *Kultūros paminklai*, 2007, nr. 7, p. 39.

637 DRĖMA, V. Op. cit., p. 139.

ir iki 1720 m. stovėjo apleisti[638]. Surinktų atvežtinių indų chronologija taip pat plati ir apima XV–XVII a (36 pav.). Čia, vienoje iš nedaugelio senamiesčio vietų, aptikta ir glazūruotų bei dekoruoti viduramžių raudonos molio masės indų (kat. nr. 23), taip pat pilkos molio masės indų, kurie rasti XV a. sluoksnyje[639]. Tai importuotų glazūruotų ąsočių iš Vakarų Europos fragmentai. Deja, tačiau dėl intensyvių žemės judinimo darbų vėlyvaisiais viduramžiais datuotini sluoksniai buvo smarkiai apardyti, tad geriausiai išlikę yra jau naujųjų laikų archeologiniai sluoksniai[640].

Iš radinių, datuotinų XVI a. pirmąja puse, identifikuotas tik Kelno butelio fragmentas (2006 m., nr. 4625), o gausiausia importuotų radinių dalis datuotina XVI a. pabaiga – XVII a. Kartu su Antverpeno majolikos lėkštėmis čia aptikta ir tame pačiame gamybos centre gaminta grindų plytelė (36.6 pav.), tačiau jos datavimas šiek tiek platesnis ir apima visą XVI a. bei XVII a. pirmąją pusę[641]. Tokių radinių Vilniaus archeologinėje medžiagoje itin negausu, nors aplinkiniuose kraštuose jų randama gerokai daugiau. Šios puošnios plytelės XVI a. antrojoje pusėje buvo paklausi prekė ir dažnai puošė turtingesnius namų ūkius. Majolikos grindų plytelės buvo įvairių formų ir gaminamos bei dekoruojamos taip, kad, sudėjus įvairių formų plyteles, išeitų sudėtingas ir spalvingas ornamentas[642]. Tai buvo išskirtinai brangūs dirbiniai, aptinkami karalių ir aristokratų rezidencijose[643].

Buvusiuose Vyskupų rūmuose aptikta ir gertuvių fragmentų, kurie sietini su Šiaurės vakarų Rusijos gamybos vietomis (kat. nr. 87, 88). Jų aptinkama XVI a. pabaigos – XVII a. sluoksniuose. Šiuo atveju archeologinių kontekstų datavimas koreliuoja ir su istoriniais duomenimis, pagal kuriuos čia XVI a. viduryje apsigyvena pilies įgulos kareiviai, o 1581 m. ši teritorija minima kaip sargybinių namų vieta[644]. Jeigu interpretuotume šiuos radinius kaimyninėse šalyse nusistovėjusia tradicija ir siesime su Livonijos kareiviais, kurie šias gertuves nešiodavosi kartu su savimi, archeologi-

638 Ibid., p. 139.

639 LUCHTANIENĖ, D. *Archeologiniai tyrimai Vilniuje, Reprezentacinių rūmų teritorijoje (AtR–45), S. Daukanto a. 3-8, Universiteto g. 6, Totorių g. 28. Tyrimų aprašymas. 1996 m.* Vilnius, 1997. LNM VINLAS ARMA 120, l. 16. Radinių radimo metai ir numeriai pateikti pagal tekstą: 1996 m., nr. 1677; 1997 m. tyrimai ir žvalgymai, nr. 2223, 2276, 2277.

640 LUCHTANIENĖ, D. XVI–XVII a. amatininkų kvartalas..., p. 39, 41.

641 URBONAITĖ-UBĖ, M. Op. cit., p. 163–172.

642 VEECKMAN, J. Maiolica in Sixteenth and Early Seventeenth..., p. 119; HURST, J. G.; LE PATOUREL, J. Imported Maiolica Floor Tiles from Whitehall Palace, London. In *Maiolica in the North. The Archaeology of Tin-glazed Earthenware in North-West Europe c. 1500–1600* Ed. by D. GAIMSTER. British Museum Occasional Paper, 1999, no. 122, pp. 182–183.

643 GAIMSTER, D.; HUGHES, M. South Netherlands Maiolica Floor Tiles from the Broad Arrow Tower, Tower of London. In *Maiolica in the North. The Archaeology of Tin-glazed Earthenware in North-West Europe c. 1500–1600*. Ed. by D. GAIMSTER. British Museum Occasional Paper, 1999, no. 122, p. 175.

644 DRĖMA, V. Op. cit., p. 139.

nių ir istorinių šaltinių duomenys sutaptų. Be kita ko, tyrimų metu aptikta ir nemaža kolekcija XVII–XVIII a. datuotinų pilkos molio masės indų, kurie taip pat siejami būtent su dabartinės šiaurvakarinės Rusijos dalies gamybos vietomis[645]. Žinoma, šie radiniai gali būti siejami ir su čia buvusiu turtingų amatininkų kvartalu[646]. Kaip teigia tyrimų autorė, išskirti zonas su skirtingais keraminiais indais sunku, panašu, jog tiek amatininkai, tiek vyskupai naudojosi panašiais indais, o mediniuose amatininkų namuose stovėjo puošnios koklinės krosnys[647]. Vis dėlto prabangių auksuotų raižyto stiklo taurių fragmentai, įvairūs papuošalai, švininis bokalo dangtis, statinaitės kranelis, muzikos instrumentai ir žaislai, puošnūs kokliai rodo, kad čia gyveno aukštesnio socialinio statuso žmonės[648].

Minėtų glazūruotų gertuvių aptinkama ir kitose senamiesčio vietose, kur jų kultūriniuose sluoksniuose pasirodo XVI a. pabaigoje. Tikriausiai jas galima sieti su iš vakarinės Rusijos dalies atvykusiais kareiviais, nors tai patvirtinančių faktų kol kas nėra daug. Galima paminėti, jog raudono molio gertuvių, dekoruotų bangele, tik išdegtų oksidacinėje aplinkoje, aptikta ir T. Vrublevskio g. 6, XVI a. keraminių dirbinių duobėje[649]. Tyrimų metu rasta importuotų balto molio indų ir įvairių renesansinių koklių fragmentų, o ši keramikos duobė siejama su greta buvusiomis Radvilų valdomis[650]. Čia aptikta tiek neglazūruotų, tiek padengtų žalia glazūra gertuvių[651]. Neglazūruotos raudonos molio masės gertuvės negalėjo būti naudojamos pagal paskirtį, nes greitai sugerdavo skysčius, tad gali būti, kad tai gamybinės atliekos. Tikėtina, jog panašių formų ir dekoro gertuvės galėjo būti gamintos ir Vilniuje.

Žemutinės pilies teritorijoje XVI a. atvežtinių keraminių indų nėra gausu. Čia aptikta didžiausia koncentracija Izniko indų, datuotinų XVI a. pabaiga – XVII a. Tikėtina, jog šie indai gali būti siejami su nauja Europą pasiekusia mada imituoti rytietišką gyvenimo

---

645 TVAURI, A. Op. cit., l. 395–409.

646 LUCHTANIENĖ, D. XVI–XVII a. amatininkų kvartalas..., p. 39, 41.

647 Ibid., p. 39, 48.

648 Ibid., p. 39, 50; LUCHTANIENĖ, D. Archeologiniai tyrinėjimai Vilniuje, Prezidentūros teritorijoje. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais*. Vilnius, 1996, p. 257; KATALYNAS, K.; LUCHTANIENĖ, D. Tyrinėjimai Vilniuje, Reprezentacinių rūmų teritorijoje, 1996–1997 metais. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais*. Vilnius, 1998, p. 383.

649 GENDRĖNAS, G.; OŽALAS, E. *Vilnius 2002. Karaliaus Mindaugo tilto prieigos. Žvalgomieji archeologiniai tyrimai. Kairysis Neries krantas. T. Vrublevskio gatvės rekonstrukcija. Ataskaita*. T. 8, 1 dalis. Vilnius, 2008. NMLDKVR ATA 46, l. 61; GENDRĖNAS, G.; JUŠKAITIS, V.; OŽALAS, E. *Vilnius 2002. Karaliaus Mindaugo tilto prieigos. Žvalgomieji archeologiniai tyrimai. Kairysis Neries krantas. T. Vrublevskio gatvės rekonstrukcija. Ataskaita*. T. 8, 2 dalis. Vilnius, 2008. NMLDKVR ATA 46, l. 10.

650 GENDRĖNAS, G.; OŽALAS, E. *Vilnius 2002. Karaliaus Mindaugo tilto prieigos...* T. 8, 1 dalis, l. 61; GENDRĖNAS, G.; JUŠKAITIS, V.; OŽALAS, E. *Vilnius 2002. Karaliaus Mindaugo tilto prieigos...* T. 8, 2 dalis, l. 26.

651 Glazūruotų gertuvių radinių sąrašo numeriai: GR 1, GR 2, GR 9, neglazūruotos – GR 3–8.

būdą ir su nenutrūkstančiais LDK santykiais su Rytais. Šis reiškinys prasidėjo XVI a. ir tęsėsi iki XVIII a., kada ir pasiekė didžiausią populiarumą[652]. Europoje ši mada skleidėsi per didikų aprangą, šukuosenas, tapybos darbus, literatūrą, rytietiškų buities daiktų paklausą ir jų kopijavimą[653]. LDK didikų ir valdovų aprangoje Rytų kultūros įtaka reiškėsi jau nuo praėjusių šimtmečių ir buvo nulemta glaudžių politinių, ekonominių ir kultūrinių kontaktų. Ikonografija ir istoriniai šaltiniai rodo, kad naujaisiais laikais diduomenė buvo veikiama tiek Vakarų Europos, tiek Artimųjų Rytų madų[654]. Tapybos darbai ir istoriografija atskleidžia, jog buvo dėvimi turbanai, o prie jų segamos segės, tvirtinamos plunksnos, iš Konstantinopolio buvo importuojamos rytietiško tipo šilkinės juostos, turkiška oda; tačiau buvo naudojami ir europietiški aprangos ir buities atributai[655].

Nuskendusių laivų archeologiniai tyrimai rodo, kad didžiuliai XVI–XVII a. turkiškos keramikos kiekiai jūriniais keliais pasiekdavo Pietų ir Šiaurės Europą[656]. Šie faktai rodo nemažą indų paklausą, susijusią ne tik su atėjusia orientalizmo mada, bet ir su išskirtine šių indų išvaizda. Vilniuje Izniko indų koncentracijų aptikta Dominikonų g., Žemutinės pilies teritorijoje buvusiuose Radvilų rūmuose ir valdovų rūmų rūsiuose. Šiuos indus galima sieti su didikų ir valdovų stalo serviravimu ir greičiausiai atėjusia naująja mada, o dominikonų vienuolyne aptikti indai tikriausiai buvo skirti religinėms apeigoms atlikti.

Išanalizavus gausiausias XVI–XVII a. pradžios importuotų indų radavietes paaiškėjo, jog negausūs majolikos, fajanso, akmens masės ir balto bei pilko molio masės indų radiniai koncentruojasi vienuolynų ar bažnyčių aplinkoje. Tai rodo, jog europietiškos mados ateina kartu su katalikybe ir kol kas dar yra tik aukšto socialinio statuso žmonių privilegija. Stalo kultūros tradicijos kinta – tai rodo vietinė puodininkystės tradicija, tad tikėtina, kad miestietiška stalo kultūra miestiečių namuose reiškėsi per šiuos indus, tačiau tam patvirtinti reikia atlikti išsamią archeologinių kompleksų analizę.

Regis, importuoti indai į Vilnių patenka tuo pat laiku kaip ir likusioje Europoje, tačiau tik daug mažesniu kiekiu. Jų pasirodymas vienuolynuose sietinas ir su dvasininkų bei didikų giminių kelionėmis bei išsilavinimu, kai pamatytos naujovės ir idėjos atsivežamos kartu su savimi. Iš Vakarų Europos ir Izniko atkeliavę indai gali būti

652 GIERLICHS, J. Europeans in "Turkish" Dress. In *Fashioning the Self in Transcultural Settings: The Uses and Significance of Dress in Self-Narratives* (Istanbuler Texte und Studien, Bd. 17). Ed. by C. ULBRICH, R. WITTMANN. Würzburg, 2015, p. 182.

653 MLEZIVA, J. Iznik or Paris? Imitations of Ottoman Pottery in the Collection of the West Bohemian Museum in Pilsen. *Annals of the Náprstek Museum,* 2016, vol. 37, no. 1, p. 33.

654 MATUŠAKAITĖ, M. *Apranga XVI–XVIII a. Lietuvoje*. Vilnius, 2003, p. 37.

655 Ibid., p. 32.

656 ZMAIĆ KRALJ, V. A Transport of Iznik Pottery. In *Sveti Pavao Shipwreck. A 16th Century Venetian Merchantman from Mljet, Croatia*. Ed. by C. BELTRAME, S. GELICHI, I. MIHOLJEK. Oxford, 2014, pp. 64–104; SCHRICKX, C.; DUIJN, D. Handel met sultan en sjah. Archeologische vondsten van Turks en Perzisch aardewerk uit de Gouden Eeuw in Hoorn en Enkhuizen. *Archeologie in West-Friesland. Gemeente Hoorn & Enkhuizen*, 2012, vol. 8, p. 2–7.

suvokiami kaip materialūs ženklai, rodantys visuomenės norą įsilieti į bendrakultūrę Europos erdvę ir suaktyvėjusią kultūrinę komunikaciją.

3.3. XVII a. importuotų indų paplitimas miesto teritorijoje: išskirtinė prekė ar kasdienis objektas

XVII a. importuotų indų paplitimas yra daug platesnis nei praėjusio šimtmečio. Jų aptinkama praktiškai visuose archeologiniuose tyrimuose, kurių metu buvo pasiekti šio laikotarpio kultūriniai sluoksniai. Didžiąją dalį XVII a. importuotų indų sudaro iš Kelcų regiono atkeliavę glazūruoti baltos molio masės indai, kurių absoliuti dauguma datuotini XVI a. pabaiga – XVII a. pirmąja puse. Aptariamuoju laikotarpiu padaugėja ir akmens masės indų iš Frecheno, Vestervaldo bei Nyderlandų fajanso. Šių gamybos centrų produkcija dominavo ir XVII a. Europos indų rinkoje. Kultūriniuose sluoksniuose aptikta ir XVII a. pirmąja puse datuotinų Portugalijos fajanso indų, kurie laikomi išskirtinai prabangos preke[657]. Padidėjęs importo kiekis rodo, jog XVII a. Vilniaus miesto gyventojai jau plačiau naudojosi Europoje itin populiariais stalo indais. Iš Vakarų Europos atkeliavusių indų aptinkama tik po kelis egzempliorius, o didžiąją importo dalį sudaro dabartinėje Lenkijoje gaminti Kelcų regiono indai. Diskusiją, ar aptariamieji importuoti indai buvo išskirtiniai, ar visuotinai paplitę Vilniuje, galime pradėti nuo kelių kompleksų, kurie išsiskyrė atvežtinių indų rūšimis ir kiekiu, aptarimo.

2002 m. Šv. Mykolo g. 12 tyrimų metu aptikta nemažai skirtingų rūšių importuotų indų, kurie datuojami XVII a. pirmąja puse (37 pav.). Čia aptikta Raereno akmens masės ąsočio fragmentų (kat. nr. 14), portugališko fajanso lėkštės dalis (kat. nr. 84), taip pat Nyderlandų baltos molio masės koštuvas (kat. nr. 108), Izniko indelio fragmentas, marmurine glazūra dekoruoto dubenėlio fragmentas (kat. nr. 98), pseudomajolikos, Nyderlandų fajanso ir baltos molio masės indų[658]. Šis kompleksas iš kitų senamiesčio tyrimų išsiskiria itin retai Vilniuje aptinkamais Raereno ir Portugalijos indais, kurie laikomi išskirtinėmis prabangos prekėmis. Deja, istoriniai duomenys neleidžia šio komplekso tiesiogiai sieti su tam tikrais namų savininkais. Greta stovėjęs namas (132 posesija) priklausė Pacams, o šio namo rašytinė istorija siekia tik XVII a. pabaigą[659]. Arčiausios aplinkos archeologiniai tyrimai rodo, kad čia būta mūrinių ir medinių pastatų su koklinėmis krosnimis, taip pat XVI a. pradžios keramikos degimo krosnių[660].

---

657 CASIMIRO, T. M.; GOMES, M. V.; GOMES, R. V. Op. cit., p. 71.

658 Radinių sąrašo numeriai: 1226, 1883, 1229, 1064, 1065, 1072, 1079, 1081, 1082, 1084 (20 vnt.), 1083, 1337, 1381, 1380, 1383, 1382, 1384, 1066, 1080, 1325.

659 DRĖMA, V. Op. cit., p. 343; STANKUS, J. *Archeologinių tyrinėjimų Vilniaus senojo miesto vietos su priemiesčiais (A 1610 K2), Šv. Mykolo g. nr. 12, buto nr. 1 būsimame rūsyje, 2002 m. ataskaita*. Vilnius, 2003. LNM VINLAS ARMA 334, l. 2.

660 GENDRĖNAS, G. 1996 metų tyrinėjimai Vilniuje, Šv. Mykolo g. nr. 8. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais*. Vilnius, 1998, p. 374–375.

Tyrimų vadovo nuomone, šis sklypas, prieš pastatant mūrinį namą, buvo statybinių medžiagų sąvartynas, tad turėjo susiformuoti tvarkant ar remontuojant aplinkinius pastatus[661]. Bet kokiu atveju tai rodo, kad greta esančiuose pastatuose buvo naudojami ir priimami to laikotarpio importuoti indai, iš kurių dalis buvo itin prabangūs.

Sklypo, esančio Pranciškonų g. 4A, tyrimų metu sukaupta bene viena didžiausių XVI a. pabaigos – XVII a. importuotų indų kolekcija senamiestyje (38 pav.). Čia aptiktas XVI a. Kelno *Bartmann* ąsočio su gotikiniu užrašu (kat. nr. 16, nr. 2292) fragmentas, Nyderlandų majolikos (kat. nr. 69–71, nr. 1212), Molingo bokalų (kat. nr. 74). XVII a. importuotų indų kolekcija dar gausesnė. Identifikuota marmurinės keramikos, Nyderlandų ir Portugalijos fajanso, baltos molio masės indų (104 vnt.)[662]. Čia taip pat aptikta beveik sveikų fajansinių lėkščių (nr. 2729–2732), kurios datuotinos XVII a. pabaiga – XVIII a. pirmąja puse. Be importuotų indų, šių tyrimų metu aptikta gausi kolekcija puošnių koklių, kurių dauguma dengti polichromine glazūra ir dekoruoti zoomorfiniais, antropomorfiniais motyvais, religiniu užrašu *IHS*, Oginskių herbu[663]. Taip pat aptikta glazūruotų grindų plytelių, beveik sveikų vietinės gamybos glazūruotų puodynių ir dubenų, stiklinių taurių ir butelių fragmentų[664]. Turtingas archeologinis kontekstas suponuoja išskirtinį gyvenimo būdą. Remiantis istoriniais tyrimais, šio sklypo rašytinė istorija siekia XVI a. pabaigą, kai šiuos rūmus pasistatė Vilniaus pilių prižiūrėtojas ir architektas Ulrichas Hozijus ir jo sūnus Jonas[665]. XVII a. pastatas priklausė Mikalojui Glebovičiui, o vėliau, jau XVIII a., pastato savininkai buvo Bžostovskiai ir Pociejai[666]. Vidinės valdos dalyje XVII a. pradžioje stovėjo mūrinis pastatas, alkoholio darykla, dvi pirtys, kepykla, arklidės ir ledainė[667]. Tyrimų metu aptiktas XVII a. antrosios pusės archeologinis kultūrinis sluoksnis rodo, kad sluoksniai susidarė rekonstruojant ir atnaujinant namų interjerus[668]. XVI a. pabaigos medžiaga ir aptiktos puošnios koklinės krosnys rodo, kad čia jau nuo pradžių gyveno pasiturintys miestiečiai[669]. Archeologinė ir istorinė medžiaga rodo išskirtinę ir turtingą gyvenimo aplinką. Šio sklypo tyrimų

661 STANKUS, J. Archeologiniai tyrinėjimai Vilniaus senojo miesto teritorijoje, Šv. Mykolo g. nr. 12-1. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2002 metais*. Vilnius, 2003, p. 231.

662 Radinių sąrašo numeriai: 494, 496, 497, 499, 864, 500, 874, 875.

663 Koklių radinių sąrašo numeriai: 1389, 1392, 1400–1405, 1399, 1409, 1410, 1426, 1423, 1425.

664 Glazūruotų grindų plytelių radinių sąrašo numeriai: 2620, 1673, 1643, 1640, 1641, 1700, 1701, 1712, 1716; vietinės gamybos glazūruotos puodynės ir dubenys: 1899–1905, 1924; stiklinės taurės ir buteliai: 1750, 1754, 1757, 1747, 1755, 1752.

665 DRĖMA, V. Op. cit., p. 231.

666 Ibid.; VĖŽEVIČIENĖ, V. *Vilniaus senamiesčio (16073) teritorijos, Pranciškonų g. 4A 2015 m. detaliųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2016. LNM VINLAS ARMA 977 B, l. 5.

667 VĖŽEVIČIENĖ, V.; BRAZAITIS, D.; DARGYTĖ, N. Pranciškonų gatvė 4A. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2015 metais*. Vilnius, 2016, p. 380.

668 VĖŽEVIČIENĖ, V. *Vilniaus senamiesčio (16073) teritorijos, Pranciškonų g. 4A...*, l. 77; VĖŽEVIČIENĖ, V.; BRAZAITIS, D.; DARGYTĖ, N. Op. cit., p. 383.

669 Ibid., p. 379.

metu aptikta medžiaga atitinka visus miestietiško gyvenimo kriterijus: naudojamos koklinės šildymo krosnys, kontekste dominuoja iš įvairių medžiagų pagaminti stalo indai ir rodo prisitaikymą prie pakitusių valgio ir gėrimų patiekimo tradicijų. Vien Molingo bokalo fragmentai rodo, kad jau XVI a. antrojoje pusėje šie alui skirti indai su sidabriniais dangčiais buvo pasiekę Vilnių. Kelno ąsočio fragmentą su užrašu *T.GOT*. galima sieti su padidėjusiu raštingumu ir individų noru išreikšti politinius ar religinius įsitikinimus[670]. Kelno ir Frecheno indų su užrašais aptikta tik keliose kitose senamiesčio vietose (kat. nr. 15 ir 18) ir jų itin retai aptinkama naujųjų laikų Vilniaus archeologiniuose kontekstuose. Vis dar lieka neaišku, ar indo turėtojas suprato užrašo reikšmę, ar indai buvo naudojami tik pagal savo funkcinę ir estetinę reikšmę.

Remiantis gausiausiais importuotų indų kompleksais galima teigti, kad reikšmingesnę stalo indų dalį importas sudarė tose vietose, kur gyveno pasiturintys miestiečiai, didikai ir dvasininkai. Vakarų Europoje gamintų indų pasiskirstymas ir chronologija dabartiniame senamiestyje gali rodyti, kad naujųjų laikų indai Vilnių pasiekė tuo pačiu laiku kaip ir kitas valstybes, tik jų kiekis daug mažesnis. Vienareikšmiškai interpretuoti šių radinių negalima. Viena vertus, indų kompleksai rodo, kad importas iš Vakarų Europos sietinas su siekiu priartėti prie bendros Europos kultūros ir tradicijų. Kita vertus, nedidelis kiekis gali būti siejamas ir su šių indų kaina bei metalinių ar stiklinių indų naudojimu turtingesniuose namuose.

Žemutinės pilies teritorijoje aptiktų atvežtinių indų kiekis suponuoja mintį, kad minėta priežastis yra pagrindinė, ir valdovo dvare daugiausia buvo naudojami iš kitų medžiagų pagaminti serviravimo indai. Čia aptikta išskirtinių XVI a. pabaigos – XVII a. pirmosios pusės fajansinių lėkščių fragmentų iš Portugalijos ir Antverpeno bei emaliu dekoruoto bokalo fragmentas iš Saksonijos (kat. nr. 21). Šie indai nebuvo gaminami tolimajam eksportui, o jų rinka daugiausia apimdavo tik regioną. Šiaurinėje Europos dalyje šie indai tiesiogiai siejami su saksų atvykimu į šį regioną. Apie šių žmonių buvimą ir veiklą Vilniuje yra ir istorinių liudijimų, puodžių cecho statute aptariamos Romos, graikų ir saksų tikėjimo meistrų priėmimo sąlygos[671]. Analogiškas Anabergo fragmentas aptiktas ir anglų pirklių gyvenvietėje, kurioje, pagal istorinius šaltinius, buvo dislokuoti Augusto II kariniai daliniai[672].

Didžiausios koncentracijos importuotų indų turtinguose kontekstuose tikriausiai gali būti paaiškinami išsilavinimo ir tarpkultūrinių kontaktų aspektu. Būtent pasiturintys visuomenės nariai daugiausia keliavo, jau nuo XVI a. pradžios plinta universitetinio lavinimosi apraiškos, didėja raštingumas[673]. Visi šie veiksniai lėmė naujų idėjų

---

670 GAIMSTER, D. *German Stoneware*…, p. 127.

671 VAITKEVIČIUS, G. Puodininkystės profesionalizacija..., p. 181.

672 KIAUPA, Z. Šventosios uostas Palangos seniūnijoje. In *Vėjas rėjose. Burlaivių epochos atspindžiai Lietuvoje*. Sud. D. ELERTAS. Klaipėda, 2009, p. 41.

673 PETRAUSKAS, R. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Politika ir visuomenė vėlyvaisiais Viduramžiais*. Vilnius, 2017, p. 37–38.

atsiradimą ir plėtojimą. Kitaip tariant, istoriniuose šaltiniuose dokumentuota tarpkultūrinė komunikacija daug ryškiau apčiuopiama XVII a. archeologiniuose kultūriniuose sluoksniuose. Vis dėlto Vakarų Europos importas turėtų būti siejamas vis dar su išskirtine preke, kuri galėjo rodyti ir padėtį visuomenėje. Akmens masės ir majolikos bei fajanso indai atitinka svarbiausius prabangos prekės kriterijus: sąlyginai didesnė indų kaina, greita technologinė ir stilistinė reakcija į kintančias madas ir visuomenės poreikius, nedidelis indų kiekis archeologiniuose sluoksniuose[674].

Kitokia situacija matoma Kelcų regiono keraminių indų, kurie gali būti siejami su stipria regionine prekyba ir bendra ATR valstybe, atveju. Glaudūs politiniai, ekonominiai bei socialiniai ryšiai reiškėsi ir stalo indų pasiūla. Kelcų regiono keraminių indų aptinkama beveik visuose dabartinio senamiesčio ir pilių teritorijų archeologiniuose tyrimuose, nepriklausomai nuo gyventojų socialinės padėties (39 pav.). Didelis šių indų kiekis (tyrime suskaičiuoti 2 302 indai) ir istoriniai šaltiniai apie šių indų importą į dabartinės Lietuvos teritoriją ir Vilnių rodo, kad jie buvo itin populiari ir paklausi prekė. Populiarumą rodo ir raudonos molio masės indų gamyba, kuri imituoja Kelcų regiono indų formas ir dekorą (14 pav.). Morfologinių ir dekoravimo panašumų pastebėjo jau A. Tautavičius, kuris pateikė XVI–XVII a. raudonos ir baltos molio masės indų formų ir dekorų lyginamąsias lenteles[675]. Tai turėtų reikšti, kad baltos molio masės indai buvo brangesni už vietinius, ir puodžiai ėmėsi gaminti panašius indus iš vietinio molio, kad patenkintų dalies rinkos poreikius[676]. Kita vertus, šių kopijų gamyba sietina su naujų idėjų taikymu vietinėje tradicijoje ir visuotiniu jų priėmimu.

Apskritai regioninė prekyba darė didžiausią įtaką tradicijoms bei gyvenimo būdui, ir ši tendencija fiksuojama daugelyje Europos šalių[677]. Taigi importuoti Kelcų balto molio indai netraktuojami kaip išskirtinė ar prabangos prekė. Šie indai buvo prieinami daugumai miesto ir dvaro gyventojų, o tai daliai, kuriai jie buvo per brangūs, vietoje buvo gaminamos šių indų kopijos.

Naujieji laikai, priešingai nei viduramžių laikotarpis, žymi naują idėjinį ir materialų kultūros pokytį. Tai atspindi politiniai ir kultūriniai reiškiniai bei archeologinė medžiaga. Naujų tradicijų priėmimas rodo visuomenės pasaulėžiūros ir gyvenimo būdo pokyčius. Importuoti indai šiuo laikotarpiu atskleidžia visuomenės tradicijų pokyčius, kurie buvo nulemti įvairių veiksnių. Technologiškai, funkciškai ir stilistiškai pakitę vietinės gamybos indai, importo imitacijos, paplitę majolikos, reljefiniai akmens masės indai, XVII a. didesnis jų paplitimas rodo teigiamą visuomenės reakciją į juos. Šiuo atveju jau galima kalbėti apie kultūrinių inovacijų pritaikymą. Šis procesas prasideda XVI a. ir ryškiau materialinėje medžiagoje apčiuopiamas jau XVII a. pirmojoje pusėje. XVI a. Vakarų Europos importuoti indai dar yra naujovė ir gali būti siejami tik

674 ORTON, C. Op. cit., p. 28.
675 TAUTAVIČIUS, A. Vilniaus pilies teritorijos archeologiniai...,, p. 40–41; 69, 70 pav.
676 VAITKEVIČIUS, G. Puodininkystės profesionalizacija..., p. 229.
677 GAIMSTER, D. *The Historical Archaeology...*, p. 143.

su aukštu socialiniu sluoksniu bei naujų idėjų ir tradicijų formavimosi užuomazga, o XVII a. jau susiformuoja socialinis pritarimas. Socialinio pritarimo materiali išraiška fiksuojama vietinių stalo indų ir importuotų indų paklausa, geografiniu paplitimu ir skirtingų indų rūšių naudojimu[678]. Svarbus veiksnys, turėjęs įtakos priimant naujas tradicijas, buvo ir noras kopijuoti aukštesnio socialinio sluoksnio žmonių, Vilniaus atveju – didikų ir dvasininkų – tradicijas. Itin ryškų visuomenės pritarimą atskleidžia Kelcų regiono importo kiekis ir vietinė imitavimo tradicija. Šiam procesui neabejotinai įtakos turėjo bendras valstybės ir ekonomikos variklis.

[678] ORTON, C. Op. cit., p. 25.

Išvados

- Disertacijoje identifikuoti ir tipologizuoti 3 862 XIII a. pabaigos – XVII a. importuoti keraminiai indai iš Vilniaus miesto ir pilių archeologinių tyrimų medžiagos. Šio tyrimo metu nustatytos 24 skirtingos keraminių indų rūšys, kurios skiriasi technologiniais ir vizualiniais parametrais. Šie skirtumai buvo nulemti tam tikrose vietose egzistavusių specifinių kultūrinių, gamybos ir naujų technologijų tradicijų. Radinių technologinė ir tipologinė analizė padėjo nustatyti pagrindines importo kryptis iš Europos ir Azijos gamybos centrų. Vėlyvųjų viduramžių importuoti indai pasiekė Vilniaus kultūrinius sluoksnius iš didžiausių Vakarų ir Pietų Europos centrų, dabartinės Rusijos, Kinijos, buvusios Rusios ir Aukso ordai priklaususių teritorijų. Identifikuoti Vakarų Europoje gaminti Pafrato ir Pingsdorfo tipų indai, Zygburgo ir Valdenburgo akmens masės, glazūruoti ir neglazūruoti pilkos ir raudonos molio masės indai. Iš Pietų Europos Vilnių pasiekė liustru dengti indai, o iš rytinės Europos dalies ir Azijos atkeliavo frito, porceliano ir glazūruoti šviesiai pilkos molio masės gaminiai. Pagrindinės importo kryptys naujaisiais laikais liko nepakitusios, tik sustiprėjo regioninė prekyba, o Aukso ordos keraminius indus pakeitė Izniko gamybos centro produkcija. Sostinę pasiekė populiarūs XVI–XVII a. Valdenburgo, Zygburgo, Kelno, Raereno, Frecheno, Vestervaldo ir Anabergo akmens masės indai, kurie buvo gaminami Reino regione ir Saksonijoje. Iš Nyderlandų, Belgijos, Italijos

ir Portugalijos atkeliavo alavo glazūra dengti indai. Nustatyta, kad baltos ir šviesiai pilkos molio masės gaminiai sietini su Vokietijos, Nyderlandų ir Lenkijos gamybos vietomis. Išskirtinai gausi yra atvežtinių glazūruotų, plonasienių indų grupė, priskirtina Kelcų regionui.

- Naujų keraminių indų atsiradimas sietinas su kontinente vykusiais technologiniais ir kultūriniais pokyčiais, kurie reiškėsi per importo rūšių kaitą ir plitimą. Atvežtiniai keraminiai indai funkciškai priklausė stalo indams, kurie buvo skirti valgiui ir gėrimams patiekti. Vėlyvųjų viduramžių maisto ruošimo, valgymo ir gėrimų vartojimo tradicijos Europoje tapo kompleksišku ritualu, susidedančiu iš įvairių objektų ir veiklų. Šie pokyčiai glaudžiai siejosi su naujų maisto produktų, nors ir ne visiems prieinamų, atsiradimu ir kintančiomis gėrimų vartojimo tradicijomis. Pastarasis procesas interpretuojamas kaip vienas išskirtinių vėlyvųjų viduramžių bruožų, fiksuojamų itin didele skysčiams skirtų indų funkcine įvairove. Vilniuje identifikuoti atvežtiniai keraminiai stalo indai būtent ir buvo skirti skysčiams laikyti ir vartoti. Naujųjų laikų pradžioje vykusios technologinės puodininkystės inovacijos ir socialinių bei kultūrinių normų kaita, kontinentinė naujų maisto produktų sklaida reiškėsi per naujų keraminių indų rūšių atsiradimą ir itin išsiplėtusią funkcinę įvairovę. Šio laikotarpio Vilniuje aptikti importuoti keraminiai indai jau siejami ne tik su skysčių vartojimu ir saugojimu, bet ir su pakitusia maisto patiekimo forma.
- Kompleksinė vėlyvųjų viduramžių archeologinių radinių, struktūrų ir importuotų keraminių indų analizė atskleidė, kad pirmieji atvežtiniai keraminiai indai pasirodo jau XIII a. pabaigoje – XIV a. Didžiausių importo koncentracijų aptinkama išskirtinai Žemutinės pilies teritorijoje, o senamiesčio teritorijoje viduramžių archeologiniuose sluoksniuose indai aptinkami sporadiškai pasklidę, nesudarantys ryškių koncentracijų. Išskirtiniu objektu reikėtų laikyti Pilies g. 19 sklypą, kuriame surinktas Vakarų Europos stalo kultūrai būdingas radinių kompleksas. Importuotų keraminių indų pilies teritorijoje aptinkama medinio užstatymo ribose, dažniausiai greta pastatų pamatų arba po jais, vienalaikiuose kontekstuose kaip ir indų pagaminimo laikotarpis. Tai rodo, kad šie indai nebuvo vertinami ar saugomi ir gana greitai netekdavo savo socialinės reikšmės.
- Kita vertus, nedidelis importo kiekis ir vietinės gamybos tradicijos keraminių indų gausa suponuoja mintį apie stiprią vietinę kultūrinę tradiciją, kuri patenkino gyventojų poreikius. Inovacinės funkcinės paskirties ir išskirtinės technologijos atvežtiniai indai viduramžių Vilniuje plačiai nepaplito. Tai gali reikšti, kad didžioji dalis visuomenės nepažino šių indų ir nejautė poreikio jų turėti. Šie indai buvo prieinami ir žinomi tik tam tikrų specifinių socialinių grupių asmenims. Vėlyvųjų viduramžių importuotų keraminių indų tyrimu nustatyta, kad šiuo laikotarpiu išlaikoma stipri vietinė tradicija, kuriai silpną įtaką turėjo

Vakarų Europoje vykusi keraminių indų funkcinė specializacija ir stalo kultūros kaita. Didesnė įtaka fiksuojama tik valdovo aplinkoje.

- Vėlyvųjų viduramžių istoriniai duomenys apie atvykėlius iš Rytų ir Vakarų Vilniuje koreliuoja su identifikuotomis indų gamybos vietomis. Glazūruoti šviesiai pilkos molio masės indai sietini su buvusia Rusios teritorija, o Vakarų Europoje gaminti akmens ir pilkos molio masės indai dominuoja šio laikotarpio atvežtinių indų kompleksuose. Tai rodo, kad vykę migraciniai procesai gali būti atsekami ir remiantis šio tyrimo duomenimis. Dauguma importuotų keraminių indų turėjo būti naudoti pagal savo funkcinę paskirtį. Aukso ordos, seladono porceliano ir liustro indai gali būti siejami ir su diplomatinėmis dovanomis.
- Tyrimo metu nustatyta, kad XVI a. Europos kultūrinės transformacijos paveikė ir jau katalikiško Vilniaus tradicijas. Šiuo laikotarpiu formuojasi dabartinė urbanistinė struktūra, miestas apjuosiamas siena, masiškai statomi mūriniai įvairios paskirties pastatai. Tiriamojo objekto reikšmių ribose pagrindinis naujųjų laikų kultūrinis bruožas buvo noras imituoti aukštesnio socialinio sluoksnio gyvenimo būdą. Šios idėjos reiškėsi pirmiausia per materialius objektus. Aptariamą procesą galima identifikuoti keliais būdais. Pirmieji transformacijų požymiai identifikuojami vietinės puodininkystės tradicijų kaita, kai naujųjų laikų pradžioje išmokstama naudoti žiedžiamąjį ratą ir vietoje pradedama gaminti morfologiškai ir technologiškai analogiškus Vakarų Europoje gamintiems indams dirbinius. Tuo pačiu metu gyvenimo standartų kilimas fiksuojamas ir koklininkystės istorijoje, kai XVI a. viduryje inovacinės šildymo sistemos plinta miestiečių būstuose, o kartu kultūriniuose sluoksniuose pagausėja ir atvežtinių keraminių indų.
- Tyrimo metu surinkti duomenys leidžia teigti, kad XVI–XVII a. valdovo aplinkoje importuoti keraminiai indai, kaip socialinio ir kultūrino išskirtinumo objektas, neteko reikšmės. Koreliuojant surinktus archeologinius ir istorinius duomenis, nustatyta, kad šiuo laikotarpiu valdovo aplinkoje reikšmingesni stalo indai gaminti iš brangiųjų metalų ir stiklo. Skeumorfų pasirodymas ir paplitimas bei masinis glazūros naudojimas rodo keraminių indų, kaip išskirtinio objekto, reikšmės pabaigą. Naujųjų laikų kontekstuose atvežtiniai indai turi būti interpretuojami kaip plintančio miestietiško gyvenimo būdo pasekmė.
- Suintensyvėjusi kultūrinė komunikacija reiškėsi ir atvežtinių keraminių indų įvairove bei erdviniu pasiskirstymu. Nustatyta, kad atvežtinių indų XVI a. kontekstuose aptinkama didikų rezidencijų bei religinės paskirties pastatų aplinkoje. Kitose vietose daugiausia aptinkama vietinės gamybos indų, o importuotų indų nėra arba jų kiekis itin nežymus. Archeologinis jų aptikimo kontekstas rodo, kad europietiškos mados į Vilnių patenka per katalikiškuosius vienuolynus ir didikus. Šis faktas pagrindžiamas ir suaktyvėjusia tarpkultūrine komunikacija bei diduomenės siekiu įsilieti į bendrą kultūrinę Europos erdvę, kuri

reiškėsi idėjų, žinių, madų kultūriniu ir materialiuoju importu. Nedidelis XVI a. atvežtinių indų kiekis leido kelti hipotezę, kad šis objektas vis dar buvo aukšto socialinio statuso žmonių žymuo.

- Naujųjų laikų importuotų indų radimo konteksto analizė ir gamybos centrų chronologiniai etapai rodo, kad šie indai naudoti ilgiau nei viduramžiais. Šis faktas atskleidžia kokybiškai naują jų vertę ir paskirtį bei kultūrinės adaptacijos apraiškas. Ikonografinės medžiagos analizė ir analogijos Europoje rodo, kad majolikos ir akmens masės indai buvo naudojami ne tik pagal funkcinę paskirtį, bet ir kaip namų dekoro detalė. Šį faktą pagrindžia ir Vilniuje aptiktų indų morfologinės savybės.
- Kultūrinio priėmimo apraiškų ryškiau apčiuopiama XVII a. Jas identifikuoti leido platus importuotų keraminių indų pasiskirstymas senamiesčio teritorijoje ir gerokai padidėjęs šių indų kiekis. Remiantis gausiais importuotų indų kompleksais ir jų analize, galima teigti, kad reikšmingesnę stalo indų dalį importas sudarė tose vietose, kur gyveno pasiturintys miestiečiai, didikai ir dvasininkai. Vakarietiškų keraminių indų paplitimas ir jų koncentracijų retumas rodo, kad jie vis dar gali būti laikomi išskirtine preke ir socialinio statuso išraiška. Tačiau akivaizdu, kad paplitimas tarp įvairių socialinių grupių buvo kur kas didesnis negu ankstesniu laikotarpiu.
- XVI a. pabaigoje – XVII a. pirmojoje pusėje išryškėja dominuojanti importuotų indų iš Lenkijoje esančio Kelcų regiono grupė. Kelcų regiono keraminių indų aptinkama beveik visuose senamiesčio ir pilių archeologiniuose sluoksniuose, nepriklausomai nuo gyventojų socialinės padėties. Būtent ši importo rūšis ir sudarė didžiausią identifikuotų indų dalį. Istoriniai šaltiniai bei archeologinių tyrimų medžiaga papildo viena kitą ir leidžia teigti, kad būtent bendros valstybės sukūrimas lėmė stiprėjančius ekonominius bei kultūrinius ryšius su Lenkija. Tad manytina, kad importuoti keraminiai indai iš Kelcų regiono liudija didžiausią reikšmę turėjusias kultūrines transformacijas naujųjų laikų Vilniuje. Šiame darbe Kelcų regione gaminti indai dėl visuotinio paplitimo dabartiniame senamiestyje ir Žemutinės pilies teritorijoje vertintini kaip glaudžių kultūrinių sąveikų tarp LDK ir Lenkijos rezultatas.

Santrumpos

ATR – Abiejų Tautų Respublika
KPD KPC – Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos Kultūros paveldo centre saugomų ataskaitų šifras
LDK – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė
LII, f. 1, b. – Lietuvos istorijos instituto rankraštyne saugomų ataskaitų šifras
LNM VINLAS ARMA – Lietuvos nacionalinio muziejaus Viduramžių ir naujųjų laikų archeologijos skyriaus archeologinių tyrimų ataskaitų šifras
LR – Lietuvos Respublika
NMLDKVR ATA – Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų ataskaitų šifras
P. – archeologinių tyrimų plotas arba perkasa
Pt. – patalpa
sekt. – archeologinių tyrimų sektorius
sl. – sluoksnis
š. – šurfas
VR – Valdovų rūmai
VŽP – Vilniaus Žemutinė pilis

Šaltiniai

1. ABARAVIČIUS, G. *Archeologiniai žvalgomieji tyrinėjimai L. Sapiegos g. 3*. Vilnius, 1994. LNM VINLAS ARMA 399.
2. ALEKSANDRAVIČIUS, S. *Pranciškonų g. 4, Vilniuje, 2009–2010 metais atliktų archeologinių tyrinėjimų ataskaita*. Vilnius, 2010. LNM VINLAS ARMA 920.
3. ALEKSANDRAVIČIUS, S. *Vilniaus g. 41, Vilniaus mieste, 2011 metais vykdytų detaliųjų archeologinių tyrinėjimų ataskaita*. Vilnius, 2013. LNM VINLAS ARMA 687 B.
4. ANTROPIKAITĖ, D. *Vilniaus senojo miesto vietos su priemiesčiais (25504), Bokšto g. 15 ir Savičiaus g. 17 archeologinių žvalgomųjų tyrimų ir žvalgymų 2013 m. ataskaita*. Vilnius, 2014. LNM VINLAS ARMA 935 A.
5. ASTRAUSKAS, A. *Vilniaus m. Pilies g. esančių namų nr. 25 ir nr. 27 kiemo archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 1990. LII, f. 1, b. 1672.
6. BEŠĖNIENĖ, D. *Tranšėjos, iškastos šiluminiams tinklams pakloti pastato Bokšto g. 8-10 kiemo, archeologinės priežiūros ir fiksacijos darbų ataskaita*. Vilnius, 1980. LNM VINLAS ARMA 622.
7. BLAŽEVIČIUS, P.; BUGYS, P. *Vilniaus Žemutinės pilies LDK valdovų rūmų teritorija (u.k. 141 ir u.k. 24705) Ploto į pietus nuo I oficinos detaliųjų archeologinių tyrimų 2005–2009 m. ataskaita*. Tyrimų vadovas dr. G. Rackevičius. T. 1–7. Vilnius, 2017. NMLDKVR ATA 65.

8. BLAŽEVIČIUS, P.; BUGYS, P. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmai. LDK valdovų rūmų rytinio ir šiaurinio korpuso prieigų archeologinių tyrimų 2006–2008 m. ataskaita*. T. 6–7, Vilnius, 20012. NMLDKVR ATA 63.
9. BUTĖNAS, E. *Archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų Vilniuje, L. Stuokos-Gucevičiaus g. 1-1 ataskaita.* Vilnius, 1997. LNM VINLAS ARMA 115.
10. DAMINAITIS, V. *1993 m. archeologinių tyrimų Vilniuje, Katedros aikštėje prie Arkikatedros varpinės, ataskaita*. Vilnius, 1993. LII, f. 1, b. 2193.
11. DAMINAITIS, V. *1997 m. Vilniuje, Vilniaus g. 47 ir Trakų g. 18-2 vykdytų archeologijos tyrimų ataskaita*. Vilnius, 1998. LNM VINLAS ARMA 137.
12. DAMINAITIS, V. *1998 m. Vilniuje, Didžioji g. 32 (Jėzuitų vienuolyne) vykdytų archeologijos tyrimų ataskaita*. Vilnius, 1999. LNM VINLAS ARMA 195.
13. DAMINAITIS, V. *1999 m. Vilniuje, Skapo g. 12 vykdytų archeologijos žvalgomųjų tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2000. LNM VINLAS ARMA 200.
14. DAMINAITIS, V. *2001 m. Vilniuje, Šv. Mikalojaus g. 5-15 sklype atliktų archeologijos tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2001. LNM VINLAS ARMA 293.
15. DZIKAS, L. *Paskirstomosios kvartalinės šiluminės trasos rekonstrukcija Liejyklos ir J. Janonio gatvių rajone Vilniuje. 1987 m. archeologinė priežiūra ir spėjamų Marijos Magdalenos vartų L. Stuokos-Gucevičiaus gatvėje vietos archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 1988. LII, f. 1, b. 1556.
16. DZIKAS, L. *Vilniaus universiteto kiemuose vykdytų mechanizuotų žemės darbų archeologinės priežiūros ir fiksacijos ataskaita*. Vilnius, 1979. LNM VINLAS ARMA 626.
17. DZIKAS, L. *Vilnius. Kiemo Pionierių gatvėje nr. 4, 6 archeologinių tyrinėjimų 1980 m. ataskaita*. Vilnius, 1981. LII, f. 1, b. 886.
18. GENDRĖNAS, G.; OŽALAS, E. *Vilnius 2002. Karaliaus Mindaugo tilto prieigos. Žvalgomieji archeologiniai tyrimai. Kairysis Neries krantas. T. Vrublevskio gatvės rekonstrukcija. Ataskaita*. T. 8, 1 dalis. Vilnius, 2008. NMLDKVR ATA 46.
19. GENDRĖNAS, G.; JUŠKAITIS, V.; OŽALAS, E. *Vilnius 2002. Karaliaus Mindaugo tilto prieigos. Žvalgomieji archeologiniai tyrimai. Kairysis Neries krantas. T. Vrublevskio gatvės rekonstrukcija. Ataskaita*. T. 8, 2 dalis. Vilnius, 2008, NMLDKVR ATA 46.
20. GIRLEVIČIUS, L. *Archeologijos tyrinėjimų, vykdytų Gaono g. 8, Vilniuje, 2002 metais ataskaita*. Vilnius, 2003. LNM VINLAS ARMA 355 A.
21. GIRLEVIČIUS, L. *Archeologijos tyrinėjimų, vykdytų Gaono g. 8, Vilniuje, 2003 metais ataskaita*. Vilnius, 2004. LNM VINLAS ARMA 355 B.
22. GIRLEVIČIUS, L. *Archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų atliktų 2011 metais Vilniaus senojo miesto su priemiesčiais (25504) teritorijoje, Bokšto g. 15 ir Savičiaus g. 17 ataskaita*. Vilnius, 2011. LNM VINLAS ARMA 759.

23. GIRLEVIČIUS, L. *Sapiegų rezidencijos, trinitorių vienuolyno ir ligoninės statinių komplekso (762) teritorijoje, Sapiegų rūmuose ir artimiausioje jų aplinkoje, L. Sapiegos g. 13, Vilniaus m., Vilniaus m. sav., 2012 metais atliktų detaliųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2013. LNM VINLAS ARMA 550 C.
24. GIRLEVIČIUS, L. *Vilniaus bernardinių vienuolyno statinių ansamblio teritorijoje, Maironio g. 11, Vilniaus m., 2007 m. atliktų archeologinių tyrinėjimų ataskaita*. Vilnius, 2007–2009. LNM VINLAS ARMA 589 B.
25. GIRLEVIČIUS, L. *Vilniaus g. 41, Vilniaus mieste, 2009 metais atliktų archeologinių tyrinėjimų ataskaita*. Vilnius, 2010. LNM VINLAS ARMA 687.
26. GIRLEVIČIUS, L. *Trakų g. 10, Vilniuje, 2007 m. atliktų archeologinių tyrinėjimų ataskaita*. Vilnius, 2007–2009. LNM VINLAS ARMA 585.
27. GRIKPĖDIS, M. *Vilniaus senojo miesto vietos su priemiesčiais (u.k. 25504), J. Basanavičiaus g. 9A, Vilniaus m. detaliųjų archeologinių tyrimų 2014 m. ataskaita.* T. 1–6. Vilnius, *2015*. LNM VINLAS ARMA 805 B–G.
28. GRIŠIN, V. *Vilnius, 1989.Archeologiniai tyrimai Domininkonų (buv. Garelio) g. 4 pastato išplėtimui. Paruošiamieji darbai Šv. Ignoto (buv. Giedrio) g. 7 archeologiniams tyrimams. Ataskaita*. Vilnius, 1989. LNM VINLAS ARMA 37 D.
29. GRIŠIN, V. *1996 m. Vilniuje, L. Stuokos-Gucevičiaus g. 5 rūsio kasimo darbų metu vykdytų žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 1997. LNM VINLAS ARMA 143.
30. GRIŠIN, V. *1986. Vilnius, pastato Garelio g. 4 išplėtimas. Archeologinių tyrimų ataskaita*. T. 1–2. Vilnius, 1987. LNM VINLAS ARMA 37 A.
31. GRIŠIN, V. *1987. Vilnius, Garelio g. 4 pastato išplatinimas. Archeologinių tyrimų ataskaita*. T. 1–2. Vilnius, 1988. LNM VINLAS ARMA 37 B.
32. GRIŠIN, V. *1988. Vilnius, Garelio g. 4 pastato išplėtimas. Archeologinių tyrimų ataskaita*. T. 1–3. Vilnius, 1989. LNM VINLAS ARMA 37 C.
33. JUŠKAITIS, V. *Archeologinių tyrimų Šv. Mykolo g. 6, Vilniuje, 2003–2004 m. ataskaita*. Vilnius, 2004. LNM VINLAS ARMA 395.
34. JUŠKAITIS, V. *Vilniaus senojo miesto vietos, Pilies g. 38-7, archeologinių tyrinėjimų ataskaita*, Vilnius, 2006. LNM VINLAS ARMA 512.
35. KAPLŪNAITĖ, I. *Vilniaus senojo miesto vietoje (A1610K1), sklype Maironio g. 19, 2009 m. vykdytų archeologijos žvalgomųjų tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2010. LNM VINLAS ARMA 788.
36. KATALYNAS, K. *Archeologiniai tyrimai Vilniuje, Malūnų g. 3, 5. I etapas. Ataskaita.* Vilnius, 1990. LII, f. 1, b. 1673.
37. KATALYNAS, K. *1991 m. archeologiniai tyrimai Vilniuje, Malūnų g. 3, 5. Ataskaita*. Vilnius, 1993. LNM VINLAS ARMA 681.
38. KATALYNAS, K. *Šiluminė trasa Vilniuje, Malūnų gatvės rajone. Žemės darbų archeologinės priežiūros ir fiksacijos ataskaita. 1985 m.* Vilnius, 1985. LII, f. 1, b. 1442.

39. KATALYNAS, K. *Vilniaus, M. Gorkio (Pilies, Didžiosios) gatvės kapitalinis remontas. Archeologinės priežiūros ataskaita*. Vilnius, 1987. LII, f. 1, b. 1382.
40. KATALYNAS, K. *Vilniuje, Universiteto g. 14 2005 m. vykdytų archeologinių tyrimų ir žvalgymų ataskaita*. Vilnius, 2006. LNM VINLAS ARMA 484 A.
41. KATALYNAS, K. *1986–1987 m. archeologinės priežiūros ir archeologinių tyrimų Vilniuje, M. Gorkio g. 66, 68 (Didžioji g. 24, 26) ataskaita.* T. 1–2, Vilnius, 1988. LII, f. 1, b. 1341–1342.
42. KATALYNAS, K. *2003 m. Vilniuje, Barboros Radvilaitės g. vykdytų žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2003. LNM VINLAS ARMA 373.
43. KAVALIAUSKAS, A. *Archeologijos tyrimų, atliktų 2002–2003 m, Vilniuje, Savičiaus g. 13-2 ataskaita*, Vilnius, 2003. LNM VINLAS ARMA 368.
44. KAVALIAUSKAS, A. *Archeologijos tyrimų, atliktų 2002 m. Vilniuje, Subačiaus g. 11, ataskaita. I dalis*. Vilnius, 2003. LNM VINLAS ARMA 357 A.
45. KAVALIAUSKAS, A. *Žvalgomųjų archeologijos tyrimų ir archeologijos tyrimų atliktų 2000 m. Vilniuje, Pilies g. 22 ataskaita*. Vilnius, 2000. LNM VINLAS ARMA 214.
46. KLIAUGAITĖ, V. *Vilniaus senojo miesto vietos (2951), sklypo Klaipėdos g. 7A 2011 m. detaliųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2015. LNM VINLAS ARMA 379 H–I.
47. KONTRIMAS, D. *Vilniaus senojo miesto vietos su priemiesčiais (25504) ir Vilniaus senamiesčio (16073), Žygimantų g. 1, žvalgomųjų ir detaliųjų archeologinių tyrimų 2017 m. ataskaita*. Vilnius, 2018. LNM VINLAS ARMA 819 B.
48. KUNCEVIČIUS, A. *Vilniaus Žemutinė pilis. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų rytinio korpuso šiaurinio priestato archeologinių tyrimų 2014–2015 m. ataskaita*. T. 1–2, Vilnius, 2015. NMLDKVR ATA 69.
49. KUNCEVIČIUS, A.; TAUTAVIČIUS, A.; URBANAVIČIUS, V. *Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorijos 1990 m. tyrimų ataskaita*. Vilnius, 1991. LII, f. 1, b. 1796.
50. KUNCEVIČIUS, A.; TAUTAVIČIUS, A.; URBANAVIČIUS, V. *Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorijos tyrimai 1992 metais*. Vilnius, 1993. LII, f. 1, b. 2021.
51. KUNCEVIČIUS, A.; TAUTAVIČIUS, A.; URBANAVIČIUS, V. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorijos 1993 m. tyrimai*. Vilnius, 1994. NMLDKVR ATA 7.
52. KURILA, L. *Pastato T. Kosciuškos g. 3 Vilniuje žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų 2004 m. ataskaita.* Vilnius, 2005. LNM VINLAS ARMA 418.
53. KVIZIKEVIČIUS, L. *Vilniaus senamiesčio (16073) ir senojo miesto vietos su priemiesčiais (25504) teritorijos, Jonušo Radvilos rūmų pastatų komplekso (u.k. 752) Vilniaus g. 24 2014 m. žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2015. LNM VINLAS ARMA 984.

54. KVIZIKEVIČIUS, L. *Vilniaus senamiesčio, Pilies g. sklypo nr. 8A archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2002. LNM VINLAS ARMA 327.
55. KVIZIKEVIČIUS, L. *Vilniaus senojo miesto (A1610K1), Malūnų g. sklypo nr. 4, 2004 m. archeologijos tyrimų ataskaita*. T. 1–5. Vilnius, 2011. LNM VINLAS ARMA 715 A–E.
56. KVIZIKEVIČIUS, L. *Vilniaus senojo miesto su priemiesčiais (25504), Odminių g. 10 namo teritorijos (27034), 2011 m. žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2012. LNM VINLAS ARMA 593 B.
57. KVIZIKEVIČIUS, L. *Vilniaus senojo miesto su priemiesčiais (25504), Vilniaus g. 41 (4 korpusas) 2012 m. archeologinių detaliųjų tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2012. LNM VINLAS ARMA 909 A.
58. LISANKA, A. *1983 m. buv. Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje vykdytų archeologinių tyrinėjimų (1982–1983 m. I darbų etapas) ataskaita*. Vilnius, 1988. LII, f. 1, b. 1529.
59. LISANKA, A. *1983–1985 m. buv. Vilniaus Žemutinės pilies Senojo arsenalo teritorijoje vykdytų žemės darbų archeologinės priežiūros ataskaita*. Vilnius, 1988. LNM VINLAS ARMA 422.
60. LISANKA, A. *1984–1985 m. buv. Vilniaus Žemutinės pilies šiaurinio bokšto ir įvažiavimo vartų teritorijoje vykdytų archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 1985. LII, f. 1, b. 1414.
61. LISANKA, A. *1986 m. buv. Vilniaus Žemutinės pilies T. Vrublevskio g. 3 pastatų pritaikymo Istorijos ir etnografijos muziejui teritorijoje vykdytų architektūrinių ir archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 1987. LII, f. 1, b. 1346.
62. LUCHTANAS, A. *Aukuro kalno piliakalnio Kernavėje 1992 metų archeologinių tyrinėjimų ataskaita*. Vilnius, 1993. LII, f. 1, b. 2032.
63. LUCHTANAS, A. *Šiluminės trasos į namus Gorkio g. nr. 38, 40, 42 žemės darbų archeologinės priežiūros ataskaita*. Vilnius, 1985. LNM VINLAS ARMA 315.
64. LUCHTANIENĖ, D. *Archeologijos tyrimai (plotai 20 ir 21), archeologijos žvalgymai ir žvalgomieji tyrimai Reprezentacinių rūmų ansamblio teritorijoje (AtR-45) Vilniuje 1999 metais. Ataskaita*. T. 1. Vilnius, 2000. LNM VINLAS ARMA 228.
65. LUCHTANIENĖ, D. *Archeologinė priežiūra Vilniuje, Reprezentacinių rūmų teritorijoje (AtR-45), S. Daukanto a., Totorių g., Gedimino pr. 1995–1996 m. Ataskaita.* Vilnius, 1997. LNM VINLAS ARMA 120.
66. LUCHTANIENĖ, D. *Archeologiniai tyrimai (plotai 16 ir 17) Vilniuje, Reprezentacinių rūmų teritorijoje (AtR-45), 1997 metais ataskaita. Tyrimų aprašymas ir priedai.* Vilnius, 1998. LNM VINLAS ARMA 153 B.
67. LUCHTANIENĖ, D. *Archeologiniai tyrimai (plotai 18 ir 19) Vilniuje, Reprezentacinių rūmų teritorijoje (AtR-45), 1998 metais ataskaita.* Tyrimų aprašymas ir priedai. Vilnius, 1999. LNM VINLAS ARMA 181 A–C.

68. LUCHTANIENĖ, D. *Archeologiniai tyrimai Vilniuje, Reprezentacinių rūmų teritorijoje (AtR-45), S. Daukanto a. 3-8, Universiteto g. 6, Totorių g. 28. Tyrimų aprašymas. 1996 m.* Vilnius, 1997. LNM VINLAS ARMA 120.
69. LUCHTANIENĖ, D. *Archeologinių tyrinėjimų Ašmenos, Mėsinių, Dysnos g. sankirtoje (Vilniaus senamiesčio kvartalas nr. 60) ataskaita*. Vilnius, 2006. LNM VINLAS ARMA 464 B.
70. LUCHTANIENĖ, D. *Vilniaus senojo miesto vietos (1610 K1), Šv. Ignoto g. 9 Vilniaus mieste archeologinių tyrinėjimų 2002 metais ataskaita*. Vilnius, 2003. LNM VINLAS ARMA 305 B.
71. LUCHTANIENĖ, D. *Žvalgomieji archeologiniai tyrimai (žvalgomosios perkasos nr. 1 ir 2) Vilniuje, Reprezentacinių rūmų ansamblio teritorijoje (AtR-45) 1997 m. ataskaita*. Vilnius, 1998. LNM VINLAS ARMA 153 C.
72. MARKELEVIČIUS, J. *Žemės darbų, atliktų sklype tarp Černiachovskio aikštės, Tilto gatvės ir L. Giros gatvės, archeologinės priežiūros ir fiksacijos ataskaita*. Vilnius, 1977. LII, f. 1, b. 565.
73. MISIUKAITĖ, D. *Buvusio Pranciškonų vienuolyno vidaus patalpų archeologinės priežiūros ataskaita.* Vilnius, 1988. LNM VINLAS ARMA 281.
74. MISIUKAITĖ, D. *M. Gorkio g. 71 archeologinės priežiūros ir fiksacijos ataskaita, 1987 m.* Vilnius, 1987. LII, f. 1, b. 1364.
75. MONTVILAITĖ, E.; OŽALAS, E. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. Vakarinio korpuso ir jo prieigų 2004 m. archeologinių tyrimų ataskaita.* Vilnius, 2008. NMLDKVR ATA 52.
76. OŽALAS, E. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. Pietinio korpuso prieigų 2003 m. archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2004. NMLDKVR ATA 47.
77. OŽALAS, E. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. Pietinio, rytinio ir vakarinio korpuso prieigų 2002 m. archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2003. NMLDKVR ATA 44.
78. OŽALAS, E. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. Šiaurinio korpuso ir rūmų vidinio kiemo tyrimai 2001 m*. Vilnius, 2002. NMLDKVR ATA 40.
79. OŽALAS, E. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. Šiaurinio korpuso tyrimai 2000 m*. Vilnius, 2001. LII, f. 1, b. 3624, 3625.
80. OŽALAS, E. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. Tyrimai į vakarus ir pietus nuo valdovų rūmų pietinio korpuso pietvakarinio kontraforso 1997 m*. Vilnius, 1998, LII, f. 1, b. 2867.
81. OŽALAS, E.; URBANAVIČIUS, V. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. Šiaurinio korpuso tyrimai 1999 m*. Vilnius, 2000. LII, f. 1, b. 3383.
82. PATKAUSKAS, S. *Archeologinės priežiūros ir fiksacijos darbų Vilniuje, M. Gorkio g. 46 ataskaita. 1978 m*. Vilnius, 1978. LII, f. 1, b. 641.
83. PATKAUSKAS, S. *Gedimino kalno vakarinės papėdės 1979 m. archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 1979. LII, f. 1, b. 754.

84. POŠKA, T. *Archeologijos tyrinėjimai Vilniuje, Savičiaus g. 8 ataskaita 1998 m.* Vilnius, 1999. LNM VINLAS ARMA 241.
85. POŠKA, T. *Archeologijos tyrinėjimai Vilniuje, Stiklių g. 7, 7A. 2001 m. ataskaita.* Vilnius, 2002. LNM VINLAS ARMA 304.
86. POŠKA, T. *Archeologiniai tyrimai Gaono g. 7, Vilniuje 1993 m. Ataskaita*. Vilnius, 1994. LNM VINLAS ARMA 6.
87. POŠKA, T. *Archeologiniai tyrimai Vilniuje, Didžioji g. 1. Ataskaita. I ir II dalis. 1994*. Vilnius, 1994. LNM VINLAS ARMA 38.
88. POŠKA, T. *Archeologiniai tyrimai Vilniuje, Didžioji g. 8, 10. 1993 m. ataskaita*. T. 1–2. Vilnius, 1994. LNM VINLAS ARMA 2.
89. POŠKA, T. *Archeologiniai tyrimai Vilniuje, Gaono g. 4. Ataskaita*. Vilnius, 1997. LII, f. 1, b. 2620.
90. POŠKA, T. *Archeologiniai tyrinėjimai Vilniuje, Aušros vartų g. 7 ir Arklių g. 18 (buv. Bazilijonų vienuolyno teritorijoje) ataskaita*. Vilnius, 2006. LNM VINLAS ARMA 489 A.
91. POŠKA, T. *Subačiaus g. 26, 28 Vilniuje archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų 2008 m. ataskaita*. Vilnius, 2009. LNM VINLAS ARMA 582.
92. POŠKA, T. *Šventaragio g. 2, Vilniuje žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų ir archeologinių žvalgymų 2008 m. ataskaita*. Vilnius, 2009. LNM VINLAS ARMA 581.
93. POŠKA, T. *Šv. Mikalojaus g. 5-15, Vilniuje archeologinių tyrinėjimų 2007–2008 m. ataskaita*. Vilnius, 2008. LNM VINLAS ARMA 293 B.
94. POŠKA, T. *Universiteto g. 14 ir L. Stuokos-Gucevičiaus g. 2, Vilniuje, archeologinių tyrinėjimų 2008 m. ataskaita*. Vilnius, 2008. LII, f. 1, b. 5158.
95. POŠKA, T. *Vilniaus senojo miesto vietos su priemiesčiais (25504), Klaipėdos g. 7B, Vilniaus m., archeologinių tyrinėjimų 2011 m. ataskaita*. Vilnius, 2012. KPD KPC 39-1-2326.
96. POŠKA, T. *Vilniaus senojo miesto su priemiesčiais (25504) teritorijos, Vilniaus m. sav., Vilniaus m., Pylimo g. 38B-1 detaliųjų archeologinių tyrimų 2012 m. ataskaita*. Vilnius, 2013. LNM VINLAS ARMA 748 B.
97. POŠKA, T. *Vingrių g. 3 Vilniuje, archeologinių tyrinėjimų 2011 m. ataskaita*. Vilnius, 2012. LNM VINLAS ARMA 915 A.
98. PUŠKORIUS, A. *Archeologinių žvalgymų Vilniuje, Pilies g. 19, 2005 m. ataskaita*. Vilnius, 2006. LNM VINLAS ARMA 470.
99. RACEVIČIENĖ, J. *Vilnius senamiesčio 37-to kvartalo (M. Gorkio ir B. Sruogos g. kampas) pastato vad. „Kardinalija“ archeologinių tyrimų radinių sąrašas*. Vilnius, 1971. LNM VINLAS ARMA 602.
100. RACKEVIČIUS, G. *Radvilų rūmų (III-iosios oficinos Vilniaus Žemutinėje pilyje) teritorijos 2000 m. archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2001. LII, f. 1, b. 3626.

101. RACKEVIČIUS, G. *Vilniaus Aukštutinė pilis. Archeologinių tyrimų ataskaita 1995 m*. Vilnius, 1995. LII, f. 1, b. 2458.
102. RACKEVIČIUS, G. *Vilniaus Žemutinės pilies Radvilų rūmų (III-iosios oficinos) teritorijos archeologinių tyrimų 1997 m. ataskaita*. Vilnius, 1998. LII, f. 1, b. 2871.
103. RACKEVIČIUS, G. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. Šiaurinio korpuso prieigų archeologinių tyrimų 2002 m. ataskaita*. Vilnius, 2003. NMLDKVR ATA 43/1.
104. RAMANAUSKIENĖ, J. *Vilniaus senojo miesto vietos su priemiesčiais (25504) Dominikonų g. 14, Vilniaus m., archeologijos žvalgomieji tyrinėjimai 2010 metais ataskaita*. Vilnius, 2010. LNM VINLAS ARMA 284 B.
105. RAŠKAUSKAS, V. *1988 m. archeologinių tyrinėjimų Vilniuje, T. Vrublevskio g. 3, ataskaita*. Vilnius, 1989. LII, f. 1, b. 1610.
106. RAŠKAUSKAS, V. *1993 m. archeologinių tyrimų Vilniuje, Katedros aikštėje prie Arkikatedros varpinės ataskaita*. Vilnius, 1994. LNM VINLAS ARMA 73.
107. SARCEVIČIUS, S. *Archeologijos tyrimų, vykdytų Vilniuje, 1998 m. Šv. Mykolo g. 6, ataskaita*. Vilnius, 1999. LNM VINLAS ARMA 198.
108. SARCEVIČIUS, S. *Archeologiniai tyrimai 2001 m. Vilniuje, Gedimino pr.16-10. Ataskaita. Byla 1. (tekstas, inv. lentelės, nuotraukos)*. Vilnius, 2002. LNM VINLAS ARMA 277.
109. SARCEVIČIUS, S. *Mokslinių archeologijos tyrimų Vilniuje, požeminio parkingo po Savivaldybės a. vietoje (dalis A), ataskaita. Byla 1*. Vilnius, 2003. LNM VINLAS ARMA 346 A.
110. SARCEVIČIUS, S. *Vilnius 94. Arsenalo g. 3. Lietaus kanalizacijos archeologinės priežiūros ataskaita*. Vilnius, 1995. LII, f. 1, b. 2432.
111. SARCEVIČIUS, S. *1997 m. Vilniuje, Pilies g. 10 vykdytų archeologijos tyrimų ataskaita.* Vilnius, 1998. LNM VINLAS ARMA 147.
112. STANAITIS, A. *1994 m. archeologiniai tyrimai Vilniuje, Maironio g. 11, buv. bernardinių vienuolyno teritorijoje*. Vilnius, 1995. LNM VINLAS ARMA 34.
113. STANKEVIČIUS, G. *Sklypo Pylimo, Lydos, Kėdainių gatvių kampe, Vilniaus senamiesčio 29 kvartale, archeologinių tyrimų ataskaita. 1988 m*. T. 1–3. Vilnius, 1990. LNM VINLAS ARMA 28.
114. STANKUS, J. *Archeologinių tyrinėjimų Vilniaus senojo miesto vietos su priemiesčiais (A 1610 K2), Šv. Mykolo g. 12-1 būsimame rūsyje, 2002 m. ataskaita*. Vilnius, 2003. LNM VINLAS ARMA 334.
115. STEPONAVIČIENĖ, D. *Ploto prie rūmų pietryčio kampo 1997 m. archeologinių tyrimų ataskaita (perkasa nr. 4 rytinio korpuso išorėje)*. Vilnius, 1998. LII, f. 1, b. 2870.
116. STEPONAVIČIENĖ, D. *Rūmų pietinių vartų bokšto tyrimai 1996 m.* Vilnius, 1997. LII, f. 1, b. 2670.

117. STEPONAVIČIENĖ, D. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. Ploto pietryčių kampe 1998 m. tyrimai (perkasa nr. 4).Ataskaita*. Vilnius, 1999. LII, f. 1, b. 3189.
118. STEPONAVIČIENĖ, D.; BLAŽEVIČIUS, P.; GENDRĖNAS, G. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. II oficinos (dvariškių rūmų) 2003–2005 m. archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2006. NMLDKVR ATA 53.
119. STEPONAVIČIENĖ, D.; STRIŠKA, G. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. Vidinio kiemo archeologinių tyrimų 2001–2002 m. ataskaita*. Vilnius, 2003. LII, f. 1, b. 4018.
120. STRIŠKA, G. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. Rūmų vidinio kiemo 2005 m. radinių sąrašas*. NMLDKVR ATA 57.
121. ŠMIGELSKAS, R. *Palangos miesto istorinės dalies (u.k. 12613), Palangos m. sav., Palangos m., Vytauto g. 43 archeologinių tyrimų 2014 m. ataskaita*. Vilnius, 2015. Asmeninis autoriaus archyvas.
122. ŠMIGELSKAS, R. *Vilniaus piliavietės, vad. Gedimino kalnu, Pilies kalnu, Aukštutine ir Žemutine pilimi (141), Aukštutinės pilies rūmų liekanų (24710) žvalgomųjų archeologinių tyrimų 2016 m. ataskaita*. Vilnius, 2017. LNM VINLAS ARMA 712 C.
123. ŠMIGELSKAS, R. *Vilniaus senojo miesto vietos su priemiesčiais (u.k. 25504), Vilniaus miesto istorinės dalies, vad. Naujamiesčiu (u.k. 33653), pastato J. Basanavičiaus g. 15 (u.k. 15879) (Vilniaus m.) teritorijos 2014 metų detaliųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. T. 1–2. Vilnius, 2015. LNM VINLAS ARMA 578 C–D.
124. TAUTAVIČIUS, A. *Ataskaita už archeologinius kasinėjimus Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje nuo 1961 m. gegužės 9 d. iki rugpjūčio 30 d*. Vilnius, 1962. LII, f. 1, b. 171.
125. TAUTAVIČIUS, A. *Ataskaita už archeologinius kasinėjimus Vilniuje, Gedimino kalno šiaurinėje papėdėje, buvusios Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje, nuo 1960 m. gegužės 12 d. iki spalio 30 d*. Vilnius, 1960. LII, f. 1, b. 226.
126. TAUTAVIČIUS, A. *Ataskaita už archeologinius kasinėjimus, vykdytus Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje, Gedimino kalno šiaurinėje papėdėje, nuo 1959 m. balandžio 14 d. iki 1959 m. spalio 22 d*. Vilnius, 1960. LII, f. 1, b. 105.
127. TAUTAVIČIUS, A. *Ataskaita už kasinėjimus Vilniuje Gedimino kalno šiaurinėje papėdėje nuo 1958 m. gegužės mėn. 5 d. iki spalio mėn. 6 d*. Vilnius, 1959. LII, f. 1, b. 146.
128. TAUTAVIČIUS, A. *Per Vilniaus Žemutinės pilies teritoriją 1964 m. birželio 22 – rugsėjo 9 d. kastos šiluminės trasos archeologinių stebėjimų duomenys*. Vilnius, 1965. LII, f. 1, b. 227.
129. TAUTAVIČIUS, A. *Vilniaus Dainų slėnio 1956 m. tyrinėjimų ataskaita*. Vilnius, 1956. LNM VINLAS ARMA 318.

130. TAUTAVIČIUS, A. *Vilniaus Žemutinės pilies teritorijos (šiaurinės kalno papėdės) 1955, 1956, 1957 m. tyrinėjimų ataskaitos*. Vilnius, 1958. LNM VINLAS ARMA 230.
131. TAUTAVIČIUS, A.; URBANAVIČIUS, V. *Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorijos 1995 m. archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 1996. LII, f. 1, b. 2546.
132. TAUTAVIČIUS, A.; URBANAVIČIUS, V. *Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorijos 1994 m. tyrimai*. Vilnius, 1995. LII, f. 1, b. 2399.
133. UŠINSKAS, V. *1983 m. archeologinių tyrinėjimų Vilniuje, K. Giedrio g. 8 ataskaita*. T. 1–4. Vilnius, 1985. LII, f. 1, b. 1390, 1394.
134. VAICEKAUSKAS, A. *Archeologinių žvalgymų Vilniuje, A. Volano g. 2, ataskaita.* Vilnius, 2003. LNM VINLAS ARMA 552.
135. VAICEKAUSKAS, A. *Žvalgomųjų archeologinių tyrimų Vilniuje, Pilies g. 19-3 ataskaita*. Vilnius, 2001. LNM VINLAS ARMA 286.
136. VAILIONIS, E. *Vilniaus Žemutinės pilies rūmų šiaurinio korpuso išorinio kiemo (ties M22 ir M23) 1996 m. tyrimų ataskaita*. Vilnius, 1997. LII, f. 1, b. 2732.
137. VAILIONIS, E. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų išorinio kiemo, ties ŠV kampu, 1998 m. archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 1999. LII, f. 1, b. 3185–3186.
138. VAILIONIS, E. *Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų šiaurinio korpuso išorinio kiemo 1997 m. archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 1998. LII, f. 1, b. 2688, 2869.
139. VAILIONIS, E. *Vilniaus Žemutinės pilies rūmų vakarinio korpuso ir Katedros zakristijos jungties 1996 m. tyrimų ataskaita*. Vilnius, 1997. LII, f. 1, b. 2731.
140. VAINILAITIS, V. *Archeologiniai tyrimai Vilniuje, Maironio g. 13-6 ataskaita*. Vilnius, 1994. LNM VINLAS ARMA 14.
141. VAINILAITIS, V. *Archeologiniai tyrimai Vilniuje, Savičiaus g. 11 ataskaita*. Vilnius, 1994. LNM VINLAS ARMA 39.
142. VAINILAITIS, V. *2002 m. archeologijos tyrimai tarp Ašmenos, Mėsinių ir Dysnos gatvių Vilniuje. Mokslinė ataskaita*. Vilnius, 2003. LNM VINLAS ARMA 464.
143. VAITKEVIČIUS, G.; LISANKA, A. *1980 m. Vilniuje, Siaurosios g. 6-8 (A. Vienuolio vidurinės mokyklos priestatas) teritorijoje vykdytų archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 1981. LNM VINLAS ARMA 683.
144. VĖŽEVIČIENĖ, V. *Vilniaus senamiesčio (16073), Vilniaus senojo miesto vietos su priemiesčiais (25504), Šventaragio g. archeologijos detaliųjų tyrinėjimų 2013 m. ataskaita.* T. 1. Vilnius, 2014. LNM VINLAS ARMA 1013 A.
145. VĖŽEVIČIENĖ, V. *Vilniaus senamiesčio (16073) teritorijos, Pranciškonų g. 4A 2015 m. detaliųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2016. LNM VINLAS ARMA 977 B–D.

146. VĖŽEVIČIENĖ, V. *Vilniaus senojo miesto vietos su priemiesčiais (25504), Ligoninės g. 3 archeologinių tyrimų, 2011 m. ataskaita*. Vilnius, 2012. LNM VINLAS ARMA 1043 B–D.
147. VITKŪNAS, M. *Vilniaus senojo miesto vietos su priemiesčiais (25504) teritorijoje, Pilies g. 32-6 2012–2013 m. vykdytų archeologinių tyrimų (1-ojo darbų etapo) ataskaita*. Vilnius, 2013. LNM VINLAS ARMA 932 A.
148. VUTKIN, P. *Vilniaus senojo miesto vietos su priemiesčiais (25504), Vilniaus senamiesčio (16073), rūmų, vad. Pacų (674) teritorijos, Vilniaus m. sav., Vilniaus m., Didžioji g. 7, 2015 metų detaliųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilniaus, 2017. LNM VINLAS ARMA 947 C.
149. VUTKIN, P. *Vilniaus senojo miesto vietos su priemiesčiais (25504), Vilniaus senamiesčio (16073) teritorijos Bokšto g. 10-14, Vilniaus m., 2015 m. detaliųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2016. LNM VINLAS ARMA 1050.
150. ZABIELA, G. *Klaipėdos pilies (10303) 2016 m. detaliųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. T. 1. Klaipėda, Vilnius, 2017. Asmeninis autoriaus archyvas.
151. ŽUKOVSKIS, R. *Archeologijos tyrinėjimų, vykdytų Šv. Mykolo g. 6, Vilniuje, 2004 metais ataskaita*. Vilnius, 2004. LNM VINLAS ARMA 395 B.
152. ŽUKOVSKIS, R. *Archeologinių tyrimų Dominikonų g. 16, Vilniuje, 2001 metais ataskaita*. Vilnius, 2002. LNM VINLAS ARMA 303.
153. ŽUKOVSKIS, R. *Daukanto a. 1 (buv. Bonifratrų vienuolyno statinių ansamblis, G418K) Vilniuje, 2008 metais atliktų archeologinių tyrinėjimų ataskaita*. Vilnius, 2009. LNM VINLAS ARMA 566.
154. ŽUKOVSKIS, R. *Latako g. 4, 6 ir Rusų g. 3 Vilniaus senojo miesto vietos su priemiesčiais (25504) teritorijos, Vilniaus m. sav., žvalgomųjų archeologinių tyrimų 2012 metais ataskaita*. Vilnius, 2013. LNM VINLAS ARMA 821.
155. ŽUKOVSKIS, R. *Trakų g. 10 Vilniuje, 2008–2009 metais atliktų archeologinių tyrinėjimų ataskaita*. Vilnius, 2009. LNM VINLAS ARMA 721 A.
156. ŽUKOVSKIS, R. *Trakų g. 10 Vilniuje, 2010 metais atliktų archeologinių tyrinėjimų ataskaita*. Vilnius, 2011. LNM VINLAS ARMA 721 B.
157. ŽUKOVSKIS, R. *Vilniaus senojo miesto vietos su priemiesčiais (25504) teritorijos, Trakų g. 10 Vilniaus m., archeologinių tyrinėjimų 2011 metais ataskaita*. Vilnius, 2012. LNM VINLAS ARMA 721 C.
158. ŽUKOVSKIS, R. *Vilniaus senojo miesto vietos su priemiesčiais (25504) teritorijose, Vilniaus m., sav., Vilniaus m., Savičiaus g. 7 archeologinių tyrimų 2013 metais ataskaita*. Vilnius, 2014. LNM VINLAS ARMA 900.
159. ŽULKUS, V. *Klaipėdos m. buitinė keramika iki XIX a. 1981 m. darbo ataskaita. Keramikos analizė ir tipų sudarymas*. Klaipėda, 1981. LII, f. 1, b. 907.

Literatūra

Publikuoti šaltiniai

1. *Hausbuch der Mendelschen Zwölfbrüderstiftung*. Bd. 2. Nürnberg, 1550–1791 [interaktyvus].
2. *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans*. Gedimino laiškai. Sud. S. C. ROWELL. Vilnius, 2003.

Tyrimai

1. AUCH, M. Wczesnośredniowieczna ceramika szkliwiona z Chełma, woj. Lubelskie. *Archaeologia Polski*, 2004, t. 49, z. 1–2, s. 49–94.
2. AUCH, M.; TRZECIECKI, M. Średniowieczne importy ceramiczne z badań na dziedzińcu głównym pałacu Pod Blachą. *Kronika Zamkowa,* 2007, vol. 1–2, s. 127–154.
3. BAART, M. J. North Netherlands Maiolica of the Sixteenth Century. In *Maiolica in the North. The Archaeology of Tin-glazed Earthenware in North-West Europe c. 1500–1600*. Ed. by D. GAIMSTER. British Museum Occasional Paper, 1999, no. 122, pp. 125–136.

4. BANERJEA, R. Y. et al. A Multi-proxy, Diachronic and Spatial Perspective on the Urban Activities within an Indigenous Community in Medieval Riga, Latvia. *Quaternary International*, 2017, vol. 30, pp. 1–19.
5. BANIONIS, E. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių tarnyba XV–XVI amžiais*. Vilnius, 1998.
6. BAOPING, L. Red-green Enamelled Ceramics from the Jin and Yuan Dynasties: Recent Discoveries, Cultural Significance and Associations with Jingdezhen Porcelains. *The Oriental Ceramic Society. Newsletter*, 2010, no. 18, pp. 11–14.
7. BALTRAMIEJŪNAITĖ, D. *Kernavės viduramžių keramika*. Magistro darbas. Vilnius, 2009.
8. BALTRAMIEJŪNAITĖ, D. XIII–XIV amžiaus Kernavės keramika. *Archaeologia Lituana*, 2006, nr. 17, p. 112–141.
9. BALČIŪNAS, D. Keramikos degimo krosnys Kaune XV–XVI a. *Lietuvos archeologija*, 1999, t. 18, p. 205–220.
10. BEAUDRY, M.; MEHLER, N. The Material Culture of the Modern World. *Post-medieval Archaeology*, 2016, vol. 50, no. 1, pp. 108–120.
11. BELIAEV, L.; CHERNETSOV, A. The Eastern Contribution to Medieval Russian Culture. *Muqarnas. Annual on the Visual Culture of the Islamic World*, 1999, vol. 16, pp. 97–124.
12. BERTAŠIUS, M. *Dingęs miestas. Viduramžių Kaunas archeologinių tyrimų duomenimis*. Kaunas, 2013.
13. BIS, M. Badania laboratoryjne naczyń z glin kaolinitowych z Solca nad Wisłą. In *Naczynia białe w Polsce południowej i środkowej. Wstęp do problematyki badawczej*. Materiały z konferencji zorganizowanej w Łagowie w dniu 6 maja 2005 roku. Red. A. BUKO, L. KAJZERA. Kielce, Łagów, 2005, s. 161–181.
14. BIS, M. *Późnośredniowieczne i wczesnonowożytne naczynia białe z Solca nad Wisłą* (Instytut Archeologii i Etnologii, Polskiej Akademii Nauk, t. 1). Warszawa, 2014.
15. BIS, M. The White Pottery in Early Modern Poland: Local Production or Regional Fashion? Poster [interaktyvus]. *Europa Postmediaevalis 2018*. Post-medieval pottery between (its) borders. The first annual conference. 17th–18th of April, 2018. Prague.
16. BLAKE, H. *De Nomine Jhesu*: An Italian Export Ware and the Origin of Renaissance Maiolica Pottery-Making in the Low Countries. In *Maiolica in the North. The Archaeology of Tin-glazed Earthenware in North-West Europe c. 1500–1600*. Ed. by D. GAIMSTER. British Museum Occasional Paper, 1999, no. 122, pp. 42–45.
17. BLAKE, H. Pottery Exported from Northwest Italy between 1450 and 1830: Savona, Abisola, Genoa, Pisa and Montelupo. In *Archaeology and Italian Society. Historic, Roman and Medieval Studies*. *Papers in Italian Archaeology*. Vol. 2. Ed. by G. BARKER, R. HODGES. BAR International Series 102. Oxford, 1981, pp. 99–124.
18. BLAKE, H. Technology, Supply or Demand? *Medieval Ceramics*, 1980, vol. 4, pp. 3–12.

19. BLAKE, H. The Introduction of Tin-glazed Ceramics in North-Western Europe: New Data from the British Museum Neutron Activation Analysis Programme. In *VIIe Congrès International sur la Céramique Medievale en Mediterranee*. Thessaloniki, 1999, pp. 447–454.
20. BLISS, J. R. Source for Design of Maiolica Dish at the British Museum. *Source: Notes in the History of Art*, 1990, vol. 10, no. 1, pp. 14–19.
21. *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern*. Jahrbuch 63. Hrsg. von H. von SCHMETTOW. Schwerin, 2017.
22. BRANDT, D. Ein mittelalterlicher Töpfereinachweis in der Langen Strasse der Hansestadt Greifswald. In *Handwerk – Stadt – Hanse Ergebnisse der Archäologie zum mittelalterlichen Handwerk im südlichen Ostseeraum. Greifswalder Mitteleilungen*. Beträge zur Ur- und Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie. Bd. 4. Hrsg. von U. MÜLLER. Frankfurt am Main, 2000, S. 115–129.
23. BRAUDEL, F. The Structures of Everyday Life: the Limits of the Possible. In *Civilization and Capitalism.* Vol. 1: *15th–18th Century*. New York, 1981.
24. BRIEDIS, L. *Vilnius. City of Strangers*. Vilnius, 2012.
25. BRISBANE, M. A.; ORTON, C. R. The Study of Medieval Ceramics from North-West Russia: a View from the West. In *The Pottery from Medieval Novgorod and its Region*. Ed. by C. ORTON. London, 2006, pp. 1–11.
26. BROWN, D. *Southampton French Quarter 1382*. Specialist Report F1: Pottery [interaktyvus].
27. BROWN, D. H. The Social Significance of Imported Medieval Pottery. In *Not so Much a Pot, more a Way of Life: Current Approaches to Artefact Analysis*. Ed. by C. G. CUMBERPATCH, P. W. BLINKHORN. Monograph 83. Oxford, 1997, pp. 95–112.
28. BURBA, D.; GLEMŽA, L. Rezidencijos apleistis. In *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidencija Vilniuje*. Sud. V. URBANAVIČIUS. Vilnius, 2010, p. 45–49.
29. CARLSSON, K. *Importkeramik i Gamla Lödöse*. Lödöse – västsvensk medeltidsstad. Vol. III: 2. Stockholm, 1982.
30. CASIMIRO MANUEL, T. Faiança portuguesa: datação e evolução crono-estilística. *Revista Portuguesa de arqueologia* [interaktyvus], 2013, vol. 16.
31. CASIMIRO, T. M.; GOMES, M. V.; GOMES, R. V. Portuguese Faience Trade and Consumption across the World (16th–18th Centuries). In *Global Pottery 1. Historical Archaeology and Archaeometry for Societies in Contact.*Ed. by J. BUXEDA I GARRIDÓS, M. MADRID I FERNÁNDEZ, J. G. IÑAÑEZ. BAR International Series 2761. Oxford, 2015, pp. 67–79.
32. CASIMIRO, T. Portuguese Faience and Historical Archaeology. In *Encyclopedia of Global Archaeology*. Ed. by C. SMITH. New York, 2014, pp. 6037–6044.
33. CHAKAROV, K.; RABOVYANOV, D. Stone-Paste Ceramics from Tarnovgrad – the Capital of the Second Bulgarian Kingdom.In *Поливная керамика Средизем-*

номорья и Причерноморья X–XVIII вв. Ред. С. Г. БОЧАРОВА, В. ФРАНСУА, А. Г. СИТДИКОВА. Т. 2, Казань, Кишинев, 2017, с. 327–334.
34. COOPER, E. *10000 Years of Pottery*. London, 2010.
35. COURTNEY, P. Social Theory and Post-medieval Archaeology: A Historical Perspective. In *Exchanging Medieval Material Culture*. Studies on Archaeology and History presented to Frans Verhaeghe. Ed. by K. DE GROOTE, M. PIETERS. Brussels, 2010, pp. 317–345.
36. CUMBERPATCH, C. G. The Transformation of Tradition: the Origins of the Post-medieval Ceramic Tradition in Yorkshire [interaktyvus]. *Assemblage*, 2003, vol. 7, issue 7.
37. CUMBERPATCH, C.; ROBERTS, I. et al. A Stamford Ware Pottery Kiln in Pontefract: a Geographical Enigma and a Dating Dilemma. *Medieval Archaeology*, 2013, vol. 57, no. 1, pp. 111–150.
38. ČAPAITĖ, R. The Everyday Life of Grand Duke Vytautas of Lithuania According to Contemporary Correspondence. *Lithuanian Historical Studies*, 2003, vol. 8, pp. 1–27.
39. DĄBAL, J. Naczynia ceramiczne typu Werra i Wezer w świetle badań archeologicznych przy ul. 3 - go Maja 9A w Gdańsku. In *XVIII Sesja Pomorzoznawcza*. Vol. 2. Red. E. FUDZIŃSKA. Malbork, 2013, s. 123–135.
40. DAWSON, D.; KENT, O. Reduction Fired Low Temperature Ceramics. *Post-medieval Archaeology*, 1999, vol. 33, pp. 164–178.
41. DE GROOTE, K. *Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen. Techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Outenaarde in de volle en late middeleeuwen (rode 16de eeuw)*. Vol. 1. Brussel, 2014.
42. DE LA FUENTE, A. G. *Chaîne opératoire*, Technical Gestures and Pottery Production at Southern Andes during the Late Period (c. AD 900–AD 1450) (Catamarca, Northwestern Argentina). In *Archaeological Ceramics: a Review of Current Research.* Ed. by S. SCARCELLA. BAR International Series 2193. Oxford, 2011, pp. 89–102.
43. DERMUTH, V. If Sherds Could Tell. Imported Ceramics from the Hanseatic Hinterland in Bergen, Norway. Producers, Traders and Consumers: who were they, and how were they connected? In *Everyday Products in the Middle Ages. Crafts, Consumption and the Individual in Northern Europe c. AD 800–1600.* Ed. by G. HANNSEN, S. P. ASCHBY, I. BAUG. Oxford, 2015, pp. 339–359.
44. DRENKHAHN, U. *Die Lübecker Keramikchronologie vom 12 bis zum 16 Jahrhundert* (Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte, Bd. 29). Rahden, 2015.
45. DRĖMA, V. *Dingęs Vilnius*. 2-asis leidimas. Vilnius, 2013.
46. DRYJA, M. Pracownia garncarska z XVI wieku na ul. Loratańskiej 11 w Krakowie. In *Rzeczy i ludzie. Kultura materialna w późnym średniowieczu i w okresie nowożytnym*. Studia dedykowane Marii Dąbrowskiej. Red. M. BIS, W. BIS. Warsawa, 2014, s. 125–140.

47. EDWARDS, J. A. Group of Biscuit and Glazed Wares from Holy Trinity Priory, London. In *Maiolica in the North. The Archaeology of Tin-glazed Earthenware in North-West Europe c. 1500–1600*. Ed. by D. GAIMSTER. British Museum Occasional Paper, 1999, no. 122, pp. 137–139.
48. EVANS, C.; MEGGERS, B. J. Use of Organic Temper for Carbon 14 Dating in Lowland South America. *American Antiquity*, 1962, vol. 28, no. 2, pp. 243–245.
49. FRANÇOIS, V. Circulation des potier ou des modèles? Production damascène de vaisselle ottomane à la manière d'Iznik. In *Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X–XVIII вв*. Ред. С. Г. БОЧАРОВА, В. ФРАНСУА, А. Г. СИТДИКОВА. Т. 2. Казань, Кишинев, 2017, с. 217–243.
50. GAIMSTER, D. A Parallel History: The Archaeology of Hanseatic Urban Culture in the Baltic c. 1200–1600. *Historical Archaeology*, 2005, vol. 37, no. 3, pp. 408–423.
51. GAIMSTER, D. *German Stoneware 1200–1900. Archaeology and Cultural History*. London. 1997.
52. GAIMSTER, D. Maiolica in the North: the Shock of the New. In *Maiolica in the North. The Archaeology of Tin-glazed Earthenware in North-West Europe c. 1500–1600*. Ed. by D. GAIMSTER. British Museum Occasional Paper, 1999, no. 122, pp. 1–3.
53. GAIMSTER, D. Pottery Imported from the West: Reception and Resistance. In *The Pottery from Medieval Novgorod and its Region*. Ed. by C. ORTON. London, 2006, pp. 135–143.
54. GAIMSTER, D. The Baltic Ceramic Market c. 1200–1600: an Archaeology of the Hanse. *Fennoscandia Archaeologica*, 1999, vol. 16, pp. 59–69.
55. GAIMSTER, D. The Hanseatic Cultural Signature: Exploring Globalization on the Micro-scale in Late Medieval Northern Europe. *European Journal of Archaeology*, 2014, vol. 17, no. 1, pp. 60–81.
56. GAIMSTER, D. *The Historical Archaeology of Pottery Supply and Demand in the Lower Rhineland, AD 1400–1800*. Studies in Contemporary and Historical Archaeology. BAR International Series 1518. Oxford, 2006.
57. GAIMSTER, D.; HUGHES, M. South Netherlands Maiolica Floor Tiles from the Broad Arrow tower, Tower of London. In *Maiolica in the North. The Archaeology of Tin-glazed Earthenware in North-West Europe c. 1500–1600*. Ed. by D. GAIMSTER. British Museum Occasional Paper, 1999, no. 122, pp. 175–179.
58. GAWRONSKI, J. *Amsterdam Ceramics*. Amsterdam, 2012.
59. GENDRĖNAS, G. 1996 metų tyrinėjimai Vilniuje, Šv. Mykolo g. nr. 8. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais*. Vilnius, 1998, p. 374–375.
60. GERRARD, C. A. 'Malling' Maiolica from Shapwick House, Somerset. In *Maiolica in the North. The Archaeology of Tin-glazed Earthenware in North-West Europe c. 1500–1600*. Ed. by D. GAIMSTER. British Museum Occasional Paper, 1999, no. 122, pp. 171–173.

61. GIERLICHS, J. Europeans in “Turkish” Dress. In *Fashioning the Self in Transcultural Settings: The Uses and Significance of Dress in Self-Narratives* (Istanbuler Texte und Studien, Bd. 17). Ed. by C. ULBRICH, R. WITTMANN. Würzburg, 2015, pp. 151–186.
62. GLEMŽA, L. Rūmai. In *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidencija Vilniuje*. Sud. V. URBANAVIČIUS. Vilnius, 2010, p. 29–43.
63. GOLDTHWAITE, A. R. The Economic and Social World of Italian Renaissance Maiolica. *Renaissance Quarterly*, 1989, vol. 42, no. 1, pp. 1–32.
64. GRAHAM-CAMBELL, J. Introduction. In *The Archaeology of Medieval Europe*. Vol. 1: *Eighth to Twelfth Centuries AD*. Ed. by J. GRAHAM-CAMBELL, M. VALOR. Aarhus, 2006, pp. 13–18.
65. GUTIÉRREZ, A. *A Guide to the Identification of Spanish Medieval and Later Ceramics (13th to 17th Centuries)* [interaktyvus]. Durham University.
66. GUTIÉRREZ, A. *Mediterranean Pottery in Wessex Households (13th to 17th Centuries)*. BAR British Series 306, Oxford, 2000.
67. HAAK, A.; RUSSOW, E. On the Development of the Town of Viljandi in the Light of Earliest Archaeological Find Complexes. *Estonian Journal of Archaeology*, 2013, no. 17, pp. 57–86.
68. HADDON, R. A. W. *Fourteenth Century Fine Glazed Wares Produced in the Iranian World, in Comparison with Contemporary ones from the Golden Horde and Mamlūk Syria / Egypt*. Vol. 1–2. Phd thesis. University of London, 2011.
69. HAGGRÉN, G. Bohemian Glass in the North. In *Everyday Products in the Middle Ages. Crafts, Consumption and the Individual in Northern Europe c. AD 800–1600*. Ed. by G. HANSEN, S. P. ASHBY, I. BAUG. Oxford, 2015, pp. 319–338.
70. HEIN, B.; TSOLAKIDOU, A. et al. Standardisation of Elemental Analytical Techniques Applied to Provenance Studies of Archaeological Ceramics – an Inter Laboratory Calibration Study. *The Analyst*, 2002, vol. 127, pp. 542–553.
71. HENDERSON, J. *The Science and Archaeology of Materials. An Investigation of Inorganic Materials*. London, 2000.
72. HILLEWAERT, B. An English Lady in Flanders: Reflections on a Head in Scarborough Ware. In *Everyday and Exotic Pottery from Europe c. 650–1900. Studies in Honour of John G. Hurst*. Ed. by D. GAIMSTER, M. REDKNAP. Exeter, 1992, pp. 76–82.
73. HOLUBOVIČIAI, E. ir V. *Gedimino kalno Vilniuje 1940 metų kasinėjimų pranešimas*. Kaunas, 1942.
74. HORSCHIK, J. *Steinzeug von Brügel bis Miskau 15 bis 19 Jahrhundert*. Dresden, 1978.
75. HUGHES, M. J. Neutron Activation Analysis at the British Museum, London. *Archaeometry,* 2007, vol. 49, no. 2, pp. 255–270.
76. HUGHES, M.; GAIMSTER, D. Neutron Activation Analysis of Maiolica from London, Norwich, the Low Countries and Italy. In *Maiolica in the North. The Ar-*

chaeology of Tin-glazed Earthenware in North-West Europe c. 1500–1600. Ed. by D. GAIMSTER. British Museum Occasional Paper, 1999, no. 122, pp. 57–90.
77. HURST, J. G. Gerald Dunning and his Contribution to Medieval Archaeology. *Medieval Ceramics*, 1982, vol. 6, pp. 3–20.
78. HURST, J. G. Spanish Pottery Imported into Medieval Britain. *Medieval Archaeology*, 1977, vol. 21, pp. 68–105.
79. HURST, J. G.; GAIMSTER, D. Werra Ware in Britain, Ireland and North America. *Post-Medieval Archaeology*, 2005, vol. 39, no. 2, pp. 67–293.
80. HURST, J. G.; LE PATOUREL, J. Imported Maiolica Floor Tiles from Whitehall Palace, London. In *Maiolica in the North. The Archaeology of Tin-glazed Earthenware in North-West Europe c. 1500–1600.* Ed. by D. GAIMSTER. British Museum Occasional Paper, 1999, no. 122, pp. 181–183.
81. IMMONEN, V. Defining a Culture: the Meaning of Hanseatic in Medieval Turku. *Antiquity*, 2007, vol. 81, pp. 720–732.
82. JANONIENĖ, R. *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*. Vilnius, 2010.
83. JANSSEN, H. L. Later Medieval Pottery Production in the Netherlands. In *Ceramic and Trade: The Production and Distribution of Later Medieval Pottery in North-West Europe*. Ed. by P. DAVEY, R. HODGES. Sheffield, 1983, pp. 121–185.
84. JASIUKEVIČIUS, V.; VAITKEVIČIUS, G. XVII a. kalkinio fajanso, rasto Vilniuje, tyrimai. *Lietuvos archeologija*, 1999, t. 18, p. 271–282.
85. JASPERS, N. Ligurian Maiolica Excavated in the Netherlands (1550–1700). An Archaeological Contribution to the Decorative and Morphological Typology of Ligurian Export Wares. In *La ceramica post-medievale nel Mediterraneo. Gli indicatori cronologici: secoli XVI–XVIII. XLIV Convegno internazionale della ceramica.* Savonna, 2012, pp. 11–25.
86. JASPERS, N. Schoon en werkelijk aangenaam. Italiaanse faience uit Nedrelandse bodem (1550–1700). *Vormen uit vuur. Mededelingenblad Nederlandse vereniging van vrienden van ceramiek en glas*, 2009, p. 2–32.
87. JASPERS, N. L.; OSTKAMP, S. Portugese faience uit Nederlandse bodem. De opkoomst en neergang van Portugese import. *Vormen uit Vuur 226*, 2014, vol. 3, p. 10–29.
88. JÉKELY, Z. Maiolica Jugs in Late Medieval Painting. In *The Dowey of Beatrice – Italian Maiolica Art and the Court of King Matthias. Exhibition catalogue.* Ed. by G. BALLA, Z. JÉKELY. Budapest, 2008, pp. 55–66.
89. JERVIS, B. Pots as Things: Value, Meaning and Medieval Pottery in Relational Perspective. In *The Chiming of Crack'd Bells: Recent Approaches to the Study of Artefacts in Archaeology*. Ed. by P. BLINKHORN, C. CUMBERPATCH. BAR International Series 2677. Oxford, 2017, pp. 3–16.
90. JOHANSSON, E. Younger Grey Ware. Definition, Function and Potential. *Lund Archaeological Review*, 2012, vol. 18, pp. 61–71.

91. JOHANSSON, M. *Medieval and Post-medieval Pottery in Stockholm, Sweden* [interaktyvus].
92. JOHANSSON, M. *November 2016: Gamla sopor berattar om Stockholm* [interaktyvus].
93. JOHANSSON, M. Rödgods i Stockholm. In *Ruukkuja ja ruhtinaita. Saviastioita ja uunikaakeleita ajalta 1400–1700*. Red. K. MAJANTIE. Saarijärvi, 2007, s. 48–58.
94. JONAITIS, R. *Civitas Rutenica Vilniuje XIII–XV a. archeologijos duomenimis*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2013.
95. JONAITIS, R.; KAPLŪNAITĖ, I. Panašūs ar skirtingi? Dvi krikščioniškos bendruomenės pagoniškajame Vilniuje. In *Krikščioniškosios bendruomenės tapsmas Rytų Baltijos regione.* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXXIII). Sud. M. ŠČAVINSKAS, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2016, p. 75–98.
96. JONAITIS, R.; KAPLŪNAITĖ, I.; VĖLIUS, G. Early Christian Burials. In *A Hundred Years of Archaeological Discoveries in Lithuania*. Ed. by G. ZABIELA, Z. BAUBONIS, E. MARCINKEVIČIŪTĖ. Vilnius, 2016, pp. 430–441.
97. KAMINSKAITĖ, I. Dvaro kasdienybė. Indai. In *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidencija Vilniuje*. Sud. V. URBANAVIČIUS. Vilnius, 2010, p. 311–319.
98. KAMINSKAITĖ, I. *Mediniai dirbiniai Vilniaus Žemutinėje pilyje archeologiniais duomenimis*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2017.
99. KAMINSKAITĖ, I. Mediniai stalo indai ir įrankiai Vilniaus Žemutinėje pilyje. *Istorija. Mokslo darbai*, 2010, t. 77, p. 3–26.
100. KAMINSKAITĖ, I. XIII–XIV a. mediniai dirbiniai Vilniaus Žemutinėje pilyje. In *Vilniaus Žemutinė pilis XIV–XIX a. pradžioje. 2005–2006 m. tyrimai*. Sud. L. GLEMŽA. Vilnius, 2007, p. 195–239.
101. KAPLŪNAITĖ, I. *Vilniaus miesto katalikiškoji dalis XIV–XVI amžiaus pradžioje*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2015.
102. KATALIN, É. Török kori fajanszok a víziváros területéről. *Budapest Régiségei XLI*, 2007, o. 239–247.
103. KATALYNAS, K. *Vilniaus kokliai XV–XVII amžiuje*. Vilnius, 2015.
104. KATALYNAS, K. *Vilniaus miesto plėtra XIV–XVII a*. Vilnius, 2006.
105. KATALYNAS, K.; LUCHTANIENĖ, D. Tyrinėjimai Vilniuje, Reprezentacinių rūmų teritorijoje, 1996–1997 metais. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais*. Vilnius, 1998, p. 382–386.
106. KELLER, CH. Pingsdorf Type Ware – An Introduction. *Medieval Ceramics*, 1995, no. 19, pp. 19–28.
107. KEMPKE, T. Slawische Keramik. In *Handbuch zur mittelalterlichen Keramik in Nordeuropa*. Bd. 1. Hrsg. von H. LÜDTKE, Schleswig, 2001, S. 209–256.
108. KIAUPA, Z. Šventosios uostas Palangos seniūnijoje. In *Vėjas rėjose. Burlaivių epochos atspindžiai Lietuvoje*. Sud. D. ELERTAS. Klaipėda, 2009, p. 34–43.
109. KIAUPIENĖ, J. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vėlyvųjų viduramžių istorijos kraštovaizdis: laikas, erdvė, žmogus. In *Lietuvos istorija. Nauji horizontai: dinasti-*

ja, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m. T. IV. Sud. J. KIAUPIENĖ, R. PETRAUSKAS. Vilnius, 2009, p. 20–176.
110. KIAUPIENĖ, J.; LUKŠAITĖ, I. Ankstyvųjų Naujųjų laikų visuomenės kūrimasis ir nauji sociokultūriniai portreto bruožai. In *Lietuvos istorija. Veržli naujųjų laikų pradžia. Lietuvos Didžioji Kunigaikštytė 1529–1588 metais*. T. V. Sud. J. KIAUPIENĖ, I. LUKŠAITĖ. Vilnius, 2013, p. 273–284.
111. KILDYUSHEVSKII, V. Pskov Pottery in the 12th to 16th Centuries. In *The Pottery from Medieval Novgorod and its Region*. Ed. by C. ORTON, London, 2006, pp. 78–115.
112. KIPFER, B. A. *Dictionary of Artifacts*. Hoboken, 2008.
113. *Klaipėdos pilies ir senamiesčio buitinė keramika XIV a. vid. – XIX a.* Sud. R. SONGAILAITĖ, L. RUTKAITIENĖ. Klaipėda, 2010.
114. KLAJUMIENĖ, D. Vilniaus buvęs dominikonų vienuolynas ir Šv. Dvasios bažnyčia. In *Lietuvos vienuolynai* [multimedija knyga]. Vilnius, 1999.
115. KLOVAITĖ, D. *Akmens masės keramika Vilniaus miesto archeologinėje medžiagoje*. Bakalauro darbas. Vilnius, 2010.
116. KLOVAS, M.; MEILUS, E.; VALIONIENĖ, O. *Vilniaus senamiesčio posesijų raidos XVI–XVIII a. apžvalga* [interaktyvi duomenų bazė].
117. KLUTTIG-ALTMANN, R. *Leipziger Keramik des 14 bis 18 Jahrhunderts im Spannungsfeld von Herstellung, Gebrauch und Entsorgung*. Veröffentlichungen des Landesamtes für Archäologie mit Landesmuseum für Vorgeschichte. Bd. 47. Dresden, 2006.
118. KOVAL, V. Y. Eastern Pottery form the Excavations at Novgorod. In *The Pottery from Medieval Novgorod and its Region*. Ed. by C. ORTON. London, 2006, pp. 161–192.
119. *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*. Sud. D. RAMONIENĖ. Vilnius, 1996.
120. KRUPPÉ, J. *Garncarstwo Warszawskie w wiekach XIV i XV*. Wrocław, 1967.
121. KRUPPÉ, J. *Studia nad ceramiką XIV wieku ze starego miasta w Warszawie*. Wrocław, Warszawa, Kraków, 1961.
122. KRUPPÉ, J. Z problematyki studiów nad późnośredniowiecznym i nowożytnym garncarstwem Kielecczyzny. In *Z dziejów rzemiosła w Kielecczyźnie*. Materiały z sesji 11–12 grudnia 1969, Kielce. Red. E. KOWECKA. Warszawa, 1973, s. 61–74.
123. KRUPPÉ, J.; MILEWSKA, M. *Dzieje zamku w Pucku*. Warszawa, 2015.
124. KRUPPÉ, J.; MILEWSKA, M. *Puck. Archeologia o narodzinach miasta*. Warszawa, 2015.
125. KULIKAUSKAS, P.; ZABIELA, G. *Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.)*. Vilnius, 1999.
126. KUNCEVIČIUS, A. *Lietuvos viduramžių archeologija*. Vilnius, 2005.
127. KUNCEVIČIUS, A.; LAUŽIKAS,R.; JANKAUSKAS, R.; AUGUSTINAVIČIUS, R.; ŠMIGELSKAS, R. *Dubingių mikroregionas ir Lietuvos valstybės ištakos*. Vilnius, 2015.

128. KUNCEVIČIUS, A.; LAUŽIKAS, R.; STANKEVIČIŪTĖ, D.; ŠMIGELSKAS, R. Radvilų rūmai Dubingių piliavietėje. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2009 metais*. Vilnius, 2010, p. 156–162.
129. *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmai Vilniaus Žemutinėje pilyje. Istorija ir rinkiniai*. Sud. D. AVIŽINIS, V. DOLINSKAS, Ė, STRIŠKIENĖ. Vilnius, 2010.
130. LUCHTANIENĖ, D. Archeologiniai tyrinėjimai Vilniuje, Prezidentūros teritorijoje. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais*. Vilnius, 1996, p. 256–258.
131. LUCHTANIENĖ, D. Tyrinėjimai Ašmenos, Mėsinių, Dysnos g. sankirtoje (Vilniaus senojo miesto 60 kvartale). In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2004 metais*. Vilnius, 2006, p. 251–253.
132. LUCHTANIENĖ, D. XVI–XVII a. amatininkų kvartalas Vyskupų rūmų teritorijoje. *Kultūros paminklai*, 2007, nr. 7, p. 39–52.
133. LUKŠAITĖ, I. Paveldėta ir nauja kultūrinė erdvė. In *Lietuvos istorija. Veržli naujųjų laikų pradžia. Lietuvos Didžioji Kunigaikštytė 1529–1588 metais*. T. V. Sud. J. KIAUPIENĖ, I. LUKŠAITĖ. Vilnius, 2013, p. 487–559.
134. LÜDTKE, H. Grauware des 12 bis 15 Jahrhunderts. In *Handbuch zur mittelalterlichen Keramik in Nordeuropa*. Bd. 1. Hrsg. von H. LÜDTKE, K. SCHIETZEL. Schleswig, 2001, S. 83–174.
135. LÜDTKE, H. Paffrather Ware. In *Handbuch zur mittelalterlichen Keramik in Nordeuropa*. Bd. 1. Hrsg. von H. LÜDTKE, K. SCHIETZEL. Schleswig, 2001, S. 165–168.
136. MACIOSZEK, A. Celadons in China, Their Fustat Finds, and Imitations in the Islamic World. *The Artistic Traditions of Non-European Cultures*, 2012, vol. 2, pp. 31–47.
137. MADSEN, P. K.; STILKE, H. Bleiglasierte Irdenware. In *Handbuch zur Mittelalterlichen Keramik in Nordeuropa*. Bd. 1. Hrsg. von H. LÜDTKE, K. SCHIETZEL. Schleswig, 2001, S. 539–613.
138. MAHLITZ-FREY, K. *Die Keramikfunde der Ausgrabung der Burg Vechta im Sommer 2005 und Herbst 2006* [interaktyvus], 2006, S. 1–26.
139. MARCINKOWSKI, M. Cechy obce i lokalne w średniowiecznej i nowożytnej ceramice elbląskiej. Zarys problematyki na podstawie wybranych przykładów. *Archaeologia Historica Polona*, 2013, t. 21, s. 239–255.
140. MARCINKOWSKI, M. *Fajans pomorski ze Starego Miasta w Elblągu*. Katalog i aneks. Elbląg, 2011.
141. MASIULIENĖ, I. *Klaipėdos buitinė keramika XV–XVIII a*. Magistro darbas. Klaipėda, 2001.
142. MATUŠAKAITĖ, M. *Apranga XVI–XVIII a. Lietuvoje*. Vilnius, 2003.
143. MAŽEIKIENĖ, I. *Kėdainių miestas XIV–XVII a.: buitinės keramikos tyrimo duomenys*. Magistro darbas. Vilnius, 2013.
144. MCCARTHY, M. R; BROOKS, C. M. *Medieval Pottery in Britain AD 900–1600*. Leicester, 1988.

145. MEHLER, N. The Material Culture of the Modern World. *Post-medieval Archaeology*, 2016, vol. 50, no. 1, pp. 108–120.
146. MEHLER, N. The Perception and Interpretation of Hanseatic Material Culture in the North Atlantic: Problems and Suggestions. *Journal of the North Atlantic*, 2009, vol. 1, pp. 89–108.
147. MENNICKEN, R. *Raeren Steinzeug: technische und künstlerische Entwicklungen*. Eine Publikation der Rheinischen Museen im Internet [interaktyvus]. 2005, S. 1–17.
148. MIKAILA, V.; VAITKEVIČIUS, G. Kai kurie duomenys apie importinę Kelcų keramiką Vilniuje. *Lietuvos istorijos metraštis 1983 metai*, 1984, p. 5–16.
149. MIKAILA, K.; VAITKEVIČIUS, G. Kai kurie Vilniaus XVI–XVII a. raudono molio plonasienės keramikos tyrimai. *Archeologinės ir numizmatinės medžiagos komplektavimas ir konservavimas. Jaunųjų muziejininkų konferencijos pranešimų tezės*. Vilnius, 1983, p. 38–40.
150. MILANESE, M. Italian Pottery Exported During the 15th and 16th Centuries. *Medieval Ceramics*, 1993, vol. 17, pp. 25–33.
151. MLEZIVA, J. Iznik or Paris? Imitations of Ottoman Pottery in the Collection of the West Bohemian Museum in Pilsen. *Annals of the Náprstek Museum*, 2016, vol. 37, no. 1, pp. 33–40.
152. MOMMSEN, H.; HAHNEL, E. Classification of Medieval Ceramics in the Rhineland and Neighbouring Areas by Neutron Activation Analysis. *Journal of Radioanalytical and Nuclear Chemistry*, 1997, vol. 216, no. 2, pp. 247–252.
153. MÖLLER, G. Stettiner Ware – Anmerkungen an Hand schriftlicher und archäologischer Quellen aus der Hansestadt Stralsund. In *Stralsunder Beiträge zur Archäologie, Geschichte, Kunst und Volkskunde in Vorpommern. Band II. Stettiner Ware – Eine Keramik des 18 bis 20 Jahrhunderts im südlichen Ostseeraum*. Stralsund, 1999, S. 4–16.
154. NABAŽAITĖ, R. *Vėlyvųjų viduramžių ir naujųjų laikų koklininkystė Klaipėdoje: tarp inovacijos ir kultūrinės tradicijos*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2016.
155. NAUM, M. Material Culture and Diasporic Experiences: A Case of Medieval Hanse Merchants in the Baltic. *Archaeological Papers of the American Anthropological Association*, 2015, vol. 26, no. 1, pp. 72–86.
156. NAUM, M. Multi-Ethnicity and Material Exchanges in Late Medieval Tallinn. *European Journal of Archaeology*, 2014, vol. 17, no. 4, pp. 656–677.
157. NAWROLSKA, G. A Way of Life. Luxury in a Medieval Town. In *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäeologie im Hanseraum VI. Luxus und Lifestyle*. Lübeck, 2008, S. 509–527.
158. ORTON, C. Diffusion or Impedance – Obstacles to Innovation in Medieval Ceramics. *Medieval Ceramics*, 1985, vol. 9, pp. 21–34.
159. ORTON, C.; TYERS, P.; VINCE, A. *Pottery in Archaeology*. 2nd edition. Cambridge, 2010.

160. OSTKAMP, S. De introductie van porselein in de Nederlanden. *Vormen uit vuur*, 2013, vol. 180–181, p. 14–29.
161. PATOUREL, J. John G. Hurst – a Potted Bibliography. In *Everyday and Exotic Pottery from Europe. Studies in Honour of John G. Hurst.* Ed. by D. GAIMSTER, M. REDKNAP. Exeter, 1992, pp. 1–15.
162. PAYNTER, S.; OKYAR, F.; WOLF, S.; TITE, M. S. The Production Technology of Iznik Pottery – Reassessment. *Archaeometry*, 2004, vol. 46, no. 3, pp. 421–437.
163. PEACOCK, D. P. S. Ceramics in Roman and Medieval Archaeology. In *Pottery in Early Commerce*. Ed. by D. P. S. PEACOCK. London, 1977, p. 21–34.
164. PEARCE, J. *Border Wares*. Post-medieval Pottery in London 1500–1700. London, 1992.
165. PEARCE, J.; VINCE, A. et al. *A Dated Type-Series of London Medieval Pottery.* Part 4: *Surrey Whitewares*. London, 1988.
166. PENDERY, R. S. Tin Glazed Earthenware in Seventeenth Century New England: A Preliminary Study. *Historical Archaeology*, 1999, vol. 33, no. 4, pp. 58–77.
167. PETRAUSKAS, G. *Laidosena viduramžių Lietuvoje: mirusiųjų deginimo paprotys*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2017.
168. PETRAUSKAS, G. The Last Pagan Burials. In *A Hundred Years of Archaeological Discoveries in Lithuania*. Ed. by G. ZABIELA, Z. BAUBONIS, E. MARCINKEVIČIŪTĖ. Vilnius, 2016, pp. 418–429.
169. PETRAUSKAS, R. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Politika ir visuomenė vėlyvaisiais Viduramžiais*. Vilnius, 2017.
170. POOLE, J. E. *English Pottery*. Cambridge, 1995.
171. POŠKIENĖ, J. Senųjų Trakų pilies, senovės gyvenvietės ir benediktinų vienuolyno buitinė keramika (XIV–XVII a. pirmoji pusė). *Lietuvos istorijos metraštis*, *1998 metai*, 1999, p. 5–23.
172. POŠKIENĖ, J. *Trakų pilių ir miesto viduramžių keramika (XIV–XVI a. I pusė).* Daktaro disertacija. Vilnius, 2002.
173. POŠKIENĖ, J. Trakų pilių ir miesto viduramžių keramika. In *Miestų praeitis.* Red ir sud. G. VAITKEVIČIUS. Vilnius, 2004, p. 127–173.
174. POŠKIENĖ, J. *Trakų pilių ir miesto viduramžių keramika (XIV–XVI a. I pusė)*. Daktaro disertacijos santrauka. Vilnius, 2002.
175. RACKEVIČIUS, G. *XVI a. koklinių krosnių rekonstrukcija. XVI a. koklių katalogas*. Vilnius, 2012.
176. RADCLIFFE-BROWN, A. R. On Social Structure. *Journal of the Royal Anthropological Institute,* 1940, vol. 70, pp. 1–12.
177. REINFELDE, I. Rīgā atrastā 16–17 gadsimta Ķelnes un Frehenas akmensmasas keramika ar plastisko dekoru. In *Senā Rīga*. *Pētījumi pilsētas archeoloģijā un vēsturē*. T. 7. Red. I. OSE. Riga, 2012, l. 149–178.

178. REINFELDE, I. Zīgburgas 16 gadsimta otrās puses akmensmasas keramika Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja krājumā. In *Senā Rīga. Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē*. T. 8. Red. I. OSE. Riga, 2015, l. 92–109.
179. REMECAS, E. Numizmatiniai radiniai iš Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorijos. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2001 metais*. Vilnius, 2002, p. 261–266.
180. RENFREW, C.; BAHN, P. *Archaeology: Theories, Methods and Practice*. 5th edition. London, 2008.
181. RĖKLAITYTĖ, I.; BOLOIX-GALLARDO, B.; ZAVECKIENĖ, E. A Bracelet from the Lands of the Golden Horde Found in the Palace of the Grand Dukes of Lithuania. *Archaeologia Baltica,* 2011, vol. 16, pp. 104–109.
182. RIBEIRO, M. *Iznik Pottery and Tiles in the Calouste Gulbenkian Collection*. Lisbon, 2009.
183. RICE, P. M. *Pottery Analysis*. 2nd edition. Chicago, 2005.
184. ROEHMER, M. *Siegburger Steinzeug. Die Sammlung Schulte in Meschede*. Mainz am Rhein. 2007.
185. ROESDAHL, E; VERHAEGHE, F. Material Culture – Artefacts and Daily Life. In *The Archaeology of Medieval Europe.* Vol. 2: *Twelfth to Sixteenth Centuries*. Ed. by M. CARVER, J. KLÁPŠTĚ. Aarhus, 2011, pp. 189–227.
186. ROSLUND, M. Kulturmötets konsekvenser. ”Slaviseringen” av den skandinaviska keramiktraditionen. *Arkeologi och mångkultur. Södertörn Archaeological Studies,* 2006, vol. 4, s. 59–76.
187. ROSLUND, M. Transcending Borders – Social Identity as a Factor in the Middle Ages and in Medieval Archaeology. In *Archaeology of Medieval Towns in the Baltic and North Sea Area* (Publications of the National Museum Studies in Archaeology & History, vol. 17). Copenhagen, 2009, pp. 181–190.
188. ROUX, V. Ceramic Manufacture. The *Chaîne Opératoire* Approach. In *The Oxford Handbook of Archaeological Ceramic Analysis*. Ed. by A. HUNT. Oxford, 2017, pp. 101–113.
189. ROTHER, A. Chemische und mineralogische Untersuchungen an Keramik Pingsdorfer Art aus dem nordeuropäischen Raum – Referenzgruppen für chemische Herkunftsbestimmungen. In *Handbuch zur mittelalterlichen Keramik in Nordeuropa*. Bd. 1. Hrsg. von H. LÜDTKE, K. SCHIETZEL. Schleswig, 2001, S. 429–464.
190. RUSSOW, E. *Importkeraamika Lääne-Eesti linnades 13–17 sajandil*. Tallinn, 2006.
191. RUSSOW, E.; HAAK, A. An Outline of the Research of Medieval and Later Pottery in Estonia. In *2nd meeting of Baltic and North Atlantic Pottery Research Group. Tallinn, 12th and 13th April, 2018*. Ed. by E. RUSSOW, A. HAAK. Tallinn, 2018, pp. 33–47.
192. SADAUSKAITĖ-MULEVIČIENĖ, I. Lietuvos X–XVI amžių kapinynų keramika. *LTSR Mokslų akademijos darbai. A serija*, 1965, nr. 2 (19), p. 41–57.

193. SAMARITER, R. Mediterrane Fayencen, niederländische Majoliken und Fayencen vom Typ Malling jug – Bodenfunde aus Mecklenburg-Vorpommern. In *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommerns*. Jahrbuch 61. Hrsg. von H. GRÄFIN von SCHMETTOW. Schwerin, 2015, S. 197–233.
194. SANDON, J. *Meissen Porcelain*. Oxford, 2010.
195. SANKE, M. Gelbe Irdenware. In *Handbuch zur mittelalterlichen Keramik in Nordeuropa*. Bd. 3. Hrsg. von H. LÜDTKE, K. SCHIETZEL. Schleswig, 2001, S. 271–428.
196. SARCEVIČIUS, S.; SUBAČIUS, R.; BLOŽĖ, A. Daktiloskopijos taikymas archeologinėje medžiagoje. *Lietuvos archeologija*, 1999, t. 18, p. 221–225.
197. SARCEVIČIUS, S.; VALIONIENĖ, V.; PUGAČIAUSKAS, V. *Kreivoji pilis: tarpdisciplininių tyrimų atvejis*. Vilnius, 2016.
198. SCHEIDEMANTEL, D. Waldenburger Steinzeug aus Spätmittelalter und Früher Neuzeit. In *Keramik zwischen Rhein und Maas. Keramische Begegnungen mit Belgien und den Niederlanden.* Internationalen Hafnereisymposium des Arbeitskreises für Keramikforschung im Töpfereimuseum Raeren vom 19 bis zum 24 September 2005. Hrsg. von R. MENNICKEN. Raeren, 2006, S. 164–176.
199. SCHIFFER, M. B. *Formation Processes of the Archaeological Record*. Albuquerque, 1987.
200. SCHIFFER, M. B. Toward the Identification of Formation Processes. *American Antiquity*, 1983, vol. 48, no. 4, pp. 675–706.
201. SCHRICKX, C.; DUIJN, D. Handel met sultan en sjah. Archaeologische vondsten van Turks en Perzisch aardewerk uit de Gouden Eeuw in Hoorn en Enkhuizen. *Archeologie in West-Friesland. Gemeente Hoorn & Enkhuizen,* 2012, vol. 8, p. 2–7.
202. SHEPARD, A. *Ceramics for Archaeologists*. Washington D. C, 1956.
203. SØNDERGAARD KRISTENSEN, R. Made in China: Import, Distribution and Consumption of Chinese Porcelain in Copenhagen c. 1600–1760. *Post-Medieval Archaeology*, 2014, vol. 48, no. 1, pp. 151–181.
204. STANKUS, J. Archeologiniai tyrinėjimai Vilniaus senojo miesto teritorijoje, Šv. Mykolo g. nr. 12-1. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2002 metais*. Vilnius, 2003, p. 229–231.
205. STARSKI, M. Naczynia białoszare w Pucku i na Pomorzu Gdańskim – rodzime czy obce. Próba identyfikacji jednego z nurtów późnośredniowiecznej wytwórczości garncarskiej. *Archaeologia Historica Polona*, 2013, t. 21, s. 187–208.
206. STARSKI, M. Nowożytne naczynia ceramiczne z badań północnej pierzei placu Teatralnego w Warszawie. In *Archeologia dawnej Warszawy*. Red. W. PELA. Warszawa, 2013, s. 134–185.
207. STARSKI, M. Późnośredniowieczne naczynia ceramiczne z badań archeologicznych wschodniego bloku zabudowy przyrynkowej miasta lokacyjnego w Lęborku. *Światowit. Archeologia pradziejowa i średniowieczna. Archeologia Polski,* 2016, t. 10, s. 237–274.

208. STARSKI, M. Późnośredniowieczne naczynia gliniane z zamku w Pucku. *Studia i Materiały Archeologiczne*, 2009, t. 14, s. 195–284.
209. STARSKI, M. Późnośredniowieczne wyroby szklane z Pucka. In *Puck. Kultura materialna małego miasta w późnym średniowieczu.* Red. M. STARSKI. Warszawa, 2017, s. 263–296.
210. STARSKI, M. *Rynek miasta lokacyjnego w Pucku w świetle badań archeologicznych*. Warszawa, 2015.
211. STARSKI, M. Znaleziska importowanych naczyń ceramicznych w mniejszych miastach Pomorza Gdańskiego w późnym średniowieczu. In *Archeologia miast Pomorza w kontekście ziem polskich.* Red. G. NAWROLSKIEJ, H. PANERA, J. PIEKALSKIEGO, E. TRAWICKIEJ. Gdańsk, 2016, s. 151–170.
212. STELLACCIO, A. *Lithuanian Folk Pottery. Inside and Out*. Vilnius, 2011.
213. STEPHAN, G. H. *Die bemalte Irdenware der Renaissance in Mitteleuropa*. Ausstrahlungen und Verbindungen der Produktionszentren im gesamteuropäischen Rahmen. München, 1987.
214. STEPHAN, G. H. Spätmittelalterliche Gesichtsgefäße aus Mitteleuropa. In *Everyday and Exotic Pottery from Europe c. 650–1900. Studies in Honour of John G. Hurst*. Ed. by D. GAIMSTER, M. REDKNAP. Exeter, 1992, pp. 127–156.
215. STEPONAVIČIENĖ, D. *Lietuvos valdovo dvaro prabanga XIII a. viduryje – XVI a. pradžioje*. Vilnius, 2007.
216. STEPONAVIČIENĖ, D. Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų latrinos. In *Lietuvos pilių archeologija*. Sud. J. GENYS, V. ŽULKUS. Klaipėda, 2001, p. 184–198.
217. STEPONAVIČIENĖ, D.; STRIŠKA, G. Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmai (M3 šiaurinis priestatas). In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2002 metais*. Vilnius, 2005, p. 146–149.
218. STONER, W. D.; GLASCOCK, M. D. The Forest or the Trees? Behavioral and Methodological Considerations for Geochemical Characterization of Heavily Tempered Ceramic Pastes Using NAA and LA-ICP-MS. *Journal of Archaeological Science*, 2012, vol. 39, no. 8, pp. 2668–2683.
219. STRIŠKA, G., Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorijos vidinio kiemo tyrimai. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2005 metais*. Vilnius, 2006, p. 159–162.
220. STRIŠKA, G. Vilniaus Žemutinės pilies XV–XVI a. stikliniai dirbiniai. *Lietuvos pilys*, 2007, t. 2, p. 44–53.
221. ŠAKARNYTĖ, M. *Majolika Vilniaus Žemutinėje pilyje.* Bakalauro darbas. Vilnius, 2010.
222. TAUTAVIČIUS, A. *Iš archeologo užrašų*. Sud. G. STRIŠKA. Vilnius, 2016.
223. TAUTAVIČIUS, A. Iš XIV a. Vilniaus gyventojų buities. *Iš lietuvių kultūros istorijos*, 1958, t. 1, p. 94–103.

224. TAUTAVIČIUS, A. Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmai. Istorija ir tyrimai. *Baltų archeologija*, 1996, nr. 1(8), p. 2–13.
225. TAUTAVIČIUS, A. Vilniaus pilies teritorijos archeologiniai kasinėjimai. *Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis*, 1960, t. 2, p. 3–49.
226. TAUTAVIČIUS, A. Vilniaus Žemutinės pilies mediniai pastatai XIII–XIV amžiais. *Iš lietuvių kultūros istorijos*, 1964, t. 4, p. 171–187.
227. TAUTAVIČIUS, A.; URBANAVIČIUS, V. Archeologiniai tyrimai. In *Vilniaus Žemutinės pilies rūmai (1994–1995 metų tyrimai)*. Red. V. URBANAVIČIUS. Vilnius, 1999, p. 64–81.
228. TAUTAVIČIUS, A.; URBANAVIČIUS, V. Archeologiniai tyrimai. Kultūrinis sluoksnis ir radiniai. In *Vilniaus Žemutinės pilies tyrimai (1990–1993 metų tyrimai)*. Red. A. TAUTAVIČIUS. Vilnius, 1995, p. 12–80.
229. TITE, M. S. Iznik Pottery: an Investigation of the Methods of Production. *Archaeometry*, 1989, vol. 31, no. 2, pp. 115–132.
230. TRZECIECKI, M. Ceramika biała w średniowiecznym i nowożytnym Płocku. *Naczynia białe w Polsce południowej i środkowej. Wstęp do problematyki badawczej*. Materiały z konferencji zorganizowanej w Łagowie w dniu 6 maja 2005 roku. Red. A. BUKO, L. KAJZERA. Kielce, Łagów, 2005, s. 73–82.
231. TRZECIECKI, M. Patterns of Diversity: Using Ceramics to Examine the Social Topography of the Medieval Towns of Płock, Poland. In *Objects, Environment, and Everyday Life in Medieval Europe*. Ed. by B. JERVIS, L. G. BRODERICK, I. G. SOLOGESTOA. Turnghout, 2016, pp. 113–135.
232. TSELIN, B. Y. Ceramic Investigations in Russia. Scientific Approaches, Pottery Production Structure, Modern Possibilities and Some Research Results. *Journal of Nordic Archaeological Science*, 2010, vol. 17, pp. 65–81.
233. TVAURI, A. Liivi sõja aegne Vene keraamika Eesti linnustes ja linnades. In *Linnusest ja linnast. Uurimusi Vilma Trummali auks*. Koost. ja toim A. HAAK, E. RUSSOW, A. TVAURI. Tallinn, Tartu, 2004, l. 395–409.
234. UBIS, E. Importuoti keraminiai indai Klaipėdos pilyje ir papilio mieste 1252–1600 m. In *Klaipėdos pilies tyrimai*. Sud. G. ZABIELA. 2018. In press.
235. UBIS, E. *Klaipėdos pilies XIII–XVII amžių keraminiai indai*. Magistro darbas. Klaipėda, 2012.
236. UBIS, E.; URBONAITĖ-UBĖ, M. The English Merchants‘ Settlement in Šventoji: an Analysis and Interpretation of the Artefacts. *Archaeologia Baltica*, 2016, vol. 23, pp. 214–224.
237. UNGER, I. *Kölner und Frechener Steinzeug der Renaissance*. Die Bestände des Kölnischen Stadtmuseums. Köln, 2007.
238. URBONAITĖ, M. *Vilniaus miesto akmens masės ir majolikos keraminiai indai XV–XVIII amžiuje*. Magistro darbas. Klaipėda, 2014.

239. URBONAITĖ-UBĖ, M. Earliest Maiolica Ceramic Dishes in the Old Town in Vilnius. *Archaeologia Baltica*, 2015, vol. 21–22, pp. 163–172.
240. VAINILAITIS, V. *Mediniai pastatai ir sodybos Vilniuje XIII–XVII a*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2001.
241. VAITKEVIČIUS, G. Baltosios keramikos importas Vilniuje XIV–XVII a. In *Jaunųjų istorikų darbai. Respublikinės jaunųjų istorikų mokslinės konferencijos tezės, 1982 m. balandis*. Knyga 4. Red. L. MULEVIČIUS. Vilnius, 1982, p. 95–97.
242. VAITKEVIČIUS, G. Puodininkystės profesionalizacija XIV–XVII a. Vilniuje. In *Miestų praeitis*. Red. ir sud. G. VAITKEVIČIUS. Vilnius, 2004, p. 175–276.
243. VAITKEVIČIUS, G. *Vilniaus buitinė keramika (14–17 a.)*. Daktaro disertacija. Vilnius, 1999.
244. VAITKEVIČIUS, G. *Vilniaus įkūrimas*. Vilniaus sąsiuviniai. T. 1. Vilnius, 2010.
245. VAITKEVIČIUS, G. Vilniaus tapsmas. In *Miestų praeitis 2* [interaktyvus]. Red. ir sud. G. VAITKEVIČIUS. Vilnius, 2010.
246. VAITKEVIČIUS, G. 14–17 a. Vilniaus buitinės keramikos talpos. In *Miestų praeitis 3* [interaktyvus]. Sud. G. VAITKEVIČIUS. Vilnius, 2012.
247. VALATKEVIČIENĖ, R. XIV–XVII a. žiedai Vilniaus Žemutinėje pilyje. *Lietuvos pilys*, 2006, t. 1, p. 38–45.
248. VALIONIENĖ, O. Viduramžių Vilnius: planinės struktūros raida XIV–XV a. *Lietuvos pilys*, 2009, t. 4, p. 54–61.
249. VALIONIENĖ, O. *Vilniaus erdvinė struktūra viduramžiais*. Daktaro disertacija. Klaipėda, Vilnius, 2015.
250. VEECKMAN, J. Maiolica in Sixteenth and Early Seventeenth Century Antwerp: the Archaeological Evidence. In *Maiolica in the North. The Archaeology of Tin-glazed Earthenware in North-West Europe c. 1500–1600.* Ed. by D. GAIMSTER. British Museum Occasional Paper, 1999, no. 122, pp. 113–124.
251. VEECKMAN, J. Sherds from a Church. Maiolica Production Waste from the Augustinian Friary in Antwerp. In *Exchanging Medieval Material Culture. Studies on Archaeology and History presented to Frans Verhaeghe*. Ed. by K. GROOTE, M. PIETERS. Brussels, 2010, pp. 177–188.
252. VENGALIS, R. Old and Middle Iron Age Settlements and Hillforts. In *A Hundred Years of Archaeological Discoveries in Lithuania*. Ed. by G. ZABIELA, Z. BAUBONIS, E. MARCINKEVIČIŪTĖ. Vilnius, 2016, pp. 160–181.
253. VENGALIS, R. *Rytų Lietuvos gyvenvietės I–XII a*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2009.
254. VĖŽEVIČIENĖ, V.; BRAZAITIS, D.; DARGYTĖ, N. Pranciškonų gatvė 4A. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2015 metais*. Vilnius, 2016, p. 376–383.
255. VITKŪNAS, M. Medieval Old Cemeteries of the Provinces. In *A Hundred Years of Archaeological Discoveries in Lithuania*. Ed. by G. ZABIELA, Z. BAUBONIS, E. MARCINKEVIČIŪTĖ. Vilnius, 2016, pp. 442–453.

256. WEHNER, M. Vom Spätmittelalter zur Renaissance – ein Überblick zur Keramikentwicklung in Nordhausen während des 15 und 16 Jahrhunderts. In *Keramik und Töpferei im 15–16 Jahrhundert.* Beiträge des 47 Internationalen Symposiums für Keramikforschung vom 8 bis 12 September 2014 in der Lutherstadt Wittenberg. Hallesche Beiträge zur Archäologie des Mittelalters. T. 2. Hrsg. von H. G. STEPHAN. Langenweißbach, 2016, S. 248–268.
257. WHITEHOUSE, D. Chinese Porcelain in Medieval Europe. *Medieval Archaeology*, 1972, vol. 15, issue 1, pp. 63–78.
258. WHITEHOUSE, D. Islamic Pottery and Christian Europe from the 10th to the 15th Century. *Medieval Ceramics*, 1997, vol. 21, pp. 3–12.
259. WHITEHOUSE, D. The Origins of Italian Maiolica. *Archaeology*, 1978, vol. 31, no. 2, pp. 42–49.
260. WILLMOTT, H. Cooking, Dining, and Drinking. In *The Oxford Handbook of Later Medieval Archaeology in Britain*. Ed. by CH. GERRARD, A. GUTIÉRREZ. Oxford, 2018, pp. 697–712.
261. WILSON, T. Italian Maiolica Around 1500: Some Considerations on the Background to Antwerp Maiolica. In *Maiolica in the North. The Archaeology of Tin-glazed Earthenware in North-West Europe c. 1500–1600*. Ed. by D. GAIMSTER. British Museum Occasional Paper, 1999, no. 122, pp. 5–22.
262. WOOD, R. What did Medieval People Eat from? *Medieval Ceramics*, 2005, vol. 29, pp. 19–20.
263. WOODWARD, I. *Understanding Material Culture*. London, 2007.
264. ZABIELA, G. Archaeological Ceramics in Lithuania: Primary Processing. *Archaeologia Baltica,* 2011, no. 16, pp. 30–47.
265. ZABIELA, G. Vilniaus senamiesčio archeologija: istorija ir dabartis. In *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai.* T. 3. Vilnius, 2001, p. 59–72.
266. ZIABREVA, V. Klaipėdos akmens masės keramika (XIV–XVIII amžius). *Archaeologia Lituana*, 2007, nr. 18, p. 96–129.
267. ZIABREVA, V. *Klaipėdos akmens masės keramika (XIV–XVIII a.)*. Magistro darbas. Vilnius, 2017.
268. ZMAIĆ KRALJ, V. A Transport of Iznik Pottery. In *Sveti Pavao Shipwreck. A 16th Century Venetian Merchantman from Mljet, Croatia*. Ed. by C. BELTRAME, S. GELICHI, I. MIHOLJEK. Oxford, 2014, pp. 64–104.
269. ŽULKUS, V.; JAROCKIS, R. *Lietuvos archeologija.* T. IV: *Vikingų laikai ir ikivalstybinis laikotarpis*. Klaipėda, 2013.
270. ŽULKUS, V. *Palangos viduramžių gyvenvietės*. (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. VI). Klaipėda, 1997.
271. ŽULKUS, V. *Viduramžių Klaipėda: miestas ir pilis, archeologija ir istorija*. Vilnius, 2002.

272. ŽVIRBLĖ, K. *Importinė buitinė keramika Vilniaus Žemutinėje pilyje (XIV–XVII a. I pusė)*. Magistro darbas. Vilnius, 2015.
273. БЕЛЯЕВ, Л. А. Исламский восток и формирование Материальной Культуры Московской Руси: О Методических Подходах К Оценке. *Поволжская Археология*, 2016, vol. 2, no. 16, с. 18–43.
274. ВЕКСЛЕР, А. Г.; КОНДРАШЕВ, Л. В.; БЕРКОВИЧ, В. А; ГУСАКОВ, М. Г; ГЕНИНГ, В. В. *Москва. Раскопки на великом посаде. Московская керамика по материалам исследований*. Москва, 2016.
275. ГУРЕВИЧ, Ф. Д. Поливная керамика Новогрудского детинца. *Советская Археология*, 1981, no. 4, с. 99–109.
276. ГУНЬ, М. А.; ОНОГДА, Е. В.; ЧМИЛЪ, Л. В. Керамичні комлекси дрчгої половины XIII – середини XIV ст. з поселеній Ходосівка-Рославске та Іванків-з на київщині. *Археологія і давня історія України,* 2016, vol. 3 no. 20, с. 172–179.
277. ЕГОРОВ, В. Л.; ПИГАРЁВ, Е. М. Производство псевдоселадона в столице Золотой Орды–Сарай. In *Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X–XVIII вв*. Т. 2. Ред. С. Г. БОЧАРОВА, В. ФРАНСУА, А. Г. СИТДИКОВА. Казань, Кишинев, 2017, с. 717–724.
278. КОВАЛЬ, В. Ю. Глазури причерноморских средневековых посудных майолик: химический состав по данным спектрального анализа. In *Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X–XVIII вв*. Т. 2. Ред. С. Г. БОЧАРОВА, В. ФРАНСУА, А. Г. СИТДИКОВА. Казань, Кишинев, 2017, с. 725–738.
279. КОВАЛЬ, В. Ю. *Керамика Востока на Руси. Конец IX–XVII век*. Москва, 2010.
280. КОЗЫРЬ, И. А.; БОРОВИК, Т. Д. Поливная керамика Торговицкого археологического комплекса периода Золотой Орды. In *Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X–XVIII вв*. Т. 2. Ред. С. Г. БОЧАРОВА, В. ФРАНСУА, А. Г. СИТДИКОВА. Казань, Кишинев, 2017, с. 335–352.
281. КРАВЧЕНКО, С. А. Парадная керамика из раскопок Азака. In *Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X–XVIII вв*. Т. 2. Ред. С. Г. БОЧАРОВА, В. ФРАНСУА, А. Г. СИТДИКОВА. Казань, Кишинев, 2017, с. 540–559.
282. КУЗНЕЦОВА, О. В. Поливная керамика Сарайчика. In *Генуэзская Газария и золотая орда.* Red. С. Г. БОЧАРОВА, А. Г. СИТДИКОВ. Казань, Симферополь, Кишинев, 2015, с. 167–179.
283. ЛАВЫШ, К. А. Восточная и византийская поливная керамика в средневековых городах Беларуси. In *Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X–XVIII вв*. Т. 2. Ред. С. Г. БОЧАРОВА, В. ФРАНСУА, А. Г. СИТДИКОВА. Казань, Кишинев, 2017, с. 603–624.
284. МАКАРОВА, Т. Н. *Поливная керамика в древней Руси*. Москва, 1972.
285. МАЛЕВСКАЯ, М. В. Поливная керамика древнего Новогрудка. *Советская Археология*, 1969, no. 3, с. 194–209.

Interneto šaltiniai

1. Albarelas, datuotinas XVI a. viduriu, aptiktas Lietuvos didžiųjų kunigaikščių valdovų rūmų teritorijoje. Prieitis per internetą: <https://www.valdovurumai.lt/lankytojams/savaites-eksponatas/albarelas>.
2. Geltonai glazūruoto puodo fragmentai, KMR GEK 8242, Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direkcijos Archeologijos ir istorijos muziejus. Prieitis per internetą: <https://www.limis.lt/greita-paieska/perziura/-/exhibit/preview/170000002948636?s_id=On 70FLFtipcGnWrh&s_ind=660&valuable_type=EKSPONATAS>.
3. Izniko bokalas, datuojamas XVI a. pabaiga – XVII a. pradžia, aptiktas valdovų rūmų teritorijoje. Prieitis per internetą: <http://www.valdovurumai.lt/lankytojams/savaites-eksponatas/bokalas#.Wrp ma4jFK Uk>.
4. Lietuvos Respublikos terminų bankas [interaktyvus]. Žiūrėta [2018 04 27]. Prieitis per internetą: <http://terminai.vlkk.lt /pls/tb/tb.result> .
5. *Pottery Identification Sheets*: *Cistercian Ware* [interaktyvus]. Leicester University. Prieitis per internetą: <http://leicsfieldworkers.co.uk/wp-content/uploads/2013/02/pottery_id_sheet_13_ci stercian_ware_1.pdf.>.
6. Žaliai glazūruoto puodo fragmentai, KMR GEK 8244, Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direkcijos Archeologijos ir istorijos muziejus. Prieitis per internetą: <https://www.limis.lt/greita-paieska/perziura//exhibit/preview/170000002948723?s_id=On70 FLFtipcGnWrh&s_ind=1 00&valuable_type=EKSPONATAS>.
7. Žaliai glazūruoto puodo fragmentas, KMR GEK 90, Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direkcijos Archeologijos ir istorijos muziejus. Prieitis per internetą: <https://www.limis.lt/greita-paieska/perziura/-/exhibit/preview/3618395?s_id=On70FLFtipcG nWrh&s_ind=364&valuable_type =EKSPONATAS>.
8. Žaliai glazūruoto puodo fragmentas, KMR GEK 8241, Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direkcijos Archeologijos ir istorijos muziejus. Prieitis per internetą: <https://www.limis.lt/greita-paieska/perziura/-/exhibit/preview/170000002948593?s_id=On70FLFtipcGnWrh&s_ ind=582&valuable_type=EKSPONATAS>.

Priedai

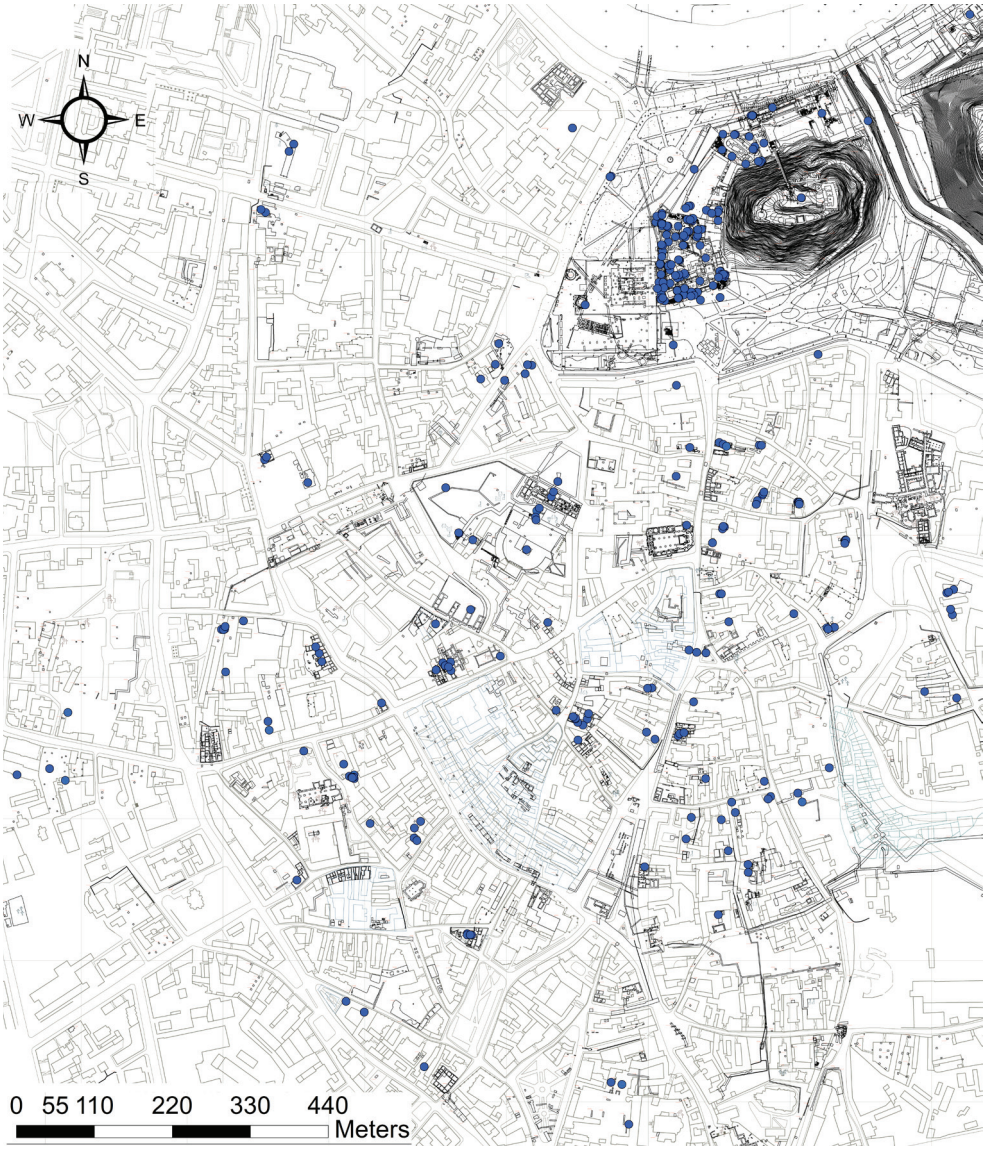

1 pav. Importuotų indų radavietės Vilniuje
(*Vilniaus archeologinis atlasas, 2006, papildyta M. Urbonaitės-Ubės*)

2 lent. Vilniaus importuotų indų radaviečių suvestinė

Metai	Tyrimų vadovas	Tyrimų vieta	Ataskaitos šifras	Indų sk.
Aukštutinė pilis				
1940	–	Aukštutinė pilis, miestas	–	5
1995	G. Rackevičius	Aukštutinė pilis	LII, f. 1, b. 2458	10
2016	R. Šmigelskas	Aukštutinė pilis	ARMA 712C	1
Vilniaus Žemutinės pilies teritorija				
1955–1957	A. Tautavičius	Gedimino kalno šiaurinė papėdė	ARMA 230	11
1958	A. Tautavičius	Gedimino kalno šiaurinė papėdė	LII, f. 1, b. 146	1
1959	A. Tautavičius	Šv. Onos-Barboros bažnyčia	LII, f. 1, b. 105	3
1960	A. Tautavičius	Gedimino kalno šiaurinė papėdė	LII, f. 1, b. 226	12
1961	A. Tautavičius	Gedimino kalno šiaurinė papėdė PV plotas	LII, f. 1, b. 171	6
1964	A. Tautavičius	Šiluminė trasa per VŽP teritoriją	LII, f. 1, b. 227	1
1979	S. Patkauskas	Gedimino kalno V papėdė. Plotas nr. II	LII, f. 1, b. 754	18
1983	A. Lisanka	VŽP teritorija, I darbų etapas	LII, f. 1, b. 1529	1
1983	A. Lisanka	Senojo Arsenalo teritorija	ARMA 422	12
1984-1985	A. Lisanka	Rūmų Š bokštas ir įvažiavimo vartai	LII, f. 1, b. 1414	2
1986	A. Lisanka	T. Vrublevskio g. 3	LII, f. 1, b. 1346	3
1988	V. Raškauskas	T. Vrublevskio g. 3	LII, f. 1. b. 1610	2
1989	A. Kuncevičius A. Tautavičius V. Urbanavičius	VR D, E rūsiai, išorinis ir vidinis kiemai	LII, f. 1. b. 1795	4
1990	V. Urbanavičius A. Kuncevičius A. Tautavičius	VR B, C, D, E rūsiai, išorinis ir vidinis kiemai	LII, f. 1. b. 1796	11
1992	V. Urbanavičius A. Kuncevičius A. Tautavičius	VR F, G rūsiai, M3, išorinis ir P kiemas	LII, f. 1. b. 2021	7

Metai	Tyrimų vadovas	Tyrimų vieta	Ataskaitos šifras	Indų sk.
1993	A. Kuncevičius A. Tautavičius V. Urbanavičius	VR F, G rūsiai, M3, vidinis kiemas prie G rūsio, plotas prie R korpuso V sienos	LII, f. 1. b. 2545	42
1993	V. Daminaitis	Arkikatedros varpinė	LII, f. 1, b. 2193	1
1994	A. Tautavičius V. Urbanavičius	VR vidinio kiemo, K ir L rūsiai	LII, f. 1, b. 2399	144
1994	S. Sarcevičius	Arsenalo g. 3	LII, f. 1, b. 2432	5
1995	A. Tautavičius V. Urbanavičius	VR V ir Š korpuso tyrimai	LII, f. 1, b. 2546	26
1996	D. Steponavičienė	VR P vartų bokšto tyrimai	LII, f. 1, b. 2670	17
1996	E. Vailionis	VR V korpuso ir Arkikatedros zakristijos jungtis	LII, f. 1, b. 2731	6
1996	E. Vailionis	VR Š korpuso išorinis kiemas (ties M22 ir M23)	LII, f. 1, b. 2732	11
1997	E. Ožalas	Tyrimai į V ir P nuo VR P korpuso PV kontraforso	LII, f. 1, b. 2867	4
1997	E. Vailionis	VR Š korpuso išorinis kiemas	LII, f. 1, b. 2868	22
1997	D. Steponavičienė	Plotas prie VR pietryčių kampo 1997 m.	LII f. 1, b. 2870	8
1998	E. Ožalas	VR P įvažiavimo vartų išorė	LII f. 1, b. 3088	7
1998	G. Rackevičius	Radvilų rūmų (III-iosios oficinos) ir pilies kalno V atraminė siena	LII, f. 1, b. 3190	1
1998	E. Vailionis	VR išorinis kiemas, ties ŠV kampu	LII, f. 1, b. 3185	23
1998	D. Steponavičienė	Plotas VR PR kampe (Perkasa nr. 4)	LII, f. 1, b. 3189	8
1999	E. Ožalas V. Urbanavičius	VR Š korpusas	LII f. 1, b. 3382	3
2000	E. Ožalas	VR Š korpusas	LII, f. 1, b. 3625	14
2000	G. Rackevičius	Radvilų rūmai (III-oji oficina)	LII, f. 1, b. 3626	18
2001	E. Ožalas	VR Š korpusas ir rūmų vidinis kiemas	LII, f. 1, b. 3725	40
2001–2002	D. Steponavičienė G. Striška	VR vidinis kiemas	LII, f. 1, b. 4018	47

Metai	Tyrimų vadovas	Tyrimų vieta	Ataskaitos šifras	Indų sk.
2002	G. Rackevičius	VR Š korpuso prieigos	ATA 43-1	94
2002	E. Ožalas	VR P, R ir V korpusų prieigos	ATA 44-1	91
2003	E. Ožalas	VR P korpuso prieigos	ATA 47-1	133
2004	E. Montvilaitė E. Ožalas	VR V korpuso ir jo prieigos	ATA 52	83
2005	G. Striška	VR vidinis kiemas. Radinių sąrašai	ATA 58	9
2003–2005	D. Steponavičienė P. Blaževičius G. Gendrėnas	II oficina (dvariškių rūmai)	ATA 53	35
2006–2008	P. Blaževičius P. Bugys	VR R ir Š korpuso tyrimai	ATA 68	72
2006–2008	E. Montvilaitė E. Ožalas A. Žvirblys	VR vidinio kiemo tyrimai	ATA 62	3
2005–2009	P. Blaževičius P. Bugys	Plotas į P nuo I oficinos	ATA 65	4
Vilniaus senamiesčio teritorija				
1980	G. Vaitkevičius A. Lisanka	Augustijonų g. 6-8 (Siauroji g. 6-8)	ARMA 683	5
2001	V. Daminaitis	Augustijonų g. 3	ARMA 294	1
2002	V. Vainilaitis	Ašmenos, Mėsinių, Dysnos g.	ARMA 464	9
2004	D. Luchtanienė	Ašmenos, Mėsinių, Dysnos g.	ARMA 464B	61
1987	D. Misiukaitė	Aušros vartų g. 5 (M. Gorkio g. 71)	LII, f. 1, b. 1364	1
2005	T. Poška	Aušros vartų g. 7 ir Arklių g. 18	ARMA 489A	5
2003	K. Katalynas	Barboros Radvilaitės g.	ARMA 373	1
2014	M. Grikpėdis	Basanavičiaus g. 9A	ARMA 805B–G	1
2014	R. Šmigelskas	Basanavičiaus g. 15	ARMA 578C–D	41
1979	D. Bešėnienė	Bokšto g. 8-10	ARMA 622	1
2011	L. Girlevičius	Bokšto g. 15 ir Savičiaus g. 17	ARMA 759	8
2013	D. Antropikaitė	Bokšto g. 15 ir Savičiaus g. 17	ARMA 935A	19
2015	P. Vutkin	Bokšto g. 10-14	ARMA 1050	56

Metai	Tyrimų vadovas	Tyrimų vieta	Ataskaitos šifras	Indų sk.
1978	S. Patkauskas	Didžioji g. 2 (M. Gorkio g. 46)	LII, f. 1, b. 641	1
1987	K. Katalynas	Didžioji g. 44 (M. Gorkio g. 44)	LII, f. 1, b. 1382	4
1987	K. Katalynas	Didžioji g. 21, 24 (M. Gorkio g. 66, 68)	LII, f. 1, b. 1341	1
1987	–	Šv. kankinės Paraskevės ortodoksų bažnyčia	–	7
1993	T. Poška	Didžioji g. 8, 10	ARMA 2	38
1994	T. Poška	Didžioji g. 1	ARMA 38	2
1998	V. Daminaitis	Didžioji g. 32	ARMA 195	1
2015	P. Vutkin	Didžioji g. 7	ARMA 947C	9
1986	A. Grišin	Dominikonų g. 4 (Garelio g. 4)	ARMA 37A	5
1987	A. Grišin	Garelio g. 4	ARMA 37B	6
1988	A. Grišin	Garelio g. 4	ARMA 37C	9
1989	A. Grišin	Garelio g. 4	ARMA 37D	1
2001	R. Žukovskis	Dominikonų g. 16	ARMA 303	25
2010	J. Ramanauskienė	Dominikonų g. 14	ARMA 284B	1
1993	T. Poška	Gaono g. 7	ARMA 6	1
1996	T. Poška	Gaono g. 4	LII, f. 1, b. 2620	1
2002	L. Girlevičius	Gaono g. 8	ARMA 355A	19
2003	L. Girlevičius	Gaono g. 8	ARMA 355B	10
2001	S. Sarcevičius	Gedimino pr. 16-10	ARMA 277	43
2002–2003	S. Sarcevičius	Gedimino pr. A dalis	ARMA 346A	13
1987	L. Dzikas	L. Stuokos-Gucevičiaus g. 5	LII, f. 1, b. 1556	2
1996	A. Grišin	L. Stuokos-Gucevičiaus g. 5	ARMA 143	1
1997	E. Butėnas	L. Stuokos-Gucevičiaus g. 1-1	ARMA 115	2
2008	T. Poška	Universiteto g. 14 ir L. Stuokos-Gucevičiaus g. 2	LII, f. 1, b. 5158	1
2011	V. Kliaugaitė	Klaipėdos g. 7A	ARMA 379 H–I	258
2011	T. Poška	Klaipėdos g. 7B	KPD KPC 39-1-2326	47
2004	L. Kurila	T. Kosciuškos g. 3	ARMA 418	1
2012	R. Žukovskis	Latako g. 4, 6 ir Rusų g. 3	ARMA 821	2
1995	D. Luchtanienė	S. Daukanto a. ir Totorių g.	ARMA 120	12
1996	D. Luchtanienė	S. Daukanto a. 3-8, Universiteto g. 6, Totorių g. 28	ARMA 120	34

Metai	Tyrimų vadovas	Tyrimų vieta	Ataskaitos šifras	Indų sk.
1997	D. Luchtanienė	Reprezentaciniai rūmai	ARMA 153B	15
1998	D. Luchtanienė	Reprezentaciniai rūmai	ARMA 181A–C	6
1999	D. Luchtanienė	Reprezentaciniai rūmai	ARMA 228	2
2008	R. Žukovskis	Daukanto a. 1	ARMA 566	1
2011	V. Vėževičienė	Ligoninės g. 3	ARMA 1043 B–D	67
1988	G. Stankevičius	Lydos ir Kėdainių g. kampas	ARMA 28	2
1985	K. Katalynas	Trasa į Malūnų g.	LII, f. 1, b. 1442	1
1989	K. Katalynas	Malūnų g. 3, 5	LII, f. 1, b. 1673	5
1991	K. Katalynas	Malūnų g. 3, 5	ARMA 681	1
2008	L. Kvizikevičius	Malūnų g. 4	ARMA 715A–E	1
1993	V. Vainilaitis	Maironio g. 13-6	ARMA 14	15
1994	A. Stanaitis	Maironio g. 11	ARMA 34	34
2007	L. Girlevičius	Maironio g. 11	ARMA 589B	117
2009	I. Kaplūnaitė	Maironio g. 19	ARMA 788	3
2011	L. Kvizikevičius	Odminių g. 10	ARMA 593B	7
1971, 1975	J. Racevičienė, P. Tebelškis	Pilies g. 25-13 (M. Gorkio g. 25-13)	ARMA 602	2
1985	A. Luchtanas	Pilies g. 38, 40, 42 (M. Gorkio g. 38, 40, 42)	ARMA 315	8
1989	A. Astrauskas	Pilies g. 25, 27	LII, f. 1, b. 1672	1
1997	S. Sarcevičius	Pilies g. 10	ARMA 147	3
2000	A. Kavaliauskas	Pilies g. 22	ARMA 214	9
2001	L. Kvizikevičius	Pilies g. 8A	ARMA 327	15
2005	A. Puškorius	Pilies g. 19	ARMA 470	187
2006	V. Juškaitis	Pilies g. 38-7	ARMA 512	1
2012–2013	M. Vitkūnas	Pilies g. 32-6	ARMA 932A	9
2012	T. Poška	Pylimo g. 38B-1	ARMA 748B	9
2009–2010	S. Aleksandravičius	Pranciškonų g. 4	ARMA 920	19
2015	V. Vėževičienė	Pranciškonų g. 4A	ARMA 977B–D	137
1994	G. Abaravičius	L. Sapiegos g. 3	ARMA 399	1
2012	L. Girlevičius	L. Sapiegos g. 13	ARMA 550C	15
1994	V. Vainilaitis	Savičiaus g. 11	ARMA 39	2
1998	T. Poška	Savičiaus g. 8	ARMA 241	1

Metai	Tyrimų vadovas	Tyrimų vieta	Ataskaitos šifras	Indų sk.
2002–2003	A. Kavaliauskas	Savičiaus g. 13-2	ARMA 368	3
2013	R. Žukovskis	Savičiaus g. 7	ARMA 900	6
1999	V. Daminaitis	Skapo g. 12	ARMA 200	1
2001	T. Poška	Stiklių g. 7, 7A	ARMA 304	3
2002	A. Kavaliauskas	Subačiaus g. 11	ARMA 357A	1
2008	T. Poška	Subačiaus g. 26-28	ARMA 582	1
1983	V. Ušinskas	Šv. Ignoto g. 8 (buv. Giedrio g. 8)	LII, f. 1, b. 1390, 1394	1
2002	D. Luchtanienė	Šv. Ignoto g. 9	ARMA 305B	14
2001	V. Daminaitis	Šv. Mikalojaus g. 5-15	ARMA 293	18
2007–2008	T. Poška	Šv. Mikalojaus g. 5-15	ARMA 293 B	3
1998	S. Sarcevičius	Šv. Mykolo g. 6	ARMA 198	3
2002	J. Stankus	Šv. Mykolo g. 12-1	ARMA 334	41
2003–2004	V. Juškaitis	Šv. Mykolo g. 6	ARMA 395	4
2004	R. Žukovskis	Šv. Mykolo g. 6	ARMA 395B	19
2008	T. Poška	Šventaragio g. 2	ARMA 581	5
2013	V. Vėževičienė	Šventaragio g.	ARMA 1013A	2
1975–1976	–	Totorių g. 2	atsitiktiniai radiniai	1
1988	D. Misiukaitė	Trakų g. 9-1	ARMA 281	1
1991	K. Katalynas	Trakų g. 9-1	–	1
2007	L. Girlevičius	Trakų g. 10	ARMA 585	2
2008–2009	R. Žukovskis	Trakų g. 10	ARMA 721A	9
2010	R. Žukovskis	Trakų g. 10	ARMA 721B	2
2011	R. Žukovskis	Trakų g. 10	ARMA 721C	5
2005	K. Katalynas	Universiteto g. 14	ARMA 484A	2
1978	L. Dzikas	VU Skargos kiemas	ARMA 626	2
1977	J. Markelevičius	V. Kudirkos aikštės, Vilniaus g. 11 ir Tiltų g. (buv. sklypas tarp Černiachovskio aikštės, L. Giros ir Tilto g.)	LII, f. 1, b. 565	1
1997	V. Daminaitis	Vilniaus g. 47-18	ARMA 137	2
2009	L. Girlevičius	Vilniaus g. 41	ARMA 687	3
2011	S. Aleksandravičius	Vilniaus g. 41	ARMA 687B	15

Metai	Tyrimų vadovas	Tyrimų vieta	Ataskaitos šifras	Indų sk.
2012	L. Kvizikevičius	Vilniaus g. 41	ARMA 909A	19
2014	L. Kvizikevičius	Vilniaus g. 24	ARMA 984	3
2011	T. Poška	Vingrių g. 3	ARMA 915A	2
2007	A. Vaicekauskas	A. Volano g. 2	ARMA 552	1
2017	D. Kontrimas	Žygimantų g. 1	ARMA 819B	1

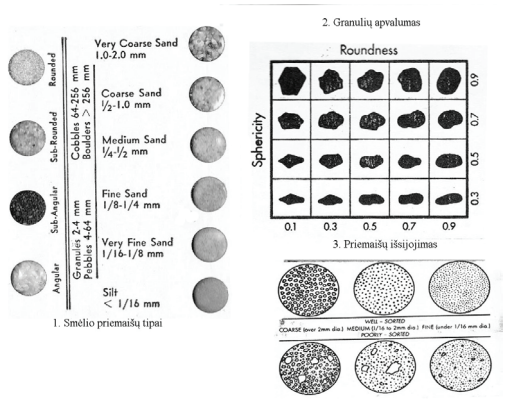

3 pav. Kento valstijos universiteto sudaryta molio masės priemaišų aprašymo lentelė

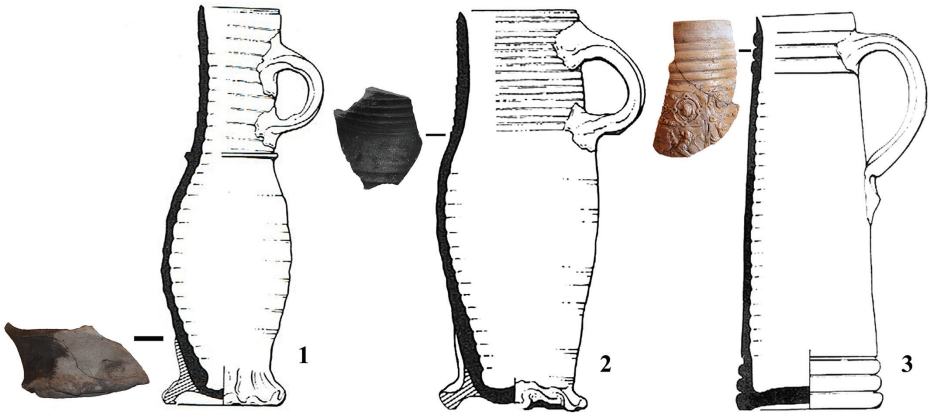

4 pav. Zygburgo akmens masės indai: **1.** *Jacobakanne* vyno ąsotis, **2.** *Jacobakanne* alaus ąsotis, **3.** *Schnelle* ąsotis su reljefiniu ornamentu
(*pagal GAIMSTER, D. 1997, Appendix V, 1.3(L), 20, papildyta M. Urbonaitės-Ubės*)

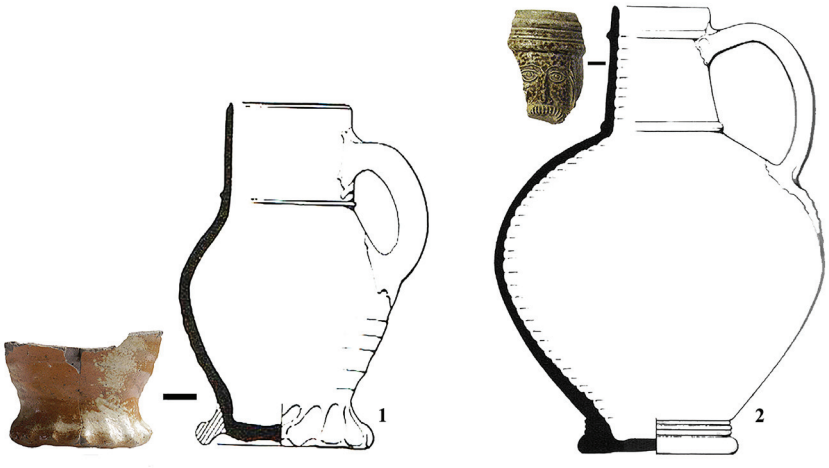

5 pav. Raereno akmens masės indai: **1.** I gamybos etapo ąsotis, **2.** *Bartmann* ąsotis (*pagal GAIMSTER, D. 1997, Appendix V, 7. 74(R), 7.85, papildyta M. Urbonaitės-Ubės*)

6 pav. Frecheno ąsotis su užrašu *ARM VND FROMM IST MEIN RICHTVM* (*pagal GAIMSTER, D. 1997, Appendix V, 5.56, papildyta M. Urbonaitės-Ubės*)

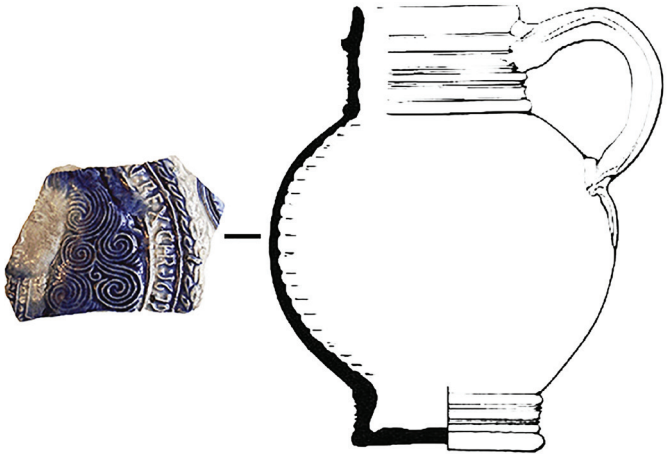

7 pav. Vestervaldo ąsotis su Liudviko XIV atvaizdu ir užrašu *LVDOVICVS. XIIII. FRANCIA. ET. N. REX. CHR: 1679* (*pagal GAIMSTER, D. 1997, Appendix V, 12.121, papildyta M. Urbonaitės-Ubės*)

8 pav. Glazūruotos šviesiai pilkos molio masės statinaitės (kat. nr. 32) vidinis paviršius ir lūžio vieta

9 pav. 2004 m. Ašmenos, Mėsinių ir Dysnos g. tyrimų metu XV a. kultūriniame sluoksnyje aptikti vietinės gamybos indai (**1–4**) ir pilkos molio masės indas (**5**)

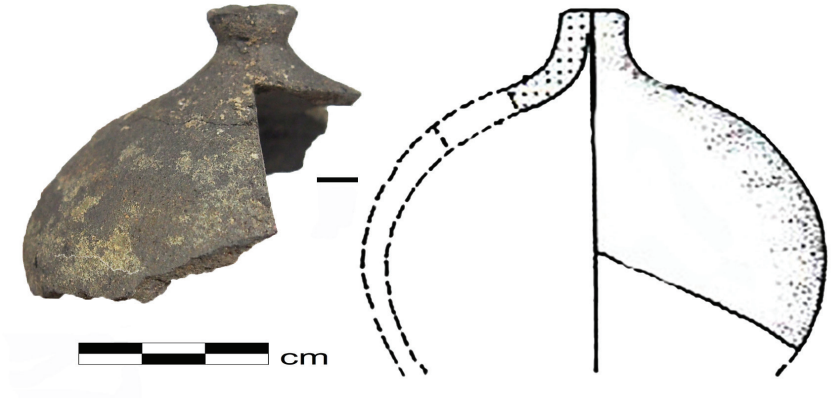

10 pav. 2004 m. Ašmenos, Mėsinių ir Dysnos g. tyrimų metu aptikta taupyklė (kat. nr. 45) (*pagal DRENKHAHN, U. 2015, Abb. 62, papildyta M. Urbonaitės-Ubės*)

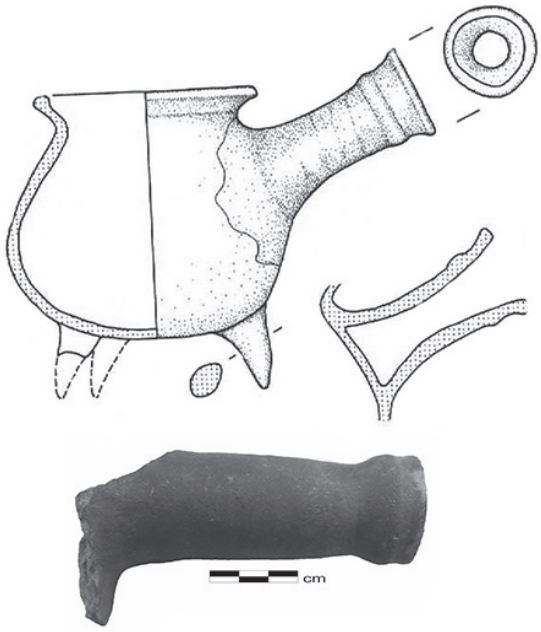

11 pav. Trikojis apvaliadugnis indas (kat. nr. 47)
(*pagal DRENKHAHN, U. 2015, Abb. 29.1, papildyta M. Urbonaitės-Ubės*)

12 pav. Rožių vandens indas su arabišku užrašu *al-izz*
(*Azovo muziejus, inv. nr. KP 27097/250 A1-600/250.*
Nuotrauka HADDON, R. A. W. 2011, p. 129)

13 pav. Rausvas Molingo bokalas
(*Britų muziejaus nuotrauka, nr. 1887.0307.E.36, papildyta M. Urbonaitės-Ubės*)

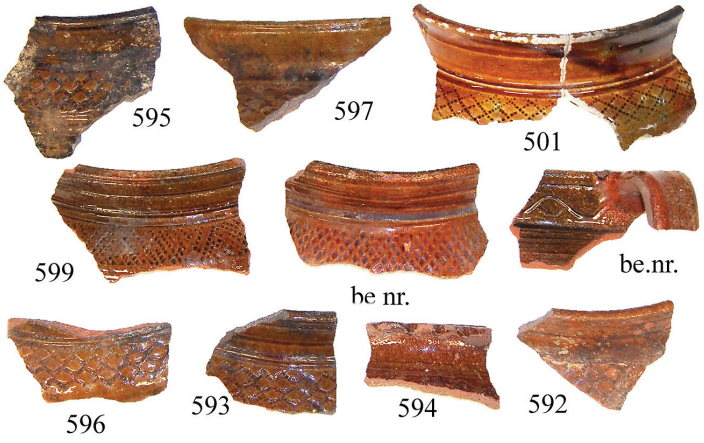

14 pav. 1964 m. VŽP teritorijoje aptikti plonasieniai raudonos molio masės indai, imituojantys Kelcų regiono keramikos gamybos tradiciją. Nr. 501 – Kelcų regiono indas (radinių numeriai atitinka radinių sąrašo numerius)

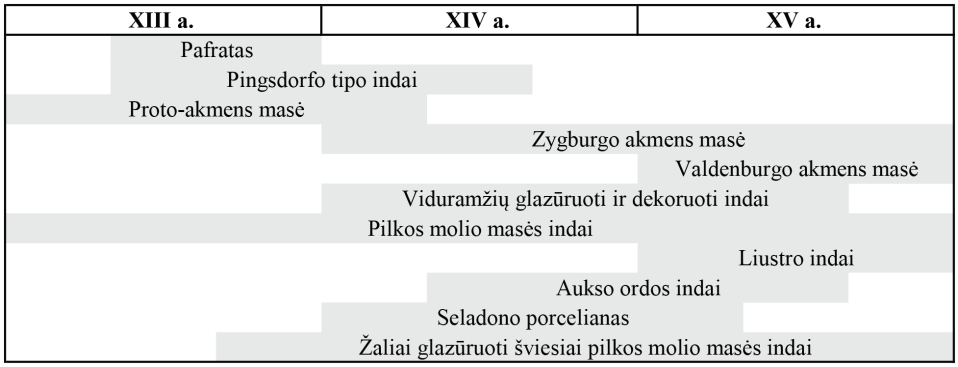

15 pav. XIII–XV a. importuotų keraminių indų pasiskirstymas pagal gamybos laikotarpį

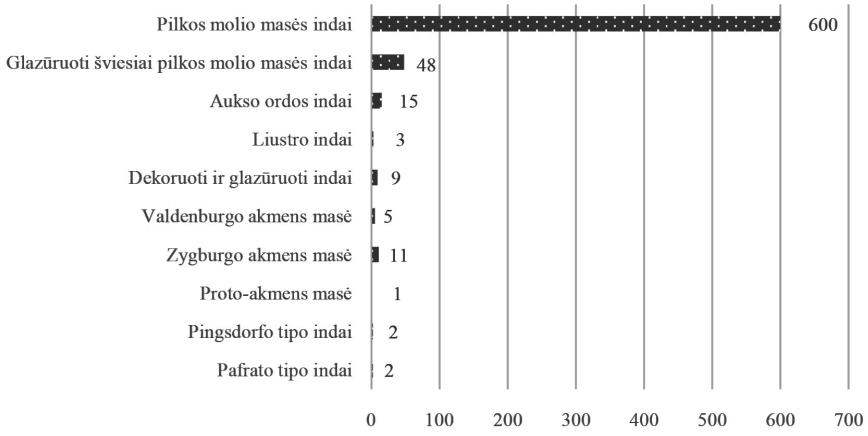

16 pav. XIII–XV a. importuotų keraminių indų pasiskirstymas pagal vienetus

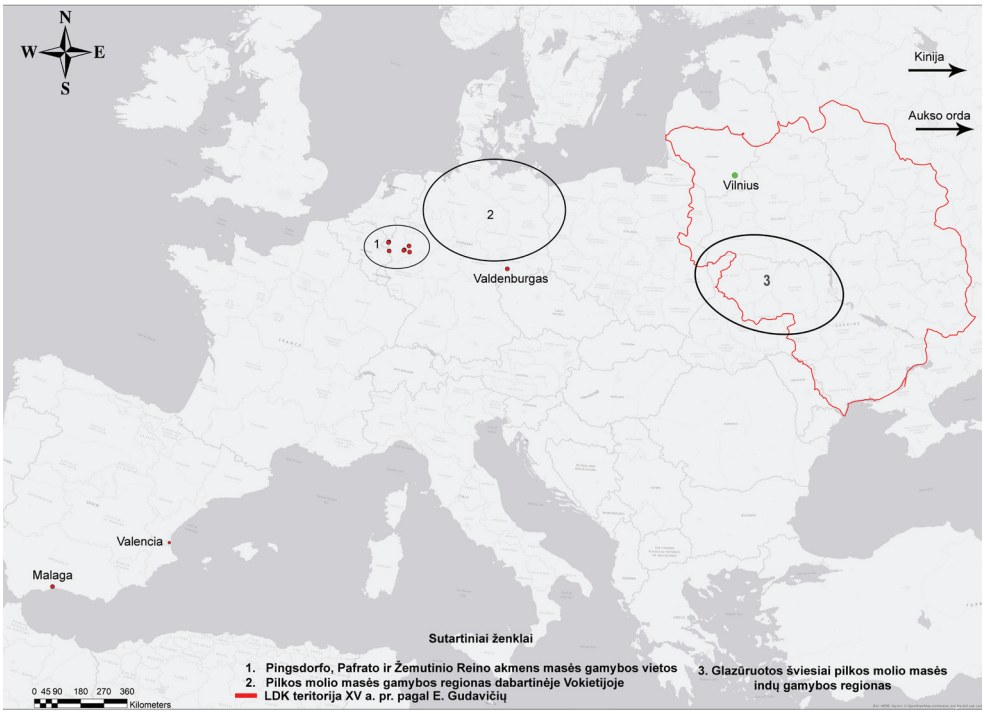

17 pav. XIII–XV a. keraminių indų gamybos vietos
(*sud. M. Urbonaitė-Ubė*)

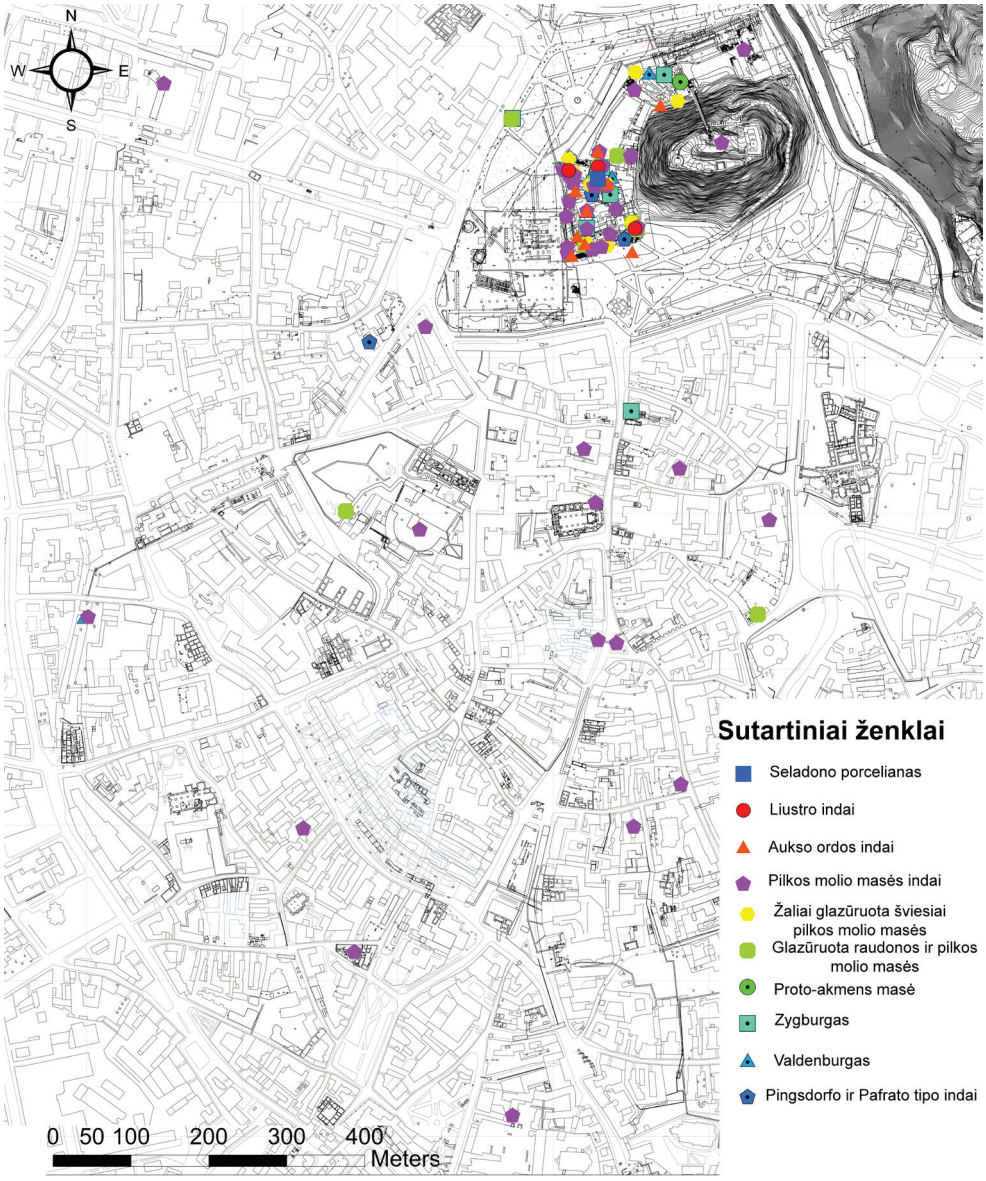

18 pav. XIII–XV a. importuotų indų radavietės
(*Vilniaus archeologinis atlasas, 2006, papildyta M. Urbonaitės-Ubės)*

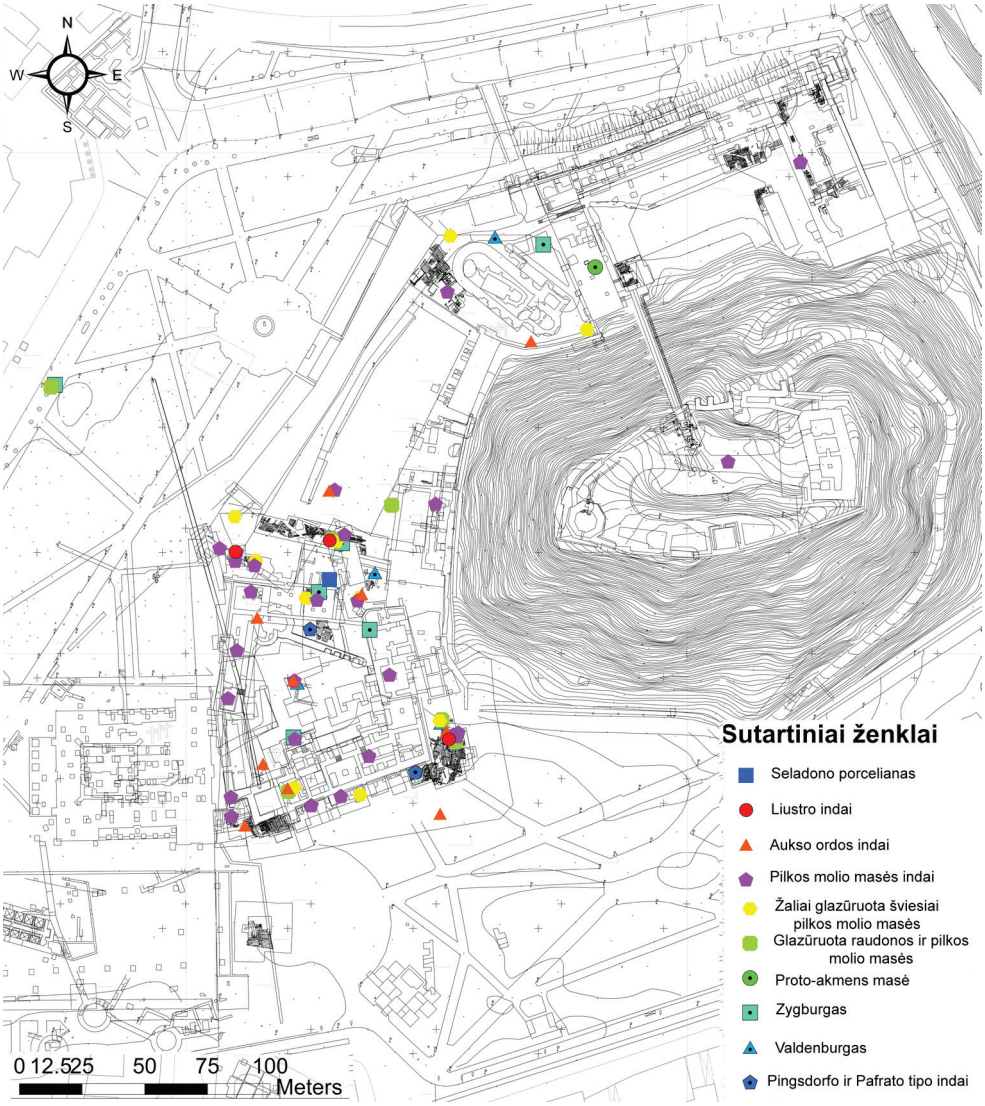

19 pav. XIII–XV a. atvežtinių indų radavietės Žemutinės ir Aukštutinės pilių teritorijoje (*Vilniaus archeologinis atlasas, 2006, papildyta M. Urbonaitės-Ubės*)

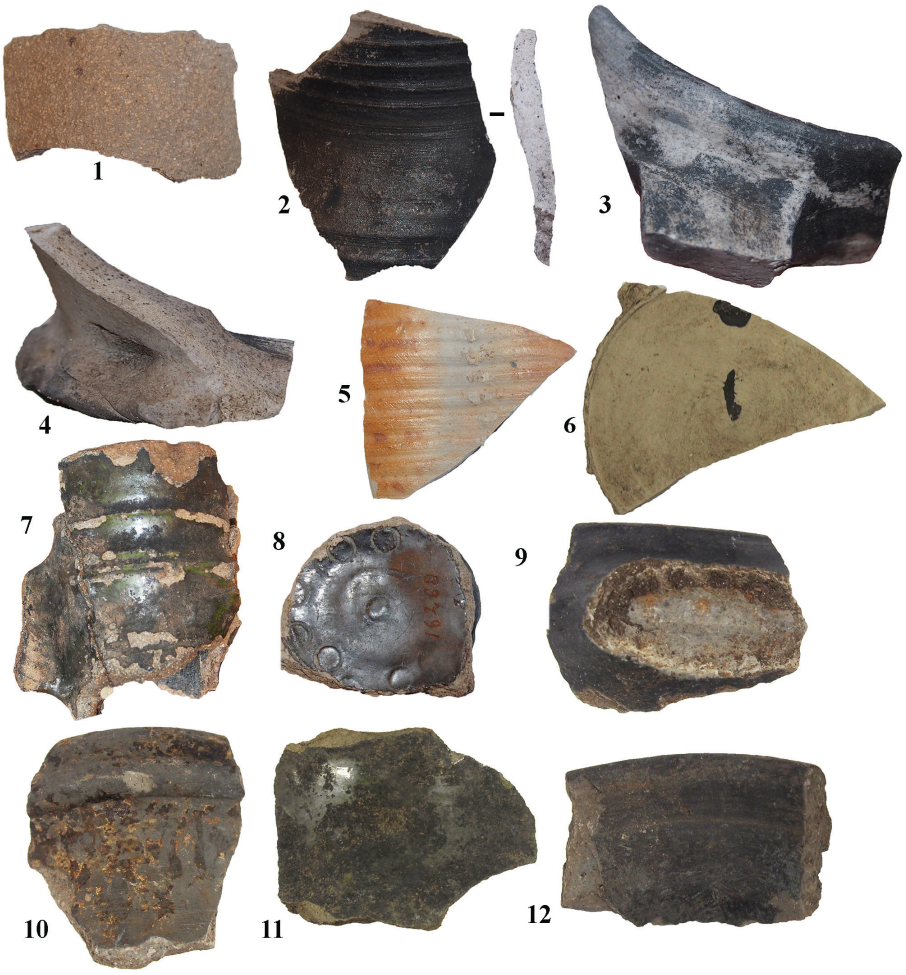

20 pav. 1955–1961 m. šiaurinėje Gedimino kalno papėdėje aptiktų importuotų keraminių indų pavyzdžiai: **1.** protoakmens masės indas, **2–4.** neglazūruoti Zygburgo akmens masės indai, **5.** Valdenburgo akmens masės indas, **6.** Valdenburgo arba Zygburgo ąsotis, **7, 8, 11.** žaliai glazūruoti šviesiai pilkos molio masės indai, **9, 10, 12.** pilkos molio masės ąsočiai

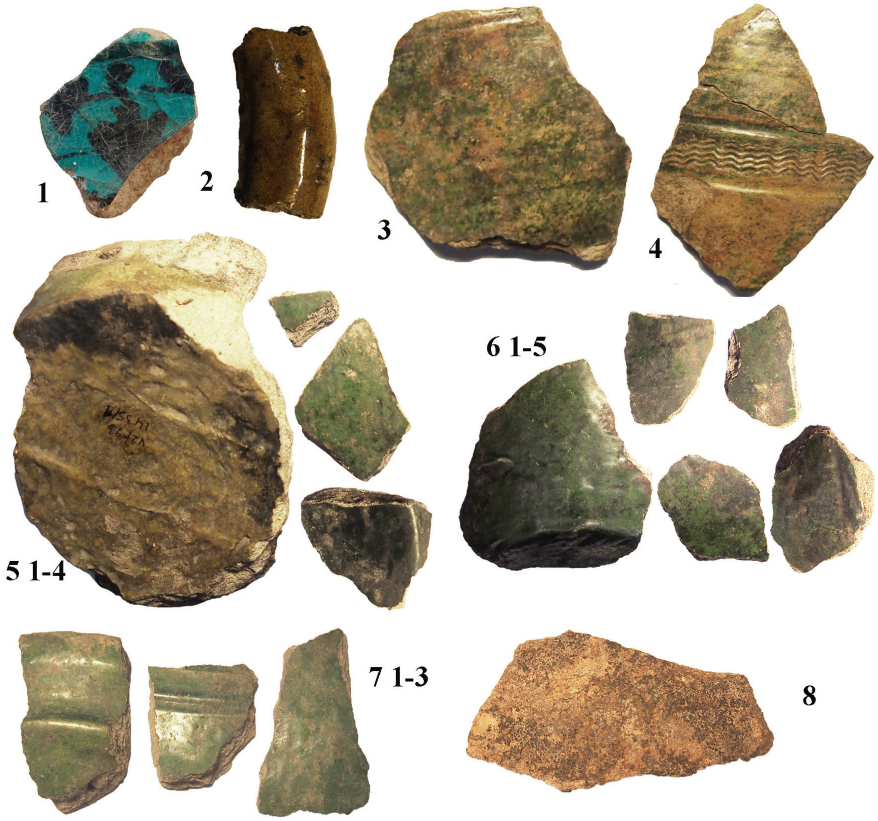

21 pav. 1993 m. VR tyrimuose aptiktų importuotų keraminių indų pavyzdžiai:
1. Aukso ordos indas, **2.** vėlyvųjų viduramžių glazūruoto pilkos molio masės indo ąsa,
3–8. žaliai glazūruoti šviesiai pilkos molio masės indai

22 pav. 1996–1997 m. VR šiaurinio korpuso išoriniame kieme aptiktų importuotų indų pavyzdžiai: **1.** Valensijos liustro dubenėlis, **2.** pilkos molio masės ąsotis, **3.** gludinti ir dekoruoti pilkos molio masės ąsočiai

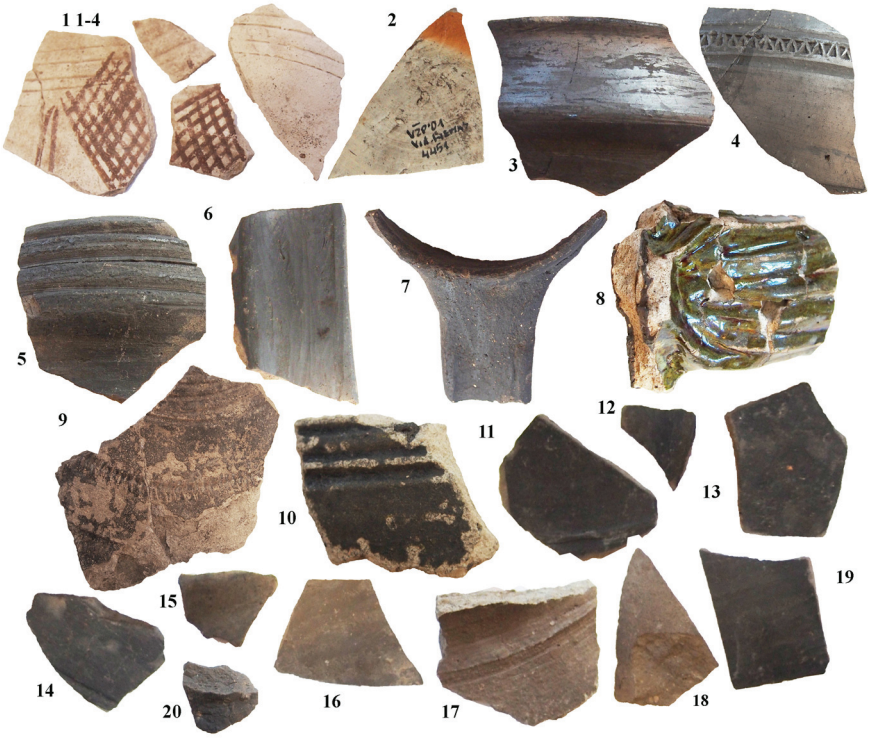

23 pav. 2001 m. VR šiaurinio korpuso ir rūmų vidinio kiemo tyrimų metu aptiktų importuotų keraminių indų pavyzdžiai: **1.** Pingsdorfo tipo indas, **2.** Valdenburgo akmens masės indas, **3, 4.** gludinti pilkos molio masės ąsočiai, **5–7.** pilkos molio masės indai, **8–10.** žaliai glazūruoti šviesiai pilkos molio masės indai, **11–20.** pilkos molio masės indai

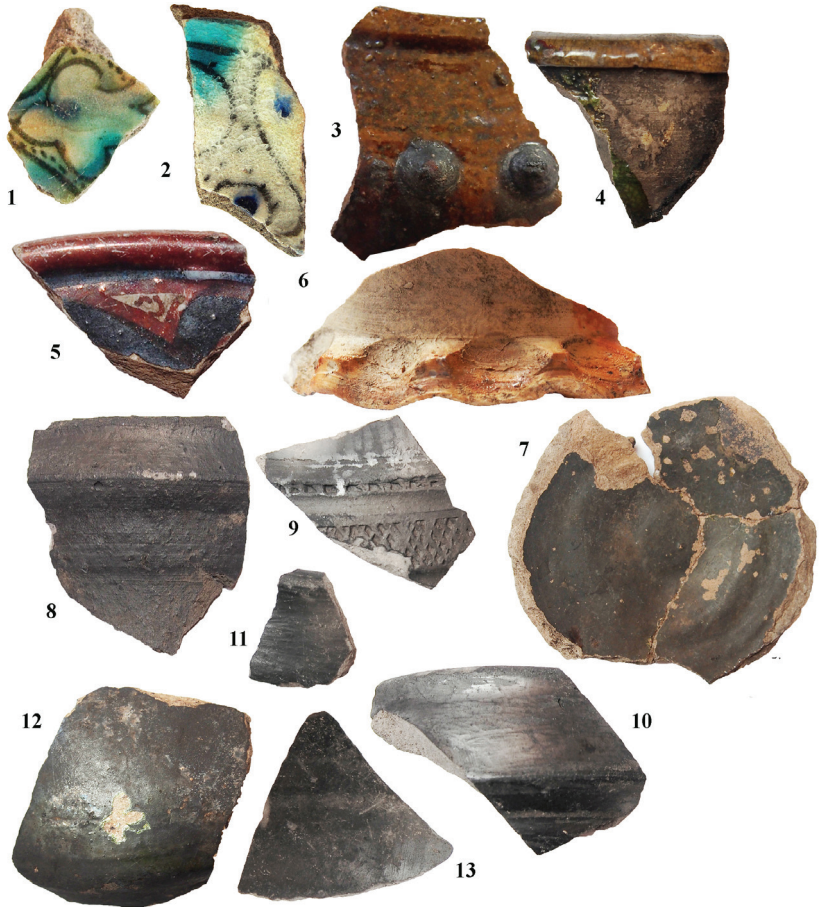

24 pav. 2002 m. VR pietinio, rytinio ir vakarinio korpusų tyrimuose (P. 4, 5) aptiktų importuotų indų pavyzdžiai: **1–2.** II tipo Aukso ordos indai, **3–4.** vėlyvųjų viduramžių glazūruoti raudonos molio masės indai, **5.** Valencijos liustro indas, **6.** Valdenburgo akmens masės ąsotis, **7, 12.** žaliai glazūruoti šviesiai pilkos molio masės indai, **8–11, 13.** pilkos molio masės indai

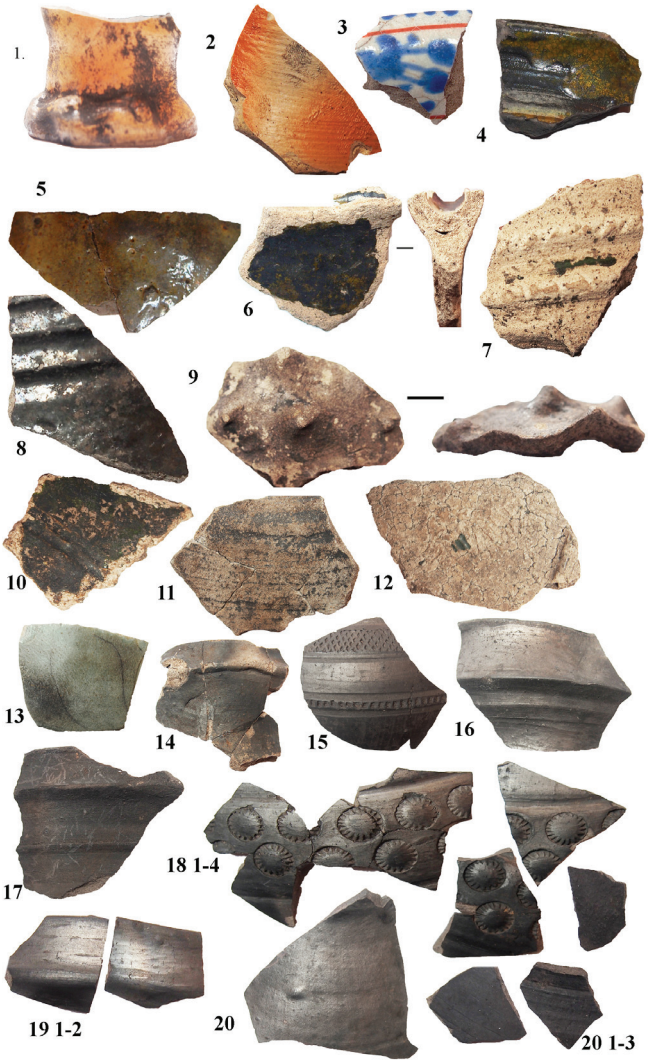

25 pav. 2002 m. VR šiaurinio korpuso prieigų tyrimų metu aptiktų importuotų keraminių indų pavyzdžiai: **1, 2.** Zygburgo akmens masės ąsočiai, **3.** III tipo Aukso ordos indas, **4, 5.** glazūruoti raudonos molio masės indai, **6–12.** žaliai glazūruoti šviesiai pilkos molio masės indai, **13.** Seladono porceliano indas, **14–20.** pilkos molio masės ąsočiai

26 pav. 2003 m. VR pietinio korpuso prieigų archeologinių tyrimų metu aptiktų importuotų keraminių indų pavyzdžiai: **1.** Pafrato tipo indas, **2–9.** pilkos molio masės ąsočiai, **10, 11.** žaliai glazūruoti šviesiai pilkos molio masės indai

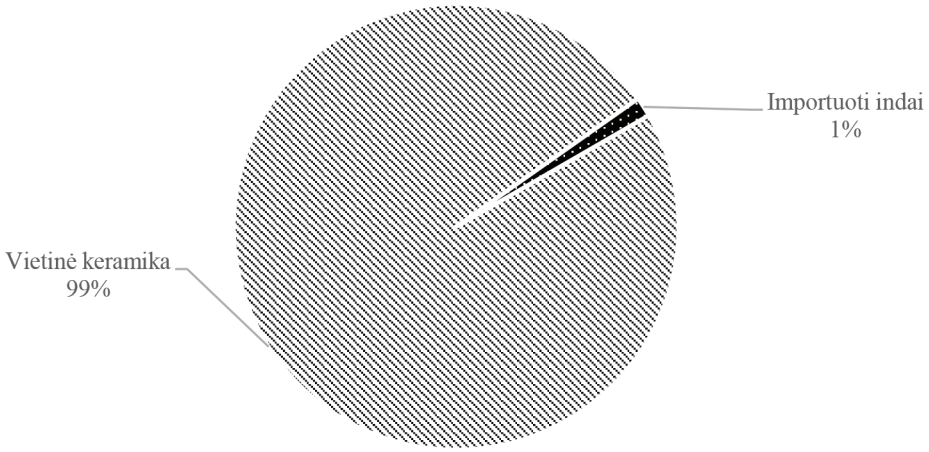

27.1 pav. Vietinės keramikos ir importuotų indų procentinis pasiskirstymas 2003 m. VR pietinio korpuso tyrimų (P. 8) XIII–XV a. medžiagoje

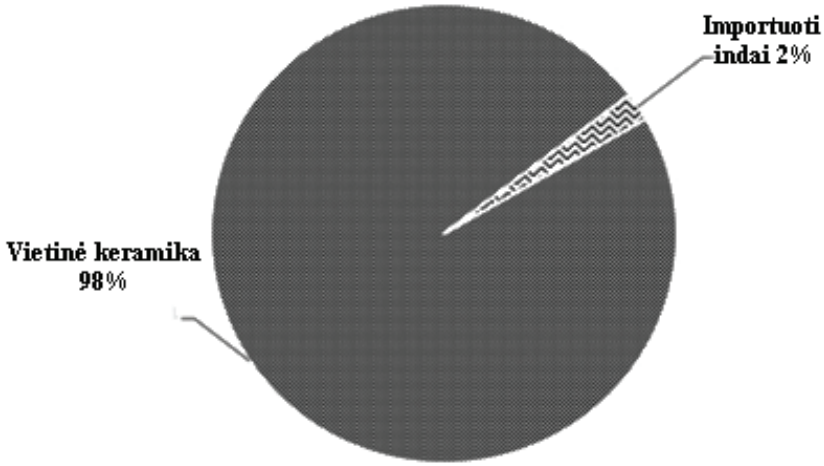

27.2 pav. Vietinės keramikos ir importuotų indų procentinis pasiskirstymas 2003–2005 m. VŽP II oficinos tyrimų XIII–XV a. medžiagoje

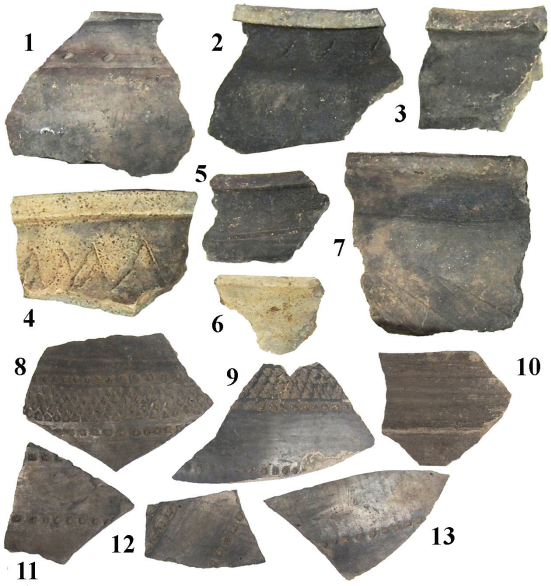

28 pav. 2004 m. Ašmenos, Mėsinių ir Dysnos g. tyrimų metu XV a. kultūriniame sluoksnyje aptiktų indų kompleksas: **1–7.** vietinės gamybos indai,
8–13. gludinti pilkos molio masės indai

29.1 pav. 2005 m. Pilies g. 19 tyrimų metu XIV a. pabaigos – XV a. pradžios kultūriniame sluoksnyje aptiktų keraminių indų pavyzdžiai: **1–4.** vietinės gamybos indai, **5–11.** gludinti pilkos molio masės indai

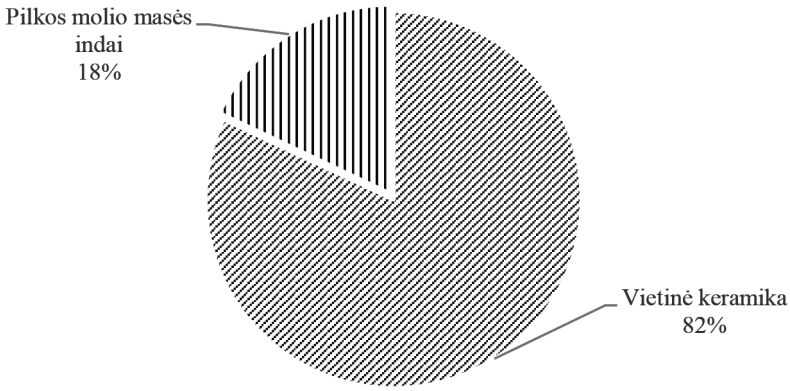

29.2 pav. 2005 m. Pilies g. 19 XIV a. pabaigos – XV a. pradžios kultūriniame sluoksnyje aptiktų keraminių indų procentinis pasiskirstymas

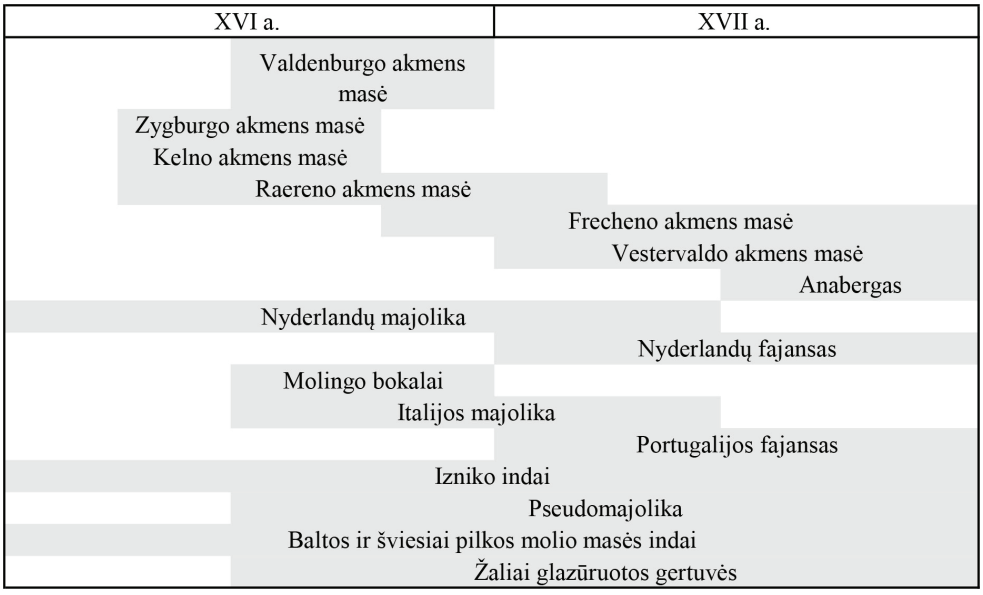

30 pav. XVI–XVII a. importuotų indų pasiskirstymas pagal gamybos laikotarpį

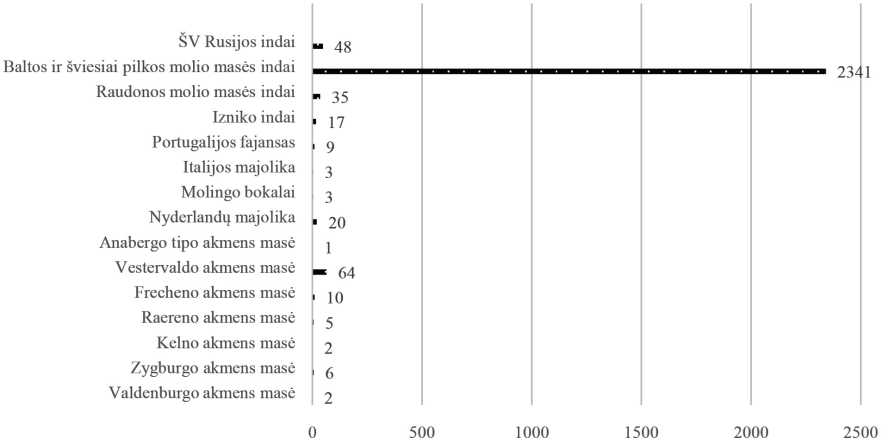

31 pav. XVI–XVII a. importuotų indų kiekybinis pasiskirstymas pagal fragmentų skaičių

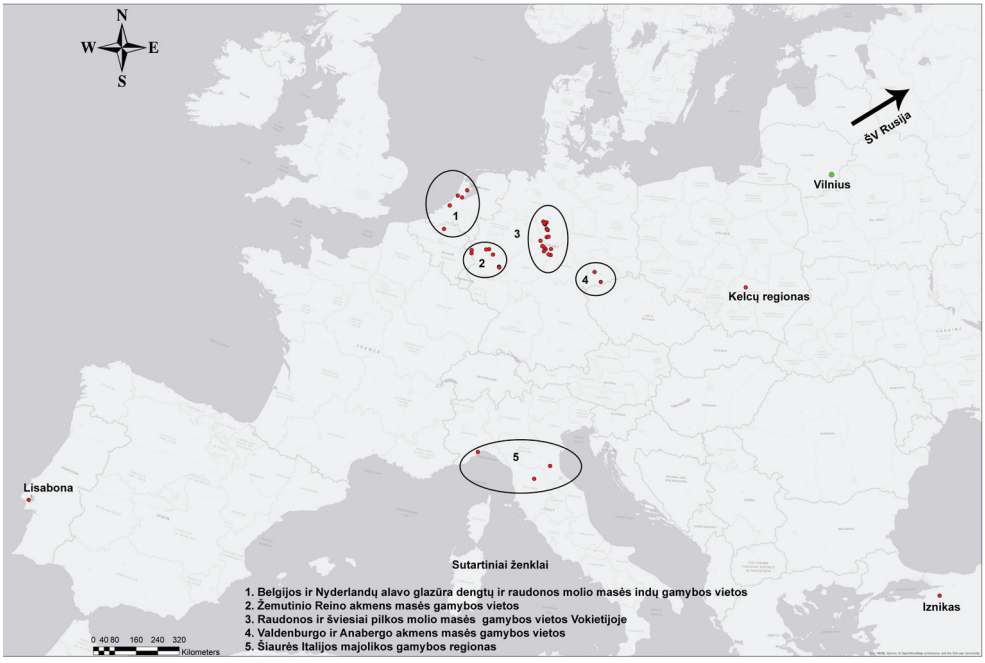

32 pav. XVI–XVII a. atvežtinių keraminių indų gamybos vietos
(*sud. M. Urbonaitė-Ubė*)

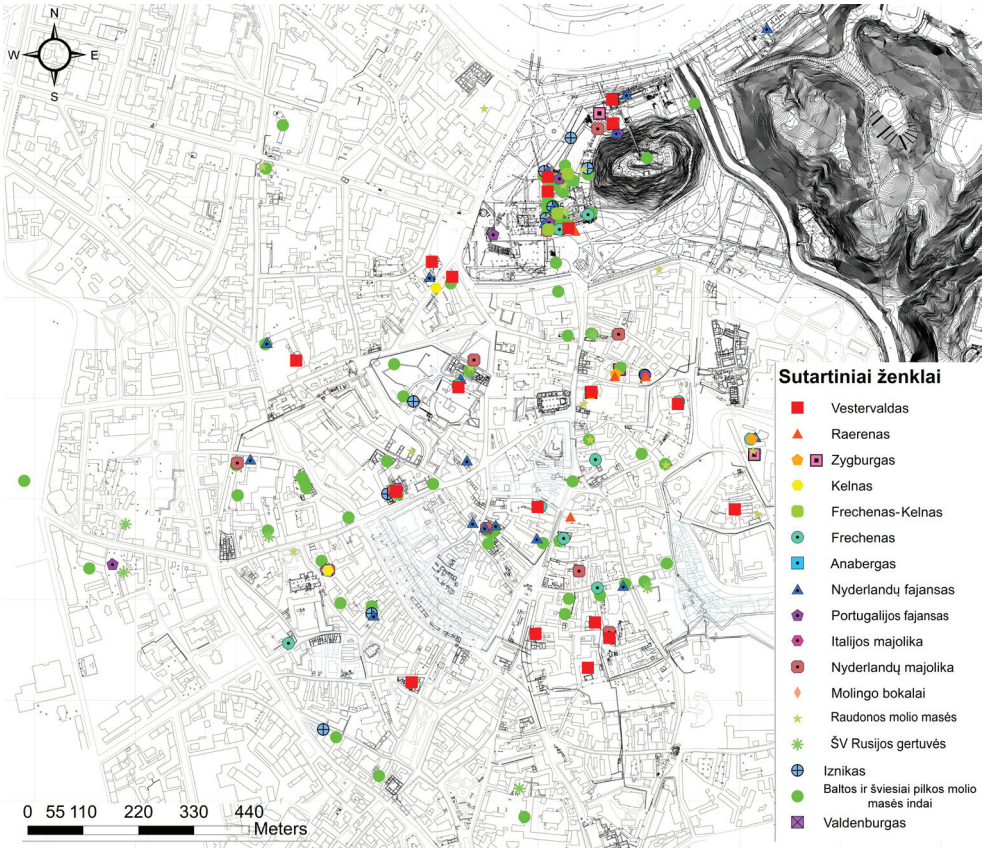

33 pav. XVI–XVII a. importuotų keraminių indų radavietės Vilniuje
(*Vilniaus archeologinis atlasas, 2006, papildyta M. Urbonaitės-Ubės)*

34 pav. 1986–1989 m. Dominikonų g. 4 archeologinių tyrimų metu aptiktų importuotų keraminių indų pavyzdžiai: **1.** Frecheno akmens masės ąsotis, **2.** Vestervaldo akmens masės indas, **3, 4.** Izniko indai, **5.** Faencos dubenėlis, **6–8, 10, 11.** Nyderlandų fajanso indai, **9.** angobuotas raudonos molio masės indas, **12, 13.** Kelcų regiono indai

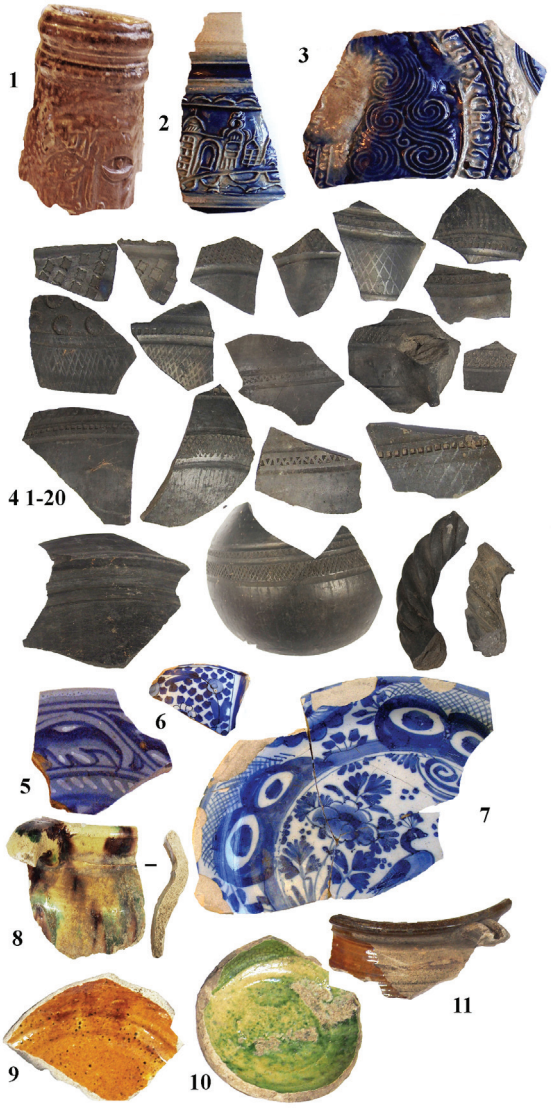

35 pav. 1994 ir 2007 m. Maironio g. 11 archeologinių tyrimų metu aptiktų XV–XVII a. antrosios pusės importuotų keraminių indų pavyzdžiai: **1.** Frecheno *Bartmann* butelis, **2, 3.** Vestervaldo akmens masės indai, **4. 1–20.** gludinti pilkos molio masės indai, **5.** Ligūrijos beretino stiliaus lėkštė, **6, 7.** Nyderlandų fajanso lėkštės, **8–11.** baltos molio masės indai

36 pav. 1995–1999 m. LR Prezidentūroje aptiktų importuotų keraminių indų pavyzdžiai: **1.** glazūruotas pilkos molio masės indas, **2, 3.** XV–XVI a. sandūros raudonos molio masės indai, **4, 5.** Nyderlandų majolikos lėkštės, **6.** Antverpeno grindų plytelė, **7.** Frecheno akmens masės indas, **8.** Vestervaldo akmens masės ąsotis, **9.** Nyderlandų fajanso lėkštė, **10.** Izniko indas, **11, 12.** pilkos molio masės gertuvės, **13–16.** baltos molio masės indai

37 pav. 2002 m. Šv. Mykolo g. 12 aptiktų importuotų keraminių indų pavyzdžiai:
1. Raereno akmens masės ąsotis, **2.** Portugalijos fajanso lėkštė, **3.** Nyderlandų fajanso indas, **4.** Izniko indas, **5, 6.** pseudomajolikos indai, **7.** Nyderlanduose gamintas balto molio koštuvas, **8. 1–11.** baltos molio masės indai

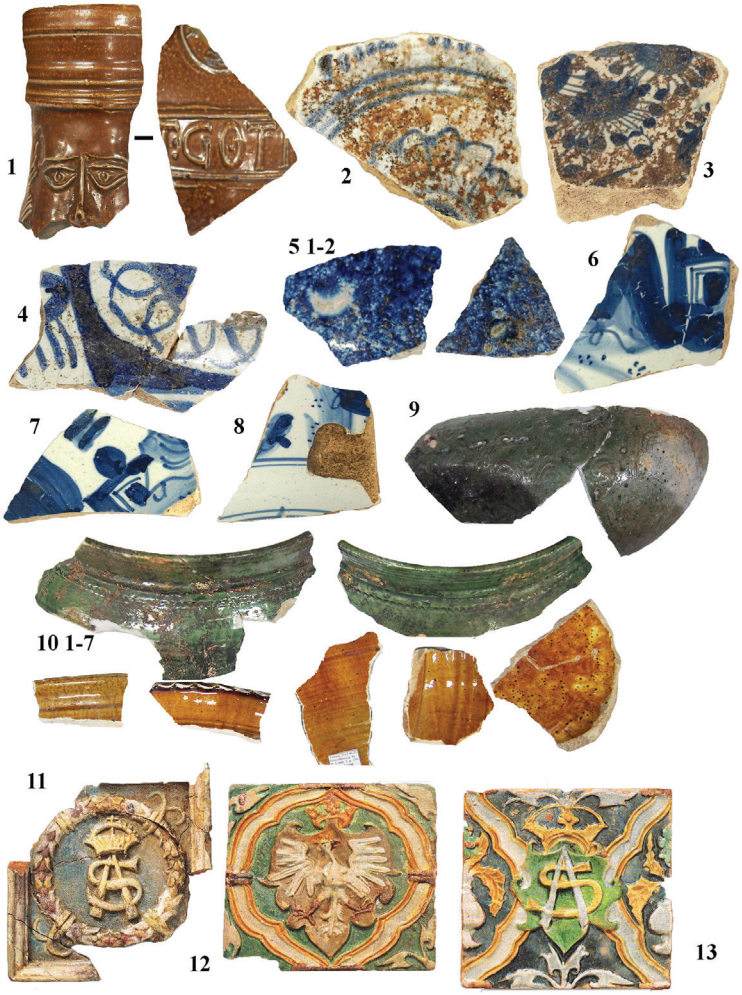

38 pav. 2015 m. Pranciškonų g. 4A aptiktų importuotų keraminių indų ir plokštinių koklių pavyzdžiai: **1.** Kelno akmens masės butelis, **2–4.** Nyderlandų majolikos indai, **5.** Molingo bokalas, **6–8.** Portugalijos fajanso lėkštės, **9.** baltos molio masės gertuvė, **10. 1–7.** baltos molio masės indai, **11–13.** plokštiniai kokliai

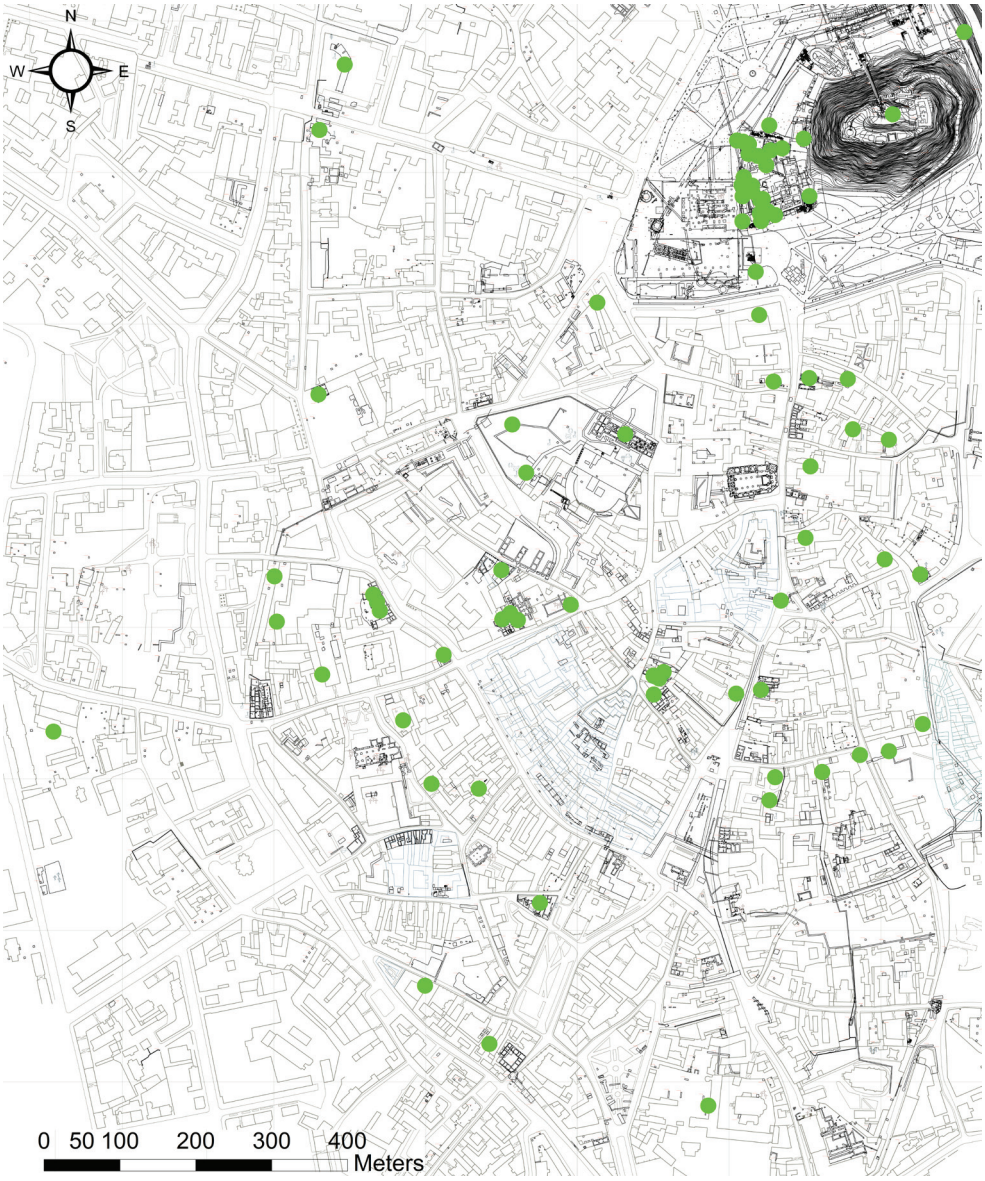

39 pav. Kelcų regiono indų radavietės Vilniuje
(*Vilniaus archeologinis atlasas, 2006, papildyta M. Urbonaitės-Ubės*)

40 lent. Cheminių molio masės tyrimų rezultatai

Mėginys	Nuotrauka	Molio masė	Na_2O	MgO	Al_2O_3	SiO_2	K_2O	CaO	TiO_2	Fe_2O_3
2006–2007 m. VR vidinis kiemas nr. 802, 1836		Šviesi	–	–	38,36	55,68	1,69	1,12	1,04	2,11
		Tamsi	1,35	2,39	28,52	58,14	3,13	0,59	1,13	4,75
2006–2007 m. VR vidinis kiemas nr. 1844		Šviesi	–	0,32	32,66	63,28	0,78	0,88	0,96	1,12
		Tamsi	–	1,23	31,14	57,23	1,63	1,02	–	7,75
2006–2007 m. VR vidinis kiemas nr. 1838		Šviesi	–	–	32,2	66,04	0,45	–	0,69	0,62
		Tamsi	–	1,23	37,46	51,35	2,08	1,06	–	6,82
2001 m. VR Š korpuso priestatas nr. 1010		Šviesi	–	–	30,06	69,02	0,69	–	0,23	–
		Tamsi	–	0,81	20,75	72,21	1,02	–	–	5,21
2005–2009 m. VŽP I oficinos išorė nr. 4776		Šviesi	–	–	25,01	68,99	1,44	0,82	0,52	3,22
		Tamsi	–	–	32,49	60,75	0,67	1,52	0,68	3,89
2002 m. VR P, R, V korpusai, plotas 5 nr. 3873		Šviesi	0,52	–	29,22	66,21	1,1	0,46	1,04	1,45

41 lent. Cheminiai glazūrų tyrimų rezultatai

Mėginys	Spalva	PbO	Na_2O	MgO	Al_2O_3	SiO_2	K_2O	CaO	Ar_2O_3	Fe_2O_3	CuO	MnO
2006–2007 m. VR vidinis kiemas nr. 802, 1836	Rusva	61,2	0,13	–	5,03	27,22	1,22	3,23	–	–	1,97	–
2006–2007 m. VR vidinis kiemas nr. 1844	Rusva	59,23	0,86	–	2,26	32,54	1,01	0,33	0,15	–	3,62	–
2006–2007 m. VR vidinis kiemas nr. 1838	Rusva	60,72	0,91	–	3,43	31,24	0,59	0,58	0,26	0,57	1,7	–
2001 m. VR Š korpuso priestatas nr. 1010	Žalia	58,28	0,88	1,02	6,52	26,99	0,96	2,32	0,48	–	1,66	0,89
2005–2009 m. VŽP I oficinos išorė nr. 4776	Žalia	65,21	–	–	3,75	27,01	–	1,52	–	0,96	1,55	–
2002 m. VR P, R, V korpusai, plotas 5 nr. 3873	Žalia	66,2	0,64	–	4,23	25,01	0,54	0,86	–	1,53	0,99	–

Katalogas

1.1. Pafrato tipo indas	
Kat. nr. 1	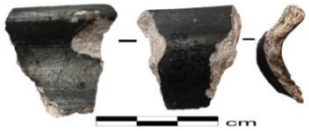
Radinio nr.	4234
Tyrimai	2003 m. VR pietinio korpuso prieigos
Datavimas	XIII a. pab. – XIV a. (?)
Kontekstas	P. 8, kv. 27–35 I–J, pylimo sl. su XIV–XVI a. pr. radiniais

1.1. Pingsdorfo tipo indai	
Kat. nr. 2	
Radinio nr.	4502
Tyrimai	2001 m. VR vidinis kiemas
Datavimas	XIV–XV a.
Kontekstas	3 tyrimų etapas. Rudos žemės sl., datuojamas XV a.

Kat. nr. 3	
Radinio nr.	–
Tyrimai	1987 m. L. Stuokos-Gucevičiaus g.
Datavimas	XIV a. (?)
Kontekstas	–

1.2. Reino regiono ir Žemutinės Saksonijos akmens masės indai	
1.2.1. Protoakmens masės indas	
Kat. nr. 4	
Radinio nr.	–
Tyrimai	1958 m. šiaurinė Gedimino kalno papėdė
Datavimas	XIII a. pab. – XIV a.
Kontekstas	P. 5

1.2.1. Zygburgo indai	
Kat. nr. 5	
Radinio nr.	17264
Tyrimai	1961 m. Gedimino kalno papėdė
Datavimas	XIV a.
Kontekstas	Po 9A pastatu, atidengus ankstesnį pastatą

Kat. nr. 6	
Radinio nr.	17847
Tyrimai	1961 m. Gedimino kalno papėdė
Datavimas	XIV a.
Kontekstas	Po 5–8 pastatais, g. 4,2–4,4 m.

Kat. nr. 7	
Radinio nr.	7994
Tyrimai	2002 m. VR šiaurinio korpuso prieigos
Datavimas	XV a.
Kontekstas	Juodos žemės sl. su medienos liekanomis, datuojamas XV a. II ketvirčiu

Kat. nr. 8	
Radinio nr.	173
Tyrimai	1998 m. Šv. Mykolo g. 6
Datavimas	XVI a.
Kontekstas	Sl. 11 B–F, datuojamas XVI a.

Kat. nr. 9	
Radinio nr.	186
Tyrimai	2000 m. Pilies g. 22
Datavimas	XVI a.
Kontekstas	Sl. 44, datuotinas XVI a. pab. – XVII a. I puse

1.2.2. Valdenburgo indai	
Kat. nr. 10	
Radinio nr.	4199
Tyrimai	2002 m. VR pietinio, rytinio, vakarinio korpusų prieigos
Datavimas	XV a.
Kontekstas	P. 5, juoda žemė su griuvenomis ir kalkių skiediniu, datuojama XVI a. pab. – XVII a. pr.

Kat. nr. 11	
Radinio nr.	4703
Tyrimai	2003 m. VR pietinio korpuso prieigos
Datavimas	XVI a. II pusė
Kontekstas	P. 8, kv. 14–22 I–J, pylimo viršus, pilka žemė su griuvenomis, datuojamas XV–XVI a. pr.

1.2.3. Raereno indai	
Kat. nr. 12	
Radinio nr.	20
Tyrimai	1978 m. Didžioji g. 2 (buv. Gorkio g. 46)
Datavimas	XV a. pab. – XVI a. pr.
Kontekstas	P. 7, radiniai datuojami XVI–XVII a.

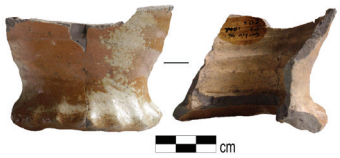

Kat. nr. 13	
Radinio nr.	2861
Tyrimai	2003 m. VR pietinio korpuso prieigos
Datavimas	XV a. pab. – XVI a. vid.
Kontekstas	P. 8, kv. 2–8 N–P, rusva žemė su griuvenomis į P nuo 1 pastato

Kat. nr. 14	
Radinio nr.	1349
Tyrimai	2002 m. Šv. Mykolo g. 12
Datavimas	XVI a. vid. – XVII a. pr.
Kontekstas	Kv. 1–2 A–E, g. 1,80–2,40 m. smėlio sl., datuojamas XVII a. II puse

1.2.4. Kelno indai	
Kat. nr. 15	
Radinio nr.	–
Tyrimai	1987 m. L. Stuokos-Gucevičiaus g.
Datavimas	XVI a. I pusė
Kontekstas	–

Kat. nr. 16	
Radinio nr.	2291
Tyrimai	2015 m. Pranciškonų g. 4A
Datavimas	XVI a. I pusė
Kontekstas	Pt. 5, sekt. 3, g. 1,10 m. Fragmentas datuotinas XVI a.

1.2.5. Frecheno indai	
Kat. nr. 17	
Radinio nr.	17
Tyrimai	1985 m. trasa į Malūnų g.
Datavimas	XVI a. II pusė
Kontekstas	Pjūvis nr. 3, radiniai datuojami XVI–XVII a.

Kat. nr. 18	
Radinio nr.	32
Tyrimai	1993 m. Didžioji g. 8, 10
Datavimas	XVII a.
Kontekstas	Rūsys 6, š. nr. 8, g. 2,20 m. molio sl. su degėsiais, datuojamas XVII a.

1.2.6. Vestervaldo indai	
Kat. nr. 19	
Radinio nr.	913
Tyrimai	1994 m. Maironio g. 11
Datavimas	XVII a. pab.
Kontekstas	Juodos žemės sl. datuojamas XVII a.

Kat. nr. 20	
Radinio nr.	178
Tyrimai	1989 m. Dominikonų g. 4 (buv. Garelio g. 4)
Datavimas	XVII a.
Kontekstas	Atsitiktinis radinys prie V vienuolyno korpuso

1.2.7. Anabergo tipo indai		
Kat. nr. 21		
Radinio nr.	–	
Tyrimai	1955–1957 m. Gedimino kalno papėdė	
Datavimas	XVII a. II pusė	
Kontekstas	–	

1.3. Vėlyvųjų viduramžių glazūruoti pilkos ir raudonos molio masės indai		
Kat. nr. 22		
Radinio nr.	8247	
Tyrimai	2002 m. VR šiaurinio korpuso prieigos	
Datavimas	XIV a. II pusė	
Kontekstas	Rudai juoda žemė po 2 degėsių sl., datuojama XIV a. II puse	

Kat. nr. 23		
Radinio nr.	1731	
Tyrimai	1996 m. LR Prezidentūra	
Datavimas	XV a.	
Kontekstas	P. 5A, sl. C, tamsi durpinga žemė. Radiniai datuojami XV–XVI a.	

Kat. nr. 24		
Radinio nr.	3405	
Tyrimai	2002 m. VR pietinio, rytinio, vakarinio korpusų prieigos	
Datavimas	XV a. pr.	
Kontekstas	P. 5, ruda durpinga žemė tarp 1 ir 2 užstatymo lygio, datuojama XV a. pr.	

Kat. nr. 25		
Radinio nr.	–	
Tyrimai	1988 m. Vrublevskio g. 3	
Datavimas	XIII–XV a.	
Kontekstas	–	

Kat. nr. 26	
Radinio nr.	647
Tyrimai	1998 m. plotas VR PR kampe (perkasa nr. 4)
Datavimas	XIV a.
Kontekstas	Sl. datuojamas XIV–XV a., o šis radinys – XIV a.

1.4. Vėlyvųjų viduramžių glazūruoti šviesiai pilkos molio masės indai	
Kat. nr. 27	
Radinio nr.	3873
Tyrimai	2002 m. VR pietinio, rytinio ir vakarinio korpusų prieigos
Datavimas	XV a. pr.
Kontekstas	P. 5, tarp 1 ir 2 medinių lygių iki degėsių sl., datuojamas XV a. pr.

Kat. nr. 28	
Radinio nr.	16260
Tyrimai	1961 m. Gedimino kalno papėdė
Datavimas	XIV a. I pusė (?)
Kontekstas	Po 10 pastato priestatu

Kat. nr. 29	
Radinio nr.	4171
Tyrimai	2002 m. VR pietinio, rytinio ir vakarinio korpusų prieigos
Datavimas	XIII a. pab. – XIV a.
Kontekstas	XIV a. II pusė

Kat. nr. 30	
Radinio nr.	17566
Tyrimai	1961 m. Gedimino kalno papėdė
Datavimas	XIV a. I pusė (?)
Kontekstas	Tarp 13 ir 14 pastatų

Kat. nr. 31	
Radinio nr.	5204
Tyrimai	2003 m. VR pietinio korpuso prieigos
Datavimas	XIV a. pab. – XV a.
Kontekstas	P. 8, pylimo vieta, tamsiai pilka durpinga žemė. XIV a. pab. – XV a.

Kat. nr. 32	
Radinio nr.	1837
Tyrimai	2006–2008 m. VR vidinis kiemas
Datavimas	XIV–XV a. (?)
Kontekstas	Š korpuso sienos pamato praplėtimas

Kat. nr. 33	
Radinio nr.	825
Tyrimai	1996 m. VR šiaurinio korpuso išorinis kiemas
Datavimas	XV a. I pusė
Kontekstas	Juodžemio sl., tarp M32 ir medinio pastato bei medinio pastato viduje. XV a. I pusė

Kat. nr. 34	
Radinio nr.	1836, 1838, 1844
Tyrimai	2006–2008 m. VR vidinis kiemas
Datavimas	XIV–XV a. (?)
Kontekstas	Š korpuso sienos pamato praplėtimas

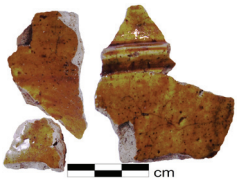

1.5. Pilkos molio masės indai	
1.5.1. Gludinti pilkos molio masės indai	
Kat. nr. 35	
Radinio nr.	3555
Tyrimai	2003–2005 m. VR II oficina
Datavimas	XVI a. pr.
Kontekstas	3 durpės sl., datuojamas XVI a. pr.

Kat. nr. 36	
Radinio nr.	7301, 7303, 7315
Tyrimai	2002 m. VR šiaurinio korpuso prieigos
Datavimas	XV a. II pusė
Kontekstas	Tamsiai rudos žemės sl., datuojamas XV a. II puse

Kat. nr. 37	
Radinio nr.	1417
Tyrimai	1992 m. VR išorinis kiemas
Datavimas	XIV a. II pusė – XV a. pr.
Kontekstas	Griuvenų sl., datuojamas XIV a. II puse – XV a. pr.

Kat. nr. 38	
Radinio nr.	3667
Tyrimai	2003–2005 m. VR II oficina
Datavimas	XVI a. pr.
Kontekstas	3 durpės sl., datuojamas XVI a. pr.

Kat. nr. 39	
Radinio nr.	1575
Tyrimai	2006–2008 m. VR rytinio ir šiaurinio korpusų prieigos
Datavimas	XIII–XV a. (?)
Kontekstas	Medinis užstatymas, kv. 18–35 T–E, H^{abs} 89,90–90,85 m

Kat. nr. 40	
Radinio nr.	4612
Tyrimai	2011 m. Klaipėdos g. 7B
Datavimas	XIII–XVI a. (?)
Kontekstas	P. 5, duobė nr. 4

Kat. nr. 41	
Radinio nr.	2791
Tyrimai	2006–2008 m. VR rytinio ir šiaurinio korpusų prieigos
Datavimas	XIII–XVI a. pr. (?)
Kontekstas	Durpės viršus, medinis užstatymas, kv. 35–42 Š–AC. H^{abs} 90,00–90,40 m

1.5.2. Negludinti pilkos molio masės indai

Kat. nr. 42	
Radinio nr.	9455
Tyrimai	2003–2005 m. VR vidinis kiemas
Datavimas	XIII–XIV a.
Kontekstas	Juodos žemės sl. su grublėta keramika, datuojamas XIII–XIV a.

Kat. nr. 43	
Radinio nr.	2575
Tyrimai	2004 m. Ašmenos, Mėsinių, Dysnos g.
Datavimas	XV a.
Kontekstas	Sl. datuojamas XV a.

Kat. nr. 44	
Radinio nr.	2796
Tyrimai	2006–2008 m. VR rytinio ir šiaurinio korpusų prieigos
Datavimas	XIII–XV a. (?)
Kontekstas	Durpės viršus, medinis užstatymas, kv. 35–42 Š–AC. H^{abs} 90,00–90,40 m

Kat. nr. 45	
Radinio nr.	2606
Tyrimai	2004 m. Ašmenos, Mėsinių, Dysnos g.
Datavimas	XV a. (?)
Kontekstas	–

Kat. nr. 46	
Radinio nr.	1251
Tyrimai	2006–2008 m. VR rytinio ir šiaurinio korpusų prieigos
Datavimas	XIII–XV a. (?)
Kontekstas	Medinis užstatymas, kv. 18–35 T–AD, H^{abs} 90,30–91,55 m

Kat. nr. 47	
Radinio nr.	2743
Tyrimai	2006–2008 m. VR rytinio ir šiaurinio korpusų prieigos
Datavimas	XIII–XV a. (?)
Kontekstas	Durpės sl., kv. 30–35 J–P, H^{abs} 90,75–91,70 m

1.6. Azijoje gaminti keraminiai indai	
1.6.1. Seladono porceliano indas	
Kat. nr. 48	
Radinio nr.	5545
Tyrimai	2002 m. VR šiaurinio korpuso prieigos
Datavimas	XIV–XV a. (?)
Kontekstas	Rudos žemės sl., datuotinas XVI a. I puse

1.6.2. Frito keraminiai indai	
1.6.2.1. Aukso ordos indai	
Kat. nr. 49	
Radinio nr.	388
Tyrimai	1993 m. Valdovų rūmai
Datavimas	XIV a. pab. – XV a. pr.
Kontekstas	G rūsys. Tarp P sienos pamatų ir M8, žemiau akmeninio grindinio

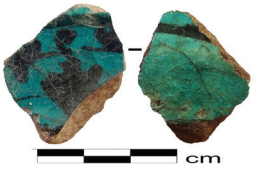

Kat. nr. 50	
Radinio nr.	–
Tyrimai	1955–1957 m. šiaurinė Gedimino kalno papėdė
Datavimas	XIV a. pab. – XV a. pr.
Kontekstas	–

Kat. nr. 51	
Radinio nr.	2330
Tyrimai	2002 m. VR pietinio, rytinio ir vakarinio korpusų prieigos
Datavimas	XIV a. pab. – XV a. pr.
Kontekstas	P. 4, tarp 2 ir 3 medinių grindinių. XIV a. pab. – XV a. pr.

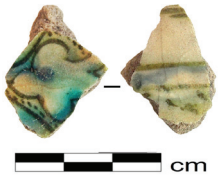

Kat. nr. 52	
Radinio nr.	2331
Tyrimai	2002 m. VR pietinio, rytinio ir vakarinio korpusų prieigos
Datavimas	XIV a. pab. – XV a. pr.
Kontekstas	P. 4, tarp 2 ir 3 medinių grindinių. XIV a. pab. – XV a. pr.

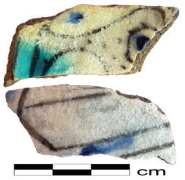

Kat. nr. 53	
Radinio nr.	5820
Tyrimai	2004 m. VR rytinio ir šiaurinio korpusų prieigos
Datavimas	XIV a. pab. – XV a. pr.
Kontekstas	Š. 4
Nuotrauka V. Abramausko (NMLDKVR)	

Kat. nr. 54	
Radinio nr.	4335
Tyrimai	2004 m. VR II oficina
Datavimas	XIV a. pab. – XV a. pr.
Kontekstas	10 medinis lygis, H^{abs} 89,82–89,35 m
Nuotrauka V. Abramausko (NMLDKVR)	

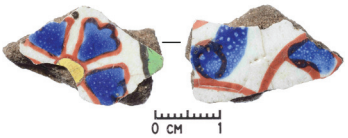

Kat. nr. 55	
Radinio nr.	1222
Tyrimai	2006–2008 m. VR rytinio ir šiaurinio korpusų prieigos
Datavimas	XIV a. pab. – XV a. pr.
Kontekstas	Medinis užstatymas, kv. 14–23 J–U, H^{abs} 91,14–91,40 m
Nuotrauka V. Abramausko (NMLDKVR)	

Kat. nr. 56	
Radinio nr.	8247
Tyrimai	2002 m. VR šiaurinio korpuso prieigos
Datavimas	XIV a. II pusė
Kontekstas	Rudai juoda žemė po 2 degėsių sl., datuojama XIV a. II puse

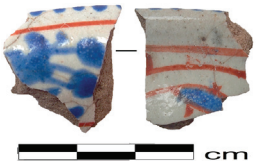

1.6.2.2. Izniko indai	
Kat. nr. 57	
Radinio nr.	12
Tyrimai	1987 m. Dominikonų g. 4 (buv. Garelio g. 4)
Datavimas	XVI a. pab. – XVII a.
Kontekstas	P. 4, sl. datuojamas XVI–XVII a.

Kat. nr. 58	
Radinio nr.	293
Tyrimai	2000 m. VR III oficina
Datavimas	XVI a. pab. – XVII a.
Kontekstas	Rūmų tualeto kamera. Organikos su kalkėmis sl., datuotinas XVII a. I p.

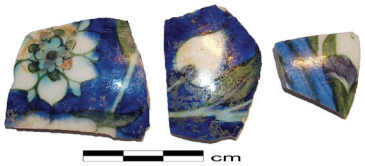

Kat. nr. 59	
Radinio nr.	513
Tyrimai	1996 m. VR vakarinio korpuso ir Arkikatedros zakristijos jungtis
Datavimas	XVI a. pab. – XVII a.
Kontekstas	Griuvenų ir juodos žemės sl. XVI a. pab. – XVII a. I pusė

Kat. nr. 60	
Radinio nr.	663
Tyrimai	2012 m. Pylimo g. 38B-1
Datavimas	XVI a. pab. – XVII a.
Kontekstas	Pilkos smėlingos žemės su žvyru sl. virš įžemio su XVI–XVII a. keramika

Kat. nr. 61	
Radinio nr.	1583
Tyrimai	1983–1985 m. Senasis Arsenalas
Datavimas	XVI a. pab. – XVII a.
Kontekstas	–

Kat. nr. 62	
Radinio nr.	3000
Tyrimai	1998 m. LR Prezidentūra
Datavimas	XVI a. pab. – XVII a.
Kontekstas	Viršutinis sl., radiniai datuojami XVII–XVIII a.

1.7. Liustru dengti keraminiai indai	
Kat. nr. 63	
Radinio nr.	4172
Tyrimai	2002 m. VR pietinio, rytinio, vakarinio korpusų prieigos
Datavimas	Malaga. XIV–XIV a. II pusė
Kontekstas	P. 5, centrinė dalis, durpė po 3 mediniu lygiu. XIV a. vid. – XIV a. pab.
Nuotrauka V. Abramausko (NMLDKVR)	

Kat. nr. 64	
Radinio nr.	4155
Tyrimai	2002 m. VR pietinio, rytinio, vakarinio korpusų prieigos
Datavimas	Valensija. XIV a. pab. – XV a. pab.
Kontekstas	P. 5, P dalis, durpė tarp 2 ir 3 medinių lygių. XIV a. pab.

Kat. nr. 65	
Radinio nr.	981
Tyrimai	1997 m. VR šiaurinio korpuso išorinis kiemas
Datavimas	Valensijos Malagos stilius. XV a. pr. – XV a. pab.
Kontekstas	Ploto ŠV dalis. Juosvos žemės sl. su griuvenomis po fosos žalsvo smėlio sl.

1.8. Alavo glazūra dengti indai	
1.8.1. Italijos majolikos indai	
Kat. nr. 66	
Radinio nr.	447, 1796
Tyrimai	1996 m. VR pietinių vartų bokšto teritorija ir 2002 m. VR pietinio, rytinio ir vakarinio korpuso prieigos
Datavimas	Faenca. XVI a. pab. – XVII a. pr.
Kontekstas	Juodžemio (dumblo) sl., datuotinas XV–XVI a. pr.
Nuotrauka V. Abramausko (NMLDKVR)	

Kat. nr. 67	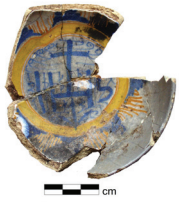
Radinio nr.	22
Tyrimai	1986 m. Dominikonų g. 4 (buv. Garelio g. 4)
Datavimas	Faenca. XVI a. pab. – XVII a. pr.
Kontekstas	P. 1, rūsys, sl. datuojamas XVI a. pab.

Kat. nr. 68	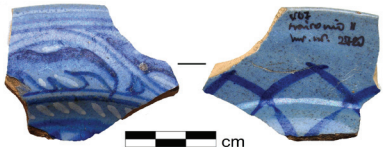
Radinio nr.	2720
Tyrimai	2007 m. Maironio g. 11
Datavimas	Ligūrija. XVI a. pab. – XVII a. pr.
Kontekstas	P. 1, medinis užstatymas. Keramika datuojama XV–XVII a. pr.

1.8.2. Nyderlandų ir Belgijos gamybos centrų indai	
1.8.2.1. Ankstyvosios olandų ir flamandų majolikos indai	
Kat. nr. 69	
Radinio nr.	1212
Tyrimai	2015 m. Pranciškonų g. 4A
Datavimas	XVI a. pab. – XVII a. pr.
Kontekstas	Pt. 3, sekt. 1, g. 2–2,55 m, griuvenų sl., datuojamas XVII a. I puse

Kat. nr. 70	
Radinio nr.	498
Tyrimai	2015 m. Pranciškonų g. 4A
Datavimas	XVI a. pab. – XVII a. pr.
Kontekstas	Pt. 1, sekt. 4, g. 0,9–1,4 m. Sl. datuojamas XVII a.

Kat. nr. 71	
Radinio nr.	501
Tyrimai	2015 m. Pranciškonų g. 4A
Datavimas	XVI a. pab. – XVII a. pr.
Kontekstas	Pt. 1, sekt. 4, g. 1,60–2 m, sl. datuojamas XVII a

Kat. nr. 72	
Radinio nr.	669–689
Tyrimai	2001 m. Pilies g. 8A
Datavimas	XVI a. I pusė
Kontekstas	Centrinė rūsio dalis, ūkinė duobė, kuri datuojama XVII a.

Kat. nr. 73	
Radinio nr.	28
Tyrimai	1994 m. Arsenalo g. 3
Datavimas	1550–1575 m.
Kontekstas	Pastatas nr. 2, sl. datuojamas XVI–XVII a.

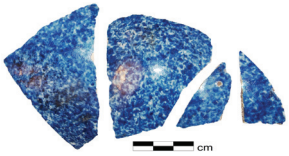

Kat. nr. 74	
Radinio nr.	1203, 1204
Tyrimai	2015 m. Pranciškonų g. 4A
Datavimas	1550–1575 m.
Kontekstas	Pt. 3, sekt. 3, g. 1,8–1,9 m, tamsaus grunto sl. su XVI a. II pusės monetomis

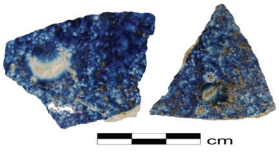

Kat. nr. 75	
Radinio nr.	28
Tyrimai	1994 m. Arsenalo g. 3
Datavimas	1550–1575 m.
Kontekstas	Pastatas nr. 2, sl. datuojamas XVI–XVII a.

1.8.2.2. Delfto ir kitų Nyderlandų gamybos centrų XVII a. fajanso indai	
Kat. nr. 76	
Radinio nr.	4
Tyrimai	1986 m. Vrublevskio g. 3
Datavimas	XVII a. vid. – XVII a. II pusė
Kontekstas	P. 5, g. 0,6–0,7 m.

Kat. nr. 77	
Radinio nr.	792
Tyrimai	2003 m. Gaono g. 8
Datavimas	XVII a. vid. – XVII a. II pusė
Kontekstas	Pt. 7, ūkinė duobė, kv. 2–5 B–D. Radiniai datuojami XVI a. pab. – XVII a.

Kat. nr. 78	
Radinio nr.	880
Tyrimai	1994 m. Maironio g. 11
Datavimas	XVII a. pab. – XVIII a. pr.
Kontekstas	Juodos žemės sl., datuojamas XVII a.

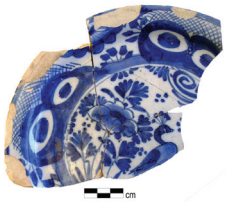

Kat. nr. 79	
Radinio nr.	792
Tyrimai	2003 m. Gaono g. 8
Datavimas	XVII a. II pusė
Kontekstas	Pt. 7, ūkinė duobė, kv. 2–5 B–D. Radiniai datuojami XVI a. pab. – XVII a.

Kat. nr. 80	
Radinio nr.	51, 53
Tyrimai	2010 m. Dominikonų g. 14
Datavimas	XVII a. II pusė
Kontekstas	Š. 1, 10H, maišyta pilka ir ruda žemė, fajanso radiniai datuojami XVII–XIX a.

Kat. nr. 81	
Radinio nr.	AV:11–190
Tyrimai	1994 m. Maironio g. 11
Datavimas	XVII a. pab. – XVIII a. pr.
Kontekstas	Juodos žemės sl., datuojamas XVII a.

Kat. nr. 82	
Radinio nr.	119
Tyrimai	1993 m. Gaono g. 7
Datavimas	XVII a. II pusė
Kontekstas	Rūsys 1, kv. 4A, suardytas sl., kuriame aptikta XVII a. koklių

1.8.3. Portugalijos gamybos centrų fajanso indai	
Kat. nr. 83	
Radinio nr.	1762, 2021, 2197–2199, 2716, 2972
Tyrimai	2000 m. VR šiaurinis korpusas 2001 m. VR šiaurinis korpusas ir rūmų vidinis kiemas
Datavimas	XVII a. I pusė
Kontekstas	Buvusios rūmų virtuvės aplinka. Degėsių sl., kuris datuojamas XVII a.
Nuotrauka V. Abramausko (NMLDKVR)	

Kat. nr. 84	
Radinio nr.	1228
Tyrimai	2002 m. Šv. Mykolo g. 12
Datavimas	XVII a. I pusė
Kontekstas	Kv. 1–8 A–E, tamsiai pilkos žemės sl., datuojamas XVI–XVII a.

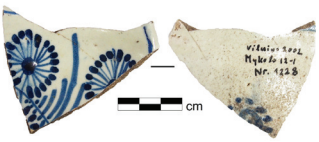

Kat. nr. 85	
Radinio nr.	114
Tyrimai	2011 m. Vingrių g. 3
Datavimas	XVII a. I pusė
Kontekstas	P. 1, ŠR kampas, pastato vidus, juodos žemės sl. XVI a. pab. – XVII a.

1.9. Šiaurės vakarų Rusijos keraminiai indai	
Kat. nr. 86	
Radinio nr.	2919 1–3
Tyrimai	1992 m. Valdovų rūmai
Datavimas	XVI a. pab. – XVII a. pr.
Kontekstas	Rūmų išorinis kiemas, kv. 42–50 H^{abs} 90,60–90,30 m. XVI a. pab. – XVII a. pr.

Kat. nr. 87	
Radinio nr.	1858
Tyrimai	1996 m. LR Prezidentūra
Datavimas	XVI–XVII a.
Kontekstas	P. 5 (išpjova 2), sl. B, g. 1,9–2,0 m, datuojamas XVI–XVII a.

Kat. nr. 88	
Radinio nr.	3020
Tyrimai	1998 m. LR Prezidentūra
Datavimas	XVI a. II pusė
Kontekstas	P. 18, g. 2,6–2,8 m. Horizontas datuojamas XVI a.

Kat. nr. 89	
Radinio nr.	71
Tyrimai	1999 m. Pilies g. 22
Datavimas	XVI a.
Kontekstas	Kv. 1–3 A–F, pilkos žemės sl. su griuvenomis. Radiniai datuojami XVI a.

Kat. nr. 90	
Radinio nr.	209
Tyrimai	2011 m. Vingrių g. 3
Datavimas	XVI a. pab. – XVII a.
Kontekstas	P. 2, maišytas sl. Keramika datuojama XVI–XIX a., kokliai – XVI a. pab. – XVII a.

Kat. nr. 91	
Radinio nr.	1239, 1240
Tyrimai	2015 m. Pranciškonų g. 4A
Datavimas	XVII a.
Kontekstas	Pt.3, sekt. 1, g. 1–1,5 m, sl. datuojamas XVII a.

1.10. Glazūruoti raudonos molio masės indai	
Kat. nr. 92	
Radinio nr.	1107
Tyrimai	1993 m. Valdovų rūmai
Datavimas	Nyderlandai. XVI–XVII a.
Kontekstas	Sl. virš rūmų grindinio prie M3 Š sienos ŠR kampo

Kat. nr. 93	
Radinio nr.	184
Tyrimai	1988 m. Trakų g. 9-1
Datavimas	Didžioji Britanija (?) XV a. pab. – XVI a.
Kontekstas	Keramika datuojama XVI–XVII a.

Kat. nr. 94	
Radinio nr.	367
Tyrimai	1993 m. Maironio g. 13-6
Datavimas	Nyderlandai (?)
Kontekstas	P. 1, rūsys

Kat. nr. 95	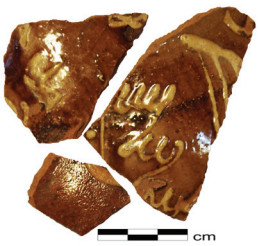
Radinio nr.	710
Tyrimai	2004 m. VR vakarinis korpusas
Datavimas	XVII a.
Kontekstas	Rūsys nr. 10. Juoda ir ruda žemė su griuvenomis, aptikta Jono Kazimiero šilingų

Kat. nr. 96	
Radinio nr.	66
Tyrimai	1989 m. Dominikonų g. 4 (buv. Garelio g. 4)
Datavimas	XVII a. (?)
Kontekstas	P. 4, sl. su XV–XVII a. radiniais

Kat. nr. 97	
Radinio nr.	494
Tyrimai	2015 m. Pranciškonų g. 4A
Datavimas	Lenkija. XVII a.
Kontekstas	Pt. 1, sekt. 4, g. 0,9–1,4 m, griuvenų sl., datuojamas XVII a.

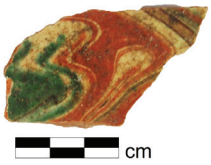

Kat. nr. 98	
Radinio nr.	1225
Tyrimai	2002 m. Šv. Mykolo g. 12
Datavimas	Lenkija. XVII a.
Kontekstas	Sl. 3–6, pagal koklius datuojami XVI–XVII a. pr.

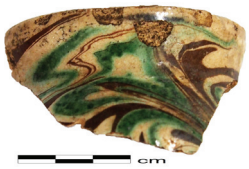

Kat. nr. 99	
Radinio nr.	609
Tyrimai	1993 m. Didžioji g. 8, 10
Datavimas	XVII a.
Kontekstas	P. 2, juodos žemės sl., datuojamas XVII a.

Kat. nr. 100	
Radinio nr.	131
Tyrimai	1996 m. Gaono g. 4
Datavimas	XVI–XVII a.
Kontekstas	Pt. 6, juodos žemės sl. Keramika ir kokliai datuojami XVI–XVII a.

Kat. nr. 101	
Radinio nr.	233
Tyrimai	1989 m. Malūnų g. 3, 5
Datavimas	XVI–XVII a.
Kontekstas	–

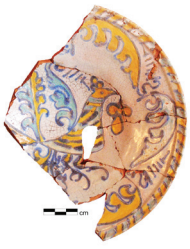

Kat. nr. 102	
Radinio nr.	1327
Tyrimai	2017 m. Žygimantų g. 1
Datavimas	XVI a. pab. – XVII a. pr.
Kontekstas	Medinio pastato vidus, datuojamas XVI a. pab. – XVII a. pr.

1.11. Baltos ir šviesiai pilkos molio masės indai	
1.11.1. Vokietijoje ir Nyderlanduose gaminti indai	
Kat. nr. 103	
Radinio nr.	1
Tyrimai	2005 m. Aušros vartų g. 7 ir Arklių g. 18
Datavimas	Vokietija. XVI a. (?)
Kontekstas	–

Kat. nr. 104	
Radinio nr.	427
Tyrimai	1996 m. VR pietinių vartų įvažiavimas
Datavimas	Vokietija. XVI a.
Kontekstas	Juodžemio (dumblo) sl., datuojamas XV–XVI a. pr.

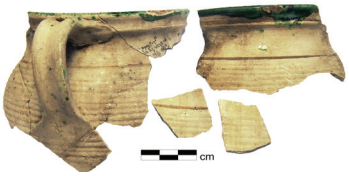

Kat. nr. 105	
Radinio nr.	2828
Tyrimai	2002 m. Gedimino pr. A dalis
Datavimas	Vokietija. XVI a.
Kontekstas	P. 8, sl. 22, radiniai datuojami XVI a.

Kat. nr. 106	
Radinio nr.	15
Tyrimai	2004 m. VR vakarinis korpusas
Datavimas	Frechenas. XVI a. pab. – XVII a. I p.
Kontekstas	S rūsys, juosva maišyta žemė su skiediniu, datuojama XVI a. pab. – XVII a. I puse

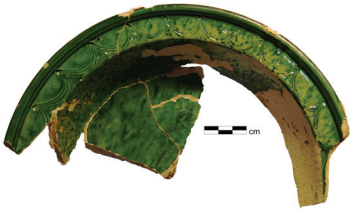

Kat. nr. 107	
Radinio nr.	129
Tyrimai	1995 m. LR Prezidentūra
Datavimas	Frechenas. XVI–XVII a.
Kontekstas	P. 1, viršutinis supiltinis sl., datuojamas XVI–XVII a.

Kat. nr. 108	
Radinio nr.	1230
Tyrimai	2002 m. Šv. Mykolo g. 12
Datavimas	Nyderlandai. XVII a. I pusė
Kontekstas	Sl. 3–6, kokliai datuojami XVI–XVII a.

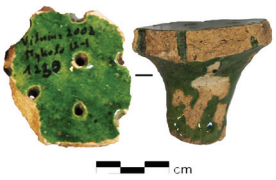

1.11.2. Lenkijoje gaminti indai	
Kat. nr. 109	
Radinio nr.	733
Tyrimai	1993 m. Didžioji g. 8, 10
Datavimas	XVI a. pab. – XVII a. I pusė
Kontekstas	Didžioji g. 10. P. 2, juodos žemės duobė, datuojama XVII a.

Kat. nr. 110	
Radinio nr.	534
Tyrimai	1990 m. Valdovų rūmai
Datavimas	XVI a. pab. – XVII a. I pusė
Kontekstas	Rūsys D

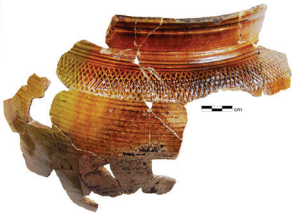

Kat. nr. 111	
Radinio nr.	84, 91
Tyrimai	1988 m. Dominikonų g. 4 (buv. Garelio g. 4)
Datavimas	XVI a. pab. – XVII a. I pusė
Kontekstas	P. 5B, keramika datuojama XVI–XVII a.

Kat. nr. 112	
Radinio nr.	490
Tyrimai	2001 m. Pilies g. 8A
Datavimas	XVI a. pab. – XVII a. I pusė
Kontekstas	Rūsio ŠV dalis, šalia gotikinės sienos. Radiniai datuojami XVII a.

1.11.3. Neidentifikuoti baltos molio masės indai		
Kat. nr. 113		
Radinio nr.	804	
Tyrimai	1995 m. LR Prezidentūra	
Datavimas	XVI–XVII a.	
Kontekstas	P. 5, viršutinis supiltinis sl. Keramika datuojama XV–XVII a.	

Kat. nr. 114		
Radinio nr.	3070	
Tyrimai	1998 m. LR Prezidentūra	
Datavimas	XVI a.	
Kontekstas	P. 18, g. 3–3,6 m. XVI a. horizontas	

Kat. nr. 115		
Radinio nr.	114	
Tyrimai	2012 m. Pilies g. 32	
Datavimas	XVI a. pab. – XVII a. pr.	
Kontekstas	Ūkinė duobė datuojama XVI a. pab. – XVII a. pr.	
Nuotrauka K. Stoškaus (LNM)		

Klaipėdos universiteto leidykla

Miglė Urbonaitė-Ubė
VĖLYVŲJŲ VIDURAMŽIŲ IR NAUJŲJŲ LAIKŲ IMPORTINIAI KERAMINIAI INDAI VILNIAUS MIESTO IR PILIŲ TERITORIJOJE
Daktaro disertacija

Klaipėda, 2018

SL 1335. 2018 10 19. Apimtis 19,89 sąl. sp. l. Tiražas 17 egz.
Išleido ir spausdino Klaipėdos universiteto leidykla, Herkaus Manto g. 84, 92294 Klaipėda
Tel. (8 46) 398 891, el. paštas: leidykla@ku.lt; interneto adresas: http://www.ku.lt/leidykla/